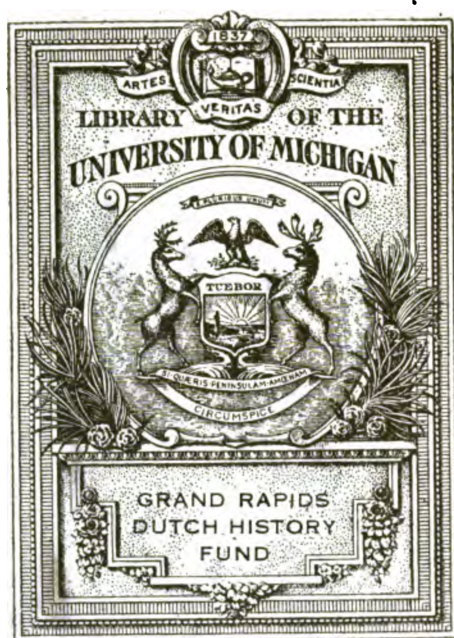

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE
GRAND RAPIDS
DUTCH HISTORY
FUND

BIJDRAGEN

VOOR DE

GESCHIEDENIS VAN HET BISDOM

VAN

HAARLEM.

TWEE-EN-TWINTIGSTE DEEL.

HAARLEM,
W. KÜPPERS.
1897.

Gedrukt in het St. Jacobs-Godshuis te Haarlem.

INHOUD.

Blz.

DE PAROCHIE VAN SINT JAN

TE

ZEVENHOVEN.

De benaming van dit Zuid-Hollandsch dorp werd oudtijds verschillend geschreven. Men vindt *Seevenhove*, *Sevenhove* (*n*), of ook wel 7 *Hoven*. — De laatste schrijfwijze wekte bij mij het vermoeden, of de benaming van dit dorp, voorheen te midden van groote watervlakten, — de nu drooggemaakte Nieuwkoopsche en Zevenhovensche plassen, — niet ontleend zou wezen aan *zeven hoeven* of *boerenwoningen*, die er het voornaamste bestanddeel van waren. En waarlijk na dit opgekomen vermoeden, vond ik ook dit dorp een paar malen genoemd: *Zevenhoeven*. Joannes Ingenwinckel, Proost van Sint Jan te Utrecht begint eene akte van 1506 aldus: „Wij *Johan Ingewinckel* „bij der genaeden Godts Proest ende Archidiaken der „Kercken St. Jans T'Utrecht, Prothonotarius des Hey„ligen Stoels van Romen, Heere tot Mydrecht, Wilnes, „*Zevenhoeven* etc."

Reeds in de middeneeuwen was in dit dorp eene parochie gevestigd. *Nicolaes van Rensborch*, eerste pastoor van Koedijk ruilt in 1338 zijne kerk tegen die van Zevenhoven met *Jacob van den Dam*. (Bijdr. III, bl. 132.)

Aangaande deze parochie, vindt men in de „*Historia Episc. foederati Belgii* per H. F. v. H." het volgende: „Sevenhoven, een dorp hetwelk lang onderhoorig was „aan de proostdij van Sint Jan, maar dat heden wordt „gerekend tot Rijnland te behooren, werd door Albertus, „Graaf van Holland met een bijzonder privilegie ver-

rijkt." — In bedoeld stuk van Albertus, gedateerd uit 's Gravenhage 8 Apr. 1396 lezen wij:

„..... Soe hebben wy voor ons ende onsen nae„comelingen onsen luden ende ondersaten van Zeven„hoven, wailgeboren of huysluden die nu ter tyt zyn of „naemaals wesen zullen woenende binnen den Ambochte „van Zevenhoven, om menighen trouwen dienste die sy „ons gedaen hebben ende oft God wil noch doen zullen, „ende sonderlinge overmits dat sy geseten zyn opte „uyterste palen van onsen lande aen den Gestichte van „Utrecht, ghegeven ende geven mit desen brieve alsulcke „vryhede als hier nae gescreven staet: Dat is te weten, „dat men onse luden van Zevenhoven voorsz nyet dagen „en sal mogen noch inwinnen, voor enich van onsen „Bailjuwen in onse landen voorsz borghe te worden van „dootslagen of van leemten die enich van horen magen „ghedaen hadde of doen sal, mair waer dat saeke dat „enich van horen magen dootslach of leemte deden of „gedaen hadde, die en soude van synen magen voirz. in „Zevenhoven woenende niet meer maechgelts nemen of „hun luden dair om moghen of panden, dan van elcke „eerste lede van dootslach vyf schelling ende van leemte „dardalve schelling als die hantdadighe of syn borge van „zynen magen een vererf hadde, of mit rechte voirde „Bailju of onse Rechters enen vererf gewonnen hadde. „Ende waert dat ymant van onsen luden voorsz gedaecht „worde voor onse Bailjuwen of Rechteren van dootslagen „of van leemten die syn magen gedaen hadde of doen „zullen, die sal comen mit desen brieve of mit waerach„tige copie .... ende hun onderwysen dat hy „buyr ende lyfflich woenachtich is binnen onsen Am„bochte van Zevenhoven, ende daermede sal hy quyt „wesen." (H. F. v. H. Episc. Ultr.)

In 1514 was „H^r. Dirck van Bodegraven pastoer van

Zevenhoven en Noorden." — Met dit bericht komt zeer goed overeen de nu, onder eenigen, te Zevenhoven nog levende traditie, dat vóór de hervorming de parochiekerk stond op een klein half uur afstand van de plaats in het Noordeinde, waar na de hervorming de kerk gesticht werd. Volgens die traditie was dus toen de Zevenhovensche kerk bijna een half uur gaans dichter bij Noorden gelegen dan thans; — genoemde traditie verwijst naar den Noordschen Dijk. — Deze Hr. Dirck van Bodegraven, toen „oudt 34 j." zal die dubbele functie, als „pastoer van Zevenhoven en ook van Noorden", wel zonder assistentie hebben kunnen vervullen: in Zevenhoven waren toen 50, en in Noorden 14 com. (Bijdr. IV, bl. 378).

Ter zelfder plaatse vinden wij:

„1568, 14 Junij. Hr. Dirck Dierick priester en pastoer „van Sevenhoven in Hollandt, een oudt man, meer ver„sekert de doot dan 't leven." —

Misschien is deze Hr. Dirck Dierick dezelfde, over wien in het verslag der visitatie van 1576 (Hist. Episc. Ultr.) wordt gesproken. Wij lezen in dat verslag: „dat „de pastoor in Zevenhoven slecht te spreken is, wat „aangaat het celibaat, maar dat hij een oud man is; — „dat hij werd aangemaand om toch te zorgen, dat hij de „Synodale statuten en de besluiten der Kerkvergadering „te Trente binnen eene maand zou in bezit hebben, en „dat hij toch zijne onderhoorigen goed in de grondbe„selen der Godsdienst zou onderwijzen." — (v. H. Hist. Episc. Ultr.) Bij het vernemen van deze zeer zwaarwichtige aanmerkingen op priesterlijk leven en priesterlijke werkzaamheid, komt het mij waarschijnlijk voor, dat onder dezen ouden pastoor, de hervorming in de Zevenhovensche parochie is doorgedrongen. Niets kunnen wij echter met zekerheid hieromtrent vermelden, dan alleen het feit dat J. H. Vinkius, die later naar Woerden vertrok, de

eerste predikant was [1]), en dat er vóór 1621 reeds eene afzonderlijke Remonstrantsche gemeente was.

Niet zeer lang echter was men hier van de uitoefening van den Katholieken godsdienst verstoken. En konden wij uit de middeneeuwsche geschiedenis der Zevenhovensche parochie en van het overgangstijdperk der Gereformeerde religie, slechts weinig berichten, van de pastoors, die na de reformatie hier werkzaam waren, kunnen wij eene volledige lijst doen volgen.

1. „*R. D. Uytterwaele*, qui obiit Pastor in Sevenhove 24 Sept. 1653." — Aldus in Hist. Episc. Ultraj. — De lijst der priesters te Delft, 's Gravenhage en verschillende omliggende dorpen A° 1652 noemt hem: „*Utewael, tot Sevenhoven.*" — Deze eerste pastoor hier na de hervorming, was, evenals verschillende zijner opvolgers, van Utrecht afkomstig; — Zevenhoven toch behoorde, gelijk wij reeds mededeelden, van ouds tot de proostdij van Sint Jan te Utrecht en dit geeft tevens de verklaring, hoe S. Joannes de Dooper de patroon dezer parochie werd. — Naar de overlevering meldt, is na de Nederlandsche Beroerten, deze statie reeds in de eerste helft der 17de eeuw weder opgericht en wel op deze wijze: de WelEerw. Jacobus Uytterwaele had zich te Nieuwveen, een naburig dorp, gevestigd, doch aldaar wegens de vervolging niet kunnende blijven, vertrok hij naar het Noordeinde van het naburige Zevenhoven. Dáár werd hem, terzelfder plaatse waar thans nog de kerk en de pastorie staan, woning en grond welwillend aangeboden door eene rijke weduwe, wier naam echter niet meer bekend is. Nog leeft in het geheugen van ouden van dagen de herinnering voort, dat deze statie steeds zeer

---

1) Volgens eene andere opgave was Simon Stouthandel de eerste predikant, die in 1580 herwaarts kwam en in 1588 overleed.

arm en niet vrij van de vervolging was. — In het boven reeds genoemde verslag der visitatie van 1576 (Hist. Episc. Ultr.) lezen wij over Sevenhoven: „beneficiën of „broederschappen zijn er niet. Inkomsten heeft de kerk „niet, behalve eene van 20 gulden 's jaars en van ver„schillende kanten verzamelt men jaarlijks in de parochie „een bedrag van 24 gulden; de pastoor heeft 40 gulden „'s jaars . . . . de koster heeft van ieder huis een inkomen „van V stufer en verder niets." —

Aan de vervolging doet ons denken „*de brief der pre„dikanten van Kudelstaart, Kalslagen en Aalsmeer aan „'t Hof.*" Tot Oudelsteert desen $\frac{25}{15}$ Martii 1635. — In dit schrijven klagen de verdraagzame predikanten over: „eerstelijck de onverdragelijcke stouticheyt van de Je„suiten en de papen . . . . . . Dit waar te zyn is zoo „notoir, dat het geen bewys en behouft. Aarlanderveen, „Langer-A, *Sevenhoven* . . . . connen dat genoechsaam „bewaarheden; alsoo dese . . . . benevens haren ordina„rischen predicant, oock eenen afgodischen paap hebben" [1]).

Dat klagen schijnt indruk te hebben gemaakt bij de broeders in het predikambt. In het repertorium der Noord-Hollandsche synoden, — hoofdtitel: *Papen en Papisten*, — lezen wij [2]) onder E *Tot Sevenhoven:* „de fiscaal Moons „soude versocht worden rapport te doen, van 't gene „zedert de jongste vergaderinge voorgevallen was tot „Sevenhoven." — *Syn. Alcm.* 1650. *Art.* 38 [3]).

---

1) Bijdr. VII, p. 58.

2) Bijdr. XIX, p. 394.

3) De volgende uittreksels uit de „Resol. Staten van Holland" doen ook zien, dat Pastoor Uytterwaele, die om de vervolging van Nieuwveen naar Zevenhoven was getrokken, ook daar te Zevenhoven nog niet geheel vrij voor vervolging was:

29 September 1649.

Is geleesen een ontwerp van Resolutie bij den Raadpensionaris ingesteld, roerende het geene dat op den 23 Augusty laatstleden op de Zijdtwind tot

Tot dit klagen over „stouticheyt te *Sevenhoven*", gaf echter de uiterlijke vorm van het Roomsche kerkgebouw geene aanleiding. De kerk en de pastorie aaneengebouwd,

---

Nieudorp is gepasseert, roerende het bedrijf van de Pausgesinden aldaar, mitsgaders meede tot *Sevenhoven* en andere Quartieren van Zuidholland.

30 September 1649.

..... en wat aangaat het geene te *Seevenhoven* ...., werd geseid gepasseerd te zijn; zijn de Heeren van den Hove Provinciaal gelast en geauthoriseert, werden gelast en geauthoriseert bij deesen, het geene aldaar .... is voorgevallen, sig door den Fiscaal te doen informeeren, en voorts door den Fiscaal daar in te procedeeren na exigentie en geleegentheid van saaken, in voegen en manieren, gelijk hiervoren is geseid.

8 December 1649.

Is meede goedgevonden, dat den Fiscaal Moons sal werden versogt aan haar Ed. Gr. Mog. rapport te doen wat seedert de jongste Vergaderinge is gedaan, ten aansien .... alsmede in den Dorpe van *Seevenhoven* in het Zuider Quartier.

7 December 1649.

Op het rapport van den Fiscaal Moons gedaan, van het geene tegen de Pausgesinden ..... item hoe het staat met de geene bij de Pausgesinden tot *Seevenhoven* is ondernomen te doen, en bij eenige Leeden gemoveert zijnde, of niet soo het werk .... als tot *Seevenhoven* gepasseert, behoord te werden gerefereerd aan den Hove Provinciaal .....

14 December 1649.

Is geleesen de resolutie van den laatsten September laatstleden, roerende het gepasseerde soo op ..... en *Sevenhoven*, over de stoutheid van de Pausgesinden .... Waarop verscheide discoursen en debatten gevallen sijn.

15 December 1649.

Bij resumtie zijnde gedelibereert, wat vorder sal dienstig weesen te doen op de saaken .... en ook in den dorpe van *Sevenbergen* [*hoven*?] en daar omtrent onlangs voorgevallen, en wat Collegie het selve werk sal worden aanbevolen.

19 Januari 1650.

Bij resumtie zijnde gedelibereert op de executie van de Resolutie van haar Edele Groot Mog. van den 15 December laatstleeden, roerende de stoutigheid van de Pausgesinden ....; is na verscheide discoursen daarop gevallen, dat het voorsz. werk .... dat de kennisse van het gepasseerde tot *Sevenhoven*, roerende de opgemelde stoutigheid van de Pausgesinden aldaar, sal werden gelaaten aan den Hove Provinciaal, en dat de Resolutien voor deesen op het voorsz. subject genoomen, daar na zullen werden gedresseert, of in het geheel uit de Notulen geligt.

(Bijdr. Dl. III, bl. 291, 295, 297, 298, 300).

vertoonden uitwendig niets dan eene gewone boerenwoning met riet gedekt. Er leven nog menschen, die zich de kerk, met riet gedekt en met vierkante raampjes, levendig kunnen herinneren. Naar men zegt, was de kerk tegen het einde der vorige eeuw met glimmende pannen gedekt geworden, doch moesten deze, op aanklagt van een predikant te Nieuwveen weder verwijderd en door riet vervangen worden.

Tamelijk spoedig na de Hervorming schijnt Past. Uytterwaele hier werkzaam te zijn geweest: onder aan den voet van een zilveren kelk, nog hier bewaard, staat te lezen: „*Jacobus Uyterwaal et Maria soror legarunt me* „*ecclesiae. Anno* 1602." — Indien nu deze Jacobus Uyterwaal dezelfde persoon is, als de Zevenhovensche eerste pastoor na de Hervorming, en de bedoelde kerk de Zevenhovensche is, dan volgt uit dit opschrift, dat die eerste pastoor na de Hervorming reeds in het begin der 17de eeuw hier werkzaam was. — *Hist. Episc. Ultraj.* en *Batavia Sacra* noemen hem en zijne opvolgers, wier namen daar staan vermeld: „Pastores in pagis Sevenhoven et Nieuveen." — Zij teekenden zich dan ook met dien dubbelen titel als pastoor „van Sevenhoven en Nieuveen". Opmerkelijk is het, dat *Batavia Sacra* niet slechts den patroon van *Sevenhoven*, maar ook dien van *Nieuveen* noemt: „*Seven*-„*hoven* et *Nieuveen;* pagi, in quorum primo S. Joannes „Bapt. in altero D. Nicolaus Episc. et Conf. Patroni co-„luntur". — De parochianen toch van Zevenhoven, die te Nieuwveen woonden, vergaten Sint Nicolaus niet, die van de Nieuwveensche parochie vóór de hervorming patroon was. Verschillende kerksieraden der Zevenhovensche parochie, zijn met hunne beeltenis van Sint Nicolaus, daarvan de getuigen. — Pastoor Uytterwaele overleed te Zevenhoven 24 Sept. 1653 en werd opgevolgd door

2. *Albertus Kruisberge.* — Evenals zijn voorganger

was hij een Utrechtenaar. Het jaartal van zijn optreden wordt niet gemeld. Wij vermoeden echter, - nergens het tegendeel vermeld vindende, - dat dit wel zal geweest zijn in 1653, het sterfjaar van zijn voorganger. — Onder de zijnen werd hij gewoonlijk „joci causa" zeggen Bat. Sacra en Hist. Episc. Ultr. „*Paus*" genoemd. Hij overleed in Zevenhoven 26 Febr. 1682 en werd begraven 5 Maart d. a. v. — Wanneer wij nu aannemen, dat Pastoor Uytterwaele reeds in het begin der zeventiende eeuw in Zevenhoven werkzaam was, dan volgt hieruit, dat de twee eerste pastoors van Zevenhoven na de reformatie te zamen 80 jaren in Zevenhoven en Nieuwveen hebben gearbeid. — Niet zoo langdurig echter was het pastoraat van

3. *Bernardus van Gelder.* — Het Par. arch. zegt, dat hij in 1682 in Zevenhoven pastoor werd. — Bat. Sacra en Hist. Episc. Ultr. zeggen van hem, dat hij een Brabander was. — Het Roomsch Doopregister, berustende ter secretarie van de gemeente te Nieuwveen, vangt aan met berichten uit zijn pastoraat. — „Copia Baptizatorum ex „Zevenhoven ab anno 1682" (op het schutblad) „Nota: ad„verte quod Patrini et Matrinae notati sunt ante Parentes."

30 Martii 1682 (volgen 26 Doopsels tot 2 Martii 1684) — volgen nog 6 Doopsels op de volgende pagina: — Nomina baptizatorum ex Uyterbuurt ab anno 1682; het begint aldaar op 16 Juni; volgen 10 Doopsels; bij het laatste genoteerd 1684, omtrent Mei. Hieronder: Nomina baptizatorum ex Schoot ab anno 1682 (volgen 4 Doopsels). Op de tweede kolom: nomina baptizatorum ex Nyenveen ab anno 1682 (volgen 18 Doopsels). Er bij liggen twee folio-bladen, beschreven door twee verschillende handen. Bovenaan staat: Nomina baptizatorum ex Blockland ab Anno 1682. Begint ii Martij 1682 (volgen 27 doopsels; 't laatste 1684, 20 Junii). — Pastoor van Gelder overleed te Zevenhoven 9 Juli 1684. — Hij be-

reikte den leeftijd van 35 jaren. Deze laatste bijzonderheid vinden wij vermeld op de zilveren hoeken van het beste Missaal, dat melding maakt van hem in de volgende randschriften, rondom engeltjes in het loover:

R. Adm. D. Bernardus van Gelder, Pastor in Sevenhoven. Obiit 9 Julij 1684. Requiescat in Pace. Aetatis suae trigesimo quinto, Pastoratus ibidem 2 (*annorum* bedoeld, doch, hoewel uitgeschrapt, staat er duidelijk nog leesbaar *dierum*) et dimidii. Fronduit, Floruit, Fructificavit. numer. 17 vs. 8. Consummatus in Brevi Explevit Tempora multa. Sap. 4. 13. — In het midden is de band gesierd aan de eene zijde met de zilveren beeltenis van Sint Nicolaas, Nieuwveen's patroon, en aan de andere zijde met die van Sint Jan Bapt., den patroon van Zevenhoven.

4. *Petrus Pelt.* — Evenals de twee eerste pastoors na de Hervorming, was hij een Utrechtenaar. Hij wordt genoemd Congreg. Orat. olim Presbyter. Na eerst pastoor geweest te zijn in Randenburch bij Gouda, werd hij in 1684 pastoor in Zevenhoven. In het boven reeds vermeld Roomsch Doopregister, berustende ter Secretarie van de gemeente te Nieuwveen, volgen achter de Doopsels onder Pastoor *van Gelder* 15 ledige bladzijden, waarna met kapitale drukletters: „Register der gedoopten door „de Hr Petrus Pelt, P. van 7 hooven, Nieuwveen etc. „Anno 1684." — Op het nevenblad staat: Nota Bene. Door V. verstaat Vader, door M. Moeder. Door O. de Peetoom en door P. de Peet. De text begint: „Jan Teu„nissen. Vader Teewis Teunisse, Moeder feytie Jans, „Peetoom Jan Teunisse, peet Anna Teunis", - en wordt zonder aanduiding van maand of dag vervolgd. Deze aanduiding begint eerst Anno 1685, 21 Juli en wordt voortgezet tot 22 Maart 1691; hierna houdt zij echter, met weinige uitzonderingen, geheel op tot 1696, 19 dito (Febr.).

Daarna volgt: „Janigje Jans etc. prima haec est filia, „quam huic libro baptizatorum inscripsi propria manu Ego „petrus pelt pastor in 7 hoven et nieuveen etc." (hier schijnt de vorige schrijver, - was hij een sacellanus? - met misschien ééne uitzondering, zijne hand niet meer in het boek gehad te hebben). De laatste door P. Pelt ingeschrevene is van 18 Juni (1696): „Pieter Janze etc. „geboortig van vremde landen gulikkerland in een plaatzje „genaampt bortwilder, dit kint heb ik gedoopt omdat de „moeder hier te 7 hoven in de craam gevallen is." — P. Pelt, wiens nagelaten boeken hier nog aanwezig zijn, overleed in Zevenhoven 14 November 1696. — Na zijn dood was het pastoraat van Zevenhoven vakant tot 23 Februari 1697. — Wijl nu daardoor de parochie drie maanden beroofd was van een herder, kwam thans het uur des gevaars voor de schapen.

De Jansenistische partij had het oog ook gevestigd op Zevenhoven! Maar de toeleg mislukte. In de geschiedenis van Pastoor Franciscus van der Lisse te Oud-Ade (Bijdr. VI, blz. 129) vinden wij onder degenen, die hem opzochten, ook verhaald van den „dwerg Karel de Bont, „troost zoekend over zijn slecht wedervaren in Zeven„hoven op vigilie van Kerstmis 1696; welke woelwater, „bijna nooit thuis (Wormer), nog in 1700 hier zwalkte „om geld op te halen voor „Gerberon." — Dat *„slecht wedervaren"* wordt toegelicht door Mozzi (I, p. 218–19) „les choses (1696, 1697 sous le Vicaire Codde) en vin„rent à tel point, que des communautés entières les „habitants de Gorcum, de Maasland, de *Sevenhoven*....... „poussés a l'extrémité par les vexations des nouveaux „docteurs, se soulèvent en masse contre eux, et ne virent „pas d'autre moyen de conserver l'antique foi, que de „chasser de leur sein les curés, les missionaires et les „clercs, qui venaient la leur arracher."

In het bovengenoemde doopboek volgen achter het laatste door P. Pelt ingeschreven Doopsel van 18 Juni 1696 nog 11 Doopsels door eene duitschachtige hand (Assistent?)

Op de volgende bladzijde staat: „Vacante Pastoratu in „Sevenhoven baptizati sunt sequentes a Reverendo Do„mino N. Cos Pastore in Noorden." Die opgave begint 12 Decembris 1696 en vermeldt 5 Doopsels. Onder op hetzelfde blad staat: „Nomina defunctorum vacante Pasto„ratu in Sevenhoven"; — volgen 7 defuncti, waaronder Pietje Cornelisse van Sevenhoven, geestelijke dochter.

5. *Anthonius van Wenckum.* — Na ruim drie maanden door het afsterven van Past. P. Pelt zonder herder geweest te zijn en zich moedig te hebben verzet tegen pogingen in dien tijd van de Jansenistische partij, verkreeg Zevenhoven op 23 Februari 1697 in pastoor van Wenckum, een Theologus Lovaniensis, een nieuwen herder. — Dat tijdstip lezen wij in het reeds meermalen genoemde Doopboek. Van af P. Pelt tot de komst van A. van Wenckum staan daar geboekt 380 Doopsels. Hierna wordt het blad door eene inktlijn in twee kolommen verdeeld en iedere kolom genummerd. Op kolom 1. Nomina Baptizatorum in Pastoratu Sevenhoven, Nieveen etc. Per D. Antonium van Wenckum Pastorem istius Loci qui ibidem venit 23 Februarii 1697. Daarna volgt: A Paschate incidente in 7 Aprilis, baptizatus etc. 9 Aprilis. — Kolom 2 begint aldus: Nomina Defunctorum in Pastoratu Sevenhoven, Niveen etc. sub D. Antonio van Wenckum, Past. istius loci. Ab anno 1697 A die 23 Febrii. — Hij houdt de Doopsels op de voorkolom en wisselt op de achterkolom defuncti en Matrimonio juncti. In 1698 defuncti ii, waaronder 3 filiae devotae; baptizati 28, juncti 4. — A. v. Wenckum was ook, evenals verschillende zijner voorgangers een Utrechtenaar. Onder de overledenen staat:

„eodem die (15 Januarij 1715) van Utrecht obiit Joan- „nes Nelman Ex sorore Nepos meus Qui in glacie In- „teriit. Requiescat in Pace. Innupt." — En op kolom 86: „1709 in Martio 2 in Sevenhoven obiit Beatrix Johanna „Damen, vid. Nicolai van Wenckum Ultrajectina, fuit „Mater mea. Requiescat in Pace." — „De nette lijst van „alle de Roomsche priesters ..... in der tijd geadmit- „teert en aangestelt.....", - door Joh. van den Bergh, Leyden 29 Nov. 1730, - aan de Edel Mogende Heeren in zake hunne missive van den 21n gezonden, noemt Utrecht de geboorteplaats van pastoor van Wenckum met duidelijke woorden.

Toen pastoor v. Wenckum 20 Jan. 1710 ten huize van den landdeken Hugo Gael in „Roelevaertjensveen" was opgeroepen in zake van het plakaat der HEd. Gr. Mogen van 26 Apr. 1709, „verschoonde Antonius Wencom syn „afblyven wegens besondere kerkelyke besigheden." 1)

Pastoor van Wenckum was een van de ruim 300 priesters, die in 1701 ten gunste van Codde teekenden.

Onder zijn pastoraat stierven 49 filiae devotae, waarvan 30 in 't Noordeynde, 8 in Sevenhoven, 5 in Blockland, 4 in Nieuwveen, 2 in 't Geereynd; ook nog 2 C. B. (Klopbroeders?). Op het eind van zijn pastoraat werd hij bijgestaan door een kapelaan R. D. Jacobus Lambertus van den Mostelaar. — Het laatste, door hem zelf nog ingeschreven Doopsel is van 11 Juli 1732; hierna volgen nog twee Doopsels door „Ro. Do. Jacobo van den Mostelaar, Sacellano", terwijl reeds bij een huwelijk op 24 April 1731 onder de getuigen staat opgeteekend: Jacobus Lambertus van de Mosselaer (?). — Onder Past. A. van Wenckum komen voor 924 Doopsels. — Hij over-

1) Bijdr. X, bl. 389.

leed in Zevenhoven, 8 September 1732, en werd spoedig opgevolgd door:

6. *Henricus Cock*, die 21 September 1732 hier pastoor werd, zooals zijne aanteekening meldt in het Doopboek: „Baptizatorum nomina a R. Dno Henrico Cock (somtijds „teekent hij zich H. F. Cock) ab anno 1732, 21 7bris"; op de kolom daarnaast (240): „Matrimonio juncti tem„pore R. D. H. F. Cock, - 1733, 20 Januarii juncti „sunt" etc.

Hij was een Amsterdammer van geboorte, die vóór zijn pastoraat te Zevenhoven, als priester werkzaam was geweest te Delfshaven. Reeds op jeugdigen leeftijd moet hij tot het pastoraat te Zevenhoven benoemd zijn geworden, want in [1]) *„de lijst van R. C. Priesters in Rijnland"*, die hem „waereldspriester, in de statie tot Sevenhoven en Nieuwveen" noemt, lezen wij, dat hij was „oudt 29 jaren"; daarna volgt:

„Ten respecte van sijne sendingh segt hij: geene te „hebben, omdat hij door de Heeren burgermeesters van „Delft als heeren van Delfshaven tot priester wordende „aangestelt, HEd. Achtbaren geen visie van sijne sen„ding begeerden; hebbende daarop den eed in HEd. Gr. „Mog^e^ resolutie van 21 Sept. 1730 vervat, den 24 Oct. „daeraenvolgende in handen van Heeren burgermeesteren „van Delft afgelegt. Ende nader door den Hr. van den „Bergh, baljuw van Rijnland, gepresseert sijnde ten tijde „van sijne aanstelling in de voors. statie van Sevenhoven „en Nieuwe-Veen op het poinct van de voors. bediening, „is bij hem geantwoort, dat hij tot dien tijd toe de statie „van Delfshaven bekleed hebbende en al op 24 Octob. „1730 den vereyschten eed, corporaliter hebbende afge„legt, hij vermeende geen nadere sendingh noodigh te

1) Bijdr. XVII, bl. 215.

„hebben, en is vervolgens, dewijl hij reeds in actueelen „dienst was op 23 Sept. 1732 mede geadmitteert en „beëedigt; sooals hij ook aan Gec. Raden gedaen heeft „en is door HEMog^e geagreëert."

Pastoor Cock was, - zóó verhaalt men nog, - een rijk man, die zeide, als men de Roomsche kerk niet van verre mocht zien, ten minste eene pastorie te willen bouwen, welke te Nieuwveen kon gezien worden. En dit plan volvoerde hij. Op eenige schreden afstand van de nederige kerk met rieten dak, en daarheen leidende met eene laan van prachtige boomen bouwde hij een deftig huis van twee verdiepingen met eene ruime huiskapel. Zijne opvolgers woonden daarin totdat in het midden dezer eeuw eene andere pastorie, met de kerk verbonden, gebouwd werd. De afbraak dezer pastorie van Past. Cock werd vervoerd naar Nieuwveen. En toen dáár later een toren vóór de bestaande kerk werd gebouwd, is de eerste steen der oude Zevenhovensche pastorie in het torenportaal ingemetseld. Het is een flink stuk hardsteen, waarop gebeiteld staat een *kok* in kokskleeding, bij een koksoven bezig zijnde met zijn werk en het opschrift luidt: „*Nova facio omnia.* 1740." — Dit zinspelen op zijn naam had hij reeds als student van anderen geleerd. Onder de boeken, door hem aan de parochie nagelaten, ontmoette ik nog eene prijs van den student Cock, in welker eervol opschrift, eene zinspeling op den naam *Kok* voorkomt. — Het getal der gedoopten onder Pastoor Cock bedraagt 529. Zijn laatste Doopsel schrijft hij in: 26 Oct. 1752. Daarna volgt er een op 13 November, met vreemde hand geschreven en daarna 27 November: „vacante statione Zevenhoviana" baptizavit R. D. Coulaer, hetwelk geschreven is door den volgenden pastoor. Hij overleed te Zevenhoven Nov. 1752.

7. *Adrianus Godefridus de Raat van Bogelscamp.* — Verschillende aanteekeningen omtrent zijne voorgangers danken wij aan zijne zorgen. In het Doopboek toch lezen wij: „Ego Adrianus Godefridus de Raet, anno 1752 ad „stationem hanc veniens, notata inveni, quae licet in „variis confusa appareant, tamen fortassis aliquando usui „esse possint." — Zijn eigen werk begint hij aldus: „Register der Gedoopten van den beginne dat ick Adriaen „Godefrid de Raet van Bogelscamp tot Zevenhoven als „zielsorger gesonden ben." — Het eerste doopsel wordt door hem ingeschreven: 3 December 1752. — Hij legde een *registrum Matrimonio junctorum* aan: 't boek wordt omgekeerd en, een vijftig bladen uitlatende, begint hij aldus: „a die 30 Novembris 1752 quo die scilicet ego „Adrianus, Godefridus de Raet van Bögelscamp ad curam „animarum missus sum in Zevenhoven, Nijenveen, Bloc„land etc." — Daags na zijne benoeming schijnt hij reeds hier te zijn aangekomen, zooals wij besluiten uit: „Cata„logus Defunctorum a die qua Ego Adrianus, Godefridus „de Raet van Bögelscamp in Zevenhoven animarum cu„ram suscepi, 1 Decemb. 1752." — In dit laatste noteert hij [1]): „van het jaar 1752 af, waarin ik naar deze statie „ben gekomen, zijn reeds verscheidenen zonder het ont„vangen der Sacramenten onverwacht gestorven, maar „toch (: God zij lof :) nooit, als ik geroepen werd, was „ik afwezig, hetgeen ik echter niet wil hebben toege„schreven aan mijne waakzaamheid, maar aan de Godde„lijke Goedheid, opdat de kwaadwilligen geene aanleiding

---

1) „28 Februarii 1764. Nota Bene: Jam varii ab anno 1752 quo ad „stationem veni sine sacramentis improvise mortui sunt, sed tamen (: Deo „sint laudes :) numquam dum vocabar ab aedibus meis absens fui, quod „tamen non vigilantiae meae, sed Divinae bonitati adscriptum volo, ne „malevoli causam calumniandi, aut frigidi causam se excusandi haberent."

„tot lastertaal, of de onverschilligen geene aanleiding „zouden hebben, om zich te verontschuldigen." — In het Doopregister staat op 22 Nov. 1777: „in den tijd van 25 jaren zijn er 526 gedoopt." — Het laatste Doopsel, door Past. de Raet ingeschreven, staat op 16 Martii 1780; het was het 572e onder zijn Pastoraat. — Volgens het Par. Arch. overleed hij in April 1780; of dit echter was te Zevenhoven, dit is onzeker: hij staat niet vermeld op den catalogus Defunctorum.

8. *Joannes Bannink.* — Van October 1772 was hij kapelaan te Amsterdam in 't Haantje. Als pastoor trad hij op te Zevenhoven 21 April 1780. Deze laatste bijzonderheid vernemen wij uit zijne eigene opteekeningen. De cat. def. vervolgt hij aldus: „a die qua *Ego Joannes* „*Bannink* in Zevenhoven etc. animarum curam suscepi „21 Aprilis 1780"; terwijl hij het Register Baptiz. begint met: „a die 21 Aprilis 1780, qua die huc veni." — Gedurende de 19 jaren van zijn pastoraat alhier staan geboekt 303 Doopsels. Het laatste Doopsel schreef hij in: „19 Julii 1799." Eenige dagen later vertrok hij uit deze parochie, als benoemd Pastoor van „de Posthoorn", naar Amsterdam, waar hij overleed 29 April 1810, zooals wordt medegedeeld door „*Mengelingen voor Roomsch Catholijken*" IV, 64. Zijne begrafenis had plaats 4 Mei daaraanvolgende, zooals wij vernemen uit het *register der begravenen in de oude kerk van het Begijnhof te Amsterdam:* „1810, 4 Mey is begr. de eerw. heer *Johannes*, „*Josephus Banning*, Roomsch priester en pastoor in de „kerk de Posthoorn, in n° 125."

9. *Joannes Steenbergen.* — Als pastoor van Zevenhoven trad hij op, den 3n Augustus 1799, gelijk zijne aanteekening in het Doopboek ons meldt: „Anno Domini nostri „J. C. 1799 a die 3tia Augusti qua die scilicet ego „*Joannes Steenbergen* huc veni, in Zevenhoven et Nieu-

„veen curam animarum suscepi Baptizati sunt sequentes. „N. B. vacante Pastoratu per promotionem R: D: P: „Joannis Banning a R: D: Joanne van Thienen bapti„zatus est 23 Julii 1799 etc.;" — daarna volgt „Baptiz „21 Aug. 1799 Anna van Leeuwen, Patrinus Joës „Steenbergen Pastor." — Hij schrijft zelf tot op 18 Aprilis 1803, dan volgt eene andere hand (is dat misschien van *v. Thienen*, kapelaan?) Het laatste Doopsel noteert hij 4 December 1803. Onder zijn pastoraat, dat zoo kortstondig was, komen 80 Doopsels voor. — Hij overleed te Zevenhoven 29 November 1803, zooals wij „lezen in den *Catalogus* Defunctorum: 29 November R. „Dominus J. Steenbergen, pastor hujus communitatis."

10. *Adrianus Kerstens.* — Te voren was hij Missionaris geweest in Suriname. Hij trad als pastoor in Zevenhoven op daags vóór Kerstmis 1803. Een en ander teekent hij zelf op in het Doopboek, hetwelk hij begint met: „Nomina Baptizatorum a 24 Decembris 1803, qua „die ego *Adrianus Kerstens*, olim primus missionarius „Apostolicus in colonia Surinamensi curam pastoralem in „Zevenhoven et Nieuveen suscepi." — Nog geen vol jaar duurde hier zijn pastoraat: reeds 21 October 1804 verliet hij, volgens het Par. Archief, de Zevenhovensche parochie. Slechts 12 Doopsels staan door hem ingeschreven.

11. *Joannes, Antonius Lexius.* — Daags vóór Allerheiligen, alzoo tien dagen na het vertrek van pastoor Kerstens, trad hij op in de parochie van Zevenhoven. Dit vernemen wij uit zijne eigene opteekening. In het Doopboek toch schrijft hij: „Abdicante reverendo Domino Adriano „Kerstens hunc pastoratum, ego *Joannes, Antonius Lexius* „huc pastor adveni 31 Octobris 1804, Baptizavi." etc. — De doopsels schrijft hij in tot 3 Dec. 1807, maar de Catalogus Defunctorum wordt door hem bijgehouden tot 3 Aprilis 1810. Het liber matrimoniorum echter gaat niet

verder dan tot het einde van 1804. — Op het schutblad (verso libro) heeft past. Lexius genoteerd; „Anno 1805 „communicantes in Paschate 326— baptizati 21— mortui „18— matrimonio juncta paria 2.— Anno 1806, 20 Maji „communicantes in Paschate 319-— extranii communi„cantes 14— Neo communicantes 17— Mortui 4— Ma„trimonio juncta paria 2— conversae ex Calvinismo 4— „conversi ex Lutheranismo 2.—" Volgens het Par. Archief verliet hij de Parochie in Juni 1810, en werd spoedig als pastoor opgevolgd door

12. *Joannes, Petrus, Andreas van Riel.* — Hij was priester gewijd in 1802 en trad als pastoor van Zevenhoven op, den 8ⁿ Juni 1810. — Dit optreden boekte hij in den „catalogus Defunctorum a die octava Junii 1810, „quo ego Joannes Petrus Andreas van Riel curam Pas„toralem in Zevenhoven et Nieuwveen suscepi." — Deze catalogus eindigt op 21 Oct. 1811 (in de laatste jaren staat het sterven vermeld van vele vreemdelingen; — zeker wel in verband met de droogmakerij der polders). — Zijn laatste Doopsel schreef Past. van Riel in, op 18 October 1817. Weinige dagen later, het Par. Archief zegt: in October, — vertrok hij als benoemd Pastoor van de Lodewijkskerk te Leiden. — Hij overleed aldaar 23 Juli 1833, in den ouderdom van 54 jaar en 23 dagen en werd begraven den 26ⁿ daaraanvolgende op de R. C. begraafplaats aldaar. — Zijn bidprentje, hetwelk deze laatste bijzonderheden vermeldt, noemt hem „provisor van het Seminarie te Warmond." — Een exemplaar der lithographiën van zijne beeltenis trof ik aan bij eene der Zevenhovensche parochianen. — In 1804 was hij op de Missie in bediening gekomen; — hij staat op de kapelaanslijst van 1807 als kapelaan te Leiden, en op die van 1810 als kapelaan te Wassenaar vermeld. Op 8 Mei 1827 had hij de gedachtenis gevierd zijner 25-jarige priesterwijding.

13. *Meinardus, Willibrordus Braak.* — Zelf noteert hij: „den eersten November dezes jaars 1817, Ben ik „Meinardus, Willibrordus Braak Gebooren onder de Ge„meente van Medemblik, voormaals capellaan gedurende „5 jaaren in de R: C: kerk de zaijer te Amsterdam, en „naderhand gedurende Ruim 9 jaar Pastoor te Schoorl „alhier als Pastoor opgevolgd den WelEerwaardigen Heer „J: P: A: van Riel van Hier tot Pastoor bevorderd in „de kerk van den H. Lodewijk te Leiden." — Op den 24n December schrijft hij zijn eerste Doopsel in, waarbij wij als „Doopborg" vinden vermeld: „Ik Meinardus, „Willibrordus Braak Pastor in Zevenhoven en Nieuw„veen." — Naar mondelinge meedeelingen mij verzekeren, was hij zeer klein van gestalte en zóó eenvoudig in kleeding en leefwijze, dat men de verhalen daaromtrent ongeloofelijk zou willen noemen. — Slechts drie jaren was hij hier pastoor en nog leeft zijne nagedachtenis bij ouden van dagen, op wier gelaat ik innerlijk genoegen zich zag afteekenen over de herinneringen aan dien pastoor gedurende hunne jeugdige jaren. Ook de kerksieraden herinneren nog aan Pastoor Braak: de zilveren ampullen der kerk geven op den voet te lezen: 1818— *M. v. Braak, R. C. Pr.*" — Hij verliet de parochie in November 1820.

14. *J. . . . Veldmans.* — Uit het Par. Archief blijkt, dat hij hier Pastoor werd „in December 1820" en reeds „in Maart 1821" de parochie verliet. — Niets anders vond ik aangaande hem opgeteekend en ook de traditie kwam mij niet te hulp. Zijn schrift is in het Doopboek niet te vinden: de 10 Doopsels, die er van Dec. 1820— Maart 1821 staan geboekt, zijn door de hand van den lateren pastoor J. van den Bosch, die bij zijn schrijven voegde: „„Nomina haec huc illuc dispersa, postea inveni, „congessi, et Libro Baptismali appendi."

15. *Severus Utberg.* — Eertijds was hij predikant te Harlingen. De geliefkoosde lectuur echter van Dominé Utberg waren de geschriften van Le Sage ten Broek, „*De Voortreffelijkheid van de Katholieke Godsdienst*" en „*De Godsdienstvriend*". — Bij het luidruchtig feestvieren van Luthers eeuwgetij in 1817 trok Utberg reeds tegen de Hervorming te velde. — Hij bekeerde zich en priester geworden, werd hij in Maart 1821 pastoor van Zevenhoven. Zijn eerste Doopsel staat hier geboekt op 22 Maart 1821, waarbij als doopb. staat geschreven; „R. D. Severus Utberg, Past. Loci." — Zijne twee zoontjes woonden hier in de pastorie, en dienden hem aan het altaar en werden met de andere kinderen in den catechismus onderwezen. Hij leefde met zijne kinderen hier in zeer bekrompen omstandigheden, zoodat de parochianen hem uit medelijden soms van het hoogst noodige, zooals schoeisel etc. moesten voorzien. In de voorreden van eenige in druk uitgegevene gelegenheidspredikatieën, zooals: *op St. Augustinus* te Amsterdam, — *bij de kerkhofwijding in de Kwakel* etc. beriep hij zich daarop, ten einde aan te toonen, dat het tijdelijke hem eer had moeten bewegen om te blijven wat hij was, dan zich tot de Kerk te bekeeren. Behalve genoemde predikatieën, gaf hij ook nog uit te Amsterdam „*tien overdenkingen over 's Heilands lijden.*" — Met blijkbare voorliefde richt hij in zijne predikatieën ook het woord tot zijne nog „Onkatholieke Landgenooten." — In 1825 bouwde hij eene met de kerk verbondene kosterswoning. In 1826 ijverde hij voor een katholiek kerkhof. Dit laatste bracht hem in moeielijkheden. Vooreerst scheen voor die gunst nog al handenzalving noodig te zijn. Het notitieboek der uitgaven meldt: „Op heden bethaald aan den „W. E. W. Heer P. A. Kervel voor door Zijn W. E. W., „of door den HoogEw. Heer van Banning gedane bethaling *diensdbaar* geweest ten aanleg ener Kerkhof, nabij

„de R: C: Kerk staande te Zevenhoven van somma van „netto *vijfhondert guldens*, blijkens quitantie." — Daarbij was de hooge overheid in dit punt weinig inschikkelijk, gelijk blijkt uit volgend afschrift van een stuk, dat in het Par. Arch. berust:

„*Extract uit het Verbaal van het verhandelde bij de „Heeren Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland.*

No. $\frac{888}{12863}$ 25

„G. S. No. 92.

„Dingsdag den 11 Julij 1826.

„Is gelezen een Request van *S. Utberg* R. C. Priester „en pastoor van *Zevenhoven* en *Nieuweveen* daarbij ver„zoekende om ontheffing van het bepaalde bij Art. 3 van „de Wet van 23 Prairial, 12 Jaar, en vergunning, om „in plaats van eene muur welke het aldaar aangelegde „kerkhof volgens de voorsz. wetsbepaling zoude moeten „omgeven hetzelve met eene digte Heg te mogen beplanten „als kunnende de onkosten van het zetten eener Muur, „de, zoo weinig vermogende, Ingezetenen dier Gemeente, „niet worden goedgemaakt;

„En (enz.)

„Is na deliberatie goedgevonden en verstaan: het door „den Suppliant gedane verzoek te declineren en te wijzen „van de hand.

„En zal Extract dezes worden Uitgereikt aan den „Suppliant en afschrift worden enz. tot informatie.

Voor Extract Conform
De Griffier der Staten van Holland.

(naamteekening, gelijk gewoonlijk in zulke stukken, onleesbaar.)

„*Aan*
„*den Suppliant.*

Doch het meest onaangename bij dezen kerkhof-aanleg bestond voor Past. Utberg in het verschil der zienswijze tusschen hem en verschillende Parochianen. De boeren

wilden hunne arbeiders geven om het werk uit te voeren en de pastoor wilde voor loon bekwame werklieden den aanleg doen uitvoeren. Het was blijkbaar zijne overtuiging, dat de verlangde nette aanleg er onder zou lijden, wanneer maar iedereen, dien men aanbood, aan het werk zou worden gezet: dit drukte hij sarkastisch uit met zijn zeggen „een konijnenberg te zullen aanleggen." — Het kerkhof, omgeven door een planken schut, — met kalk bedekt, — kwam in 1826 in gebruik. — Pastoor Utberg verliet weldra de parochie; zijn laatste Doopsel schreef hij in, 7 December 1826; — den 10^{n} daaropv. vertrok hij, volgens het Par. Archief. Mondelinge mededeeling verzekert mij, dat hij zich van hier begaf naar Ooltgensplaat.

Na het vertrek van Past. Utberg bleef de Zevenhovensche parochie, zes weken lang, en dat nog wel gedurende den Kersttijd, beroofd van een herder. De traditie spreekt er van, dat dit eene soort van straf was voor de parochie, over welke de geestelijke overheid ontevreden was. De parochianen toch van Zevenhoven hadden past. Utberg bedroefd, niet alleen door hunne oneenigheid bij de kerkhofaanlegging, maar veel meer nog door hunne ontevredenheid over zijn onderricht der kinderen, welke ontevredenheid, zóóver ging, dat sommige ouders door een klopbroêr uit het naburige Langeraar in hunne woning catechismus onderricht deden geven. In die zes weken moest men ter kerke gaan naar Langeraar en Noorden; — de pastoor van Langeraar kwam hierheen om te begraven en te bedienen. — Twee Doopsels staan uit dien tijd geboekt; bij het eene staat opgeteekend: „Bapt. administ. R. adm. „D. G. van Lieshout, Statione vacante;" en bij het andere staat te lezen: „per R. D. Brinkman, Statione vacante." —

16. *Joannes van den Bosch.* — Zijn eerste Doopsel schreef hij in, 2 Februarii 1827. — Het Par. Archief zegt van hem, dat hij hier Pastoor is geworden „in de maand

„Februari 1827." Reeds spoedig was hij er op uit, om de oude onaanzienlijke kerk eene zoo goed als geheele vernieuwing te doen ondergaan. — Door bemiddeling van den Z.Eerw. Heer Tomas te 's Hage werd den Heer N. Schrant, solliciteur bij het gouvernement, opgedragen „het formeren en besolliciteren van een rekwest aan Z. M. „den Koning, ten einde uit 's Lands kasse te obtineren „een onderstand tot het herstel der Kerk." — Genoemde Heer N. Schrant schreef 26 Mei 1829 aan Past. v. d. Bosch: „Ik heb de Eer UEW. te informeren, dat ik „zoodanig rekwest heb gepresenteerd en dat daaraan in „zoo verre is gevolg gegeven, dat de Koning deze zaak „den 11 dezer maand n°. 41 heeft gerenvoijeerd aan het „ministerie van Binnenlandsche zaken ter fine van rap„port. Ten gevolge hiervan komt het Rekwest in handen „van den Gouverneur van Zuid-Holland, die daarop den „Burgemeester van Uw Ew. Gemeente hooren zal." — Het rapport blijkt niet ongunstig te zijn uitgevallen. Bij Koninklijk besluit van 10 Sept. 1829 N°. 105 werd aan de Gemeente tot het vergrooten en herstellen van hare Kerk een onderstand verleend van *f* 3500, met bepaling, „dat deze som niet eerder zou worden voldaan, „voordat de Gemeente zou hebben doen blijken, dat de „nog te kort komende penningen voorhanden waren." De Solliciteur noemde dit laatste *eene gewone bepaling*, — voor de gemeente was het voldoen er aan, niet zonder moeijelijkheid. — In Februari 1831 kon het kerkbestuur het volgende schrijven naar den Haag zenden:

„Wij ondergeteekenden uitmakende het kerkbestuur „der R. C. Gemeente van Zevenhoven, provincie Zuid„Holland, gezien hebbende het Koninklijk besluit van „10 September 1829 N°. 105, bij hetwelk aan onze „Gemeente tot het vergrooten en herstellen van hare „kerk wordt verleend een onderstand van *f* 3500 met

„bepaling, dat deze som niet eerder zal worden voldaan, „voordat de Gemeente zal hebben doen blijken, dat de „nog te kort komende penningen voorhanden zijn, ver„klaren in onze qualiteit ons volkomen in staat te bevinden „van in dat te kort, behoorlijk te voorzien, ons, voor „zooveel des nodig, daarvoor aansprakelijk stellende „bij dezen.

„Aldus gedaan te Zevenhoven den Februarij 1800 een en dertig.

(*was get.*) J. van den Bosch, *Past.*
Corn. van der Vlugt.
J. J. Kiebêrt.
Jan Beuk.
Theod^{s}. Uphof.

Op 3 Mei 1833 werd het werk aanbesteed en gegund ter somme van *f* 7800 aan den aannemer Uphof. — De ramen etc. waren afzonderlijk aanbesteed voor *f* 775.— Gedurende de verbouwing kerkten nn de parochianen in de huiskapel der pastorie: een groot gedeelte van de zoldering dier huiskapel was weggenomen, zoodat de ruime pastoriezolder èn voor zangerskoor èn tevens ook voor kerk kon dienen.

In een schrijven uit 's Gravenhage van 23 Dec. 1833 gaf de Hoog Eerw. Internuntius A. Antonucci, als vicesup^{r}. der Missie aan den pastoor de volmacht „om Mis te „lezen en andere heilige functieën uit te oefenen in de „gerestaureerde kerk, alvorens deze, geconsacreerd was, en „om de kerkklok te gebruiken, alvorens deze gewijd was."

Niet zeer lang dus behoefde men in de huiskapel der pastorie te kerken; en daarover verheugden zich allen. Toch was men over dat kerken in de huiskapel der pastorie gedurende de verbouwing zóó algemeen tevreden, dat de Gemeente zich gedrongen gevoelde, hare dankbare erkentelijkheid aan den pastoor voor zijne goede zorgen

te toonen. Bij de installatie van Past. v. d. Bosch waren zij door den Deken gewezen op hunne verplichting, om goed voor het onderhoud van den Pastoor te zorgen, zoodat deze twintig gulden inkomen per week zou hebben, nu toonden zij hunne erkentelijkheid door den Pastoor een honorarium toe te kennen voor het gebrnik der huiskapel. — Zij deden dit „ter gemoetkoming der last, en „onzuyverheyd, zijner Huizing, tijdens bij de toe doenene „reparatie van het Kerkgebouw, de godsdienstoefening „binnen Zijn Ew. woning is verrigt."

De blijdschap over het betrekken van het kerkgebouw werd weldra gestoord door de bevinding dat „op zommige „plaatsen de Muuren met Aanhoudende regens doorsloe-„gen." — Twee deskundige metselaarsbazen uit Zwammerdam en Aarlanderveen werden aangezocht „om het „Metselwerk Aan het Nieuw Kerkegebouw na te zien „en daar van een schriftelijk opgaaf te doen." Zij kweten zich van een en ander en maakten in een door hen, 24 Augustus 1835, onderteekend stuk, onder N°. 1, 2 en 3 heel wat treurig stemmende aanmerkingen. — Goede raad was duur: men besloot den voorgevel af te breken, de toren eenige voeten voort te kruiën en daarna de kerkmuren wat aan te bouwen en er weder een voorgevel tegen aan te plaatsen. Zóó was het groote gebrek weggenomen en de kerk te gelijkertijd nog wat ruimer.

Niet zeer lang na die restauratie van het vernieuwde kerkgebouw verliet Past. v. d. Bosch de parochie. Zijn laatste Doopsel hier schreef hij in, 18 April 1838 en kort daarna vertrok hij als Pastoor naar Werfertshoef, waar hij 16 Maart 1862 is overleden.

17. *Antonius Jacobus Josephus Keil.* — Hij werd den 16^n^ October 1798 te Harlingen geboren uit Protestantsche ouders, die als brave burgers bekend stonden. Hij ontving eene opleiding tot schoolmeester in zijne geboorte-

stad en bekleedde de betrekking van organist bij den predikant Utberg, dien de lezer reeds als lateren pastoor van Zevenhoven heeft leeren kennen. — Utberg achtte den bekwamen jongeling hoog en gaf hem van tijd tot tijd werken ter lezing, die zijne eigene geliefkoosde [1]) lectuur uitmaakten. De jeugdige schoolmeester, met goeden aanleg begaafd, en heilbegeerig, maakte daarvan een vlijtig gebruik, leefde onschuldig, bad veel en sprak dikwijls met Dominé Utberg. —

Bij het luidruchtig feestvieren van Luther's eeuwgetij in 1817 kon Keil zich op een groot feestmaal niet bedwingen, na een pompeuze toast van een geëxalteerd protestant, op te staan en te verklaren, dat de Hervorming eene jammerlijke gebeurtenis was, die eene scheuring veroorzaakte in den boezem van het Christendom, waardoor vele bedrogene christenen waren losgemaakt van de oude Moederkerk, welke echter als de stamboom bleef bestaan, terwijl de losgescheurde takken meer en meer verdorren en wegsterven. — Van toen af had hij ook uitwendig den goeden strijd te strijden. Zijne protestantsche familie en stadgenooten zochten hem in zijne Roomsche tendentieën te weerstreven. Hij vertrok naar Amsterdam, waar hij, na eenigen tijd aldaar gevestigd te zijn, zich begaf tot den geleerden Aartspriester Cramer, die hem versterkte, onderrichtte, beproefde en eindelijk naar Mechelen zond. Aldaar werd hij tot de eerste H. Communie toegelaten en gevormd: de Prins Aartsbisschop wilde zelf zijn peetoom wezen. — Binnen drie jaren kon hij de lagere studieën afdoen, aangezien hij reeds vóór zijne bekeering zich als schoolmeester op de nieuwe talen had toegelegd. Daarna kwam hij in het Seminarie te Warmond voor de Theologie en was er zeer gezien. Van

---

1) Vergel. boven bl. 20.

daar moest hij naar Mechelen reizen en werd er den 23^{n} December 1824 priester gewijd. — Reeds den 26^{n} daaraanvolgende werd hij benoemd tot kapelaan te Berkel. — Den 24^{n} Januari 1825 werd hij deservitor te Bergschenhoek; — den 15^{n} October 1827 kapelaan te Oude-Tonge; — den 9^{n} Februari 1832 pastoor te Obdam en den 25^{n} April 1838 pastoor te Zevenhoven. — Den 3^{n} Mei 1838 schreef hij hier zijn eerste Doopsel in, beginnende met: „A me Antonio J. J. Keil, a 25 Aprilis „1838 Pastore in Statione Zevenhoven et Nieuwveen, „baptizati sunt sequentes": — Keurig inderdaad is zijn handschrift en onberispelijk net zijn hier al de administratieboeken van zijn tijd. — Als priester was hij nog altijd de steun zijner bejaarde Protestantsche moeder, terwijl hij ook met zijne overige Protestantsche familie in hartelijke betrekking stond. — Het is niet onopgemerkt gebleven, dat hij juist ijverde voor die devoties, welke door de Protestanten het hevigst bestreden worden. Daaraan hebben wij zijne uitmuntende vertaling van het „*Officie der Overledenen*" te danken, dat in druk is uitgegeven; — daarom streed hij ook met veel godgeleerde kennis voor de Kerk en haar zichtbaar Opperhoofd, (anoniem) in „*Godsdienstvriend*" en „*Stemmen.*" —

De Zevenhovensche pastorie, in 1740 onder pastoor H. F. Cock gebouwd, vroeg dringend om buitengewone reparatie. De door den Provincialen Hoofd Ingenieur noodzakelijk geoordeelde herstellingen waren begroot op *f* 3300 en door Koning Willem II was bij besluit van den 4 Januari 1841 No. 101 voor dat *herstel* eene Rijkssubsidie van *f* 1200 verleend. — Pastoor Keil wilde echter liever eene *geheel nieuwe* pastorie doen bouwen, die met de kerk was verbonden, terwijl de bouwvallige bestaande pastorie op eenige schreden afstand van de kerk was gelegen, zonder door eene overdekte gang er

heen te leiden. — Om dit plan te volvoeren vroeg het Kerkbestuur eene verhooging van de toegekende rijks-subsidie aan. Edoch het volgende koninklijk besluit van 28 Mei, — in het Par. Archief voorhanden, — werd als antwoord ontvangen:

„. . . . in aanmerking nemende, dat voor het uitvoe-„ren der vroeger door den Provincialen Hoofd-Ingenieur „noodzakelijk geoordeelde herstellingen begroot op ƒ 3300, „de pastorij in behoorlijken staat gebracht en daarmede „alzoo *in de volstrekte behoefte* voorzien kan worden, —

„dat indien de belanghebbenden aan het bouwen eener „geheel nieuwe pastorij de voorkeur geven, zij ook de „middelen behooren bij een te brengen om de daar uit „voortvloeijende meerdere kosten, in het geheel geraamd „op ƒ 10900 te dekken, — als wanneer door ons wel „termen zouden zijn gevonden, om het toegekende sub-„sidie van ƒ 1200 voor dien nieuwen bouw te doen aan-„wenden, — doch dat het Kerkbestuur bij deszelfs brief „van den 9 Mei l. l. heeft verklaard, voor alsnog geene „middelen beschikbaar te hebben, om die meerdere kosten „goed te maken, en het bouwen van eene nieuwe pastorij, „waartegen onderscheidene leden der gemeente bezwaren „hebben ingebragt, tot later tijd te willen uitstellen; „zoodat tot het herstel der oude pastorij, op den vroeger „voorgestelden voet, niet overgegaan, noch het daartoe „bewilligde subsidie gebruikt zal worden.

„Hebben goedgevonden en verstaan: met afwijzing van „van het bovenvermelde verzoek, Ons besluit van den „4 Januarij 1841 No. 101 bij deze in te trekken en „buiten effect te stellen." —

Dit koninklijk besluit, waardoor niet slechts de verzochte meerdere subsidie werd geweigerd, maar bovendien de reeds toegezegde ten bedrage van ƒ 1200 werd ingetrokken was eene pijnlijke teleurstelling voor Past.

Keil, die bij de moeijelijkheden welke zich voordeden, zijne hoop op de koninklijke vrijgevigheid had gevestigd. — Zijn verlangen toch, om eene geheel nieuwe pastorie te bouwen, die met de kerk verbonden was, werd niet gedeeld door alle parochianen. Er waren parochianen, die het beter oordeelden, dat de oude pastorie zou hersteld worden. Op hen doelde de zinsnede in het afwijzend koninklijk besluit over „de onderscheidene leden der ge- „meente, die tegen het bouwen van eene geheel nieuwe „pastorij, bezwaren hadden ingebracht." — Dit afwijzend besluit deed hunne „bezwaren" zoozeer toenemen, dat zij hun pastoor bij de Geestelijke overheid beschuldigden, als zou hij de meest noodige reparatie zelfs achterwegen hebben gelaten, om zóó de oude pastorie geheel te doen vervallen, ten einde de gemeente te dwingen, eene geheel nieuwe pastorie te bouwen. — Bij het weigeren van subsidie en bij gebrek aan algemeene medewerking werd het verlangen van den pastoor naar eene nieuwe pastorie niet vervuld.

In 1844 richtte Past. Keil in zijne parochie de broederschap op van den Levenden Rozenkrans.

Op den 18 November 1847 werd hij president van de plaatselijke schoolcommissie, op eene zeer eigenaardige wijze. Behalve de Pastoor en de predikant Ds. Zijnen, zouden nog twee Roomsche en twee Protestantsche gemeenteleden, als benoemde plaatselijke schoolcommissie geinstalleeerd worden door den fungerenden Secretaris dezer Gemeente. — „Vóór alle dingen," — aldus het verslag van den Dominé, — „werd het noodig gekeurd „uit de commissie één lid tot president en een ander tot „Secretaris te benoemen: tot de stemming overgegaan „bleek het, dat de Heeren *Keil* en *Zijnen* een gelijk „aantal stemmen op zich vereenigden. Daar men begreep, „dat dit bij elke stemming zóó zoude zijn, bood het lid „*Zijnen* den Heer *Keil* aan, wegens meer gevorderden

„leeftijd, het praesidium op zich te nemen, terwijl hij „zelf het secretariaat zoude waarnemen. De Heer *Keil* „hierin genoegen nemende, werd ZEw. tot president en „'t lid *Zijnen* tot secretaris benoemd." — Langdurig echter was dat voorzitterschap niet. Den 24 Augustus 1848 verliet hij de Parochie en begaf hij zich naar Overveen, waar hij den overleden Pastoor Gerstenscheidt opvolgde en als zoodanig door den deservitor Petrus Matthias Snickers, den lateren Bisschop van Haarlem en Aartsbisschop van Utrecht, werd ontvangen. — Den 1ⁿ September 1854 vertrok hij van daar als pastoor naar Naaldwijk; en 30 September 1862 aldaar zijn emeritaat ontvangende, begaf hij zich naar Loosduinen, alwaar hij zich in heilige stilte, allergodvruchtigst voorbereidde tot een zaligen dood. Hij overleed dáár op 19 April 1866, in den ouderdom van 67 jaren en ruim 6 maanden en werd aldaar begraven, den 24ⁿ daaraanvolgende. — Op zijn bidprentje staat te lezen:

„Door eene bijzondere genade van God ben ik tot het „Heilig Katholyk geloof geroepen. Ik heb een goeden strijd „gestreden, mijn loopbaan voleindigd en het geloof be- „houden." II Tim. IV, 7.

18. *Joannes Wilhelmus Husing.* — In 1815 was hij geboren te Amsterdam. — Volgens het Par. Archief werd hij hier Pastoor in September 1848; — op 9 September 1848 schreef hij zijn eerste Doopsel in. — Het plan van zijn voorganger, om eene nieuwe pastorie te bouwen, werd door hem spoedig opgevat en met succes volvoerd. Op den gedenksteen der pastorie staat te lezen: „*De eerste steen gelegd, den* 13 *Juni* 1849, *door den Wel-* „*Eerw. Heer J. W. Husing, pastoor der Gemeente*" — In Maart 1852 liet hij in deze pastorie de eerste Missie houden, over welke ouden van dagen nog spreken. —

Hoewel nog zeer jeugdig van jaren werd hij aangetast door eene doodelijke kankerziekte. Daarom werd hij van af het voorjaar van 1852 bijgestaan door de volgende Eerw. H.H. die elkander als kapelaan of assistent opvolgden: A. Schouten, J. W. v. Saagsveldt, B. A. van 't Rood, J. C. H. Muré, P. F. Masker, H. A. C. Elsen en H. P. Smeele. — Ten laatste dwong de ziekte-toestand past. Husing tot zijn emeritaat. Hij begaf zich in 1859 naar Uden, waar hij reeds den 24^n^ November van datzelfde jaar overleed en waar hij den 29^n^ d. a. v. op het R. C. Kerkhof is begraven. Zevenhovensche parochianen deden pogingen, om de begrafenis in zijne oude parochie, van welke hij „rustend pastoor" was, te doen plaats hebben, doch de familie van den overleden Pastoor beschikte anders. —

19. *Gerardus Jacobus Pronk.* — Hij was geboren in 1804; priester gewijd in 1833. Nadat hij van 1848 pastoor was geweest in Wormer, werd hij, volgens zijne eigene aanteekening in het Doopboek, op 1 October 1859 pastoor in Zevenhoven. —

Van Pastoor Uytterwaele, d. i. van de 17de eeuw af, gelijk wij boven verhaalden, stonden Zevenhoven en Nieuwveen onder één pastoor. Toch waren de parochianen van Nieuwveen steeds als eene afzonderlijke afdeeling der parochie, die nog hun ouden patroon van vóór de reformatie, den H. Nicolaas bijzonder vereerden. — Onder het pastoraat van Pastoor Pronk begonnen de Nieuwveensche parochianen te verlangen naar eene eigene kerk te Nieuwveen, hetzij dan kapel, bijkerk of parochiekerk. De notabelen kwamen te Nieuwveen bijeen, om met elkander dit verlangen te bespreken en vroegen raad en hulp van de Geestelijke Overheid. Niet zoo dadelijk echter kon hun verlangen worden vervuld: het bleef nog eene voorname vraag, of het nuttiger was eene bijkerk, dan

wel eene eigene parochiekerk te stichten. Intusschen werd de ontevredenheid der Nieuwveensche parochianen, die reeds lang bestond, zóó groot, dat zij, om, gelijk zij meenden, de tegenwerking van Zevenhoven, zelfs hunne geldelijke bijdragen voor de parochiekerk begonnen te weigeren. — Pastoor Pronk nu meende, dat als zijne parochie van 552 communikanten in twee deelen werd gesplitst, er twee parochies zouden ontstaan, die beiden al te gering zouden wezen. — Hij verliet de parochie 20 October 1865 en overleed den 14 November 1869 te Berkenrode. —

20. *Andreas Joannes Willibrordus Dijkhoff.* — Hij werd geboren te Amsterdam in 1829 en was priester gewijd in 1854. — Van 1856–1860 was hij kapellaan in de S. Petrus' parochie te Leiden; — van 1860–1861 kapelaan der S. Catharina parochie te Amsterdam; — van 1861–1865 kapellaan der S. Laurentius' parochie te Rotterdam, terwijl hij 22 October 1865 pastoor werd te Zevenhoven. —

Kort voor zijn optreden hier als pastoor, was een Bisschoppelijk schrijven van den 22n Sept. 1865 ontvangen, waarin wij lezen:

„Aangezien de Geloovigen van dat gedeelte der Pa„rochie van den H. Joannes den Dooper (geboorte) te „Zevenhoven, hetwelk tot de burgerlijke gemeente Nieuw„veen behoort, ons reeds sedert geruimen tijd het vurig „verlangen hebben te kennen gegeven, om van Zeven„hoven te worden afgescheiden en eene zelfstandige Pa„rochie uit te maken met eigen Kerk en Pastoor; en „aangezien Wij om verschillende redenen in het geeste„lijk belang, zoowel voor de Katholieken van Zevenhoven, „als voor die van Nieuwveen, hoogst wenschelijk achten, „dat de thans bestaande Parochie van Zevenhoven in twee „zelfstandige Parochieën gesplitst worde, terwijl — zoo-

„als Wij trouwens als eene noodzakelijke voorwaarde ver-
„eischt hebben — Nieuwveen zich in staat bevindt, eene
„eigene kerk en pastorie te bouwen en beide gedeelten
„bij de verlangde splitsing in het onderhoud van kerk
„en pastoor zullen kunnen voorzien;

„Zoo hebben Wij, na de belanghebbenden gehoord te
„hebben en na dat Ons gebleken is, dat beide gedeelten
„in de splitsing, als zijnde voor aller geestelijk belang,
„niet alleen hoogst wenschelijk, maar zelfs noodzakelijk,
„volkomen hebben bewilligd . . . .
„besloten vast te stellen . . . .

. . . .

„als volgt:

„Van de Parochie van den H. Joannes den Dooper
„(geboorte) te Zevenhoven, tot Ons Bisdom behoorende,
„scheiden Wij door splitsing af de geheele burgerlijke
„gemeente te Nieuwveen, zullende, — totdat door Ons
„of Onze opvolgers daaromtrent andere beschikkingen
„mogten noodig geoordeeld worden — de burgerlijke
„grenzen dier gemeente tevens de grenzen der nieuwe
„Parochie zijn.” —

Bovengemeld Bisschoppelijk besluit moest op den eersten Zondag na de ontvangst in de beide kerken te Zeven-
„hoven en te Nieuwveen op de gebruikelijke wijze worden
„afgekondigd. —

Pastoor Dijkhoff, de 20e Pastoor van Zevenhoven na de Hervorming, was dus de eerste van dat getal, die niet meer ook pastoor was van Nieuwveen. — Als zoodanig was benoemd de WelEerw. Heer Henricus Verstraaten, in 1839 geboren te Mil en priester gewijd in 1856; — van 1856–1862 kapelaan in de parochie van S. Willibrordus (binnen de Vesten) te Amsterdam; — van 1862–1865 kapelaan te Voorburg. Hij overleed te Nieuwveen 19 April 1883 en werd er begraven den 24n

daaraanvolgende op het door hem aangelegde R. K. Kerkhof. —

Het Kerkbestuur van Zevenhoven had tot nu toe bestaan uit twee leden van Zevenhoven en twee leden van Nieuwveen. De oprichting der nieuwe parochie bracht ook van zelf hierin verandering. Op 1 December 1865 was door Z. D. Hw. den Bisschop van Haarlem een nieuw Parochiaal Kerkbestuur voor Zevenhoven benoemd, welks eerste zitting 7 December 1865 werd gehouden.

Pastoor Dijkhoff bracht verschillende verbeteringen in de Zevenhovensche kerk aan. De zijdelings langs de kerkmuren geplaatste banken voor mannen, deed hij vervangen door een genoegzaam aantal twee-mansbanken, met het uitzicht op altaar en preekstoel; — de acht groote lichtramen der kerk deed hij vernieuwen; — het altaar herstellen; — nieuwe vrouwenplaatsen in de kerk inrichten en een heel- en half-uur slaande uurwerk in den toren plaatsen. — Ook stichtte hij eene Parochiale school, die uit liefdegiften gebouwd, in 1872 in gebruik werd genomen. —

In het jaar 1874 werd op Zondag, den 22n Februari, in de kerk te Nieuwveen een Bisschoppelijk schrijven van 20 Febr. afgekondigd, hetwelk daarna door den Pastoor van Nieuwveen aan het Parochiaal Kerkbestuur te Zevenhoven ter kennisneming is verstrekt. In dit schrijven werd de oorspronkelijke parochie-indeeling van Nieuwveen een weinig gewijzigd. Een klein gedeelte ten Noordwesten buiten de gemeente Nieuwveen, aan de Kattenbrug gelegen, was in 1865 tot de Parochie Zevenhoven blijven behooren. De grenslijn werd nu aldus getrokken: „dat „zij aan de Kattenbrug de Burgerlijke grens verlatende „noordwaarts midden door het Kanaal of de Aar honderd „ellen ver voortloopt en daar zich dan Oostwaarts keerende, „regtaanloopt in de doode ringsloot, waar ze zich weder

„vereenigt met de burgerlijke grens van Nieuwveen, „zoodat het binnen die grens gelegen gedeelte.... van de „Parochie Zevenhoven, waartoe het tot dusverre be„hoorde, [werd] afgescheiden en aan de Parochie Nieuw„veen [werd] toegevoegd."

Gedurende de ziekte van Past. Dijkhoff waren hier als assistenten werkzaam: de WelEerw. HH. Petrus Driessen van Juli tot September 1885, en Franciscus Wilhelmus v. d. Pigge van Sept. 1885 tot April 1886. — Den 8[n] April 1886 verliet Pastoor Dijkhoff de parochie wijl hij tot Pastoor van Kralingen was benoemd, waar hij 9 October 1890, is overleden. — Gaarne breng ik dankbare hulde aan zijne nagedachtenis om verschillende aanteekeningen, door hem gedaan, die mij bij het beschrijven van de geschiedenis der Zevenhovensche parochie ten dienste stonden. —

21. *Joseph Andreas Laurentius Kerschner.* — Hij werd geboren te Amsterdam in 1839 en priester gewijd 15 Augustus 1866. — Spoedig na zijne priesterwijding werd hij benoemd tot Assistent in Aarlanderveen; — van 1867–1871 was hij kapelaan te Schagen; — van 1871–1873 kapelaan der S. Willibrordus' parochie binnen de Vesten te Amsterdam; — van 1873–1880 kapelaan der S. Laurentius' parochie te Alkmaar; — van 1880–1886 rector van het Jongensweeshuis te Amsterdam; — 8 April 1886 trad hij op als Pastoor te Zevenhoven. — In deze parochie heeft hij in November 1888 het Aartsbroederschap van 't Godd. Hart opgericht. Op 15 Augustus 1891 vierde hij er zijn zilveren priesterfeest. — In het begin van Februari 1893 werd hij benoemd tot pastoor, te Spierdijk. Op Aschwoensdag, 15 Februari 1893, verliet hij de parochie, terwijl tot zijn opvolger hier was benoemd en 17 Februari d. a. v. werd geinstalleerd:

J. C. J. SEUTER, *Pr.*

LIJST

VAN OP DE KATHOLIEKEN BETREKKING HEBBENDE

RESOLUTIES VAN GECOMMITTEERDE RADEN VAN HOLLANDS ZUIDER-KWARTIER.

1730—1794.

De toestand der Katholieken in de kleine steden en op het platteland van Holland werd voor het grootste gedeelte der achttiende eeuw beheerscht door het plakkaat van 21 September 1730. Dit staatsstuk had vooral ten doel het weren van leden van geestelijke orden en over het algemeen van hen, van wie de regeering vreesde dat zij hier zouden verbreiden wat men in die dagen „overbergsche" beginselen noemde. Vandaar dat de aanstelling van pastoors uitvoerig er in behandeld werd. Vóór in dienst te treden moesten zij in de stemhebbende steden ten overstaan van de burgemeesters en voor de overige steden en de dorpen voor Gecommitteerde Raden een verklaring onderteekenen. Leden eener geestelijke orde en vreemdelingen mochten niet toegelaten, nieuwe staties niet opgericht, het aantal priesters in de bestaande staties niet vergroot worden. Voor vergrooting of vernieuwing der kerkhuizen was de toestemming van burgemeesters of Gecommitteerde Raden noodig. Van daar dat in de in het Rijksarchief te 's Gravenhage berustende *Resoluties* van het college van Gecommitteerde Raden heel wat voorkomt, dat op de Katholieken betrekking heeft.

Voor mijn werk: „De toestand der Nederlandsche Katholieken ten tijde der Republiek" – waar uitvoerig over het plakkaat van 1730 gehandeld is – heb ik al die

resoluties nagegaan en opgeteekend welke over de Katholieken handelen. In het genoemde boek zijn die aanteekeningen verwerkt, maar verreweg het grootste aantal besluiten kon daar buiten bespreking blijven als alleen van waarde voor de plaatselijke geschiedenis.

Nadat mijn boek het licht had gezien, heeft het bij mij een punt van overweging uitgemaakt of het voor de Nederlandsche Katholieken ook nuttig kon zijn de door mij opgemaakte lijst van resoluties van Gecommitteerde Raden publiek te maken. Ik vermoedde dat het voor hen, die in de geschiedenis eener bepaalde parochie belangstellen, waarde kon hebben een lijst te bezitten, waarin zij konden naslaan wat in die resoluties voor hen te vinden is. Vandaar dat ik aan een der leden der redactie van deze „Bijdragen" de vraag heb voorgelegd of de redactie het wenschelijk achtte een dergelijke lijst in haar tijdschrift op te nemen. Na het ontvangen van een bevestigend antwoord heb ik mij de moeite getroost mijne aanteekeningen een geheele omwerking te doen ondergaan. Zou de lijst aan het doel beantwoorden, dan moest zij alphabetisch worden ingericht. Van daar de vorm, waarin zij hier wordt medegedeeld. Veel toelichting heeft zij niet noodig; slechts enkele punten wil ik hier even aanroeren.

De inhoud der resoluties is zoo kort mogelijk aangegeven, terwijl de eigennamen zijn medegedeeld zooals zij in de resoluties gespeld zijn. Besluiten van Gecommitteerden, van meer algemeen dan plaatselijk belang, zijn niet opgenomen. Met uitzondering van die van 30 Januari, 23 Februari en 23 Mei 1737, waarin de vraag behandeld werd hoe gehandeld moest worden ten opzichte van Protestantsche officieren, die Roomsch werden — een vraag die den 21 Mei door de Staten van Holland aldus werd beslist, dat dergelijke officieren ter repartitie van de pro-

vincie staande, van hunne charges vervallen zouden worden verklaard — hebben die besluiten in hoofdzaak betrekking op den aan het einde der eeuw aan Katholieke gestichten verleenden vrijdom van accijns en op de afschaffing der gehate belasting door de Katholieken aan de ambtenaren betaald en onder den naam van recognitiegelden bekend. Over beide onderwerpen heb ik in mijn genoemd werk uitvoerig gehandeld en ik bepaal mij er hier dus toe, volledigheidshalve, de dagteekeningen dier resoluties te vermelden. Zij zijn:

Vrijdom van accijns: 21 Juli 1766 (Amst.); 21 Mei 1784, 24 Aug. 1785 (Rott.); 4 Jan., 16 Jan., 11 Mei, 29 Mei, 26 Juli 1786; 13 Maart, 21 Maart, 5 April, 6 Sept. 1787; 17 Febr. 1789 (Leiden).

Afschaffing van recognitiegelden: 26 Sept. 1753; 7 Aug. 1767; 10 Maart 1785; 10 Mei, 14 Aug., 11 Oct. 1786.

Behalve deze onderwerpen verdienen nog de aandacht de resoluties van 9 Juni 1733, 21 Febr. 1757 (Kath. ambtenaren); 17 en 23 Juni 1734 (naar aanleiding van de vrees voor woelingen der Kath. op den Sint-Jansdag) en 7, 9, 10 Mei 1735 (verbod der afkondiging van den ban, door den paus over den tot aartsbisschop van Utrecht verkozen van der Croon, uitgesproken).

Nog moeten vermeld een resolutie van 22 Juli 1782, waarbij aan den priester C. Tulk octrooi gegeven werd om over zijn goederen te beschikken en een van 15 Febr. 1788, waarbij aan Katholieke armmeesters gelast werd ten opzichte van het bedeelen van hunne bestedelingen zich te houden aan het plakkaat van 30 Jan. 1753.

Men zal in deze lijst plaatsen vinden, die niet tot de tegenwoordige provincie Holland behooren, maar men houde in het oog, dat de grenzen van dit gewest in de vorige eeuw niet dezelfde waren als in onzen tijd. Daarbij zij men indachtig, dat Holland twee colleges van Gecom-

mitteerden had, een voor het Noorder- en een voor het Zuiderkwartier. Alleen de resoluties van het laatste college zijn hier vermeld.

De resoluties hebben betrekking zoowel op de Roomsch-Katholieken als op de Oud-Roomschen of zoogenaamde Jansenisten; de laatste bezaten echter in dit tijdvak slechts enkele staties als Hilversum, Roelofarentsveen, Rijswijk.

Allicht zal het de aandacht trekken, dat sommige plaatsen slechts een enkele maal in de resoluties voorkomen, terwijl het toch niet wel denkbaar was, dat zij b. v. al dien tijd door één pastoor bediend zijn. Tot verklaring hiervan diene dat het een open vraag blijft in hoeverre men het plakkaat van 1730 heeft weten te ontduiken. [1]) Gecommitteerde Raden van hun kant hebben tot na 1780 zich aan dat plakkaat gehouden en b. v. tot dien tijd steeds geweigerd verlof te geven tot het oprichten van nieuwe staties. Maar de mogelijkheid bestaat dat men hier en daar buiten hen om te werk is gegaan. Wilde men admissie voor een pastoor of verlof om een kerkhuis te vertimmeren, dan was dit een dure geschiedenis. Verschillende ambtenaren waren daarbij gemoeid of moesten advies geven. Die heeren hebben altijd de kunst verstaan zich door de Katholieken goed te doen betalen. Het is dus niet te verwonderen als deze getracht hebben zoo weinig mogelijk personen in hunne aangelegenheden te mengen. Daarbij hing veel af van den betrokken baljuw of schout; wanneer deze - natuurlijk ook alwêer niet voor niemendal - een oog dicht wilde doen, dan was er al veel gewonnen.

Ten slotte zij hier medegedeeld, dat ik bij sommige aanvragen om verlof tot het verbouwen van een kerkhuis ook een teekening vond van het ontworpen gebouw.

---

1) Vergel. Resol. 21 Febr. 1758.

Aalsmeer. — 23 Juni 1750: wegens ziekte wordt aan den pastoor een kapelaan toegestaan. - 31 Juli 1786: admissie van J. Smal als pastoor.

Aarlanderveen en Alfen. — 31 Maart 1761: weigering van een kapelaan. - 11 Juli 1775: admissie van J. Pex als pastoor. - 22 April 1777: verlof voor een nieuwe kerk. - 14 Oct. 1778: verlof kerkdienst in de nieuwe kerk. - 31 Maart 1783: verlof voor F. Quisnel als kapelaan. - 26 Oct. 1786: admissie van F. v. d. Woestijne als pastoor. De Katholieken van Alfen hadden verzocht een eigen pastoor te mogen hebben; die van Aarlanderveen hadden zich tegen dien wensch verzet en het verzoek wordt van de hand gewezen. - 5 Febr. 1790: verlof voor een kapelaan.

Amstelveen. (Vergel. *Bovenkerk*). — 14 April 1753: verlof voor een kapelaan in de Nes onder Amstelveen. - 16 Oct. 1759: Verlof voor een kapelaan. - 30 Maart, 25 Mei 1762: Pastoor A. Hanssen, sedert meer dan 30 jaar werkzaam in de Nes en Zwaluwebuurt, helde meer en meer over tot de gevoelens der Oud-Roomschen. Van daar oneenigheid met een deel der gemeente en met den kapelaan. Na een verblijf te Amst. werd hem de toegang tot de pastorie geweigerd. Gecomm. Raden handhaven den pastoor. (Zie hierover uitvoerig mijn aangehaald werk, II, blz. 158 vv.). - 21 Maart 1763: Admissie aldaar van van A. Meyling als pastoor. - 4 Febr. 1774: Verlof voor een nieuwe kerk aldaar. - 24 Oct. 1774: Verlof kerkdienst in de nieuwe kerk. - 12 Febr. 1779: Verlof kapelaan aldaar. - 23 Febr. 1780: Admissie van H. M. Schultz als pastoor. - 6 Mei 1793: Verlof voor een kapelaan.

Amsterdam. — 18 Maart 1773: Ongunstig advies op verzoek van Kath. armmeesters om de nalatenschappen van vroegere verpleegden in de weeshuizen of van die

van het oude Armen-Comptoir te mogen aanvaarden en tevens erfenissen ten bate der armen. – 12 Mei 1785: Idem. – 19 Dec. 1786: Afwijzend advies op het verzoek van kerkmeesters van de kerk „De Liefde" buiten de Raampoort om vrijstelling van de betaling van de 100e en 200e penningen en van andere lasten.

Ankeveen en Weesperkarspel. — 11 Oct. 1748: Verlof voor een kapelaan. – 20 Oct. 1750: Verlof voor een noodhulp voor den pastoor. – 5 Jan. 1756: Verlof voor een kapelaan. – 24 Aug. 1757: Verlof tot verbouwing der kerk op het „Hollandsch eynd". – 28 Aug. en 25 Sept. 1758: De kerk geinspecteerd en goedgekeurd. – 26 April 1759: Verlof voor een kapelaan. – 3 Nov. 1761: Admissie van H. Piek als pastoor. – 30 Aug. 1784: Admissie van C. H. v. Benthem als pastoor. – 28 Juni 1785 en 13 Oct. 1791: Verlof van een kapelaan.

Assendelft. — 10 April, 2 Aug., 7 Sept. 1751: Verlof tot verbouwing der kerk en goedkeuring der verbouwde kerk. – 27 Jan. 1763: Admissie van A. Heydendaal als pastoor. – 27 Nov. 1766 en 20 Dec. 1768: Verlof voor een kapelaan. – 25 Oct. 1770: Admissie van Th. Warmelink als pastoor. – 12 Dec. 1780 en 1 Aug. 1782: Verlof voor een kapelaan.

Baardwijk. — Commissoriaal gemaakt wordt de klacht dat de waarnemende baljuw en de meeste schepenen Katholiek zijn, ofschoon er genoeg geschikte Gereformeerde personen zijn. – 27 Juni 1763: Admissie van H. Backx als pastoor. – 14 Aug. 1793: Admissie van F. Couwenberg als pastoor.

Bergschenhoek. — 5 Oct. 1768: Admissie van P. B. Fockinck als pastoor. – 5 Oct. 1779: Admissie van H. Wijnants als pastoor. – 20 Dec. 1780: Admissie van J. J. Bonné als pastoor. – 11 Juli 1791: Verlof voor een kapelaan. – 27 Aug. 1793: Admissie van P. de Jong als past.

Berkel en Rodenrijs. — 6 Nov. 1739: Wegens zwakte van gezicht vraagt en krijgt de pastoor verlof een assistent te mogen hebben. - 9 Febr. 1756 en 10 Juni 1761: Verlof voor een kapelaan. - 11 Maart 1763: Admissie van J. A. v. d. Mye als pastoor. - 14 Maart 1775: Wegens ziekte van den pastoor verkrijgt B. Greving verlof den dienst waar te nemen. - 10 April 1776: Admissie van W. J. Kramer als pastoor. - 1 Maart 1780: Verlof voor een kapelaan.

Berkenrode. — 3 Febr. 1764, 10 Nov. 1767, 29 Aug. 1770, 22 April 1772, 17 Juli 1781: Verlof voor een kapelaan. - 5 Febr. 1787: Admissie van J. C. Maas als pastoor. - 13 Mei 1788: Verlof voor een kapelaan.

Besoyen. — 16 Dec. 1738, 20 Sept. 1748, 12 Juni 1750, 1 Juni 1763, 6 Sept. 1774, 19 April 1785, 8 Juni 1791, 12 Aug. 1793: Verlof voor pastoor of kapelaan van Waalwijk, of kanunniken uit de abdij van Tongerloo om zieken en stervenden te Besoyen bij te staan.

Beverwijk. — 28 Maart 1766: Admissie van M. v. Zijl als pastoor. - 22 Juli 1776: Admissie van J. Rijnders als pastoor. - 6 Juni 1784: Admissie van A. Wittert v. Bloemendaal als pastoor. - 20 Jan. en 7 Maart 1785, 10 Nov. 1788, 11 Juli 1791: Verlof voor een kapelaan.

Blaricum. — 22 Nov. 1758: Admissie van J. F. Groothuysen als pastoor. - 2 April 1765: Admissie van J. Gejodt als pastoor. - 2 Juli 1767: Admissie van J. Vermolen als pastoor. - 28 Nov. 1771: Verlof voor een kapelaan. - 7 Jan. 1773: Admissie van J. Soet als pastoor. - 29 Juni 1778: Admissie van P. Werden als pastoor. - 28 April 1788: Admissie van H. Huisman als pastoor.

Bloemendaal en Overveen. — 3 Oct. 1763: Verlof voor een kapelaan.

Bloemendaal (onder *Gouda*). — 19 Oct. 1740: Verlof

om het kerkhuis te vernieuwen en te vergrooten. - 12 Jan. 1761: Admissie van W. J. Cramer als pastoor aan de Goudkade. - 2 Mei 1776: Admissie van A. P. aan Rosse als pastoor aldaar.

Boskoop. — Zie: *Reeuwijk.*

Botshol. — Zie: *Waverveen.*

Bovenkerk (onder *Amstelveen.*) — 31 Juli 1764: Verlof voor een kapelaan. - 24 Aug. 1767: Admissie van B. v. d. Boer als pastoor. - 9 April 1781: Admissie van L. Kuitenbrouwer als pastoor. - 11 April 1788: Admissie van P. Snarenberg als pastoor. - 13 Juni 1794: Bij contract van 29 Juli 1788 hadden de Katholieken van Legmeer op zich genomen 1/3 van het onderhoud van het pastoriehuis te Bovenkerk te betalen. Zij hielden zich niet aan dat contract. Op verzoek van het kerkbestuur gelasten Gec. Raden hen zich aan het contract te houden.

Buitenveldert (in *Amstelland*). — 19 Juli, 8 Aug. 1738: Tusschen de pastoors van Osdorp en Buitenveldert was verschil ontstaan over de grenzen hunner staties. Den 19den Juli had de Internuntius te Brussel uitspraak gedaan en deze aan den Haarlemschen pastoor v. d Steen toegezonden. De pastoor van Osdorp had hiervan aan den baljuw van Kennemerland kennis gegeven. De drie geestelijken waren door Gec. Raden gehoord, welke thans beslissen, dat in strijd is gehandeld met het plakkaat van 21 Sept. 1730. Het decreet van den Internuntius wordt buiten werking gesteld en verboden er aan te gehoorzamen. Kunnen de priesters zich over de grenzen hunner staties niet verstaan, dan moeten zij zich hierover wenden tot Gec. Raden. Den baljuws van Kennemerland en van Amstelland wordt opgedragen de zaak nader te onderzoeken en tegen de overtreders van het plakkaat van 1730 op te treden. Den 8 Augustus bericht een der baljuws wat door hem in deze zaak is gedaan. - 5 Juni

1743: Wegens ziekte van den pastoor Nanning verlof voor een kapelaan. – 5 Aug. 1761: Verlof voor een kapelaan. – 11 Nov. 1761: Admissie van J. F. de Moy als pastoor. – 17 Sept. 1764, 8 Jan. 1768, 29 Jan. 1770: Verlof voor een kapelaan. – 28 Nov. 1776: Verlof tot vergrooting der kerk. – 14 Aug. 1777: Verlof kerkdienst in de nieuwe kerk. – 3 Febr. 1780: Verlof voor een kapelaan – 5 Maart 1784: Admissie van B. Cramer als pastoor. – 19 Dec. 1791: Verlof voor een kapelaan.

Bullewijk (in *Amstelland*). — 17 Aug. 1769: Verlof voor een kapelaan. – 29 Jan. 1770: Admissie van C. Hekman als pastoor. – 18 Juli 1775: Admissie van H. v. Dorp als pastoor. – 8 April 1778, 20 Juni 1788, 20 Aug. 1789: Verlof voor een kapelaan.

Cabauw. — 26 Mei 1758: Verlof voor een tijdelijken assistent voor den pastoor. – 25 Aug. 1761: Verlof voor een kapelaan. – 8 Juli 1763: Admissie van een pastoor. – 15 Aug. 1766: Admissie van W. Hulscher als pastoor. – 27 April 1784: Admissie van F. Mulder als pastoor. – 24 Jan. 1788: Admissie van J. v. Engelen als pastoor.

Capelle. — Zie: *'s Greveldúin-Capelle.*

Diemen en Overdiemen. — 31 Mei 1771: Admissie van J. Franken als pastoor. – 17 Sept. 1778: Verlof voor een kapelaan. – 12 Febr. 1784: Admissie van J. Hegeman als pastoor. – 5 Febr. 1787: Verlof kerkdienst in de nieuwe kerk te Overdiemen.

Driehuizen. — 8 Aug. 1747: Wegens ziekte van den pastoor verlof voor een kapelaan. – 25 Febr. 1752: Verlof voor een kapelaan. – 29 April 1789: Admissie van J. Allebé als pastoor te Velzen, Driehuizen en Schooten.

Duivendrecht. — 13 Maart 1764: Admissie van C. de Graaf als pastoor. – 13 Sept. 1773: Admissie van F. v. d. Woestijne als pastoor. – 4 Jan. 1787: Admissie van J. Meylink als pastoor.

Dussen. — 6 Juni 1759: Verlof voor een nieuwe kerk. - 17 Aug. 1759: Verlof om tijdens de verbouwing van de kerk kerkdienst te houden in de woning van den pastoor. - 21 Oct. 1760: De vernieuwde kerk goedgekeurd. - 5 Juli 1763: Admissie van J. v. d. Broek als pastoor. - 23 Sept. 1784, 14 Dec. 1785, 29 Oct. 1792: Verlof voor een kapelaan. - 9 Dec. 1793: Admissie van C. v. Vregt (?) als pastoor.

Eik en Duinen. — 11 Aug. 1766: Admissie van A. Schravelaar als pastoor.

Elshout. — 10 Mei 1753: Verlof voor de Kath. van Elshout, Oudheusden en Hulten om den binnengevel hunner kerk te vernieuwen en een boerenwoning tot pastorie in te richten. - 15 Maart 1755: Idem. - 1 Nov. 1763: Verlof voor een kapelaan. - 14 April 1780: Verlof tot vertimmering en vergrooting der kerk in den Elshout. - 8 Nov. 1780: Verlof kerkdienst in de nieuwe kerk. - 22 Dec. 1783, 25 Nov. 1788, 10 Febr. 1794: Verlof voor een kapelaan.

Engelen. — 28 Mei 1784: Admissie van J. A. Gast als pastoor. - 15 Nov. 1793: Admissie van J. v. Honsewijk als pastoor.

Geertruidenberg. — 30 Juli 1737: Verlof om de kerk te vergrooten. - 9 Juni 1766: Verlof voor een nieuwe kerk. - 27 Oct. 1767: Verlof kerkdienst in de nieuwe kerk. - 16 Nov. 1785: Admissie van G. C. de Visscher als tijdelijk pastoor. - 21 Febr. 1788: Admissie voor denzelfden als definitief pastoor.

's Gravenhage. — 28 Aug. 1788: Admissie van den O.-Roomschen J. Hellenaar als pastoor. — 13 Aug. 1789: Admissie van den O.-Roomschen A. Kabout als pastoor.

's Grevelduin-Capelle. — 16 Aug. 1731: Het verzoek der Kath. van 's Grevelduin-Capelle, Sprang en Vrijhoeven-Capelle om zich in ziekte en doodsgevaar door de

priesters van Loon-op-Zand te mogen laten bedienen wordt afgeslagen. – 20 Sept. 1734, 5 Maart 1764, 7 April 1773, 11 April 1774, 3 Sept. 1789, 26 April 1790: Hetgeen 16 Aug. 1731 geweigerd was wordt toegestaan.

Haastrecht. — 27 Juli 1761: Admissie van F. van Viggel als pastoor. – 21 Nov. 1791: Admissie van M. Herfkens als pastoor.

Hazerswoude. — 18 Oct. 1762, 11 Febr. 1770, 1 Oct. 1776, 13 Dec. 1781: Verlof voor een kapelaan. – 20 Nov. 1783: Admissie van F. Fasen als pastoor.

Hedikhuizen. — 3 Oct. 1783: Admissie van J. Grevers als pastoor. – 6 Maart 1788: Verlof tot reparatie en vergrooting der kerk. – 18 Mei 1789: Verlof kerkdienst in de vertimmerde kerk. – 16 Dec. 1793: Admissie van J. Beekers als pastoor.

Heemskerk. — 20 Febr. 1789: Admissie van H. Kok als pastoor.

Heusden. — 28 Aug. 1739: Verlof tot vernieuwing en vergrooting der kerk. – 1 Nov. 1763: Verlof voor een kapelaan. – 22 Maart 1780: Admissie van J. G. v. Asten als pastoor. – 28 Maart 1780, 2 Mei 1782, 28 Mei 1784, 19 Dec. 1793: Verlof voor een kapelaan.

Hillegom. — 20 Juni 1751: Verlof voor de kerkmeesters om tijdens de ziekte van den pastoor door een ander dienst te laten doen. – 12 Oct. 1751: Vernieuwing van dat verlof. – 22 Aug. 1752: Verlof voor een kapelaan. – 13 Juni 1783: Verlof voor kerk- en armmeesters om den zolder van het armhuis als kerk in te richten voor kerkdienst voor gebrekkige en valetudinaire menschen. – 30 April 1787: Verlof aan de Kath. om in deze gemeente afzonderlijken kerkdienst te doen houden. (NB. De Kath. van Hillegom behoorden tot de parochie Vogelenzang. Vergel. aldaar). – 14 Mei 1788: Admissie van R. v. Tholen als pastoor. – 9 Jan. 1791: De Kath. aan

de Loosterkant onder Hillegom hadden aan Gec. Raden verzocht te willen verklaren, dat zij tot de Katholieke gemeente van Hillegom behooren. Dit verzoek wordt afgeslagen.

Hilversum. — 8 Aug. 1747: Verlof voor een kapelaan. - 14 Sept. 1753: De statie was in handen der Oud-Roomschen. De R.-Kath. hadden verzocht om in een hun toebehoorend huis, zonder dit uitwendig te veranderen, kerkdienst te mogen houden, afgescheiden van de Oud-Roomschen. Het advies van den baljuw was afwijzend. Het verzoek wordt afgeslagen. - 27 Dec. 1753: De pastoor had gevraagd Joh. de Groot als kapelaan te mogen hebben. De substituut-baljuw had in zijn advies alleen verklaard, dat vroeger aan den pastoor was toegestaan een kapelaan te hebben, zonder te onderzoeken - waarop het hier aankwam - of de Groot een wereldlijk priester was en vooral geen Jezuiet. Hem wordt opgedragen dit te onderzoeken. - 23 Nov. 1758: Verlof voor een nieuwen kapelaan. - 16 Maart 1761: Admissie van J. Osij als pastoor. - 18 Febr. 1777, 15 Oct. 1779, 23 Juli 1781: Verlof voor een kapelaan. - 21 Oct. 1783: Het verzoek der R.-Kath. om voor hun 1700 geloovigen een kerk te mogen doen bouwen en den dienst door een pastoor te doen waarnemen wordt toegestaan. - 2 Maart 1784: Verlof voor pastoor W. Hölscher om in een boerenwoning kerk te houden. - 23 Sept. 1784: Verlof voor een nieuwe kerk. - 9 Mei 1786: Verlof tot kerkdienst in de nieuwe kerk. - 8 Aug. 1786, 13 Oct. 1789, 4 Jan. 1791: Verlof voor een kapelaan. - 27 Mei 1794: Gunstig advies op het verzoek van pastoor, kerk- en potarmmeesters der Oud-Roomschen om goedkeuring van een reglement tot heffing eener belasting van de leden hunner gemeente.

Hoogmade. — 10 Mei 1741: Verlof tot het bouwen van een nieuw kerkhuis. - 21 Maart 1742: Opdracht aan

den controleur Bloteling om de nieuwe kerk te inspecteeren. – 12 Febr. 1779: Admissie van A. Gaffé als pastoor van Heer Jacobswoude bij Hoogmade. – 28 Dec. 1780: Admissie van J. G. Molenaer als pastoor van Heer Jacobswoude en Hoogmade. – 25 Juni 1784: Admissie van J. Braakman als pastoor.

Hulten. — Zie: *Elshout.*

Jisp. — 1 en 4 Febr. 1732: Daar de Katholieken te weinigen in getal waren om – nu hun pastoor vertrokken was – een nieuwen priester te bekostigen en zij hunne kerk wilden sluiten, wordt den baljuw van Kennemerland opgedragen, daarop toe te zien en vooral op te letten, dat er niet, op clandestine wijze, door ordensgeestelijken dienst worde gedaan.

Kalf (*Het*). — 14 Sept. 1752: Verlof voor een kapelaan. – 21 Oct. 1763: Admissie van J. Ph. Heydendaal als pastoor. – 9 Jan. 1765, 10 Nov. 1767, 20 Dec. 1770, 18 Dec. 1771: Verlof voor een kapelaan. – 2 Mei 1777: Admissie van J. A. v. d. Sloot als pastoor. – 8 April 1778, 25 Aug. 1779, 11 Maart 1782, 23 Oct. 1787: Verlof voor een kapelaan. – 27 Dec. 1791: Admissie van J. H. Lexius als pastoor.

Kethel. — 8 Febr. 1743: Verlof het kerkhuis te verbouwen. – 9 en 29 Aug. 1743: Inspectie en goedkeuring der verbouwde kerk. – 25 Mei 1787: Verlof een nieuw dak met blauwe pannen op de kerk aan te brengen. – 6 Mei 1788: Verlof voor een kapelaan.

Kralingen. — 4 Aug. 1750: De nieuwe kerk goedgekeurd. – 2 Aug. 1758: Admissie van Joh. Mulder als pastoor. – 8 Jan. 1771: Admissie voor J. Boorboom als pastoor. – 25 April 1776: Admissie voor Th. Vogedes als pastoor. – 15 Aug. 1786: Admissie van G. Smolders als pastoor. – 5 Febr. 1787: Verlof voor een kapelaan.

Krommenie. — 31 Mei 1731: Op verzoek der kerk-

meesters van Krommeniedijk wordt aan de gemeente en den pastoor van Krommenie gelast zich niet te bemoeien met de zaken van eerstgenoemden, overeenkomstig de resolutie van 10 Mei 1704. - 19 Febr. 1761: Admissie van M. Roobol als kapelaan. - 17 Nov. 1762: Verlof voor een kapelaan. - 11 Sept. 1764: Admissie van een pastoor. - 4 Febr. 1765: Admissie van M. Roobol als pastoor te Krommenie, Wormerveer en Westzaan. - 4 Nov. 1765: Admissie van J. Maju als pastoor te Krommenie enz. - 30 Mei 1769: Admissie van Th. Baasjen als pastoor te Krommenie en Krommeniedijk. - 13 April 1773: Admissie van B. Kuyter als pastoor te Krommenie, Wormerveer en Westzaan. - 11 Nov. 1778: Den Oud-Roomschen pastoor J. Casaux was door Gec. Raden admissie geweigerd als pastoor te Krommenie, Wormerveer en Westzaan, omdat hij een Franschman en geen geboren Nederlander was. Leden der O.-R. gemeente hadden zich tot de Staten van Holland gewend om dispensatie van het plakkaat van 1730. Casaux had reeds 25 jaar in het land gewoond en te Amersfoort gestudeerd. Hij was zeer gunstig bekend en pastoor te Amersfoort geweest. Wegens de schaarschte van O.-R. geestelijken en het geringe zielental der gemeente kon men geen anderen geestelijke bekomen, zoodat er kans bestond, dat de statie in handen der R.-Kath. zou overgaan. Gec. Raden adviseeren om dispensatie te geven van het plakkaat. In dergelijke gevallen hadden zij herhaaldelijk admissie verleend, wanneer de priester zich liet naturaliseeren. Casaux kon dit niet doen wegens de kosten. - 13 Nov. 1778: Admissie van Casaux. - 27 Nov. 1781: Admissie van C. Immesen als pastoor.

Krommeniedijk. Vergel. ook *Krommenie.* — 26 Juli 1790: Admissie van J. C. Frede als pastoor.

Kudelstaart. — 23 Sept. 1766: Verlof voor een kape-

laan. - 22 Juli 1767: Admissie van Fr. Fasen als pastoor. - 15 Dec. 1783: Admissie van J. de Haan als pastoor. - 3 Nov. 1791: Admissie van J. Rigt als pastoor.

Kwakel. — 20 Jan. 1767: Admissie van A. v. Weert als pastoor. - 13 Sept. 1779: Admissie van H. Hekking als pastoor. — 19 Nov. 1783: Verlof om de reparaties aan de kerk in twee of drie keer te laten verrichten. - 18 Oct. 1785: Admissie van J. B. Luerman als pastoor.

Langer- en Korteraar. — 23 Juli 1787: Verlof voor een kapelaan. - 10 Nov. 1788: Admissie van J. F. Hamburg als pastoor. - 23 Maart 1792: Admissie van N. Halmans als pastoor.

Laren. — 21 Dec. 1743, 19 Jan. 1745: Verlof voor een kapelaan. - 18 Oct. 1774: Admissie van N. van Veen als pastoor. - 21 Sept. 1781: Verlof voor een kapelaan.

Legmeer. — Zie: *Bovenkerk.*

Lisse. — 10 Jan. 1746: Tijdelijk verlof voor een kapelaan wegens ziekte van den pastoor. - 13 Oct. 1760: Verlof voor een kapelaan. - 27 Nov. 1760: Admissie van C. v. d. Valk als pastoor. - 30 April 1766: De Procureur-Generaal had aan Gec. Raden kennis gegeven dat een priester, L. Eyssen, zonder wettig geadmitteerd te zijn, op den huize Meerenburg onder Lisse kerkdiensten verrichtte. Hij had den geestelijke voor *f* 500 beboet en deze had daarmede genoegen genomen. De zaak wordt commissoriaal gemaakt en den 6 Mei 1766 wordt de houding van den Procureur-Gen. goedgekeurd. Daarentegen krijgt 26 Juni 1768 dezelfde priester verlof op Meerenburg voor de douairiere van Wassenaar en hare huisgenooten priesterlijke functies te verrichten.

Loenen. — 5 Dec. 1781, 31 Aug. 1784, 11 Dec. 1788, 9 Jan. 1792: Verlof voor een kapelaan.

Loon-op-Zand. — Zie: *'s Grevelduin-Capelle.*

Loosduinen. — 24 Nov. 1784: Verlof tot het bouwen van een kerk. - 15 Febr. 1785: Verlof om voorloopig in een schuur kerk te houden en admissie van B. Ocke als pastoor. - 12 Mei en 11 Nov. 1785: Verlof tot het bouwen der ontworpen kerk en verlof tot kerkdienst in het nieuwe gebouw.

Maasland. — 7 Mei 1748, 19 Nov. 1749, 12 Juni 1752, 25 Juni 1753: Verlof voor een kapelaan. - 17 Mei 1769: Verlof om het portaal der kerk te verlengen. - 15 Maart 1770: Verlof tot kerkdienst in de vergroote kerk. - 30 Mei 1780: Verlof voor een kapelaan. - 27 Maart 1786: Admissie van F. Lammerts als pastoor.

Maassluis. — 30 April 1787: Verlof tot het bouwen van een kerk. - 25 Juni 1787: Admissie van R. Koch als pastoor. - 25 Juli 1787: Goedkeuring van het plan voor de kerk. - 20 Juni 1788: Verlof kerkdienst in de nieuwe kerk. - 26 Juli 1790: Admissie van J. H. Mens als pastoor. - 14 Oct. 1793: Verlof tot het aanbrengen van drie dakkozijnen in de kerk.

Made (De). — 5 Juli 1763: Verlof voor een kapelaan. - 15 Mei 1765: Verlof tot verbouwing van de kerkschuur. - 4 Sept. 1765: Admissie van A. de Veth als pastoor en verlof voor een kapelaan. - 6 Mei 1766: Met handhaving der resolutie van 15 Mei 1765 wordt afgeslagen het verzoek om de kerk te mogen vergrooten. - 26 Juni 1766: Afgeslagen het verzoek om een steenen muur om de kerk te mogen zetten. - 27 Oct. 1767: Verlof tot kerkdienst in de verbouwde kerk. - 14 Jan., 19 Oct. 1773, 21 Mei 1783: Verlof voor een kapelaan.

Middelburg. — Zie: *Reeuwijk.*

Monster. — 7 Sept. 1790: Verlof tot verbouwing en verplaatsing van de kerkschuur. - 24 Aug. 1791: Verlof tot kerkdienst in het nieuwe gebouw.

Moordrecht. — 30 Oct. 1765: Admissie van J. Rijnders als pastoor. - 31 Juli 1776: Admissie van A. v. d. Sluys als pastoor. - 6 Mei 1777: Verlof voor een nieuwe kerk. - 24 Oct. 1777: Verlof kerkdienst in de nieuwe kerk. - 3 Maart 1779: Admissie van C. Beltinck als pastoor. - 9 Febr. 1790: Admissie van F. Schouten als pastoor.

Muiden. — 29 Dec. 1762: Admissie van C. Sprangers als pastoor. - 12 Juli 1769: Admissie van Th. v. Lent als pastoor. - 13 Juli 1770: Verlof tot vergrooting der kerk. - 20 Nov. 1770: Verlof kerkdienst in de vergroote kerk. - 17 Maart 1777: Admissie van C. H. v. Benthem als pastoor. - 24 Sept. 1784: Admissie van J. Nanning als pastoor.

Naaldwijk. — 30 Juli 1787: Verlof tot het bouwen van een kerk. - 11 Sept. 1787: Verlof tijdelijk in een ander huis kerk te houden. - 28 Sept. 1789: Goedkeuring der kerkplannen. - 8 Maart 1790: Admissie van M. H. Witbols als pastoor.

Naarden. — 18 April 1759: Admissie van C. v. d. Elst als pastoor. - 11 Dec. 1761: Admissie van J. F. Groothuys als pastoor. - 14 Juli 1766: Weigering van admissie van H. Vermeer als pastoor, omdat deze geestelijke geen geboren Nederlander was. - 17 Sept. 1766: Admissie van denzelfde. - 7 Jan. 1773: Admissie van F. A. Scheers als pastoor. - 17 Maart 1777: Verlof voor een kapelaan. - 2 Mei 1783: Admissie van J. Nijhoof als pastoor.

Nieuwkoop. — 19 Sept. 1759: Admissie van H. J. Le Jeune als pastoor. - 1 April 1763: Admissie van J. Keuler als pastoor. - 1 Dec. 1777: Admissie van J. F. Lanzing als pastoor. - 17 Sept. 1784: Admissie van A. v. Gulik als pastoor. - 20 Febr. 1793: Admissie van F. Rigters als pastoor.

Noorden. — 2 April 1781: Admissie van R. Brouwer als pastoor.

Noordwijk. — 7 Oct. 1777: Admissie van E. G. v. Zanen als pastoor.

Noordwijkerhout. — 28 Febr. 1741: Over een geschil tusschen R.-Kath. en O.-Roomschen. - 10 Nov. 1744: Verlof voor een kapelaan wegens ziekte van den pastoor. - 27 Sept. 1746: Idem voor den tijd van negen maanden. - 25 Juli 1753, 3 Febr. 1755, 10 Dec. 1756: Verlof voor een kapelaan. - 5 April 1757: Wegens krankzinnigheid van den pastoor wordt aan de Kath. een andere priester toegestaan. - 20 Dec. 1768: Admissie van J. Meybeek als pastoor. - 3 Maart 1779: Admissie van H. F. ten Hulscher als pastoor. - 16 Mei 1786: Admissie van W. Swaeck als pastoor.

Oegstgeest. — 7 Maart 1752, 14 Aug. 1764: Verlof voor een kapelaan. - 6 Sept. 1770: Admissie van M. Rens als pastoor. - 28 Jan. 1772: Verlof tot verbouwing der kerk. - 22 Sept. 1772: Verlof tot kerkdienst in de vergroote kerk. - 26 Maart 1779: Admissie van G. L. Bono als pastoor. - 26 Aug. 1782: Admissie van P. Schouten als pastoor. - 14 Juni 1790: Admissie van C. v. Immesen als pastoor. - 26 Nov. 1792: Admissie van J. Vinkenburg als pastoor.

Onzenoord. — 12 Oct. 1744: Zoolang door de Staten van Holland niet is verklaard, dat de kanunniken van Tongerloo niet vallen onder het plakkaat van 1730, weigeren Gec. Raden L. Wijtens, kanunnik van Tongerloo, als pastoor toe te laten. - 3 Aug. 1769: Admissie van A. v. d. Bolk als pastoor. - 2 Jan. 1788: Admissie van W. Tobbers als pastoor.

Oostdorp (?). — 9 Dec. 1766: Admissie van M. van Wijngaerden als pastoor.

Oostzaan. — 23 Sept. 1784: Verlof tot kerkbouw. -

2 Nov. 1784: Verlof om voorloopig in een schuur kerk te houden en admissie van C. P. v. d. Aa als pastoor.

Oost-Zaandam. — 14 Nov. 1754, 19 Nov. 1755: Verlof voor een kapelaan. - 12 Mei 1785: Verlof tot kerkbouw. - 18 Nov. 1785: Verlof kerkdienst in de nieuwe kerk. - 20 Juni 1786, 18 Aug. 1788, 6 Nov. 1794: Verlof voor een kapelaan.

Osdorp. — 19 Juli en 8 Aug. 1738: Vergel. *Buitenveldert.* - 17 Nov. 1772: Admissie van H. J. v. Halteren als pastoor. - 25 Sept. 1788: Verlof tot verbouwing der kerk. - 5 Oct. 1789: Verlof kerkdienst in de verbouwde kerk.

Ouderamstel. — 10 Aug. 1769: Verlof voor een kapelaan.

Oude-Tonge. — 13 Dec. 1745: Tijdelijk verlof voor een kapelaan. - 3 Dec. 1756: Verlof voor een kapelaan. - 27 April 1759: Verlof voor het bouwen eener nieuwe kerk. - 9 Juli 1759: Nadere regeling van de plaats waar de nieuwe kerk zal worden gebouwd. - 7 Nov. 1759: Verlof voor een kapelaan. - 23 Oct. 1760: De nieuwe kerk goedgekeurd. - 15 Juni 1762: Verlof voor een kapelaan. - 5 Nov. 1770: Admissie van C. Witsenburg als pastoor. - 3 April, 24 Mei 1776: Verlof voor een kapelaan. - 23 Maart 1785: Admissie van R. Gezant als pastoor. - 3 Sept. 1787: Verlof voor een kapelaan. - 10 Dec. 1788: Admissie van J. Pex als pastoor.

Oudewater. — 8 Febr. 1755: Verlof voor een kapelaan. Daartegen kwam verzet van burgemeesters; daarom beslissen Gec. Raden 10 Maart 1755, dat, overeenkomstig het plakkaat van 1730 in de niet-stemhebbende steden de admissie is aan den baljuw onder goedkeuring van Gec. Raden. - 17 Sept. 1767: Admissie van F. Rogiers als pastoor. - 17 Dec. 1767: Admissie van Th. v.

Hugenuwen als pastoor. - 9 Jan. 1770: Verlof voor een kapelaan. - 12 Maart 1780: Admissie van L. Lem als pastoor. - 14 April 1785, 17 Jan. 1790: Verlof voor een kapelaan.

Oudheusden. — Zie: *Elshout.*

Overdiemen. — Zie: *Diemen.*

Overveen. — Zie: *Bloemendaal.*

Pendrecht. — Zie: *Rhoon.*

Poeldijk. — 3 Aug. 1769: Verlof voor een kapelaan. - 13 Maart 1778: Admissie van A. X. Gunst als pastoor. - 30 April 1778, 14 Jan. 1779: Verlof voor een kapelaan. - 18 Juni 1779: Verlof tot vertimmering van de kerk. - 13 Aug. 1779: Verlof om blauwe pannen op het dak te leggen. - 10 Aug. 1780: Verlof tot kerkdienst in de vergroote kerk. - 9 Sept. 1785: Verlof voor een kapelaan.

Poelgeest. — Zie: *Oegstgeest.*

Pynakker. — 10 April 1753: Verlof tot het bouwen van een nieuwe kerk. - 11 Febr. 1773: Admissie van E. v. d. Marck als pastoor. - 24 Sept. 1773: Verlof om tijdelijk kerkdienst te houden in het huis van P. v. d. Valk. - 14 Febr. 1774: Verlof voor een nieuwe kerk. - 21 April 1775: Verlof tot kerkdienst in de nieuwe kerk.

Raamsdonk. — 5 Juli 1763: Verlof voor een kapelaan te Raamsdonk en Waspik. - 2 Maart 1774: Admissie van A. v. d. Linden als pastoor aldaar. - 7 April 1775: Verlof voor een kapelaan. - 3 April, 18 Juli 1787: Verlof tot kerkbouw te Raamsdonk. - 6 Dec. 1787: Verlof tot kerkdienst in de nieuwe kerk. - 10 Dec. 1787: Admissie van J. B. Bruynen als pastoor.

Randenburg. — 13 Oct. 1784: Admissie van J. F. Lansing als pastoor.

Reeuwijk. — 31 Maart 1774: Verlof voor één nieuwe kerk voor Reeuwijk, Boskoop, Middelburch en Sluipwijk. -

27 Oct. 1774: Verlof tot kerkdienst in de nieuwe kerk. – 28 Febr. 1782: Verlof voor een kapelaan.

Rhoon en Pendrecht. — 13 April 1764: Admissie van V. Neerinx als pastoor. — 31 Juli 1770: Admissie van A. Rosse als pastoor. – 5 Juni 1776: Admissie van Fr. H. Hachten als pastoor. – 16 Sept. 1782: Admissie van P. Kock als pastoor. – 23 Juli 1787: Admissie van J. de Mol als pastoor. – 8 Maart 1792: Admissie van J. v. Drunen als pastoor.

Roelofarentsveen. — 13 Sept. 1738: Kerkmeesters hadden bericht dat zij ten opzichte van het collateraal niet alles hadden kunnen opgeven, daar er sedert 1731 een kist met papieren, aan de Kath. behoorende, bij den baljuw van Alkemade berustte. (25 en 26 Oct. 1730). Wordt besloten dat van den inhoud een lijst moet worden opgemaakt. – 13 Dec. 1738: Aan den baljuw wordt gelast de kist aan kerkmeesters terug te geven. – 16 Nov. 1751: Admissie van een pastoor. – 9 Dec. 1766: De R.-Kath. van Roelofarentsveen en Oude en Nieuwe Wetering hadden verzocht een kerkhuis te mogen bouwen. De O.-Roomschen hadden er ook een, terwijl deze slechts 14 à 15 lidmaten telden en de R.-Kath. circa 1300. Het verzoek wordt afgeslagen met een beroep op het plakkaat van 1730, dat het vermeerderen van Kath. kerken verbiedt. Gec. Raden wilden geen antecedent scheppen. – 15 Mei 1776: Admissie van W. v. Weetering als pastoor. – Zonder datum (tusschen 1 Oct. en 26 Nov.) 1776: Verlof voor een kapelaan. – 9 April 1777: Verlof tot vertimmering en vergrooting der kerk. – 12 Nov. 1777: Verlof tot kerkdienst in de nieuwe kerk. – 11 Aug. 1780: Verlof voor den kapelaan om voorloopig als pastoor dienst te doen te Esselijker- en Heer Jacobswoude. – 5 Juli 1781: Admissie van J. A. v. Langen als pastoor. – 27

Jan. 1783: Verlof voor een kapelaan. - 5 Maart 1783: Admissie van J. B. Muyssaert als pastoor.

Rotterdam. — 19 Juni 1778: Octrooi voor den pastoor B. J. Bijlevelt tot het maken van een testament. - 3 Juli 1792: Gunstig advies op het verzoek van Kath. armverzorgers en regenten van godshuizen om te mogen erven.

Ruigewilnis. — Zie: *Waverveen.*

Rijnsaterwoude. — 12 Juli 1746: Verlof voor drie maanden voor een kapelaan. - 12 Oct. 1746: Het verlof verlengd voor acht maanden. - 28 Juni 1747: Opnieuw verlenging voor een jaar. - 27 April 1752: Verlof voor een nieuwe kerk. - 16 Oct. 1752: De nieuwe kerk goedgekeurd. - 30 Maart 1756: Verlof voor een kapelaan. - 21 Jan. 1761: Admissie van M. H. Witbols als pastoor. - 28 Sept. 1774: Verlof voor een kapelaan. - 4 Nov. 1788: Admissie van A. Tomas als pastoor.

Rijpwetering. — 11 Jan. 1759: Admissie van J. P. Meijers als pastoor. - 26 April 1759, 22 Dec. 1760, 13 Maart 1766, 17 Sept. 1767: Verlof voor een kapelaan. - 25 Juni 1770: Admissie van H. v. Westerlo als pastoor. - 3 Nov. 1773: Verlof voor een kapelaan. - 20 Maart 1780: Admissie van F. H. Lammers als pastoor. - 9 Mei 1786: Admissie van P. Halleman als pastoor. - 13 Maart 1794: Verlof voor een kapelaan.

Rijswijk. — 10 Maart 1758: Admissie van A. Schravelaar (O.-Roomsch) als pastoor. Het verzoek van L. Smulders cum suis, namens 600 R.-Kath. om een anderen pastoor, wordt afgewezen. - 16 Mei 1771: Admissie van A. Vermeulen als pastoor. - 23 Oct. 1783, 20 Jan. 1784: Verlof voor de R.-Kath. om een kerk te bouwen. - 4 Mei 1784: Het plan voor de kerk goedgekeurd. - 28 Mei 1784: Admissie van H. Beukman als pastoor. - 15 Nov. 1784: Verlof tot kerkdienst in de nieuwe kerk. - 10 Maart 1786: Heeft betrekking op de geschillen tus-

schen de armmeesters der Heilige-Geestarmen en de R.-Kath. armverzorgers over een verdeeling der goederen, waaruit eerstgenoemde armen werden bedeeld. (Zie hierover mijn aangehaald werk II, 244). - 26 Aug. 1791: Admissie van J. T. Vermeer als pastoor.

Sassenheim. — 4 Nov. 1745, 7 Nov. 1763: Verlof voor een kapelaan. - 19 Oct. 1770: Admissie van A. Heydendaal als pastoor. - 28 Nov. 1771: Verlof voor een kapelaan. - 24 Mei 1776: Verlof het kerkhuis aan den achterkant 25 à 26 voet te verlengen. - 26 Nov. 1776: Verlof tot kerkdienst in de vertimmerde kerk. - 20 Nov. 1778, 25 Nov. 1788: Verlof voor een kapelaan.

Schipluiden. — 11 Jan. 1770: Admissie van N. Bono als pastoor. - 7 Nov. 1770: Verlof tot het bouwen van twee arbeiderswoningen op het erf der kerk. - 22 Dec. 1789: Admissie van C. Beltink als pastoor. - 28 Jan. 1793: Verlof voor een kapelaan.

Schoten. — Zie: *Velsen.*

Slootdijk. — Zie: *Loenen.*

Sloterdijk. — 3 Aug. 1778: Verlof voor een kapelaan.

Sluipwijk. — Zie: *Reeuwijk.*

Spaarnwoude. — 24 Oct. 1777, 20 Juni 1786: Verlof voor een kapelaan.

Sprang. — Zie: *'s Grevelduin-Capelle.*

Stompwijk. — 7 Aug. 1759: Admissie van L. F. Perquin als pastoor. - 31 Juli 1770: Admissie van N. Neerinx als pastoor. - 9 Aug. 1781: Admissie van W. Somveen als pastoor.

Teckop. — 3 Mei 1763, 26 Juni 1765: Verlof voor een kapelaan. - 20 Dec. 1770: Admissie van H. v. d. Cop als pastoor. - 10 Oct. 1774: Verlof tot het aanbrengen van veranderingen in de kerk. - 21 Juni 1775: Met intrekking van de voorgaande resolutie, wordt aan pastoor en kerkmeesters vrijheid gelaten een nieuw plan tot ver-

bouwing der kerk te maken. - 9 Juli 1776: Verlof tot de verbouwing der kerk. - 26 Nov. 1776: Verlof kerkdienst in de verbouwde kerk. - 30 April 1782, 19 Mei 1790: Verlof voor een kapelaan. - 8 Juli 1793: Admissie van J. Cromwijk als pastoor.

Tetrode. — 14 Juli 1762, 24 Aug. 1767, 17 Oct. 1771, 16 Jan. 1778: Verlof voor een kapelaan. - 20 Juni 1781: Admissie van H. Schellens als pastoor. - 1 Nov. 1784: Verlof voor een kapelaan.

Velsen en Schoten. — 7 Nov. 1763: Verlof voor een kapelaan. - 22 Juni 1767: Admissie van H. Haakman als pastoor. - 13 Nov. 1767: Afgeslagen het verzoek om admissie voor een kapelaan. - 5 April 1768, 14 Juni 1775: Verlof voor een kapelaan. - 3 April 1777: Admissie van P. Molenaar als pastoor. - 14 Maart 1780: Verlof voor een kapelaan. - 29 April 1789: Admissie van J. Allebé als pastoor. - 19 April 1790: Verlof voor een kapelaan.

Veur. — 14 April 1749: Verlof tot vernieuwing van het kerkhuis. - 14 Nov. 1749: Verlof tot kerkdienst in de verbouwde kerk. - 28 Nov. 1758, 15 Oct. 1760, 21 Nov. 1768: Verlof voor een kapelaan. - 3 Juni 1777: Admissie van E. J. A. Nitert als pastoor. - 17 Dec. 1777, 5 Juli 1784: Verlof voor een kapelaan.

Vianen. — 17 Nov. 1730: Aanschrijving aan den drost om den Jezuiet Dolijns te verbieden dienst te doen. - 29 Sept. 1738: Bevel om de twee Kath. bijscholen voor kleine kinderen te sluiten.

Vlaardingen. — Zie: *Zouteveen.*

Vlijmen. — 2 Juni 1740: Verlof, om zoolang nog niet is beslist op het verzoek om een kerkschuur te mogen bouwen, dienst te houden in het achterhuis van den pastoor. - 4 Juli 1740: Verlof tot het bouwen van een kerkschuur. - 1 Juni 1753: Gecom. Raden keuren goed

dat de drost van Heusden de Kath. kerk te Vlijmen voor twee maanden heeft gesloten. Uit het request dienaangaande door den pastoor bij Gec. Raden ingediend blijkt, dat de gewraakte stoutigheden hierin hadden bestaan, dat niettegenstaande er op den preekstoel tegen gewaarschuwd was, herhaaldelijk Kath. buiten de kerkdeuren bleven staan, om te knielen en te bidden tot ergernis der Gereformeerden. – 14 Mei 1765, 28 Oct. 1774: Verlof voor een kapelaan. – 20 Oct. 1780: Eenige Kath. ingezetenen hadden aan de Staten van Holland verzocht te verbieden, dat voor verbouwing van kerk of pastorie door kerkmeesters gelden zouden worden geleend en de gemeente bezwaard. Zij verzochten bepaald verbod tot het bouwen van een nieuwe pastorie en bevel aan kerkmeesters om jaarlijks rekening en verantwoording te doen. Aan kerkmeesters moest verboden worden om onder de uitgaven huishuur voor den pastoor te brengen, wijl deze daar zelf voor moest zorgen. De Staten hadden de zaak opgedragen aan Gec. Raden. Deze besluiten dat de lastgeving door de Staten aan den pastoor gegeven om niet met den pastoriebouw voort te gaan, moet worden ingetrokken en de requestranten naar de gewone justitie verwezen. – 10 Dec. 1783, 23 Dec. 1789, 1 Juli 1794: Verlof voor een kapelaan.

Vogelenzang. — 17 Febr. 1736: Aan den pastoor was, wegens de uitgestrektheid van zijn gemeente, een kapelaan toegestaan. De baljuw van Swieten maakte echter bezwaar dezen kapelaan dienst te laten doen aan de kalkovens en te Hillegom. Daartoe wordt thans toestemming gegeven. – 29 April 1738: Verlof tot het bouwen van een nieuw kerkhuis. – 26 Aug. 1739: Verlof dienst in de nieuwe kerk. – 9 Juli, 12 Oct. 1751: Verlof om tijdens de ziekte van den pastoor door een ander dienst te laten doen. – 22 Aug. 1752: Verlof voor een kape-

laan. - 5 Juli 1763, 2 Oct. 1770: Idem. - 9 Juli 1771: Admissie van W. V. Weetering als pastoor. - 2 Juli 1776: Admissie van C. P. Verkade als pastoor. - 5 Febr. 1781: Admissie van J. Kok als pastoor. - 27 Nov. 1781: Verlof voor een kapelaan. - 21 April 1788: Admissie van J. Rotmeijer als pastoor.

Voorburg. — 15 Juni 1762, 28 Aug. 1765: Verlof voor een kapelaan. - 29 Juli 1773: Admissie van C. de Graaff als pastoor. - 4 Febr. 1774: Verlof voor het bouwen eener nieuwe kerk. - 27 Sept. 1774: Verlof kerkdienst in de nieuwe kerk. - 8 Nov. 1774: Bij de inwijding der nieuwe kerk op 11 Oct. had de pastoor J. Uitenhoorn van den Leidschendam gepreekt over Ps. 133, vs. 1. Bij advertentie in de Haagsche Courant van 7 Nov. was medegedeeld, dat deze preek bij Joh. de Groot in den Haag uitgegeven en te Amsterdam, Rotterdam en Leiden verkrijgbaar gesteld was. De raadpensionaris deelde nu mede, dat in deze preek „zeekere passagie gevonden wierd, welke aan een iegelijk zeer aanstootelijk moest voorkoomen, en dat dezelve passagie, zoowel als het uitgeeven der voors. predikatie allesins strijdende waaren met de ordres door H. Ed. Gr. M. teegen de stoutigheeden der Roomsgezinden gesteld." Op zijn voorstel werd besloten de exemplaren van de preek in den Haag te doen ophalen en hetzelfde te verzoeken aan de burgemeesters der drie genoemde steden. De pastoor zal worden geciteerd om een berisping te ontvangen. - 9 Nov. 1774: Kennisgeving dat de exemplaren zijn opgehaald. - 2 Maart 1779: Admissie van J. Meybeek als pastoor. - 20 Juni 1787: Verlof voor een kapelaan.

Voorschoten. — 18 April 1759, 13 Jan. 1764, 12 April 1765, 28 Juli 1772: Verlof voor een kapelaan. - 19 Aug. 1774: Admissie van P. v. d. Burg als pastoor. - 25 Nov. 1788: Verlof voor een kapelaan.

Vrijhoeve-Capelle. — Zie: *'s Grevelduin-Capelle.*

Waalwijk. — Zie: *Besoyen.*

Waddinksveen. — 16 Juli 1754: Verlof voor een kapelaan.

Waspik (Groot). — 20 Jan. 1739: Verlof het kerkhuis te vernieuwen en te vergrooten. – 18 Febr. 1784: Verlof tot vergrooting van het kerkhuis. – 8 Jan. en 11 Febr. 1788: Verlof voor een kapelaan. – Vergelijk op *Raamsdonk.*

Wassenaar. — 21 Juni 1736: Verlof tot vergrooting van het kerkhuis. – 17 Nov. 1750: Aan den pastoor een noodhulp toegestaan. – 25 Febr. 1763: Admissie van H. J. Le Jeune als pastoor. – 21 Febr. 1765, 19 Febr. 1771, 13 Oct. 1780, 16 Jan. 1787: Verlof voor een kapelaan.

Wateringen. — 30 Jan. 1769: Verlof voor een kapelaan. – 29 Oct. 1777: Admissie van J. Keuler als pastoor. – 26 Nov. 1777: Verlof voor een kapelaan.

Waveren (lees: *Waverveen*). — 19 Maart 1761: Verlof voor een kapelaan te Waveren en Botshol. – 12 Maart 1764: Admissie van H. v. Ennette als pastoor. – 16 Juli 1766: Admissie van J. F. Groothuys als pastoor te Waveren, Botstol en Ruigewilnis. – 9 Aug. 1769: Admissie van Th. Walkot als pastoor aldaar. – 23 Mei 1785: Verlof voor een kapelaan. – 26 Aug. 1793: Admissie van P. van Veen als pastoor.

Weesp. — 16 Dec. 1743: Wegens hoogen ouderdom van den pastoor een kapelaan toegestaan. – 20 Mei 1756, 29 Aug. 1777: Verlof voor een kapelaan. – 24 Maart 1783: Admissie van F. A. Scheers als pastoor. – 21 Juli 1788, 25 Oct. 1793: Verlof voor een kapelaan. – 24 Jan. 1793: Verlof tot verandering van het kerkhuis. – 6 Mei 1794: Verlof tot kerkdienst in de vernieuwde kerk.

Weesperkarspel. — Zie: *Ankeveen.*

Westzaan. Zie: *Krommenie.* — 13 Aug. 1787: Verlof voor afzonderlijke godsdienstoefening.

West-Zaandam. — 1 Febr. 1732: De pastoor Fr. Wille-

brink had admissie verzocht als pastoor; de O.-Roomschen verzetten zich daartegen, omdat de laatste pastoor G. Sluijter, die er dertig jaar geweest was, tot de hunnen had behoord. Zij werden gesteund door burgemeesters. Gec. Raden hadden Willebrink afgevraagd of hij beide partijen wilde bedienen. Hij had dit geweigerd en verzekerd niet aan O.-Roomschen, ook niet in articulo mortis, de Sacramenten te kunnen toedienen. Wordt besloten den priester nogmaals te ontbieden en hem de vraag opnieuw voor te leggen. Blijft hij weigeren, dan kan hij niet worden geadmitteerd. – 2 Febr. 1732: Willebrink blijft weigeren. – 20 Maart 1752, 17 Nov. 1762, 17 Mei 1768, 20 Juni 1786, 18 Aug. 1788, 6 Nov. 1794: Verlof voor een kapelaan. – Vergel. ook: *Oost-Zaandam.*

Woerden. — 15 Juni 1750: Wegens ziekte wordt den pastoor een kapelaan toegestaan. – 28 Juni 1764: De pastoor had aan den baljuw verzocht, wegens den grooten toevloed van geloovigen op het Portiuncula-feest (2 Aug.), zich te mogen laten assisteeren door twee pastoors, Minderbroeders, geboren te Amsterdam, die niet langer dan acht dagen te Woerden zouden blijven. Vorige baljuws hadden dit steeds toegestaan. De tegenwoordige baljuw meende geen toestemming te kunnen geven met het oog op het plakkaat van 1730. Hij vroeg nu het oordeel van Gec. Raden, die zijn gedrag billijken. – 12 Febr. 1765: Verlof tot het bouwen eener nieuwe kerk. – 3 Juni 1765: Afgeslagen wordt het verzoek eener weduwe, naast het Kath. kerkhuis wonende, dat bepaald zou worden, dat de nieuwe kerk niet hooger dan de oude zou mogen zijn. – 22 Oct. 1765: Verlof tot kerkdienst in de nieuwe kerk. – 11 Febr. 1772: Verlof voor een kapelaan.

Wormer. — 31 Oct. 1782: Verlof voor een kapelaan. – 26 Mei 1788: Admissie van H. Schaap als pastoor. – 22 April 1793: Verlof tot kerkbouw.

Wormerveer. — 3 Febr. 1794: Het plan voor een nieuwe kerk (hetzelfde als bij Wormer?) goedgekeurd. – Vergel.: *Krommenie.*

Wijk aan Zee. — 30 Maart 1742: Verlof tot verbouwing van het kerkhuis. – 25 Sept. 1742: Opdracht aan den baljuw van Blois om de nieuwe kerk te inspecteeren. – 15 Oct. 1742: De nieuwe kerk goedgekeurd. – 24 Juli 1754: Verlof voor een kapelaan. – 24 Aug. 1767: Admissie van J. H. Schiefbaan als pastoor. – 11 Oct. 1773: Admissie van F. H. Lammers als pastoor. – 14 Maart 1780: Admissie van J. F. Meylink als pastoor. – 7 Dec. 1786: Admissie van A. Lappé als pastoor.

Zaandam. — 20 Oct. 1760: Een ten vorigen jare gestorven Katholiek had 1000 rijksdaalders aan de armen vermaakt. De St. v. Holl. hadden 26 Juli 1760 aan armvoogden vergund het legaat te aanvaarden. Maar nu bleek de codicil niet genoeg gezegeld te zijn. Vandaar verzoek van armvoogden om alsnog het zegel te mogen betalen. Gec. Raden adviseeren gunstig. – Vergel. *Oost- en West-Zaandam.*

Zegwaard. — 14 Oct. 1779: Gunstig advies op een verzoek tot autorisatie tot verkoop van een obligatie groot *f* 500 voor $^2/_3$ behoorende aan schout en armmeesters der politieke armen q.q. en voor $^1/_3$ aan de kath. armmeesters. – Vergelijk *Zoetermeer.*

Zevenbergen. — 12 Aug. 1740: Anth. Audigié, Karmelieter monnik, had verzocht toegelaten te worden tot pastoor, na sedert 1724 als kapelaan werkzaam te zijn geweest. Den 9 Nov. 1730 had hij den eed gedaan en het formulier van 21 Sept. 1730 onderteekend. Gec. Raden weigeren de toelating als in strijd met het plakkaat van 1730, dat geen regulieren of vreemdelingen als priesters gedoogde. Audigié mocht echter bij provisie als kapelaan werkzaam blijven. Tevens werd aan een com-

missie opgedragen te onderzoeken of regulieren, die reeds vóór 1730 als kapelaan werkzaam waren, na onderteekening van het formulier en na aflegging der belofte, in functie mochten blijven. - 11 Juli 1766: Verlof tot vergrooting en vernieuwing van de kerkschuur. - 9 Dec. 1766: Verlof om tijdens de verbouwing kerk te houden op het erf van G. de Kok. - 11 Sept. 1767: De verbouwing der kerk goedgekeurd. - 20 Sept. 1771, 12 Aug. 1783: Verlof voor een kapelaan. - 4 Aug. 1783: Admissie van A. v. Jersel als pastoor. - 26 Aug. 1793: Verlof voor een kapelaan.

Zevenhoven. — 3 Mei 1780: Admissie van J. J. Banning als pastoor.

Zoetermeer. — 6 Juli 1757: Admissie was gevraagd voor Remigius de la Croix als pastoor. De baljuw had bericht dat deze wel was toegelaten geweest als kapelaan te Rotterdam en te Schoonhoven, maar dat hij in Frankrijk was geboren en dus volgens het plakkaat van 1730 niet kon worden toegelaten. De admissie wordt geweigerd; de Kath. mogen een anderen priester verzoeken. - 9 Sept. 1757: Admissie van W. van Weetering al pastoor. - 8 Maart 1768: Verlof de kerk met een loods te vergrooten. - 9 Aug. 1768: Verlof tot kerkdienst in de vergroote kerk. - 24 Juli 1771: Admissie van J. C. Maas als pastoor te Zoetermeer, Zegwaard en Wilsveen. - 7 Juni 1786: Verlof om roode pannen op het dak en een venster op het orgel der kerk aan te brengen. - 17 April 1787: Admissie van B. Ten Hondijk als pastoor. - 13 Oct. 1791: Admissie van J. de Haan als pastoor.

Zoeterwoude. — 4 Sept. 1777: Admissie van L. Reyne als pastoor. - 4 Maart 1790: Verlof voor een kapelaan. - 28 Nov. 1791: Admissie van C. Bakker als pastoor. - 27 Mei 1794: Gunstig advies op het verzoek der Kath. om een octrooi tot het aanvaarden van erfenissen.

Zouteveen. — 13 Juli 1741 : Verlof tot vernieuwing der kerk. - 10 Aug. 1772, 12 Juli 1773: Verlof voor een kapelaan. - 9 April 1777 : Verlof tot het bouwen eener nieuwe kerk te Vlaardingen en Zouteveen. - 26 Nov. 1778 : Verlof tot kerkdienst in de nieuwe kerk. - 22 Febr. 1779 : Admissie van A. v. d. Sluys als pastoor. - 22 Juni 1787 : Admissie van A. Terbeek als pastoor. - 3 Sept. 1787 : Verlof om de glazen der kerk in hout in plaats van in lood te zetten.

Zuid-Polsbroek. — 25 Mei 1768 : Verlof voor een kapelaan. - 4 Dec. 1781 : Admissie van F. Hagenouwen als pastoor.

Zwaket. (?) *in Amstelland.* — 8 Juli 1763 : Admissie van een pastoor.

Zwaluwe (*Hooge en Lage*). — 2 Nov. 1786 : Verlof tot het bouwen eener kerk. - 19 Dec. 1786 : Verlof tot tijdelijken kerkdienst in een schuur te Hooge-Zwaluwe. - 12 Maart 1787 : Bekrachtiging der voorgaande resolutie. - 7 Mei 1787 : Over het bouwen der kerk. - 13 Juli 1787 : Nogmaals verlof tot tijdelijken kerkdienst in een schuur. - 28 Nov. 1787 : Verlof kerkdienst in de nieuwe kerk.

Zwammerdam. — 4 April 1759 : Weigering van admissie van een kapelaan, omdat de voorgedragene Augustijner monnik was. - 23 Aug. 1765 : Verlof tot verbouwing van het kerkhuis. - 10 Oct. 1765 : Verlof om de kerk 10 voeten te verbreeden. - 14 Maart 1766 : Verlof om tijdens de vertimmering der kerk in de pastorie kerkdienst te houden. - 7 April 1767 : Admissie van J. Gyodt als pastoor.

W. P. C. KNUTTEL.

DE VOORMALIGE AMSTERDAMSCHE VROUWEN-KLOOSTERS.

(Vervolg van Deel XXI, blz. 281).

2. Het Klooster der Clarissen

moet men niet verwisselen met dat van S. Clara, hetwelk in hoegenaamd geene betrekking stond met dat der Clarissen. De conventualen van S. Clara waren Tertiarissen, terwijl de Clarissen den tweeden regel van den H. Franciscus volgden. Deze regel was zeer streng en in vele opzichten gelijk aan dien der Minderbroeders Observanten. Zij die dezen regel volgden waren van de wereld afgesloten en op de deur, welke toegang tot het eigenlijk klooster gaf, stond geschreven, gelijk men ten huidigen dage nog elders ziet, het woord „klooster". Het klooster werd begrensd door den Heiligenweg, de Kalverstraat en den Stads-Singel.

Ofschoon van af het begin der XVe eeuw in Amsterdam de kloostervereenigingen welig tierden, werd eerst in het begin der XVIe eeuw de orde der Clarissen naar Amsterdam gebracht.

De vestiging dezer bedelorde is met groote moeite tot stand gekomen.

Toen de regeering van Amsterdam in 1496 vernomen had dat „seekere menigte Susterkens versaminge en ver„gaderinge hebben, in meeninge om met hulp van eenige „van binnen deser stede te doen maken ende fundeeren „een nieuw klooster van de ordre van de Clarissen" [1])

1) Deze en de volgende aanhaling uit het stedelijk plakkaatboek. Zie v. Heussen en v. R. Dl. II, blz. 199.

kwam zij met kracht tegen dit plan op, dat, alhoewel „het selve Goddelyk is" ten zeerste streed tegen de welvaart der gemeente, welke daardoor „groote beswaernisse „ende belastinge" zoude moeten dragen.

De redenen, welke Amsterdam bewogen, om zich zoo scherp tegen de oprichting van dit klooster te kanten, vonden hare oorzaak, 1° in de vaderlijke zorg voor de gemeente, 2° in het verslappen der tucht van enkele kloosters.

De zorg voor de gemeente bracht mede dat geen al te groot aantal kloosters in een handelstad als Amsterdam werd opgericht. Immers, door het genieten van vrijdom van verponding, van lasten op enkele levensbehoeften, door het schenken van uitgestrekte terreinen enz., enz., hadden de kloosters een groot voorrecht boven de burgers en waren laatstgenoemden gedwongen het stedelijk te kort aan te zuiveren. Amsterdam zag derhalve in de vestiging der „arme Clarissen" een nadeel voor haar gemeente, daar de „arme susterkens" slechts van aalmoesen en giften mochten leven.

Ook het verslappen der kloostertucht baarde der Regeering groote zorg. Niet overal werd het schoone voorbeeld van Windesheim nagevolgd, en enkele kloosterlingen waren reeds lang de boet-predikatien van Brugman vergeten. Wij zouden zeker het Katholieke Amsterdam, *de roos onder de doornen*, ten zeerste beleedigen, indien wij zelfs de veronderstelling maakten dat in het eerste vierendeel der XVIe eeuw hier eene kloosterzuivering noodig was. Tot heden is geen enkel feit bekend, dat zulk eene gedachte wettigt. Amsterdam erkende zelfs dat de stichting van het Clarissen-Convent „goddelijk" was, maar zij was bang, dat, niettegenstaande de vele treffelijke voorbeelden van echt heilig kloosterleven, het verslappen der kloostertucht, welke men in sommige

plaatsen van ons land kon waarnemen, op het volk, dat toen reeds aan groote verleiding blootstond, van hoogst nadeeligen invloed zoude zijn. Als een zorgzame huismoeder bekeek zij de aanvrage tot oprichting van het klooster van alle kanten, en zij oordeelde dat de belangen van de stad niet medebrachten den bouw toe te staan. Met algemeene stemmen besloot de Raad op „alle redelicke ende eerlicke weegen" middelen te vinden het voornemen der Susterkens te beletten.

De „Susterkens" lieten zich echter door dit plakkaat niet van haar stuk brengen.

Van Jan de Wael, poorter van Amsterdam, hadden zij eenige huizen en een tuin ten geschenke gekregen, en door zijne bemiddeling hadden zij van Koning Maximiliaan, bij brief van 6 October 1494, de toestemming verkregen een klooster te bouwen. Een jaar later werden de Deken en een Kanunnik van Utrecht gemachtigd om uit het Clarissen-klooster te Delft vier religieusen te zenden en uit haar midden de mater te kiezen voor het nieuwe klooster. Zij waren dus gereed tot volvoering van hun plan, doch ondervonden, toen zij in 1498 aanstalten tot den bouw maakten, opnieuw het hevigst verzet bij de stedelijke regeering, die den 12 Juli 1499, een nieuw plakkaat uitvaardigde waarbij „den overmans van den „timmerluyden en metselaars" gelast en bevolen werden, niets te metselen of te timmeren voor de Clarissen, „op „verbeurte van poorterrecht."

Op nieuw wendden de „Susterkens" zich tot het Hof van Holland en wel met gevolg, dat op den 30 April 1513 [1]), een overeenkomst gesloten werd, „mit minnen „ende vrienscape", met de stedelijke regeering, waarbij

---

1) De stedelijke regeering had reeds in 1506 besloten zich zoo goed mogelijk naar den wensch van Maximiliaan te schikken.

de susterkens oorlof kregen „heure convent te crighen, „tymmeren ende volmaken.”

Eenige jaren na deze overeenkomst was het klooster gereed, doch de stad bepaalde uitdrukkelijk dat niet meer dan „dertich besloten nonnen ende vier uytganckstersˮ mochten worden aangenomen. Een hevig geschil ontstond in 1532 toen twee religieusen boven het overeengekomen getal op Sint Gregoriusdag geprofest zouden worden. Het dispuut tusschen de stad en het convent werd zoo ernstig, dat Amsterdam op den 8 April 1532 haar pensionaris Andries Jacobsz. naar den Haag afzond, om haar beklag bij den Hove van Holland over te brengen. [1]) Eerst den 13 September 1532 werd het geschil bijgelegd. Bonaventura van Mechelen, minister van de Minderbroeders Observanten, begaf zich naar de Burgemeesters en Regeerders „ter cause dat 't convent ingenomen hadde „twee jonge maechden ende in de meeninge waren die „te professien op Sinte Gregoriusdach, 't welck de regier„ders sustineren nyet te behoiren geschieden, daer over„eengekomen was dat nyet meer besloten susteren in „souden mogen wesen dan dertich in getal.” De Burgemeesters antwoordde dat „het nyet behoirlyck was nog „twee te professiën, daer voor 't onfangen van die twee, „dat ghetal dertich daerinne geweest es.” Pater Bonaventura en de pater van de Clarissen brachten hiertegen in het midden „dat op dien tyt van de professie oick maer „dertich waren”, maar dat onder dat getal „drye perso„nen waren die uyt ordonnancie ende by bevel van de „Con. Maj. ende onse genade Vrouwe van Bourg[ie] saliger „memorie ende requisitie van den coninck van Denemar„ken dair binnen 't convent gecomen waren by admissie „ende goetduncken van de Burgemeesteren en regeerde-

---

1) Stadsrekening.

„ren", niettegenstaande er toen reeds 30 nonnen waren; dat „dairomme de drye personen als supnumeraire nyet „en behoiren gecomprihendeert te wesen onder 't voorsz. „getal van de dertich, ende dat men, onder 't decksel van „de drye, niet belet mag worden de professie van de „twee gecleede Susteren, die gecomen sijn in de plaetse „van anderen die voirleeden jaer gestorven syn, soodat „behalve die drye er nu met de twee gecleeden maer „negen ende twintich syn." Tegen dit betoog schijnen Burgemeesteren niet bestand geweest te zijn, want Reynier Brundt, raidt ende procureur in den Hove van Holland besluit dat „de twee gecleeden religieuse geproffessyt „zouden werden op Sinte Gregoriusdach alsdoe naestco- „mende", op voorwaarde evenwel dat het convent zich streng houdt aan de gemaakte overeenkomst." [1])

In het Stadsarchief [2]) berust het onderstaand „Extract „uit de oorspronkelijke Brieven en outentike bescheiden „in het archive der Provincie van Onderduytsland der „Minderbroeders tot Brussel bevonden, behelzende de „stichtinge en opverheffinge des kloosters van de Arme „Clarissen binnen Amsterdam." Dit extract is opgesteld door „Pater Longas uit het klooster der Observanten te „Brussel, waar de outentike acte berust." Het luidt:

„Den Eerzaamen man Jan de Wael, borger en koopman der steede van Amsterdam, door zeedelyke godtvruchtigheit beweegt, heeft zeer begeerig en verlangende geweest, opdat een nonneklooster van het order van de heylige Clara, welk onder een eeuwigduurend slot en volgens haar voorige instellinge volgens den regel van

---

1) Stukken over kloosters in laden. Stadsarchief.

2) Buiten op het extract staat: „is my (Schoemaker) bezorgd door Pater Longas te Brussel." Pater Josephus de Longas was in 1730 kapelaan in 't Boompje te Amsterdam.

het zoogezeide order zoude leeven, aldaar gefondeert en opgerecht zoude worden; tot welkers eynde heeft hy haar eenige huizen met tuynen en zeekere erven, hem wettelik toebehoorende, gestaan en geleegen in het voorzeyde stedekjen, by de poorte der Regulieren en buiten de poorte geseyt de Bruynsycker [1]) poort, binnen de paalen der Parochiaale kerke van de heilige Maria, tot oprechtinge en opbouwinge van het voorseide klooster gedeputeert en geschikt, in deze zelve huysen, tuynen en erven. Hebben over eenige jaren zommige eerbaare nonnen en maagden deugzaam van leven, van den kant der professie, van eenig geestelyke perzoon, van eenig order prysbaar geleeft, verlangende in het opbouwen des kloosters onder een regels habeit van dit voorzeyde order, welk zy zochten te beleiden eeuwiglyk Godt daar in te dienen. Tot de uitwerkinge der meyninge van deze geestelyke persoonen heeft den voornoemden Jan de Wael ootmoediglyk doen versoeken by Maximiliaan Rooms Keyser etc. en by Philip, Aartshertog van Oostenryk, en Graave van Holland etc. etc. om verlof en toestemminge derselver opbouwinge en oprichting van dit klooster, benever alle goederen, en Geestelyke in hetzelve, zullende professien met haare bedienaars en dienaressen en het geheele huisgezin in zijn behoudenisse en bewaaringe genoomen en bescherminge in het jaar 1494 den 6 October, alsoo blijkt uit de oorspronkelyke brieven binnen Mechelen gegeven met den koninklyken zegel in rooden lack. Gelukkig bekoomen hebbende de gunste en genegentheyt van verzeekering en goedkeuring des Roomschen Konings en Artshertogs ten deelen, is van denzelfder abt Joannes verzocht geweest bij Alexander van denzelfden naame, sesden paus van Roomen, welke in het jaar des Heeren

---

1) Lees: Bindwykerpoort.

1495 den 2 April den eerwaardigen Heere Hermannum de Locherst, Deken van het capittel van den heiligen Salvator en den Heere Anthonium de Pott, beyde licentiaaten der rechte of regtsgeleerde in der hooftkerke van Utrecht cannoniken, in deze zaake commissarissen gestelt heeft en van het recht geheist [geeischt] hebbende de voorgaande omstandigheeden, heeft deszelfs uitwerkinge gebooden met hun opte opleggende opdat uit het klooster van Delft van hetzelven order en gebidt drie à vier nonnen, in de geestelyke discipline, tucht en onderhoudinge hervaaren tot ons opbouwende klooster zoude overbrengen en eene uit deze door een apostolyke gesach tot abdisse zoude verkiezen, en haar de abdisse met de nonnen aan de zorge en bezoekinge van eenigen vicarius der Minderbroeders der onderhoudinge onderworpen. Zoo dan is aan de gratieuselyke pauzelyke bulle onder gevolgt de goedkeuringe van David de Burgundie, Bisschop van Uittert in het jaar 1495 den 20 der maand November."

Daar de Clarissen, volgens den stichtingsbrief van 30 April 1513, onder de gehoorzaamheid van de Paters Minderbroeders te Amsterdam gesteld waren, zoo is het natuurlijk, dat zij, toen zij na het geusworden van Amsterdam van haar woning beroofd waren, nog voeling hielden met hare zielzorgers, die op eene schandelijke wijze de stad waren uitgezet. Het laatste overgebleven susterke, „Margriete [1]) Gerritsdr.", die enkele brieven „en andere zaaken" voor de amsterdamsche dieven achterwege had gehouden, liet, hetgeen zij nog gered had, in 1617, naar Brussel overbrengen. Het Amsterdamsch archief bevat

---

1) In het Rode Register wordt zij genoemd Marritgen. Portefeuille Schoemaker.

de volgende belangrijke verklaring, door Pater Joannes Botterwerk welwillend aan den Heer Schoemaker [1]) opgezonden:

> dat Margrietje Gerritse, de laetst overlevende, op den 18 mei 1617 de brieven van stichtinge en alle andere zaeken het klooster aengaende en raekende overgezonden heeft, om getrouwelyk bewaert te worden.
>
> Deze zoo te weesen getuyge ik
>
> F. Joannes Botterwerk
>
> der provincie definitor en archivist.

Onder *alle andere zaeken* hebben wij hier ook zeker te verstaan de monstrans, den kostbaren schat der Clarissen van Amsterdam, welke kort na den zoogenaamden „vrijheidsdag" in het Minderbroederklooster te Leuven is gebracht. Toen bij de fransche revolutie dit klooster werd opgeheven, schonken de Minderbroeders aan de kerk der Predikheeren dit kunstwerk, onder voorwaarde dat jaarlijks eene H. Mis met drie Heeren tot rust hunner zielen zoude gelezen worden. Ook de Predikheeren-orde werd te Leuven opgeheven, doch het *ostensorium* verbleef in hare vroegere kerk, welke thans bediend wordt door Pastoor van den Broek, een minzaam, eenvoudig priester, bij wien ik dit meesterstuk van amsterdamsch goudsmêekunst uit de eerste helft der XVIe eeuw gezien en bewonderd heb.

Het kolossale ostensorium, uit massief zilver vervaardigd is 79 centimeter hoog en op zijn breedst 17 centimeter. Het overtreft in schoonheid van opvatting den

---

1) *Gerrit Schoemaker*. een kunstverzamelaar te Amsterdam, geb. 1692, overl. 1736, die zich ook met het verzamelen van archiefstukken onledig heeft gehouden.

grooten monstrans, genaamd dien van den Amsterdamschen Burgemeester Bam, in de St. Nicolaaskerk te Calcar. Onder den voet is gegraveerd: T HOERT TOE D CLAERRISSEN AMSTERDAM. Daar de Clarissen contemplatieven zijn, en den dag en een groot gedeelte van den nacht doorbrengen in aanbidding van het Allerheiligst Sacrament, zoo is het geen wonder, dat zij bij uitstelling het Heilige der Heiligen plaatsten in het schoonste en edelste, dat menschenhanden konden wrochten.

De monstrans der Clarissen behoort ontegenzeggelijk tot die kunstgewrochten, welke den ouden kunstroem van Holland bevestigen en verklaren. Hij werd in 1520 te Amsterdam vervaardigd, zooals de keuren van het Amsterdamsch wapen getuigen. Hij vormt een torentje van ongemeene rankheid, dat ons herinnert aan de steenen toren van het raadhuis te Brussel en van O. L. Vr. kerk te Antwerpen. Het ostensorium is geheel à jour bewerkt en zilver verguld. Op den opengewerkten voet is gegraveerd de H. Franciscus, toonende zijn stigmata aan de handen. Rechts de doornenkroon met het riet, de lans enz., links het hart van Franciscus, met de voeten van onderen en de handen van boven, geteekend met de wonden. Aan de achterzijde de dobbelsteenen met den H. Rok en 2 flambouwen, de ladder met hamer en nijptang, de kolom en de geesels. — De luna wordt gedragen door twee Engelen. In de verschillende nissen en onder baldakijnen staan de twaalf apostelen, beginnende met S. Pieter en den H. Joannes met de kelk, dan volgt Jacobus met den pelgrimstok en zoo opklimmend tot boven de luna, Christus in zijn glorievolle Verrijzenis, omringd door zes apostelen. Tusschen die apostelen bevinden zich drie zeer kleine beeldjes: de H. Catharina met haar rad, de H. Rochus met zijn hond en de H. Barbara met palmtak en toren. Boven dit alles staat de H. Clara toonende het

H. Sacrament. Het geheel wordt gekroond door het kruis, het teeken der verlossing. [1])

Ofschoon het zeer te bejammeren valt dat dit kunststuk niet meer in Amsterdam aanwezig is, mogen wij ons toch verheugen dat, dank zij de goede zorgen van zuster Margriete, dit eigendom der Clarissen in goede handen is, en beveiligd is geweest voor den smeltkroes van Meester Francoys Bruynsels, den heler van het gestolen zilver der kerken en kloosters.

Op den 13 April 1695 werd te Amsterdam op eene veiling verkocht eene schilderij De afneming van het Kruis „afkomstig uyt 't Clarissen-convent." Zij bracht slechts elf stuivers op.

Slechts ééne fundatie, gedaan aan het Clarissenklooster, is mij bekend en wel die van Cornelis Wouter Dobbeszoon, Burgemeester van Amsterdam, Anno 1559, luidende:

den conventualen van de Clarissen binnen deeser voorsz. stede de somma van tsestich Carolus gulden tsiaers, van twintich stuyvers 't stuck gedurende 't leven van Beatris, sijne dochter conventuale aldaer en soo lange zij aldaer of in ander convent van der Clarissen-oorde woonen ofte blijven sal. Welcke tsestich gulden zijne voorgemelde erffgenaem den convente, daer sijne voorsz. dochter woonen sal, uytkeeren sullen aen butter, kaes ofte andere victallie, ofte anders 't geene 't selve convente meest van doene hebben ofte begeeren sal.

Toen na het geusworden der stad de kloostergoederen werden opgeschreven, bracht de stedelijke regeering ook een bezoek aan het Clarissen-convent „welck convent de

---

1) [De afbeelding die hierbij gaat heeft de lezer te danken aan de edele mildheid van den geachten Schrijver, die ze zelf heeft willen bekostigen. Ze werd gemaakt naar eene photographie welke ZijnEd. van het origineel heeft laten maken. Hem zij voor deze opluistering van zijne bijdrage de innigste dank. Redactie.]

worden voorsien.

Ze werd gemaakt naar eene photographie welke [illegible]
heeft laten maken. Hem zij voor deze opluistering van zijne bijdrage de innigste dank.

Redactie.]

voors. stadt is toegeygent neffens den anderen conventen binnen der voorz. stede." Zeker tot haar schrik bemerkte Amsterdam, dat van die „arme susterkens" niets te halen was. Zij schreef dan ook aan de Staten, dat zij niet heeft „connen ondervinden dat deselve conventualen eenich in-„commen hebben meer alst bewoonen van den convente." Zij zat erg verlegen met de alimentatie, welke zij volgens accoord met de Staten als vergoeding moest uitkeeren. Zij vroeg daarom aan de Staten of zij het „raet-„saem souden vinden de conventualen goederen aen te „nemen" daar zij bij benadering den conventualen „andere „woonplaetsen en zekere alimentatie" moet geven „opdat „se van honger nyet en versmachten."

Het briefje aan de Staten, dat van verregaande inhaligheid getuigt, bevindt zich in het *Rode Register* en luidt als volgt:

Hebben oick Burgemeesteren ende Regierders der voorsz. stadt naerstich ondersouck gedaen opten staet van den convente van 't clarissen clooster binnen der voorsz. stadt, sonder dat se hebben connen ondervinden dat deselve conventualen eenich incommen hebben meer alst bewoonen van den convente, welck convent de voorsz. stadt meer is toegeeygent, neffens den anderen conventen binnen der voorsz. stede volgende 't contract tusschen den heeren Staten ende Burgemeesteren opte afhandelinge van de Satisfactie gemaect ende bij zijnder Exc. geapprobeert; ende deselve conventualen voor 't ontrecken van den voorsz. convent weder met andere woonplaetsen sullen moeten werden voorsien ende met zekere alimentatie op dat se van honger nyet en versmachten, hebben daeromme de voorsz. Burgemeesteren de namen van de voorsz. conventualen gestelt, omme indien de heeren Staten raetsaem souden vinden de conventualen goederen soo binnen als buyten de voorsz. stadt gelegen aen te nemen onder behoerlycke alimentatie ende woninghe, dat de navolgende personen van de bovengescreve convente mede met redelycke alimentatie mochten worden voorsien.

Neeltgen Pietersdr. van Breda, mater ofte abdisse	out	LVI	jaren.
Aechte Cornelis	"	LXIIII	"
Barbara Jacobsdr.	"	LXIX	"
Beatris Cornelis	"	LXIX	"
Griete Boelen	"	LXVII	"
Neel Jans	"	LIIII	"
Marritgen Bartholemeusdr. . .	"	XLVI	"
Griete Joosten	"	XLVI	"
Balich Joachimsdr.	"	L	"
Lysbeth Claes	"	XLI	"
Machtelt Cornelis	"	XLVII	"
Marry Cornelis	"	XXXVIII	"
Hillegont Jacobs.	"	XXXIIII	"
Ael Jans	"	XXXVIII	"
Marry Heynricx	"	XXXVII	"
Tryn Jans	"	XXXIX	"
Marritgen Aerts	"	XXXIII	"
Annetgen Gillis	"	XXII	"
Marritgen Jans	"	XXXI	"
Claesgen Gerrits	"	XXXI	"
Marritgen Gerrits	"	XXIX	"
Anna Jans	"	XXVIII	"
Claesgen Hermans	"	XXXIIII	"
Tryn Heynricx	"	LX	"
Pietergen Goverts	"	LIX	"
Anna Cornelis	"	XXXI	"

De geschiedenis zegt ons niet of de conventualen „van honger nyet en versmacht” zijn, wel weten wij dat de stad zich het convent toch maar „toegeeygent” heeft.

Deze confiscatie vond evenwel niet eerder plaats dan twaalf jaar na de „alteratie.” In een kopie HS. der Handvesten van Amsterdam [1]) vond ik de volgende no-

1) H.S. berustend in het Stadsarchief en afkomstig uit het Rijksarchief van Gelderland. Zie mijn *Uitzetting der Katholieken in* 1578 *en* 1585 in De Katholiek. Januari-aflevering 1897.

titie: xv^{c}xc (1590) in dit jaer op may avent soe hebben Burgemrs die Clarissen doen gaen van haer cloister en hebben haerluyden huysvesting doen hebben int cloister van die elf duysent maechden.

De kloostergebouwen werden daarna ingericht tot een Mannen-tuchthuis. Bij de slooping van al die gebouwen en gebouwtjes, welke tot 1895 dienden voor „Huis van Bewaring", hadden wij gelegenheid het oude kloosterterrein nog eens te zien. Wij hebben er geloopen door gangen en cellen en krotten, over binnenplaatsen, zolders en vlieringen. Klooster en kerk waren herschapen in vunzige, donkere, vochtige strafcellen en bij het verlaten van het Clarissen-klooster, eenmaal door Maximiliaan in bescherming genomen, ergerde het ons, dat Amsterdam die vervallen gebouwen zóó lang voor gevangenis heeft gebruikt.

---

3. Het Klooster van S. Agnes.

Dit klooster was gelegen aan den zuid-oostelijken kant van den tegenwoordigen O.Z. Voorburgwal, namelijk op de uiterste punt van de strook grond, welke de scheiding uitmaakt van de Voor- en Achterburgwal. Het werd begrensd ten noorden door het S. Margaretha-klooster, dat, ten einde het niet te verwisselen met het S. Margaretha-klooster in de Nes, ook genoemd werd dat van S. Catrijnen; ten zuiden was het door de Oude-Nonnen-Lange brug verbonden aan het klooster der Oude Nonnen. De ruimte welke het besloeg wordt thans begrensd door den Grimburgwal en de Agnietenstraat, en door den Voor- en Achterburgwal. Het kloosterterrein bestond uit twee deelen, waarvan de kapel, gelegen in het midden, de scheiding uitmaakte. Waarschijnlijk was de noordzijde met

hare hooge en lange gebouwen en haar grasveld het eigenlijke verblijf der kloosterlingen, terwijl de zuidzijde, met haar kleinere woningen en boomgaard, bestemd was voor den priester en de commensalen. Van het klooster is niets meer aanwezig dan de kapel, welke, behalve hare inwendige betimmering en bepleisterde muren, geheel en al beantwoordt aan de teekening op de kaart van Cornelis Theunisz. (1544). Zeer merkwaardig zijn daarvan het gepolychromeerde houten gewulf, dat het uitspansel met gouden sterren voorstelt, alsmede enkele in hout gesneden koppen, welke de standvinken opluisteren. De schooljeugd die meer dan twee eeuwen in deze kapel ter schole gaat, heeft helaas meermalen op dit hoogst oude houtsnijwerk haar pennemes beproefd en het hier en daar deerlijk mishandeld. [1])

Voor zoover tot nu toe bekend, is ons van het klooster slechts één enkel voorwerp overgebleven en wel de zoogenaamde schilderij *Heyman Jacobsen van den Ouden Amstel* [2]), welke zich thans bevindt „im Magazin der Königlichen Museen" te Berlijn, en waarnaar ik voor eenige jaren een zeer groote photographie liet maken.

Het is hier de plaats niet om terug te komen op mijne studie, waarvan onderstaand nootje gewaagt. Wij wenschen evenwel te constateeren dat wij zeer juist waren, toen wij schreven dat de schilderij voorstelt het huisgezin van *Korsgen Elbertsen.* Immers, in een manuscript, afkomstig van het Agnietenklooster [3]) lezen wij „Int jaer xv ende .... soe heeft (zuster) Griete Corsendr. bescickt dat bord (paneel) in den reventer *van hair ouders.*"

---

1) „In 1727 werd aldaar de Engelsche kerk gehouden, dewijl de Ba-„gijnekerk gerepareerd werd." (Portefeuille Schoemaker. Stads-Archief).

2) Zie mijn Een Oud-Amsterdamsch familiepaneel. Jaarboekje van Alb. Thijm. 1893.

3) Archief Beggijnhof.

Deze Griete was de dochter van Korsgen Elbertsen. Nog kunnen wij mededeelen dat *Baerte Corsendr.*, door mij in mijne studie genoemd en die op het „bord" voorkomt, „Suster Baerte" van het Agnietenklooster was.

Het jaar der stichting van het klooster is onbekend. Wagenaar zegt een stuk gezien te hebben van 1406 waarin van het klooster reeds melding gemaakt wordt. In het Stedelijk Archief alhier bevindt zich evenwel een akte van verhuring van een halve vijver in de Nes, gedateerd „Manendaches na onser Vrouwen dach asumpcio 1389." Op de staart staat „dese brief gaet Sinte Agnieten ende Sinte Cecilien an", waardoor wij het stichtingsjaar reeds tot 1389 kunnen terugbrengen. Op dat tijdstip schijnt het klooster evenwel nog in wording te zijn geweest, want eerst in 1419 op den 28en dach der maent Augusti verleenen Dekenen en Kapittel der kerck van de heylighe Maria van 's Graavenhage enkele voorrechten als: het hebben van een kapel en kerkhof, het kiezen van een zielbestierder, enz.

Onderstaande akte [1]), welke door een 18e eeuwschen schrijver al zeer slordig gecopieerd is geworden, is evenwel voor de geschiedenis van het klooster nog belangrijk genoeg om haar *in extenso* mede te deelen:

Wy dekenen en Kapittel der kerk van de heylighe Maria van 's Graavenhage onder het Bisschoppelyke gebied van Utrecht, wenschen aan onze zeer lieve in Christo bestierster en zusters van het huys vande heylighe Agniet onder onze parochiaele kercke vanden heylighen Nicolaus van Amsterdam, omtrent de twe oude huysjes gestaen en gelegen in den oostkant, eene zaligheit en oprechte vreede in den heere! Deze, welcke tot bewaering en godvrucht der perzoonen van het vrouwelyk geslacht aen onze kleynheid ten opzichte van deze aen onse voorseyde zorge toevertrout, behooren, staen wij des te geernen toe, hoezeer het

1) Sted. Arch. „Kloosters." Huysscheiding der Nonnen van S. Agniet.

blijkt, dat deze om de zwakheit haerder geslachte bekwaame hulpe en bystant noodig hebben, voor zooveel dan die geestelijke perzoonen en zusters onzer parochianen, vermelt onder ons zoogezijde parochie in het klooster vande heylighe Agniet voorziet, haer ophoudende tot sestig perzoonen en ses of seven geduurige commensaalen, uit opzichte van meerder bewaringhe tot godtvruchtigheit een eerlyk en onderscheiden priester tot haeren zielbestierder en bichtvader mogen verkiezen, welke door zich of door een ander aan wien hij zijne beurten zal bevoolen hebben in haare kapelle de Misse, Vesperen met zang of zonder denzelve vermag te celebreeren en aen deze zusters en ses of seven haerder geduurige commensaalen haerluder bichte verhoort hebbende en zoo veel de schult verheyst, haer de boete opgeleit hebbende, het weldaet der heylighe absolutie te vergunnen en aen deze selve het woort van Godt te verkondigen ende kerkelijke Sacramenten te weten van het lichaam Christi en het heyligh olysel vermag te bedienen, welke sacramenten ook tot meerdere bewaaringhe en godtvrucht van haer in dezelve kapelle in eenig plaetze daertoe nut en bekwaem en behoorlyk verciert geduurzaam zoude konnen bewaert worden. Wij vergunnen en staen oock toe door den inhout dezer tegenwoordighe brieven dat deze vermelde zusters daer ter plaatze een kapelle en een kerkhof mogen hebben, en deze geoorlooft mogen geweyt worden. Daarenboven dat de afgestorve lichaamen der voormelde zusters en huurders, alsoo toegestaen wort behoorlijke lijkstatie alsoo het gebruyck is door haaren bichtvaader of een ander priester het bestier der kercke in zijnen naem waernemende, en welcke hij zijne beurten zal bevoolen hebben in de voorseyde geweide plaetze begraven mogen worden. Voor zooveel er het gewoonlyke gezag van den heere Bischop van Uitrecht tot de toegestaende en geoorloofde zal bijgekomen wezen, vergunnen en staen wij door deze tegenwoordighe uit een zonderlinge gunste toe — zoo nochtans, dat de andere onze parochiaanen aldaer niet begraaven worden zonder de toestemminge en verloofnisse, zoo nochtans de voormelde zusters eenig lijk of lijken anders als gebaezeert en toegestaen is zullen ondernomen hebben te begraaven, dat zij alsdan zullen gehouden wesen voor ieder van dusdaenig lijk aan ons en onze nakomelingen of dergene die voor den tijt de voormelde sorge in onzen naem bestierende, te betaelen ses gouden kroonen in fransche munte of derselve waardye binnen de bepaaling van dertich daagen te rekenen van den tijt derselven begrafenisse van dit lijk, behouden nochtans dat

zij aen ons en onze naarkomelingen voor den tijdt de zorge der kercke waarneemende 's jaerlijks zullen betaalen vier gouden kroonen der munte hiervoorens vermelt voor haar en haare navolgers tot eene canonieke portie of gedeelte, en offeringe uit oorzaeke der begraefenisse of andersints van waer het ook zoude mogen wezen voorkoomende en tot vergoedinge der voormelde parochiale kercke of andere gemeyne komende op wat wijze ook zouden gekoomen wezen, alle jaeren in het octaaf van Paaschen reeel en inderdaadt belooft hebben te betaalen. In welcker getuigenisse hebben wij deze tegenwoordige brieven aan onzen zegel doen aenhechten. Gegeven in het jaer ons heeren 1419 den 28 dach der maent Augusti.

Deze brief wordt den 3 Augustus 1494 op nieuw door „Priorinne ende het klooster van de heyliche Agnes" bevestigd. [1])

Een tweede belangrijke akte, is die van 1424, waaruit wij zien dat de zusters „van het huys van de heylighe Agniet" ten dien tijde „die oerden van penitencie Sinte Franciscus" volgden. Later werden zij reguliere Kanunnikessen.

De akte luidt:

Wy ghemeen convent der zusteren van Sinte Agnite der oerden van penitencie Sinte Franciscus gheleghen binne der stede van Aemstelredam tussen die twee grafte an die oestside van derselver stede doen te weten alle liden dat wi bi consent ende goetdoncken ons biechtvaders en ons voechts Wouter Willemszoen, dat wi hebben vercoft den overmans van Sinte Nicolaus huus, dat staet op die zeedyck aen die oestzide der selver stede van Aemstelredame, Jan Symoenszoen, Gheryt van den Anxter, Diert Luytgynszoen, ende Allert Symoenszoen, anderhalf quartier van een vrancrycser schilt jaerlix. In kennisse der waerheyt soe hebben wi ons conventszeghel aen desen brief ghehanghen int jaer ons heren 1424 opten 26 dach in Januario. [2])

---

1) Stadsarchief. Kloosters „In de Rekenkamer."
2) Stadsarchief.

Het „Sinte Nicolaus huus", ook genoemd S. Antonius gasthuis en Leprozenhuis, is gesticht einde 14e eeuw. In 1402 trok het Amsterdamsche Sint Nicolaas Gild zich het lot der zieken aan en bouwde het huis, waarvan in de bovenstaande akte sprake is.

De geschiedenis van het Agnieten-klooster zoude zeker gebaat worden, indien men het belangrijk handschrift [1]), waarvan wij hiervoor melding maakten, in druk liet verschijnen.

Het behelst de geschiedenis van genoemd klooster van 1397—1599:

1°. Necrologium en jaargetijden.
2°. Van 't beginsel van 't Convent.
3°. Een gebed, waarin de namen der weldoeners worden opgenoemd.
4°. De namen der rectoren, die in dit convent „geregiert hebben en de tijt hoe lange."
5°. De namen der ministersen en priorinnen.

Daar het mij nog niet is mogen gelukken van dat handschrift inzage te nemen, zoo zal ik mij voorloopig moeten behelpen met enkele gegevens, welke door een vriendelijke hand mij toegezonden zijn. Die gegevens, uit het genoemd HS., zijn aangevuld met eenige door mij gemaakte notitien op het Stadsarchief.

In het *Necrologium* komen voor:

Rissend Claesdr. [2]) Mater en Ministerse. Ob. 24 december 1427.

Ide Dirxsdr. ob. 1425 op 's Hubertsdag.

Brechte Luytgesdr., Ministerse 10 mei 1440.

Ermgard Claesdr. 24 maart 1453, na 22 jaar geregeerd te hebben.

---

1) Cat. Libr. Patris Begginagii Amst.

2) Zij was Ministerse in 1406. Stadsarchief.

Aleyd Claesdr. 10 maart 1459.

Gundraet Jansdr. stierf aan de pest 30 october 1467, na 14 jaar ministerse te zijn geweest.

Ide Claesdr., eerst ministerse, daarna priorinne „de eerste de wiel (sluier) ontving 1470 op 's Maertensavond."

Fie Splintersdr., priorinne, 15 october 1480.

Reyntgen Loureysdr. 31 mei 1498.

Styne Claesdr. 18 Sept. 1497, was 7 jaar priorinne.

Aef Tymendr. 14 novber 1514, was 7½ jaar priorinne.

Aef Symontsdr. 4 Juli 1532, was 4 jaar priorinne, te voren 14 jaar procuratrice.

Mary Claesdr. 15 maart 1540, was 12 jaar priorinne.

Trijn Jansdr. van Nieuweveen, 12 Januari 1549, was 6 jaar priorin, te voren 15 jaar procuratrice.

Beatris Arentsdr. 14 november 1555, was 10½ jaar priorinne.

Margriet Corsdr. [1]), 13 februari 1556, was 25 jaar priorinne.

Trijn Pietersdr. 10 Juni 1569, was 9½ jaar priorinne.

Neeltgen Florisdr. op S. Barbara-avond 1594 omstreeks 11 uur. Was 25 jaar priorinne.

In het Stedelijk archief [2]) wordt nog als priorinne genoemd in 1477: Hillegont Andriesdr.

De ons bekende „priesters ende confessoren van den convente van Sinte Agnyeten" waren:

10 November 1462 Mr Jan Dier.
Mei 1477 Jacob Ghysbertszoen, onse confessor.
1509 Heer Dirc Jansz.
1524 Broeder Claes Claesz. pater.
Niklaas Niklaasz. Pater. ob. 1540.

---

1) Zij was 17 Feb. 1524 mater.
2) Stadsarchief. Lade met ijzeren deksel en Inventaris der kloosters.

Pater Willibrordus Gillis, priester en canunnik, pater van S. Agnieten. Overleden 1592.

Uit het *Obituarium* van S. Agnes, zijn mij eenige jaargetijden bekend, welke zeker hier dienen vermeld te worden. Jammer dat bij de jaargetijden geen jaar vermeld staat. Het *necrologium* is uit het begin der 16e eeuw, wat het schrift betreft, maar er kunnen uit andere necrologia, wel jaargetijden van 1400 en zooveel ingeschreven zijn.

12 January. 'T is jaergetyt van Suster Lyssbeth Jacobsdr. ende hair ouders van welcken wij ontfangen hebben XL gulden tot een testament.

8 February. 'T is jaergetyt van Suster Kathryn Heynendr., nonne ende hair ouders Heynrick Jansz. ende Lysbet zijn wyff ende Heer Joost Heynrixz. hair broeder.

Op Sint Celestinus paus. 't Is jaergetyt van Floris van Hougaerden, pensionarus van Amsterdam en Eliza zijn wyff. [1])

1 September. 'T is jaergetyt van onse eerwairdige doctoris meester Louris Jacobsz.

Exaltatio Crucis (Kruisverheffing) 14 September. 'T is jaergetyt van Suster Griete Heymansdochter ende hair ouders.

3 November. 'T is jairgetyt van Jan van Hout, die scilder, die ons goet gedaen heeft aen die tafel die hij gestoffeert heeft, ende wat hij dair min heeft dan sijn arbeytsloon, dair soude hij ende zijn wyff memory voor hebben. [2])

---

1) Mr Floris van Hoegaerden, een geboren Leuvenaar, bekleedde van 1542 tot 1552 het gewichtige ambt van pensionaris. Hij overleed op Heilige Misse (?) 1552 en was gehuwd met Elisabeth Ruse of Ruysch. Hij kocht in 1550 een huis op den Oudezydsburgwal naast het *Agnietenconvent.* Oud Holland Dl. II, blz. 191.

2) In mijn hiervoor genoemd Een oud-amst. familie-paneel (blz. 184), schreef ik dat op het rijkgeborduurde voorhang „de letters IHS, thans bijna geheel weg, in een gouden stralenkrans zich vertoonen." Die letters zijn zoodanig overgeschilderd dat ik zonder hulp van Lelong, die er melding van gemaakt heeft, ze bijna niet kon ontcijferen. Zouden misschien die letters beteekenen I(an) H(outen) S(cilder)? 't Is maar een gissing.

Barbara (4 December). 'T is jairgetyt van Heer Gerit van Sutphen. [1])

6 December. 't is jairgetyt van Suster Geertruyt Remmendr. ende hair ouders.

In het stedelijk archief bevinden zich nog volgende brieven en stukken betreffende S. Agnes.

Manendaches na onser Vrouwendach assumpcio 1389. Verhuring van een halve vijver in de Nesse door Zibrant Vrese aan Vrideric Gherritszoen. Op de staart staat „dese brieff gaet Sinte Agnyeten ende Sinte Cecilien an."

12 Jan. 1470. Kwijtschelding van een stuk land groot 5½ maden gelegen in de ban van Uitgeest, opbrengende jaarlijks aan pacht 11 rijnsche gulden, gekocht door het convent van S. Agnes van Meester Hughe van Assendelft, priester.

2 Mei 1477. Verklaring van Hillegont Andriesdr., priorin van S. Agnes, dat zij met consent van het gemeen convent aangenomen en „geproffessyt" heeft Aeff Dirc Aerntszdr.

17 Februari 1524. Verklaring van broeder Claes Claesz. pater en zuster Margariet Korsdr., mater van S. Agnes, dat zij eenige brieven ontvangen hebben uit handen van Weesmeesteren dezer stede. Waarna de opsomming der brieven volgt.

Het in de Voorrede genoemde Rode Register geeft aan als:

Staet van de incommende goederen van den convente van Ste Agnyeten binnen der voorsz. stede Amstelredam:

Eerst landtrenten.

Op een stuck lants tot Hoorn . . . XII gl.

Noch op een stuck lants . . . . . . X gl. III st.

---

1) Wordt hier ook bedoeld de beroemde Windesheimer Gerardus van Zutphen?

Noch op een stuck lants . . . . . . II^{c} V gl.
Op een stuck lants to Cromenye. . . XXX gl.
1^{a} Z^{a} Aan de landtrenten tsiaers II^{c} LVII gl. III st.

Losrenten.

Een rente op de Staten van Hollandt tsiaers van XXI gl. XV st.
Noch op den Staten van Hollandt tsiaers van XIII gl. V st.
„ „ „ „ VIII gl. V st.
„ „ „ „ XII st.
„ „ „ „ XII gl. V st.
„ „ „ „ XVIII gl. V st.
„ op deselve Staten „ „ VI gl.
Noch op de stad van Amsterdam „ „ XVII gl. V st.
Op Tryn Wouters huis tsiaers XVIII gl.
Op Reyer Jan tot Schermer tsiaers II gl.
Te Westzanen „ II gl. V st.
Op Frans Calckbrander „ V gl. X st.
In Sinct Annastraet op een huys tsiaers XXIX st.
Op een huys in de Calverstraet tsiaers IIII gl. V st. VIII d.
„ „ „ II gl. VII st.
„ „ „ II gl. IIII st.
„ „ „ XVIII gl.
Op een huys by de Oude kercksbrugge tsiaers IIII gl. VII st.
„ by tselve convent „ IX gl.
„ by Haerlemmerpoort „ VI gl. X st.
Op de stadt van Alcmaer „ XV gl.
Op de stadt van Amsterdam „ VI gl. VIII st.
In Sinte Nicolaesstraet „ V gl. II st.
Op een huys in de Warmoestraet „ IIII gl. VIII st.
Op de huyssitten aen de Oude Zyde „ XII gl.
Op den Witten Arent, Willem Maertsz. Calfs huys in de Warmoestraet staende met hem in questie van schulde tsiaers XVII gl. VIII st.

Op een huys in de Warmoestraet tsiaers IIII gl. VII st.

2ª Zª Van de losrenten bedragende jaerlycx behalve 't capitael op Willem Maertsz. Calff gestelt II^c XXX gl. XIIII st.

Somma grossa van des conventes incommes IIII^c XXXVII gl. XVI st.

Staet van de belastinge van den voorsz. convente:

De oude nonnen zijn wij sculdich tsiaers out eygen V gl. VIII st.

Noch moet tvoorsz. convent jaerlycx uytkeeren aen vier conventualen van selven convent VI gl.

Somma van de belastingen van voors. convent es XI gl. VIII st.

Afgetrocken de belastinge van de voorsz. convente, blijft tgeene tvoorsz. convente noch jaerlycx heeft es IIII^c LXXVI gl. VIII st.

'T voorsz. convent es noch sculdich aen Mathys Coenraetsz. van verschoten gelt aen een sout casse XXXV gl. X st.

NAMEN VAN DE CONVENTUALEN.

Grietgen Gijsberts	out	XCI	jaer.
Trijn Jans	〃	LXX	〃
Neeltgen Florens	〃	LXX	〃
Diewer Clements	〃	LXX	〃
Machtelt Dircx	〃	LXX	〃
Marry Andries	〃	LVI	〃
Anna Jans	〃	LVIII	〃
Trijn Reyers	〃	LVII	〃
Anna Jacobs	〃	LV	〃
Jannetgen Dircx	〃	LIIII	〃
Jannetgen Jans	〃	L	〃
Willempgen Claes	〃	L	〃
Ael Heyndricx	〃	LIIII	〃

Barbara Gerrits	out	LI	jaer.
Jannetgen Reyers	"	L	"
Marry Maertens	"	XLIIII	"
Niesgen Jans	"	XLI	"
Lysbeth Robberts	"	XLII	"
Marry Claes	"	XL	"
Geert Hermans	"	XL	"
Heynrickgen Willems . . .	"	XL	"
Gerritgen Allerts	"	XL	"
Steyn Barents	"	XLVI	"
Weyn Gerrits	"	XXXVI	"
Aecht Verwouts	"	XXXVI	"
Jopgen Gerrits	"	XXXVI	"
Neel Jans	"	XXXIII	"
Marry Lubberts	"	XL	"
Jannetgen Claes	"	XXX	"
Duyff Jans	"	XXV	"

Uit deze opgave zien wij dat bij het geusworden der stedelijke regeering het klooster 30 religieusen telde, zijnde de oudste 91, de jongste 25 jaar, en dat zijn jaarlijks inkomen was *f* 476 – 8 stuiver.

---

4. Het S. Margarethaklooster [1])

grensde ten noorden aan de S. Pieterskapel [2]); ten oosten aan den O. Z. Voorburgwal; ten zuiden aan het huis der Bervoeters, en ten westen aan de Nes. Het bevond zich ter plaatse waar nu de Maatschappij „De Brakke Grond" haar lokalen heeft opgericht en waar op den

1) Lelong, Wagenaar e. a. noemen het klooster van S. Catharina, hetwelk naast S. Agnes gelegen was, ten onrechte dat van S. Margaretha. Hiermede vergissen zij zich schromelijk, zoo als ter Gouw zeer duidelijk aantoont in zijne Gesch. v. Amst. D V. Blz. 20.

2) Een der oudste kapellen van Amsterdam, toegewijd aan den H. Petrus den patroon der visschers. In 1582 tot vleeschhal ingericht, en thans stadsdrukkerij.

O. Z. Voorburgwal de woningen zich uitstrekken van af de Lombardsteeg tot aan de vleeschhal, thans stadsdrukkerij en politie-bureau.

Als wij de kaart van *Anthoniszoon* voor ons hebben, dan zien wij ten zuiden twee paralelloopende langwerpige groote hooge huizen. Deze huizen, welke zich uitstrekten van de Nes tot aan den Burgwal, waren die van de Bervoeters en der Conventualen van S. Margaretha. Ofschoon beide huizen door een smalle open ruimte [1]) van elkander gescheiden waren, zoo hadden zij evenwel, door een korten dwarsgang, met elkander gemeenschap, zoodat de Bervoeters door den kloostertuin toegang hadden tot de gemeenschappelijke kapel. Deze kapel werd ingewijd den 16 October 1419. Uit den stichtingsbrief — zooals die bij Lelong blz. 304 voorkomt — zien wij duidelijk dat de kapel bestemd was voor *Mans- en Vrouwspersoonen, zoo die daar bij malkander wonen, als die er na toekomen.* Beiden, de Bervoeters en de conventualen van S. Margaretha, waren van de derde orde en volgden dus éénen regel. Later, toen de Observanten in Amsterdam kwamen en de Bervoeters tot die strengere orde overgingen, verhuisden laatstgenoemden en bouwden het Minderbroederklooster op den Achterburgwal. [2])

Waarschijnlijk waren de twee paralelloopende huizen, waarvan hierboven melding is gemaakt, een zoogenaamd dubbelklooster (monasteria duplicia) waarin geestelijke

---

1) Deze ruimte bestaat nog, en is een gang gesloten aan den O. Z. Voorburgwal door een poort, waarop te lezen staat: Brakke grond.

2) Het huis der „Bervoeters," dat Wagenaar en andere geschiedschrijvers niet te huis weten te brengen en dat ter Gouw doet schrijven, dat het was het convent der Minderbroeders op den Achterburgwal, was gelegen tot ongeveer 1460 tusschen het Maria Magdalena- en het Margaretha klooster. In 1462 werden de „Bervoeters" observanten en verlieten den derden regel van S. Franciscus. Zij bouwden zich ongeveer dien tijd het bekende Minderbroedersklooster.

broeders en zusters te zamen woonden, zooals blijkt uit den stichtingsbrief der kapel *bestemd voor Mans- en Vrouws-personen, zoo die daar bij malkander wonen.* Men heeft die samenwoning aldus te verstaan, dat de kloosterlingen, ofschoon gezamenlijk hunne godsdienstoefeningen houdende, ieder voor zich een gebouw bewoonden, dat in meerdere of mindere nabijheid van elkander zich bevond. Deze dubbelkloosters kwamen reeds in de vroegste eeuwen voor. In latere eeuwen oordeelde de Kerk het nuttiger en heilzamer „om den wille van de eerbaarheid des geslachts en den argwaan des volks" deze dubbelkloosters op te heffen. [1])

Volgens een brief van Meester Willem Klinkert, Generaal van de orde van den H. Franciscus, [2]) was het Margaretha klooster reeds in 1406 in wezen. Men moet dit zoo verstaan, dat in genoemd jaar reeds eenige godvruchtige vrouwen zich vereenigd hadden tot een geestelijk leven. In 1415 huurden zij een stuk grond voor den tijd van zeven en negentig jaren voor den bouw van een klooster, [3]) waarvan de huur beliep drie oude francrixe scilden, goet van gout in 't jaer. De huurceel luidde als volgt:

Wy Jan Heynensoen en Jacob Janssoen Scepenen oirconden, dat voir hun komen Gherijt meester Willemssoens ende Jutte meester Willem Willemsoens weduwe syne moeder, met Gheryt voirs. haren soen, dat sij verhuurd hebben aan Wendelmoet Moen Sijmonssoensdr, ministerse, en der ghemeene susteren van der derde oerde der penitencien des convents van Sinte Margriete, die erve dair sy nu ter tijt opwoenen ghelegen by de Burgwalle, tussen die erve dat Heynric die Vriese in pachte plachte te hebben an die nortsyde, ende die voirs susteren erve, dat sij van sunter Nyclaes capelle ende gasthuys in pachte hebben op tie

1) Zie Kerkgesch. v. Nederl. door W. Moll. Dl. 2. Stuk 2. Blz. 58.
2) Lelong. Gesch. der Reformatie, blz. 289.
3) Wagenaar Dl. I, blz. 19.

suutsyde, streckende vander steede grafte ter stratwaert an van Gansoirde ten halven erve toe, allsse ten mijdweghen toe te meeten van den viersten kant van den Burgwalle ende van der halve strate van Gansoirde voirs.; durende zeven en 't negentich jair lanck, elckes jairs om drie oude Vrankrixe scilde, goet van goude ende swair van gewichte, mit voirwairde dat die voirn. susteren deese voirs. erven sullen moghen betymmeren na heure gadinge ende die tymmeringhe dair op te bliven 't ends den jaire voirs: des so sullen die ghenen die den eygendoem van den voirs. erven dan toebehoiren, die tymmeringe ghelde, of huns ghenoegt te houden ende betalen die susteren voirn. mit drie hondert guede goudene oude Engelsche Edwairdus of Ricairdus nobelen, iof die wairde voir te ghevene. Ghegeven vierden dach in Januario 1415.

Tien jaar later, en wel op den 16 October 1425, werd aan het convent, volgens onderstaande kwijtschelding, een gedeelte van dien grond geschonken door de erfgenamen van genoemde weduwe Jutte Meester Willem Willemsoen.

Wij Andries Fredericksoen en Claes Janssoen scepene in Aemstelredamme oirconden en kennen dat voir ons quamen int gherechte: Geertruydt Splinters van Rossen weduwe met Dirc Splinterszoen horen soen, horen ghecoren monbair, daer si mit rechte aen quam, Elisabeth Herman Wolfsdochter mit Dirc Klaeszoen horen ghecoren mombair, dair sy oic mit rechte aen quam, en Margriete Jan Popelers weduwe mit Mathys Claeszoen horen besturven monbair, alsemede erfnamen van Jutten Meester Willem Willemssoens weduwe ende gelieden, mit hairs monbairs handen voirn, voir hem ende voir haren erfnamen, by guetdunken Dirc Splinterssoen, Mathys Claessoen voirn., Heyne Zael Claessoen en Albert Mathyssoen horen vier vierendelen, als men die naiste conde ghecregen en bi consente van rade van der stede voirs. dat si quyt scouden (schelden) en overgeven 't enen vrye erfgheve den zusters van Sinte Franciscus oirde des huus ende convente van Sinte Margriete woenende in Gansoirde, alle alsulke huyzinge en erven als Meester Gheryt Willemszoen zaliger gedachten en Jutten Meester Willem Willemszoens weduwe voirn. syn moeder eertijts ghegeven hebben den zusteren voirn. tot 't en huse

en convente van Sinte Margriete voirs, gelegen by Sinte Pieters capelle en gasthuus in Gansoirde voirs, tusschen Peter Dircszoens huzinge en erfve plachte te wesen an die noirtside, en Claes van Scoenhovens huus en erve was opte zuudzide, streckende van der Kalverstraate deurgaens tot ander stede oude grafte toe, in allen schyn alset dair gelegen is en betimmert staet in deser manieren en voirwaerde; dat Geertruyt, Elisabeth en Margriete voirn. nog hun erfnamen dese husinge ende erve voirs. niet en zullen aentalen of van hoire wegen doen aentalen mit recht, tsy gheestelic of wairlic in eeniger wijs by Jutten voirs. levenden live noch na hoirre doot. In oirconde dese brieve besegheld mit onsen zeghel en gegeven upten zestienden dach in Octobry int jaer ons Her duzent vier hondert vive en twyntich. [1])

Zooals gezegd, werd de kapel van het klooster in 1419 reeds ingewijd en werd een altaar daarin opgericht „ter „eere van de H. Drievuldigheyt, van hoogverhevene „Maagd Maria, van de HH. Andreas, Gregorius, Augus- „tinus, Ambrosius, Hieronymus, Franciscus, van St. „Margaretha en van alle Heiligen". [2])

De paters, die de kapel bediend hebben, zijn ons niet allen bekend. Wij vonden slechts:

1428 Heyndrick Heyndrixszoen, priester.
1429 Dirck Vonst priester ende biegtvaeder.
1473–1493 Gheryt Willemszoen van Zande, biechtvader.
1503 Michel Claesz. pater.
1541 Meester Florys de jonge, pater.

Van *Dirck Vonst* mochten wij volgend extract [3]) uit zijn testament vinden:

Dirk Vonst biegtvaeder en priester der Zusteren van S. Margrieten convent in Amsterdam gedenckende de beleeftheiden en

---

1) Stads-archief, met de bemerking: Het origineel van dezen brief berustte bij den Heer Christoffel Beudeker, waarnaar copie genomen.
2) Lelong. Blz. 304.
3) Stads-archief. Portefeuille Schoemaker.

diensten hem in zijne noodt en saeken beweezen door de susteren van voirn. convent legateert en vereert aen dat convent al zijn roerende goederen, soo van kleederen, gelt off boeken en ander huysraet, noch daer en boven sestich rhynsche guldens uit zyn patrimonie. 3 feb. 1429.

Gheryt Willemszoen van Zande, priester van „*Heer Florenshuys*" 1) te Deventer, die van 1473 tot 1493, en misschien nog langer, biechtvader der nonnen was, leerden wij kennen uit de twee volgende stukken:

Wij Mechtelt Dircxdochter, Ministerse, Lysbeth Ghysbertsdr. Gheertruyt Petersdr, Nyese Symonsdr, Lubbrich Jacobsdr, Floer Jansdr, Berta Dircxdr, ende alle andere ghemeene professide susteren des convents van Sinte Margriete vander derden oirde Sinte Franciscus binnen Amstelredam in die Ganse-oirde, oirkonden en kennen mit desen openen brieve dat wy heer Gheryt Willemszoen van Zande aennemen tot onsen biechtvader ende loven hem te besorghen in cost ende clederen, onder en over, ghesont ende sieck in al tgheenen en dienstachticheyt dat hem noodtwendich ende behoerlyck wesen sal, also langhe als hi bi ons is om sulke diensten als hi onsen convent doet en doen sal. Voort waert sake dat hi tot enighen tiden van ons scheiden soude om enighe saken hoe sie geschien mogen, alsdan so sal onse convent gheven en utreicken den broeders van heer Florenshuus toe Deventer, alsoe veel 't hi in eenre summe of in renten syn leven lanck duerende, als tghemeene capittel van onsen oirden voirs. den selven broeders van heer Florenshuus voirsz. van heer Gheryts wegen voirsz. toeseghen sal, voir syn arbeit en diensten die hi ons ghedaan heeft. Oirkonde des, soe loven wy dat wy dit met gheenen reden die men refieren (?) mach of rechte, weder en sullen staen. In kennisse der waerheyt soe hebben wy Machtelt Dirxdr ministerse ende die ghemeene susteren des convents van Sinte Margriete voirsz. ons convents zeghel an desen brief ghehangen. Ende om meer sekerheit soe hebben wy ministerse ende susteren voirs ghebeden onsen Generael minister heer Thomas nu ter tijt wesende, desen brief met ons te besegelen. Twelc wij Thomas, minister generael om bede wil des Ministerse en susteren voirsz., mede mit ons gene-

1) Het welbekende huis der Broeders van 't gemeene leven.

raels capittels zegel beseghelt hebben in ons ghemeen capittel in Sinte Johannescampe by Vollenh(o)ve Int jaer ons Heren dusent vier hondert drie en tseventich opten.....

Hierop ontvingen de conventualen de volgende bevestiging:

Wij Egbertus ter Beeck, rector, Odgerus Johanssoen van Hoern, Petrus Eggert van Amstelredam, Johannes Lambertssoen van Hattem, Petrus Snyder van Hoern, priesters en voirt die ghemeyne priesteren en clerke van heeren Florenshuys bynnen Deventer, bekennen myt desen onsen opene brieve, dat wij den susteren van Sinte Margriete couvent bynnen Amstelredam om (h)oerre beden willen gheleent hebben heer Geert Willemssoen van Sande onse medebroeder tot eenen bychtvader, den sie besorghen sullen in syne noetdrufte tot synen lijve soe langhe als hy by den voirs susteren bliven. Ende weert sake dat hy hyrnamaels om yenigerleye sake van den voirsz. convent scheyden solten, soe loveu wy Egbertus ter Beeck, rector en ghemeene priesteren en clercken van Heren Florenshuys voirsz., den susteren des convents van Sinte Margriete voirsz. dat wij voir den arbeyt en dyenste die heer Geert onse broeder voirs hem sall gedaen hebben nyet anders eyschen noch begheren en sullen myt gheenreleye rechte dan ons dat ghemeene Capittel van den derder oirde Sunte Franciscus toeschicken en toeseghen sall in een sekere summe van ghelde ofte an jairrenten. In oirkonde der waerheyt hebben wy Egbertus, rector, ende ghemeynen priesteren ende clerken van heren Florenshuys voirs., onses huysen ghemeyne seghell an desen brief gehangen. En om meere sekerheyt hebben wy gebeden den generaal, mynister des capittels der derder oirder Franciscus heer Thomas nu ter tyt, desen brieff myt ons te beseghlen. 'T welck wy Thomas, minister-generaal om bede heren Egberts, rector en den ghemeene priesteren en clercken van heren Florenshuys voirs., mede myt onse generaels capittels segell beseghelt hebben. In onse ghemeene capittel in Sunte Johans campe by Vollenho(v)e int jair ons heren dusent vier hondert drie en tseventich. [1])

---

1) „Beide deeze brieven waren gecopieerd op een blad papiers, zynde „de autenthyke copyen die behooren in Heer Florenshuis te Deventer en „is dit papier door den Heer Dumbar Secretaris dier stad, gegeeven aan „den Heer P. Vlaming." Stadsarchief.

Het klooster dat in 1406 slechts „een mater ende vier geprofesside zusters" telde, herbergde, toen genoemde Meester Gheryt aan het bewind kwam, een en veertig nonnen. By zyn komst schynt hy het noodig geoordeeld te hebben de nonnen op nieuw haar belofte plechtig af te nemen, ten einde „alle twijfel weg te nemen over de waerheyt der professie."

Dit wonderlijke stuk luidt:

Compareerde Gerard Willemsz. priester en biechtvaeder van 't convente van Sinte Margareet, te kennen gevende dat hy om alle twyfel weg te neemen over de waerheyt der professie van sommige, die zaijen nadat zy den hant aen den ploeg sloegen, voornaemlyk omme dat daer geen publycq instrument van is, 't zy dan het door den brandt van 't convent en 't meerendel van de . . . verloren zy, of door onachtzaemheyt en slofheyt weggeraekt of verzuymt is te maeken; voor my notaris hadt laeten komen en roepen de zusters van den convente elck in 't byzonderwelcke naemen zijn:

Machtelt Dirxdr.	Mary Jacobs.
Lysbeth Gysbertsdr.	Aleyd Jacobs.
Geertruyd Pietersdr.	Machtelt Jacobs.
Agnes Symonsdr.	Lysbeth Claesdr.
Florisse Jansdr.	Joanna Jans.
Baerte Dirksdr.	Margriet Reyersdr.
Stevense Breghghersdr.	Gerbrech Claesdr.
Kataryn Pietersdr.	Lysbeth Pietersdr.
Margriet Eggersdr.	Margriet . . . .
Geertruyd Lambersdr.	Lubbrech Jansdr.
Aleyd Claesdr.	Walburg Pietersdr.
Margriet Bartholemeusdr.	Katharijn Pietersdr.
Geertruyt Dircksdr.	Alyd Reyners.
Cerdula Franconis.	Geertruyt Reynersdr.
Hillegond Gysbertsdr.	Wydemoet Jacobs.

Hillegont Emansdr.
Aleyd Klaesdr.
Mary Jansdr.
Aleyd Claesdr.
Agnes Aernoutsdr.
Geertruyt Jacobsdr.
Agnes Gerritsdr.
Christina Laurendr.
De Wedewe Klaesse.
Hase Aernoutsdr.
Welsnod Jansdr.

en geeven deselve over een cedulle in haere moedertaele inhoudende de forme der professie ende heeft hi geroept of sy beleeden daer van te hebben gedaen vrywillige en vrye professie naer den inhoude van dien regel, waerop zy antwoerden: ja, terwijl sij de volghende professie affegden:

Ic suster . . . loeve hoechlic ende openbaerlick onsen here Gode ende die reine Maghet Maria ende alle heyligen ende Sinte Francisus, ende U minister na inhout onser privelegien ewighe reynheit mijns lichaems ende alle die gheboden Gods te houden ende genoch te doen alst betaemt van minen gebreken, dat ic teghens die manier des levens van penitencien dat Sinte Franciscus ingheset heeft ende die paeus Nicolaus die vierde confermirt, of teghens die statuten ons ghemeens capittel doen mochte nae des visitieres wille, als ic daer toe vermaent werden.

Op den 4 Juli 1476 werden op nieuw vier zusters „geprofessijt" en wel op de navolgende plechtige wijze:

Alle zy kundig dat Geertruyt Claes Tedingk, de Wed. Gysbertse, Lysbeth Harmensz., Imme Janssen, zusteren van 't Margaretha convent overweegende, dat zy de wyze en 't leven van de derde regel van Sinte Franciscus der boetvaerdigheit volkoomen eenige jaeren en voornaemelyk in 't proefjaer, nu verschenen, goedkeurden, hoopende dat sy mit Godshulpe bequaem zyn om deselve te observeeren, alleen met opzicht ten goede en behoudenisse haerer zielen, allen en iegelyck quamen ten daege als vooren ten tyde van 't offertorie der hooge misse in de kerk van het convent, welcke geeelibreert wordt door den heere Rutger van Weezel, priester en dienaer van den convente van Sinte Pauwels, openbaer en plechtelijk houdende in d'eene handt eenen brandende waskaerse, in die andere een cedulle inhoudende de

loyze [1]) van den bovengenoemden regel, die sij professyden seggende dese belofte: (*Als boven*).

Als deze professie was voorgelezen kusten zij de treden van het altaar, gingen zij naar hare plaats terug en ontvingen „uyt „handen van den voirn. Minister de Eucharistie, waervan de „voirn. Heer Rutger acte requireerde van den notarys Jacob „Bartholemeusz en de Heeren Jacob Jansen en Harmen Lambertse „priesteren als getuygen.

Behalve de hiervoor en in het *Rode Register* genoemde zusters, zijn ons nog de volgende namen van maters en zusters voorgekomen:

1416 Wendelmoet Symons. Ministerse.
1416 Wendelmoet Jansdr. Zuster.
1416 Geertruyt Bartholemeusdr. „
1416 Hillegont Mathysdr. Zuster.
1461 Elisabeth Claes Jan Peterszdr. Zuster.
1461 Geerburch Claes Jan Petersdr. „
1461 Machtelt Dircsdr. Mater.
1467 Margariete Jacobsdr. Zuster.
1493 Aleyt Reyersdr. Mater.
1525 Marritje Hillebrants, Zuster.
1580–82 Mary Jansdr. Mater. [2])

Een van de door ons genoemde paters en wel *Meester Florys de jonge* werd den 4 April 1541 uit Holland gebannen tot dat hy „van de suspectie van Lutherye ende andere heresie hem opgeleyt gepurgeert soude syn by den officialen van Uytrecht, zijn ordinarys rechters." [3]) Hij herriep evenwel een jaar later zijne ketterijen en wel op den 13 January 1542. [4])

---

1) Leise. (Afschrift van wetten en regels).

2) Zij betaalde na het geuswordeu der stad nog renten uit.

3) Crim. Sententie Hof van Holland. 1538 — 72 Blz. 69 v°. (Gesch. Kerkherv. de Hoop Scheffer, blz. 405).

4) Derde memoriaal van J. de Jonghe. Blz. 107 v°. (als boven).

Binnen de muren van S. Margaretha was evenwel al vóór dien tijd de leer van Luther binnengeslopen en wel verradelijk.

Enkele leden der Amsterdamsche regeering, die de leer van Luther waren toegedaan en haar zooveel mogelijk trachtten te begunstigen, waren van oordeel dat die kettersche leer zeker den meesten aanhang zoude erlangen, indien zij van den kansel zelf zoude verkondigd worden. Wij weten hoe door hun boozen toeleg Adrianus Cordatus en Petrus Quadratus als kapelanen in de Nieuwe Kerk, en Meester Jan de Haas als preeker in het Leprozenhuis werden aangesteld. Doch ook de kloosters moesten met de ketterij besmet worden. Zij vonden daartoe een schoone gelegenheid, toen de lutersche en overspelige Christiaan II, koning van Denemarken, in 1531 te Amsterdam vertoefde. Zij droegen zorg dat Jonker Hendrik van Antwerpen, die tot den hofstoet behoorde, een onderkomen kreeg in het S. Margarethaklooster. Deze hofjonker, een ijverig lutheraan, veroorloofde zich de vrijheid dagelijks in tegenwoordigheid van twee Amsterdamsche regeeringsleden, Cornelis Banninck [1]) en Meester Colyn, voor de conventualen te prediken en haar de leer van Luther voor te houden. Hij wist haar zoodanig voor zijn gevoelen te winnen, dat „hy het cloester meest geinficeert" [2]) achterliet.

Met het „cloester" moeten wij zeker verstaan enkele conventualen, want 47 jaar later, toen de geheele Amsterdamsche regeering geus was geworden, telde het „cloester" nog 20 conventualen, die hare geloften trouw hadden gehouden.

---

1) Hij maakte den 28 Mei 1547 door zelfmoord een einde aan zijn leven.

2) *Memorie vant ghunt dat uyt diversche informatien tot Amsterdam bevonden wert*, overgedrukt in *Geschichte des Münsterischen Aüfrührs von C. A. Cornelius*. Blz. 406.

Uit de onderstaande uittreksels van akten, testamenten, en kwijtscheldingen kunnen wij zien welke vlucht het klooster sedert 1406 genomen heeft. De opsomming is dor, doch zij is zoowel voor genealogie, plaatsbeschrijving enz. zeer belangrijk. Al deze stukken zijn, op een paar uitzonderingen na, in *extenso* te lezen op het stads-archief van Amsterdam.

Kortheidshalve geef ik alleen hetgeen in deze wijdloopige akten merkwaardig is.

1420. *Vechter Willemssoen* geeft een achtendeel van een akker land en een vierendeel van die huysinge die daerop staet, geleghen in die banne van Nyer-Amstel.

1421. Verpacht broeder *Jacob Gieric*, procurator van den canonissen regulieren te Sint Marienvelde, van derselver canonissen whegen, een huys ende erve gelegen in Gansoirde (Nes) tot een ewelijken pacht jaerlix om twee Engelsche nobelen en een quartier. (Schepenbrief.)

1423. 1 December. Compareert *Jutte Wed. Meester Willemsz.* Zij geeft kwijting van hetgeen het convent schuldig is uit hoofde van haar zoon zaliger. Zij schenkt ook een mosterdmolen, een grooten ketel om klein bier in te brouwen, een altaarkleed en al haer „deutsche" boeken. Gedaan in de kapel van S. Margaretha.

1424. 20 October. Mathys Claessoen verkoopt „twee acker landts ghelegen ter Nyer-Amstel van der Aemstelle tot ander lands zijde."

1427. 27 Juni. Compareert „Elysabeth Herman Wolfsdr. met Dirc Claessoen haren gecoiren mombair, en scout quyt mit hoir mombairs handt den conventshuus van Sinte Margriete alle alzulcke tylbaer-

goede(ren) als sy in den huuze voirs. gebrocht heeft, behoudelyck dat *Elysabeth* voirs. voir die voirs. tylbaer guede hebben sal hoir noetrof van hoiren coste in den huze, hoir leven lanc en nyette langer duurende. (Beding van lijftocht en woning met een kostkoopster.)

1428. 4 Sept. Schenken *Albert Berenssoens* drye soenen als: *oude Jan*, *jonge Jan* en *Pieter Aelbertssoen* gebroederen aan Heynricxsoen van Voirst priester tot behoef der zusteren d'een helfte van den huze en erve gelegen in Gansoirde by Sinte Pieterscapelle en gasthuys tusschen Sint Pietersgilde-erve an d'eene zide ende der zusteren voirs. ander helfte van denselve huzen ende erve, opten andere zide.

1430. 23 Sept. *Dirc Hollants* erfgenamen verkoopen aan Dirc Claessoen als voogd van de zusters vijf maden land liggende „after den Damme."

1431. 22 Jan. Schenken *Lysbeth Wolfs, Heyn Zael Claesz,* gebroeders en *Egbert Claesz.* aan *Dirc Claesz.* als voogd van S. Margriete Convent alsulcke landen en huysinge als hair anghecomen syn by besterfften, staende ende ghelegen boven der Weteringhe inder state dair der Reguliers cloester beneden up staet.

1442. 10 Juni. Schenken *Peter Jacobszoen* alle alsulk gelt en goede als *Margriete Egbertsdogter* syn wijfssuster in den convente gebrocht heeft of van horentwegen in denselven convent ghecomen is.

1444. 17 Maart. Schenken *Heyn Zael* en *Wouter Aerentssoen* den zusteren een stuck lands gheheeten den Utnesse gelegen in den ban van der Nyer-Aemstelle.

1447. 18 April. Verkoopt *Jacob Boudenzoen* den zusteren een wermoestuyne, twee roeden wyt, ghelegen optie karckside over die uterste graft.

1447. 15 November. *Heynric Lucke* wonende by *Yedamme* geeft kwytschelding van alsulcke ghelde en goede(ren) als *Kristine Moene Symonssoens weduwe*, syne swager en hoir twee dochters, syns wyffs twee susteren, meede professide susteren wesende, in Sint Margriete gebrocht hebben.

1455. 20 Februari. Verkoopt *Jan Claeszoen* den zusteren een erve ghelegen in die *Voeghelensanc* dair naistby geerft die voirn. susteren an beyde syden.

1455. 19 Juli. Kwijtschelding van een goede gouden overlandtsche keurvorsten rijnsche gulden up een huys in Gansoird door *Jacob Collenzoen* ten behoeve van het convent.

1456. 6 Maart. Verkoopt Heer *Herman Lamberts* en *Jacob Louwe Andries* syn ghecoren voeght een huys ende erve ghelegen in die Gansoirde streckende van der Kalverstrate aen den Aemstel.

1458. 23 April. Verkoopt *Jan Aelbertssoen* den ghemenen susteren twee huysen en erven gelegen in Gansoirde upt hoeck van den *Voghelensangen*.

1458. 24 Januari. Verkoopen *Peter Luytgynszoen*, *Jan Roede* en *Elysabeth Jan Peterszoendr.* een erve gelegen in die Gansoirde, dat Heer *Jan Moeys* saliger placht toe te behoiren.

1461. den 20 Juli. Wy *Korstgyn Jacobszoen* en *Ghysbert Dirxzoen* Scepene in Aemstelredamme oirconden en kennen dat voir ons kwamen *Willem Claes Jan Peterszoenszoen*, voir hem selve en gelovede voir *Dirc Klaes Jan Peterszoenszoen* syn broeder an d'een zyde, en *Elisabeth* ende *Geerburch Claes Jan Peterszoens* twee dochteren professide susteren in S. Margriete convente mit *Ghyshert Claeszoen* hair oem en voecht ende mit *Peter Cleszoen*, *Ghys Janszoen* ende *Ghysbert* voirn. hoer vier vierendel als

men se naist conde gecrigen ende bi consent van heer *Simon* pater ende *Machtelt Dirxdochter* mater van Sinte Margriete convente voirsz. an d'ander zyde, en geliede, by consent der Rade van der Stede, dat sy geschyden ende gedeelt hebben alle die erfnisse ende guede roerende ende onroerende die hen angecomen en up besturven syn van *Claes Jan Peterszoen* hoer vader ende *Alyt* hoer moeder zaliger ghedachten. In deeser manieren en voirwaerden dat *Elisabeth* ende *Gerbrecht* sullen hebben ende behouden dese nabescreven gueden; inder eersten: negen ende halve guilhelmus scilde siairs ewige rente up *Claes Coppen* huus ende erve gelegen by den Ye, upten Nyewendyck, aldernaist *Meeus Kalair* an d'ene zyde ende *Jan Berenszoen* an d'ander zyde; It. veertich stuuvers siairs ewige renten up *Peter Comans huys* ende erven over s' Gravenbrugge in die steege. It. een guilhelmus scilt siairs ewige rente up *Jan die Barbiershuys* en erve in 's Gravenstraat. It. een guilhelmus scilde siairs op *Michel Allertszoen* tuyne buten die Nyewendyker poert. It. een oudt guilhelmus scilt siairs upten huysen en erven gelegen up die Kerksyde by Sinte Anna Straat an den Burgwalle, in alle schyn alle dese voirs proper pachtbrieven inhouden ende begrypen, ende noch anderhalf morgen lants tot Outerstarp gemeen met *Jacob Braseman*. Ende *Willem en Dirc* voirs. sullen hebben ende behouden alle alsulcke landen als *Claes Jan Peterszoen* in sinen laisten leven leggende hadden tot Ostrop. It. een huys en erve gelegen in den arme after *Ghys Janszoen*, en voirt alle andere gueder oe(re)nde en onroe(re)nde, scoude ende onscoude, ende hiermede soo scouden sy malkander quyt. In oirconde

dese brieven beseghelt mit onsen segelen. Gegeven upte twyntichsten dach in Julio in Jaar ons He(ere)n dusent vierhondert een ende tsestich.

1466 7 Augustus. *Lambert Peterszoen* bekent ontvangen te hebben van het convent „'t seventich rynsche „gulden in afcortinge van alsulcke gelden als hem „toegeseyt syn van den erfnysse nagelaten by *Claes* „*Jacobszoen* saliger syn neve." Hy belooft den zusters, als hy de laatste gelden ontvangen zal hebben, kwytschelding te geven van „alle guede en landen ende renten ten plaetse buten der stede en dair binnen, dair die ghelegen syn."

1467 29 Januari. *Jan Bruninсx van Diemen*, *Claes Duur van Ransdorp* als voogd over *Wybrecht* sinen egten wive, *Roel Heynenszoen* en *Claes Heynensz.*, voor *Heyn Symons* hoiren vader en *Jacob Claes van Waterganc*, voir *Margriet Hillebrantsdr.* sine moye als erfname, en machtig gemaekt van *Margriet* sine moye voirs., hebben te samen eendrachtich overgheheven en vry quyt gescouwen dat convent den vryen eygendom als hen angesturven is van *Claes Jacobs* saliger, of angesturven van *Margriet Jacobsdr.* syn suster en medesuster in de voirs. convent, alsulcke landen, guede en erfnysse als hair angesturven wesen mach, als: twee campslants geleghen in *Lambertsveltsaet* op *Sinnevelt*, van welcke lande, guede en erfnysse de comparanten voernoemt geliede wel betaelt te wesen.

1467. „Op Letare Jherusalem" geeft *Lambert Petersz.* kwytschelding over den vryen eyghendom als hem angesturven is van *Claes Jacobs* s. g. of aengesturven is van *Margriet Jacobsdr.* syne suster en conventuael van S. Margriete: van twee campen lants in Lambertveltszaet op Zinnevelt.

1468. *Outger Outgerszoen* verkoopt „ses rode voten erves ghelegen in die Gansoirde."

1471. Id. een huis en erve gelegen in Gansoord „dair naist by geerft sijn *Elisabeth Huzen* andie nortside ende die voirs. susteren an die suytside."

1477. 29 maart. *Albert Janszoen van der Meer* verklaart schuldig te zijn aan het convent negen rynsche gulden viertich groot vlaemsch, voor elcke rynsche gulden, voirs. gerekent jaerlixe renten „totten ewelicken pachten staende op alle die go(e)de(ren) roerende ende onroerende, die *Aelbert* nu ter tyt heeft of hiernamaels vercrighen mach.

1520. St. Barbara-avond. Verhuurt het convent vier en een halve morgen vryland gelegen te Baanbrug voor vyf jaar aan de kinderen van *Symon Claesz.*

1525. 20 December. *Willem Janszoen, Symon Michielsz., Symon Vrankensoen* ende *Claes Symonsz.* in de namen van „onse huysvrouen ende ook van weghe onse huysvroue susteren en evenknyen [van gelyke maagschap] daer voer wy vast staen, dien vervangenden", hebben een vasten uytcoop gemaict mitten convent aengaende de erfnisse angecomen aen *Marritjen Hillebrantsdr.* ons huysvrouw suster, conventuael in S. Margriete, deur die doot ende overlyden van *Catryn Hillebrant Claessoen weduwe* ons huysvroue.

De volgende „losrenten" zijn schuldig aan het convent:

1480, 12 Februari. Claes Aelbertsz. 5 coopmans rynsche gulden.

1482, 17 Augustus. Aelbert Jacobsz. 28 stuyver.

1482, 17 „ Barent Claesz. 3 Karolusgulden.

1509, 6 Mei. Jan Aertsz. 8 Karolusgulden.

1556, 1 Sept. Heynrick Adriaensz. van Oostsaenen 10 guld. 16 st.

1558, 20 December. Jonge Cornelis Buyck Cornelisz. 7 guld. 4 st.

1559, 16 Mei. Joriaen Warnarts en syn huysvrou Steyn Pieters. 31 Karolusguld.

1560, 22 Maart. Heer Claes Coeck 6 Karolusgulden.

1560, 25 Mei. Symon Jansz. Beeldesnyder 7 gulden.

1563, Segher Marcusz. 3 Karolusgulden.

1563, 16 Novb. Arent Heynricxszoen 5 gulden 14 st.

1564, 20 Maart. Pieter Claesz. en Willem Symonsz. 6 Karolusgulden.

1564, 22 Maart. Burch Jacobs. Speelman 6 Karolusguld.

1574, 3 Feb. Jan Adriaensz. Gardenier 1 "

1576, 30 Juni. Pieter Jans. Groffsmidt 6 "

1582, 17 Aug. (dus na de „alteratie") Meester Claes Cornelis, schaerslyper 2 Karolusgulden.

Het *Rode Register* luidt:

Staet van de Incomende goederen van de conventualen van Sinte Margriete binnen der voorsz. stede Amstelredamme.

Eerst van de Landen.

Twee stucken lants leggende bezyden malchanchen buyten Jan Roonpoort, groot tsamen omtrent seven twintich maden, geldende tsiaers in huyre . . . . LX guld.

Noch een stuck landts genaemt de blaeuwe sack groot twaelff maden leggende buyten Jan Rooden poorte geldende tsiaers in huyre . . . . XXX gl.

Noch vier ende twintich maden landts met een huys daerop, leggende tot Meerhuysen, met nog andere vyff maden lants leggende opte Diemermeer, tsiaers . . . . LXX gl.

Noch vyfftich maden landts leggende met andere landt tot Lambrug, gelt tsiaers . . . . XVI gl.

1ª Zª van de Landen CLXXVI gulden.

Outeygen.

Aen outeygen van acht gulden thien st. tsiaers houdende op een huys in de Warmoesstraat . . . . VIII gl. X st.

Noch een outeygen van vier gulden twee stuvers tsiaers houdende op een huys over de Nyewezydts Colck . . IIII gl. II st.

Noch een outeygen van twee gulden een stuver, tsiaers houdende op een huys over de Colck. . . . . II gl. I st.

Noch een outeygen houdende op seker landt 't Oudewael III gl. XVI st.

2ª Zª van de jaerlycxe outeygen XVIII gl. IX st.

Losrenten.

Een brieff van hondert vyff en twintich gl. tsiaers houdende op seker landt leggende by Montfoort twelck Dirx Thymonsz. van ons eertyts gecoft heeft voor achtthien marge vry landts, ende also 't landt maer sestien margen groot is, ende Dirck Thymonsz. groote excessieve costen gehadt ende geleden heeft om den huysman van 't landt te crijgen, die opt landt getimmert ende geplant hadde, soo is veraccordeert, om alle costen en moeyten te schouwen, dat Dirck Thymansz. siaers sal geven hondert gulden, des soo sal de questie van de grootheidt des lands uut, alle andere eysch van oncosten by hem gedaen, gansch te nyete zyn . . . . C gulden.

Noch aen diversche pachten ende renten staende op diversche thuynen en erven buyten Jan Rode-poort op Sint Margrietepat tsiaers . . . . CL gl.

Noch een rente van zes en dertich gul. tsiaers houdende op een huys in de Gasthuyssteech . . . . XXXVI gl.

Noch een rente van vier en twintich gul. tsiaers houdende op een huys in de Oudezydts arm . . . . XXIIII gl.

Noch een rente van vier en twintich guldens tsiaers houdende op een huys op de Zeedyck . . . . XXIIII gl.

Noch een rente van thien guldens tsiaers houdende op een bruyckweer landts tot Aelsmeer . . . . X gl.

Noch een rente van vyff gulden tsiaers houdende op een stucke landts tot Westzaen . . . . V gl.

Noch een rente van zess gulden tsiaers houdende op een huys by de Haerlemmerpoort. . . . . VI gl.

Noch een rente van seven gulden tsiaers houdende op een huys opt houckgen van St. Pieterssteechgen . . . . . VII gl.

Noch een rente van zess gulden vyff st. tsiaers houdende opte Vroonlanden [1]) buyten Alkmaer . . . . . . VI gl. V st.
Noch een rente van vyff gulden tsiaers houdende op de molen op de Heyliche wech . . . . , . . . V gl.
Noch een rente van acht gul, thien st. tsiaers houdende op een burger tot Utrecht. . . . . VIII gl. X st.
Noch een rente van vier gl. tsiaers houdende opt landt tot Bodegraven . . . . IIII gl.

3a Za van d' jaerlycxe losrenten IIIc LXXXV gl. XV st.

Staet van de belastinge van den voorsz. convente ende deselve jaerlycx moeten betalen.

T voorsz. convent moet jaerlycx betalen elff gulden thien st. outeygen den ouden nonnen binnen deser stede. . XI gl. X st.
De bagynen opten ronden Hoff hebben jaerlycx opt voorsz. convent seven gulden vyff st. . . . . VII gul. V st.
Noch een outeygen van vier gulden acht stuvers tsiaers ende dat aen die van St. Joris Hoff . . . . . . IIII gl. VIII st.
Noch een outeygen van vier gulden vyff st. tsiaers ende dat aen Sinte Magdalena clooster. . . . . IIII gl. V st.
Noch een outeygen van twee gulden min vier penninck hollants aen den Carthuysers. . . . . II gl. min IIII penn.
Noch twe en veertich gulden tsiaers houdende de brieff op tgroote huys dat Wynolt Pheling heeft doen timmeren, ende wordt uytgekeert aan Wynolt voorsz. . . . . XLII gl.
Noch eene obligatie van twaelff gul. tsiaers houdende opt voorsz. huys ende wordt uytgekeert aen Ael Duynen . . . XII gl.

Somma van de belastinge van voorsz. convent tsiaers LXXXIII gl. IX st. XII d.

De voorsz. Lasten getrocken van Incommen van de voorsz. convente, blijft tgeene voorsz. convent noch heeft incommende . . . . IIIc I gl. XV st. IIII d.

---

1) Toen Karel V voor het onderhoud van zijn leger verbazende sommen noodig had, leende hij bij enkele Amsterdamsche kloosters zekere penningen met belofte van teruggave na één jaar. Hij was echter onmachtig te betalen bij verval en verhypothekeerde zijne Vroonlanden bij Alkmaar.

NAMEN VAN DE CONVENTUALEN.

Marry Jans, mater. . . .	out	LXI	jaren.
Lysbeth Michiels, procuratrice	〃	L	〃
Marry Jans van Gelderlandt	〃	LXXVIIII	〃
Tryn Michiels.	〃	LVI	〃
Anna Michiels	〃	LI	〃
Aeltgen Dircx	〃	XLVIIII	〃
Marry Jans van Utrecht . .	〃	L	〃
Willempgen Franssendr. . .	〃	XLVIIII	〃
Heynrichgen Thonisdr. . .	〃	XLVIII	〃
Marry Joppen	〃	XLVI	〃
Swaengen Willems	〃	XLI	〃
Lysbeth Jaspers	〃	XXXVII	〃
Vroutgen Ysbrants	〃	XXXVII	〃
Giertgen Meynerts	〃	XXXVI	〃
Anna Heynricx	〃	XLVI	〃
Aeltgen Barents	〃	XLIIII	〃
Tryn Barents	〃	XXXVIII	〃
Annetgen Jacobs.	〃	XXXII	〃
Tryn Lamberts	〃	XXVIII	〃

Noch zynder twee susteren zekere tyt geleden uyt het voorsz. clooster gescheyden.

Jannetgen Arensdr. mede conventuaal heeft nu een man getrout ende seventhien jaren uyten convente geweest.

Lysbeth Fransendr. heeft VIIII jaren uyte convente geweest, maer es wedercommen in 't convent mette woen gekommen, out XLVIII.

(Wordt vervolgd.) BERNARD J. M. DE BONT.

AANTEEKENINGEN

BETREKKELIJK EENIGE

HAARLEMSCHE GESLACHTEN.

Medegedeeld door Jhr. Mr. A. F. O. VAN SASSE VAN IJSSELT
te 's Hertogenbosch.

Op het Kasteel Ter Horst te Loenen o/d Veluwe berusten verschillende aanteekeningen omtrent eenige Haarlemsche families, van de hand van Jr. Pieter Adriaansz. van Adrichem van Dorp, welke ik hieronder zal laten volgen voor zoover zij in dit tijdschrift op hare plaats zijn.

Vooraf wensch ik echter zijne voorouders mede te deelen, omdat daardoor Simon van Leeuwen's Batavia Illustrata wordt aangevuld voor wat betreft het Katholiek gebleven gedeelte van de familie van Adrichem, dat daarin geheel voorbijgegaan wordt en opdat ook de lezer kunne nagaan, op wien de aanteekeningen over dit geslacht betrekking hebben. Zie dan hier zijne genealogie, aansluitende aan die van van Leeuwen.:

I. Jacob van Adrichem, zoon van Floris en Lijsbeth van Sanen, huwt N. van Bakel. Wonnen:

II. Floris van Adrichem, ridder, sterft 1470, huwt Willemina van Foreest. Wonnen:

a. Adriaan, die volgt sub. III.

b. Beatris huwt Dirck Steffenys, zoon van Hendrick van Wissen en Maria van Bennebroeck. Hunne afstammelingen namen den naam van van Adrichem aan.

c. Catharina huwt Jan Floryssoon.

d. Geertruyt huwt Willem Speyart van Woerden Pieterszn, burgemeester van Haarlem, die sterft 16 Januari 1541.

III. Adriaan van Adrichem, woonde meestal te Alkmaar, sterft omstreeks 1490 en huwt Catryn van Sanen. Wonnen:

a. Willemyna huwt Andries van Foreest.

b. Aelbrecht, die volgt sub IV.

IV. Aelbrecht van Adrichem, schepen van Haarlem, sterft 23 Maart 1555, in de 80 jaren oud, is begraven in den grafkelder der van Adrichem's in de St. Bavokerk te Haarlem, huwt 1° N. van der Laen 2° Johanna van Assendelft, die kinderloos sterft 3° Elisabeth van Dorp, (haar moeder Almonde), die 1537 stierf. Won ex 1ma *a.* Justus, die ongehuwd stierf op zijne terugreis van Jerusalem.

Ex 3^{a} *b.* Pieter, die volgt sub. V.

c. Adriaen, die volgt sub Ia.

d. Catharina, sterft kinderloos 1574, oud 44 jaren, is in haar vaders graf begraven, huwt Mr. Dirck Ramp Egbertssoon, burgemeester van Haarlem, sterft 1597.

e. Elisabeth van Adrichem geseght van Dorp huwt 1° Gerrit van Berckenroede Willemszn., schepen van Haarlem, die sterft 1559, oud 27 jaren. 2° Gerrit Borst alias Velserman, die sterft 1573.

V. Pieter van Adrichem geseght van Dorp, burgemeester van Haarlem, sterft 20 Mei 1565, oud 42 jaren, huwt 1° Cornelia van der Loo, die sterft 1553, oud 23 jaren, d^{r} van Willem en N. Uytenhaege; 2° Machteld de Jongh, dochter van Cornelis, heer van Baardwijk, rekenmeester van Holland en Anna Sasbout Joostdr. Won:

Ex 1ma *a.* Willem van Adrichem geseght van Loo, sterft kinderloos.

b. Cornelia van Adrichem geseght van Dorp, trouwt Aerent van der Hooch.

Ex 2da *c.* Cornelia van Adrichem geseyt van Dorp, huwt Jacob Godin, raad en rekenmeester van Holland, heer van Warmond. (Hunne afstammelingen vestigden zich in Belgie).

d. Elisabeth, sterft jong.

e. Catharina, sterft 1597, huwt Mr. Pieter van der Hooch, meesterknaap van Brederode, heer van Sprang.

f. Petronella van Adrichem geseght van Dorp, sterft ongehuwd.

Ia.

Adriaen van Adrichem genaemt van Groeneven, raad, schepen, burgemeester van Haarlem en meesterknaap van Holland, geboren te Haarlem 26 Juli 1526, sterft 27 Mei 1573 te Haarlem voor het Katholieke geloof den marteldood, maakt 1560 uit godsvrucht eene reis naar Rome, huwt 1° 26 Mei 1551 Josina Ramp geseght van Berckenroede, (dochter van Egbert Willemszn Ramp, burgemeester van Haarlem en Hasa van Berckenroede), gestorven 2 December 1568, die evenals haar man in gemelden grafkelder der van Adrichem's begraven is. 2° Anna Boot, dochter van Aert, meesterknaap van Holland en baljuw van den Haag, daarna drost en kastelein van Franeker, en Geertruid van Leeuwen. Drie portretten van A. v. A. bevinden zich op het kasteel Ter Horst voormeld. Won ex 1ma

a. Elisabeth van Adrichem alias van Groeneven, sterft 1588, huwt Mr. Pieter Hals, advocaat en schepen van Haarlem.

b. Hadewey of Hasa van Adrichem alias van Groeneven, sterft kinderloos 1597, huwt Dirck van Nuysenburgh.

c. Josina, begijn op den Hof te Haarlem, „een maeght van seer stichtigh leeven," zooals van haar geschreven staat, sterft 21 April 1617. Haar portret op paneel hangt ten huize van Mr. C. Baron Speyart van Woerden te Roermond.

d. Aelbrecht van Adrichem van Groeneven, sterft 1604, huwt Clara Craenhals van Hottinga, dochter van Sebastiaan, schout van Haarlem en drost van Kennemerland, en Petronella Wittendael. Wonnen:

1. Josina huwt Simon de Bray.

2. Elisabeth huwt Cornelis van Schorel.

3. Sebastiana, sterft kinderloos, huwt Aelbert Canter.

e. Pieter, die volgt sub II.

Ex 2da Een kind jong gestorven.

II. Pieter van Adrichem alias van Dorp, sterft 9 Mei 1645, oud 79 jaren, huwt zijne nicht Anna van Egmond geseght van Berckenroede, die sterft 1607, dochter van Adriaan van Egmond van der Nieuburgh, burgemeester van Haarlem en Catharina van Berckenroede. Zij is begraven te Haarlem in de Corskapel. Wonnen:

a. Aelbrecht, jong gestorven.

b. Adriaen, die volgt sub III.

c. Hester van Adrichem geseght van Dorp, sterft kinderloos 10 Februari 1661, huwt 1634 Mr. Simon van den Broecke Jacobszn, advocaat.

d. Catharina, sterft ongehuwd 14 Oct. 1652, begraven te Haarlem.

e. Josina, sterft ongehuwd 16 April 1669, begraven te Haarlem.

f. Willem, jong gestorven.

III. Adriaen van Adrichem genaemt van Dorp, sterft 27 October 1666, begraven te Haarlem in het graf der van Adrichem's, huwt 1652 Catharina de Kies van Wissen, geboren 18 October 1617, sterft 22 December 1689, begraven bij haar man in St. Bavo te Haarlem, dochter van Mr. Adriaen en Josina van Teylingen (dochter van Bartholomeus en Maria Speyart). Wonnen:

a. Anna Catharina van Adrichem geseght van Dorp, sterft 3 Juni 1669, oud 16 jaren.

b. Justina van Adrichem, geestelijke dochter, sterft 1 Februari 1692, is begraven in de St. Bavokerk te Haarlem, in den grafkelder harer voorouders.

c. Pieter, die volgt sub. IV.

IV. Pieter van Adrichem geseght van Dorp, de schrijver der Aanteekeningen, sterft 27 Juni 1706, is begraven te Haarlem in de St. Bavokerk, huwt 1687 Eva Maria de Kies van Wissen, geboren 1671, sterft 13 Mei 1715, dochter van Johan Adriaan en Gudula Maria van der Wielen; zijne vrouw hertrouwde na zijnen (Pieters n. l.) dood 3° met Diderick Speyart van Woerden. Wonnen:

a. Gudula van Adrichem, geboren 14 September 1689, sterft 1693.

b. Catharina Josepha, geboren 20 April 1691, sterft jong.

c. Adriaen Joseph, geboren 13 Oct. 1692, sterft jong.

d. Adriaen Joseph van Adrichem, geboren 24 Maart 1694, kinderloos gestorven te Haarlem 18 Juni 1750, huwt 5 November 1715 Cornelia Elisabeth Buyck van Swiethen, gestorven te Haarlem 9 Juli 1744, dochter van Cornelis en Catharina de Ridder. Beiden liggen te Haarlem in het familiegraf in de St. Bavokerk begraven.

e. Jan Joseph, geboren 1695, sterft jong.

f. Justina Catharina Josepha, geboren 1697, sterft 10 Februari 1715.

g. Jan Joseph, geboren 29 November 1698, sterft Juni 1704.

h. Joanna Maria Josepha, geboren 10 Februari 1700, huwt 22 November 1722 Joan Cavellier, sterft te Haarlem 30 Juni 1779, oud 89 jaren, zoon van Claude en Margaretha de Surmont. Wonnen:

a. Margaretha Cavellier, sterft jong.

b. Petrus Guilielmus Cavellier, kanonik te Haarlem, geboren aldaar 12 Mei 1726, sterft aldaar 5 Mei 1789.

c. Philippus Johannes Cavellier, geboren te Haarlem 29 October 1728, sterft ongehuwd te Amsterdam 16 Augustus 1791.

d. Jan Gerbrand, die volgt sub V.

V. Jan Gerbrand Cavellier van Adrichem, door Keizer

Frans II in den adelstand erkend en voor zooveel noodig daarin verheven, geboren 20 October 1730, sterft te Loosduinen 19 Juni 1790 en is te Haarlem begraven, huwt 1° te IJsselt 11 December 1775 Cornelia Constantia van Sasse van IJsselt, geboren op IJsselt 17 Mei 1748, sterft te Haarlem in de kraam 1776 2° Barbara van der Does, geboren te Gouda 1738, sterft te Amsterdam 31 December 1818, dochter van Wilhelmus Bernardus en Catharina Maria van Suurland.

Zijne eerste vrouw schonk hem:

VI. Johannes Ludovicus Maria Cavellier van Adrichem, geboren te Haarlem 2 October 1776, sterft te Boxmeer 2 November 1839, huwt te Kleef 1807 Antoinette Josephine Maria Hacfort tot Oosterholt, geboren 1788, sterft te Amsterdam 26 September 1811, dochter van Olivier en Theodora Speyart van Woerden. Wonnen:

VII. *a*. Cornelia Constantia Cavellier van Adrichem, geboren te Amsterdam 17 Mei 1809, sterft op Ter Horst te Loenen op de Veluwe 10 Juli 1866, huwt Mr. Caspar Hacfort tot ter Horst, sterft op Ter Horst 28 Dec. 1875, oud 67 jaren, zoon van Olivier en Maria Aletta van Wijnbergen. Zij lieten afstammelingen na.

b. Oliviera Cavellier van Adrichem, geboren te Amsterdam 19 October 1810, sterft te Boxmeer 1 September 1891, huwt te Boxmeer 31 Augustus 1831 Louis Jan Baptist van Sasse van IJsselt, lid van de 1° Kamer der Staten Generaal, geboren te Boxmeer 20 Juni 1809, sterft aldaar 23 December 1888, zoon van Leopold en Henriette Hacfort tot Oosterholt. Zij lieten afstammelingen na.

c. Een meisje dat jong stierf.

De aanteekeningen luiden als volgt:

ADRICHEM.

Het slot ofte huys te Adrichem of Arcum is een van

de outste casteelen van Kenemerlant geweest en wort al vermelt int jaer 730 volgens scrijven van Theofridus, abt van Epternach, die geleeft heeft onder Keyser Henderick de vierde, die regeerde 1080 en seyt in sijn gescreve chronyck als volght: Carolus Pepini filius, major domus, avus Caroli Magni, apud Trevisos consistens 4 Idus Maij, integram villam Adrichaim in Frisia in pago Kinheym super fluvium Velisenam, ubi mare fluit in parte altera sitam, regio donavit testamento clero Trajectensi circa annum 730.

Hoe dat deese hoef of casteel weeder van de Cleresie van Uytrecht is vervreemt kan ick niet achterhaelen, doch het is waerscheynlijck of om beeter te seggen bijna seeker volgens alle omstandigheeden, dat dit deselve hoef of slot is, die de naem aen het eedele geslacht Adrichem heeft gegeven, welcke familie langh besitter van dit slot is geweest.

Aengaende de dirivatie ofte oorspronck van de naem van Adrichaim of Adrichem vinde ick in oude aenteekeningen, dat sommige die deduceeren van Adderheym of huys, omdat daerin voor tijden veele adders of slangen wierde gevonden en dit kan niet alleen met de gestalte onses lants int gemeen over een koomen, als sijnde in oude teyden woest en weynigh gecultiveert geweest en daerdoor in ongediert overvloediger, maer wel principael met de situatie van 't hoef Adrichem selfs, als sijnde geleege in een laeghachtige en vochtige plaets bij de Weyckermeer of teye, welcke swinters swellende, buyten sijn boodem storte en aen dit gedrochte voetsel en vermeerderinge gaf.

Oock wort gemeent en is seer waerscheynelijck, dat de Adrichems, die een slange in haer waepen voeren de oude en eerste besitters van dit huys sijn geweest en is apparent, dat Ludolf van Brederode, 1086 vermelt, soon

van heer Dirck 2• heer van Brederode met een erfdochter van deese familie getrout sijnde voor hem en sijne naekoomelingen de naem van Adrichem naer dit casteel heeft aengenoemen, doch sijne descendenten hebben haer vaederlijcke waepen van Bredenroede tot heeden toe sorghvuldighlijck geconserveert. Ick vinde meede, dat die van Adrichem sijn geweest heeren van Akendam en dat aen Adrichem hebben gehoort eenige duynen en thienden, sijnde leengoet geweest maer door hertoogh Aelbrecht van Beijeren alodiael gemaeckt; deese duynen worden noch genaemt Arcums duynen, soo dat Adrichem een schoon stuck goets is geweest.

Er is geen seekerheyt aen wie Floris Aernoutssoon van Adrichem, die in 1300 leefde, geheylickt is, doch soude twijfele of sijn vrouw niet is geweest uyt den huyse van Wassenaer, want ick in de Beverwijck in de kerck in seeker glas gesien heb eenige waepens van Adrichem onder malkander, naest welcke stonden de vrouwwaepens; het eerst van de vrouwwaepens was een schilt met drie wassende maenen sonder breuck; de coleur kan niet voor vast stellen maer meene dat het wapen van Duyvenvoorde was; apparent een dochter van Jan van Duyvenvoorde, die soone was van Arent van Duyvenvoorde en N. van Crayenhorst.

Joncker Simon van Adrichem (die op de sepulture in de Beverwijck voor sijn moederlijck quartier heeft Bakel, waeruyt blijckt, dat hij en sijne broeders en susters sijn geweest kinderen van Jor. Floris van Adrichem heer Florissoon en van Juff. van Bakel) troude Juff. Elisabeth van Duyvenvoorde Dircksdochter, haer moeder was Zevender uyt den huyse van Arckel.

Het opschrift van gemelde sarck was:

Hier leegt begraven die edele Simon van Adrichem, die starf 1482 ende Jonckvrouw Elisabeth van Adrichem sijn wijf, die starf 1472,

met het waepen van Adrichem met het rat op de borst van de leeuwe sonder schilt met deese quartieren:

twe van hem als:	en twe van haer als:
Adrichem	Duyvenvoorde of Polaenen
Bakel	(gebroke als boove)
	Zevender.

Daer staen eenige waepens in de kerck in een glas aen de suytsey bij het graf van Adrichem (gelijck onder Floris de eerste geseyt is), waerdoor schijnt te blijcke, dat Floris de eerste (die bij veele de oorspronck van deese stam gestelt wort) aen Duyvenvoorde troude, hetwelcke meede scheynt te kenne te geeven het schrift, dat daer bij stont maer nu meest verbroken, te weeten:

Adrichem
ortu
occasum

vorder kon niet gesien worden en dit wil betekenen Simonis de Adrichem ab ortu ad occasum.

Het laeste manswaepen van Adrichem was van J^or^ Pieter van Adrichem, waerover stont Ramp.

Waeruyt veele hebbe beslooten, dat deesen Pieter de laeste mansoir van deese familie soude geweest sijn, doch sonder veel fondament, want dit alleen kan meede brengen, dat hij de laeste is geweest van Simons branche, want het woort Simonis maeckt restrictie tot sijne descendenten alleen, alsof het wilde seggen de afkomst van Simon van Adrichem van den beginne tot den ondergangh.

Een soon van genoemden Simon van Adrichem was Nicolaes van Adrichem, abt van Egmont, door eenpaerige stemmen daertoe verkooren int jaer 1476. Hij

vluchtte toen voor de Cabeljause partey, die de monnicken door gewelt en hongersnoot socht te dwingen om Jan van Bourgondië, bastertsoon van hertogh Philips de goede als abt te aenvaerden, bij de Karmelieten te Haerlem. Stierf 1481. [1]) Een ander soon was J^or^ Aerent van

---

1) In een handschrift, berustende in het Archief van het Bisdom Haarlem, heeft Pieter van Adrichem van Dorp het volgende over hem geschreven: Heer Nicolaes van Adrichem, de vermaerde abt van Egmont, door eenpaerige stemmen daertoe verkooren int Jaer 1476, hadde een machtige tegenpartey aen Jan van Bourgondië, proost van St. Donaes te Bruggen en bastertsoon van Hertoogh Philips de Goede, die op de abdeyes groote inkomsten verleckert, socht sich, door auctoriteyt van sijn broeder Hertoogh Carel, van de abdey meester te maecken, hebbende daertoe groote vrinden aent roer, als Lodewijck heer van Gruythuysen, stadthouder van Hollant, Jan heer van Egmond, met veele heeren van de Cabeljausche partey, waerdoor den vleckt en Klooster veel te leyden hadden, in sooverre dat het klooster wiert belegert om de monicken door gewelt en hongersnoot tot het aenvaerden van den bastert van Bourgondie te dwingen, maer verstaende, dat heer Nicolaes (de principale archiven en klijnodien bijeen gebracht hebbende) met J^or^ Floris de Roode, sijn neef, kloeckmoedelijck haer handen was ontsnapt, trecken weeder af; hier en tussen vlucht heer Nicolaes naer Vrieslant; gints en weer eenigen teyt gesworven hebbende, komt bedecktelijck bij sijn vader op sijn slot bij de Beverwijck; sich daer niet langer vertrouwende, verschuylt sigh met sijn neef int Carmelitenclooster binnen Haerlem; daer en tussen sijne affaeren te Romen naer wens uitvallende, treckt den laeste dagh vant jaer 1476 in stilte weeder naer Adrichem; naer een kort verblijf aldaer komt de droeve maere, dat Hertoogh Carel van Bourgondie bij Nancy was verslaegen; dit baerde int lant veel ontsteltenis, doch heer Nicolaes heeft hierdoor occasie gekreegen om naer sijn abdey te keeren en is aldaer met onbeschrijfelijcke vreugde van de broeders ontfangen, want sijn tegenpartij, nu met veel meer en swaerder saecken belemmert, lieten hem voortaen gerust. Hij was int clooster om sijn besondere gaven seer bemint; hij was milt tot den armen, lieftalligh tot sijn vrinden, tegen sijn vijanden ontsachlich, hospitael en een groot voorsorger voor de abdey; soo wel het geestelijck als weerelts hof had van hem groot gevoelen, want niet alleen heeft heer Joost de Lalain, stadhouder van Hollant, heer Nicolaes ontsagh voornamelijck noodigh geoordeelt int beslissen der swaere oneenigheeden der Hoeckse en Cabeljause te Hoorn en elders, maer paus Paulus de tweede, overweegende de groote oneenigheyt, die gereesen was tussen biscop David, bastard van Bourgondien en sijne stad van Uytrecht, die door hem in den banne ge-

Adrichem, die troude Juff. Agatha Suys Pietersdr en wan o. a. Juff. Cornelia van Adrichem, nonne te Nasareth in de Beverwijck, sterf 1544 en Juff. Elisabet, nonne te Koninxvelt buyten Delft. Juff. Cornelia van Adrichem, nonne in 't clooster der Reguliere Kanonikessen te Beverwijck, genaemt Nazareth, [1]) die stierf in dit clooster a° 1544, maakte zich zoo wel door haar godvruchtig leven als bekwaamheid en ervarenheit in de dichtkunde bekend. Zij heeft de Psalmen Davids in latijnsche vaarzen gebragt en noch vele andere geestelijke gedichten en wérkjes in die taele gemaakt. Jacob Faber Stapulensis acht haare geleerdheid zeer hoog en de vermaarde Cornelius Musius hieldt grote vriendschap en kennisse met haar. Ook heeft zij voor zich zelve dit fraaie latijnsche grafdicht gemaakt:

---

daen was en daerin willende voorsien, heeft hij heer Nicolaes neffens de biscoppen van Cesareen en Munster alle te samen en ieder in solidum gemachtight om uyt sijne naem alles te examineeren en decideeren soo als billick en recht bevinden souden, maer den biscop van Cesareen sich ten principaelen om gewichtige reedenen excuseerende en die van Munster met weereltse saecken toens te veel belemmert sijnde, komt de saeck ter principaelen op heer Nicolaes alleen aen, die, tot hem nemende eenige beroemde raetslieden, heeft de differenten soo veel doenlijck geeffent en die van Uytrecht door pauselijcke autoriteyt van den ban ontslaegen. Aertshertoogh Maximiliaen van Oostenrijck te Haerlem sijnde, heeft hem met seer groote genegenheyt en achtinge ontfangen en onthaelt en blijmoedigh eenige silver vergulde drinckschaelen van hem ter vereeringe ontfangen, beloovende met veel hartigheyt hem en sijn convent voortaen tegen alle vijanden in sijne besondere bescherminge te sullen houden, en ter eeren van deese abt heeft Joannes a Leydis, Haerlems carmeliet, sijne historie van Egmont beschreven, als hij int begin self getuyght, maer het is te beklagen, dat soo roemwaerde en treffelijcke prelaet tot een soo droeve doodt is geraeckt, want int jaer 1418 naer Zeelant gerijst sijnde op de bruyloft van heer Wolphert van Borsselen, heer van Terveer etc. (die hem seer estimeerde) is aldaer tot groote droefheyt van sijn convent en vrinden seer subitelijck overleeden.

1) Elders Sion genaamd.

Corpus humo, Superis animam Cornelia mando,
Pulverulenta caro vermibus esca datur
Non lacrymas non singultus tristesque querelas
Sed Christo oblatas nunc precor umbra preces.

Catharina van Adrichem, dochter van Floris van Adrichem en Willemina van Foreest en weduwe van Jan Floryssoon, geeft 1504 aan de kerk van St. Bavo te Haerlem vierhondert rijnsguldens om daarvoor aldaer ewich elke week te doen lesen drie missen des Zondags, des Dynsdags en des Vrijdags op St. Lucas outaer, staende aen de achterste pilaren van het kruiswerk aen de noortzijde in de kerk, met bepaling dat de priester, als hij de misse gedaen heeft „int afgaen van den outair gaen sal te grave bezijden tvoorscr. outair int midden van de kerck, dair zij huer evenknyen 1) vier graven heeft ende dair huer ouders begraven liggen, ende alsdan staende voir den grave lesen die psalm de profundis clamam ad te domine mit een collect voir die zielen van den voirsr Catryn hueren ouders, huen kinderen ende hueren lieven vrienden zielen, dair zij 't voir begerende is."

Heer Floris van Adrichem J^or^ Jacobssoon troude Juffrouw Wilhelmina of Willemina van Foreest. Hij was ridder en stierf 1470 als blijck uyt sijn sepultuere, sijnde in de groote kerck van Haerlem bij de pilaer daer St. Lucasautaer heeft gestaen, sijnde bedeckt met een groote blauwe sarck, alwaer opgehouden was als volght: eerst in't midden des steens het waepen van Adrichem met sijn helm, chimiere etc., doch met een schiltje op de borst des leeuws onder de baer, waerop was een raetje; voorts stont als volght (sijn sepulture was getekent N°s 193, 194 en):
rontom stont aen hoofdent of aent westen:

1) Bloedverwanten.

Hier rust h. florys van Adrichê aen de noortseyde
Jacobsz starf a° 1470 en . . Catharina van Adrichem
aen d'oostseyde . . . . Joffr Willemina aen de suytseyde
stont foreest . . . . . en Juff. Elisabet van Dorp 1537.

Het eerste tot *en Catharina* was seer klaer en noch wel te leesen; tusschen *rust* en *florys* was een teeken, dat wel een *h* geleeck en bediede apparent *heer;* de rest was noch leesbaer maer wat meer gesleeten; voor *Catharina* had noch een letter twe à drie gestaen, apparent *Joffr*; achter haer was oock iets geweest daer haer sterfdagh gestaen sal hebben; voor het woort Joffr. Willemina had noch iets gestaen, apparent *hier rust meede*; voor foreest heeft noch een letter twe drie geweest waerschijnlijck; van de *f* van foreest was al iets versleeten, de rest noch geheel klaer; achter foreest heeft noch een woort of twee gestaen, dat niet wel leesbaer was; daer waeren letters in geweest als *f* en *s* en is seer apparent geweest *sijn wijff*, hetwelck achter malkander gescreeven met de suppleringe is als volght:
hier rust h. florys van Adrichem Jacobsz. starf a° 1470 en Joffr. Cathrina van Adrichem starf . . . . hier rust meede Joffr. Willemina van foreest sijn wijf starf . . . en Joffr. Elisabet van Dorp 1537.

Op de sarck boven het waepen stonden vier regels, die omdat se soo out niet waeren noch lichtelijk te leesen waeren, waervan onder Aelbrecht van Adrichem sal spreken.

De vier quartieren van deese Floris van Adrichem waren op de wijse als volght en noch wel te sien:

Adrichem		Bakel
	Adrichem	
Zaenen		Woude.

Adriaen van Adrichem troude Catrina van Zaenen. Hij

woonde meest te Alckmaer en meene dat aldaer in de regeringe was; hij stierf int laest van 1400 en is aldaer begraeven in sijn grafsteede in de groote kerck, bedeckt met een dubbelde witachtige sarck; heeft geleegen in de suydergangh, getekent met een A(*driaen*) met het waepen van Adrichem, sijnde een leeuw met een baer over de borst des leeuw, daer een schiltje aenhanght, daer een klijn ratie ingehouwen is, gelijck het bij sijn naekoomelingen tot heeden toe gevoert wort; deese grafsteede is naemaels door de erfgenaemen van J[or] Aelbrecht van Adrichem Adriaenssoon verkocht, alsoo van sijn descendenten te Alckmaer niemant woonde.

De quartieren van Adriaen van Adrichem, die op de sarck in kerck van Alckmaer sijn gesien, sijn als volght

Adrichem Foreest.
Baekel

Jonckheer Aelbrecht Adriaenssoon van Adrichem is geweest scheepen van Haerlem; hadde sijn huysinge in de Smeestraet over de Schoutesteegh naest de Moerinnesteegh, alwaer de waepens van hem en sijn laeste vrouw noch in de gevel staen gehouwen, doch hij was meest op sijn hofsteede in Heemstee over de laen van 't slot; int boeck vant Corsgilt, beginnende 1503 f° 111 verso, wert hij vermelt a° 1554 Aelbrecht Adriaenss. van Adrichem deken; sijn contrefeytsel met dat van sijne derde vrouw is noch in weesen, sijnde geschildert ieder op een deur van een tafereel, hebbende weleer gedient (soot scheynt) voor een autaerstuck int Barnadite clooster to Heemste, met sijne en sijn vrous waepen daeronder.

Aelbrecht voorscr. stierf den 23 Maert 1555 en is bij sijn voorouders te Haerlem in de grafstede van Adrichem begraeven, gelijck is blijkende uyt het geene op de steen gehouwen is, luydende als volght:

Hier hout men memorie alle vierdeel jaers
met twe borst kaarsen en drie missen van
requiem en eeuwige jaersangh voor Aelbrecht
van Adrichem en sijn ouders sielen.

Sijn wapen, de leeuwe van Adrichem met de baer en een schiltie op de borst des leeuws ent raetje daerin, doch sonder helm, gelijck toen gebruyckelijck was, hanght noch aen de pilaer ten westen van de sepulture en geeft door sijn quaet faetsoen sijn outheyt genoech te kennen.

De fundatie van geseghden jaersangh is geschiet den leste Maert 1550 volgens brieve.

Hij fondeerde meede aen acht arme jongens alle sondaege uyt te keeren een broot van vijf pont gelijck sulckx mede brenght seeker geschrift uytgehouden in een steen gemetselt in de muer van de groote kerck int eynde ten suytweste bij de banck, daer men broot placht uyt te deelen en luyt als volght:

Om de behoeftige joecht te behoeden voor dolen
heeft Aelbrecht Adriaens uyt minne bevolen
dat de heylige geest elcke sondagh sal geven
acht ambachts knechtgens die s' heylichdaechs gaen ter schoole
elck een broot van vijf pont terwemeel versch uyt molen
dit was als men duysent vijfhondert vijftich vijff schreeven
dien hem op den armen verstaet sal ewich leven.

Dit is naer seeker memorie geschreeven, dat voorteyts daeruyt getrocken is; de steen staet noch wel in de muer doch omdat het scrift overgewit is, kan niet wel geleesen worden.

Sijn kinderen hadden haer leeven lanck de gifte of collatie daervan. Bij scheydinge sijner goederen viel onder

het lot van Catharijn van Adrichem of Arcum (want sij daer oock soo genaemt wort) het huys van Ostervant in de Smeestraet en was gepreseert op drie duysent gl., doch het erf was toen veel langer; dit ist huys daer voorens af gemelt heb, dat Aelbrecht van Adrichem woonde. Het is te verwonderen dat sijne kinderen soo diverse naemen voerden, als Dorp, Groenneven, Adrichem en Arcum en dit geeft veel confusie en is apparent oorsaeck, dat Gouthoeven, Leeuwen etc., gemeent hebben, dat de familie van Adrichem verstorven was; alhoewel sij haer naem veranderd hebben, sij echter haer vaederlijck waepen altoos behouden.

Dat de moeder van deese Aelbrecht geweest is Zaenen blijckt uyt het conterfeytsel van dito Aelbrecht, alwaer voor sijn vaeders quartier staet Adrichem en voort moeders Zaenen. Dit conterfeytsel is noch ten huysen van J[or] Richard Albert Godin, woonende te Tuernhout, alwaer het dickwils door J[or] Diderick Spiaert van Woerden is gesien en het was geschildert int jaer 1503, soo als in dorso bleeck.

Pieter van Adrichem geseght van Dorp was diverse mael burgem[r] van Haerlem; hij fondeerde of herboude in den jaere 1557 in de St. Baefskerck te Haerlem een capelle in de groote kerck van Haerlem genaemt de korscapelle, die hem toen koste over de drieduysent guldens aen ruew werck, behalve het autaerstuck en verdere verciercelen; sijn waepen staet int welfsel van de capelle, te weeten Adrichem met Dorp gehalft; op een ander schiltie staet 1557; hij is aldaer begraeven in een kelder onder een groote blauwe sarck met sijn waepen int midden des steens gehouwen, sijnde Adrichem gequartileert met Dorp of om beeter te seggen Uyterlier en de

vier volgende quartieren op deese ordere

Adrichem	Dorp
Zaenen	Almonde.

Op de sarck stont gehouwen

aent suyde: Hier leyt begraven Pieter van Dorp fundatoer.

" westen: deesser capelle en sta

" noorden: rff burgem[r] va[n] Haerle[m] XV[c] LXV den XX.

" oosten: may.

Juffr. Cornelia van Adrichem geseght van Dorp Pietersdochter troude Joncker Arent van der Hoogh; sij legateerde haer neef Pieter van Adrichem genaemt van Dorp, de grafsteede van Adrichem in St. Baefskerck tot Haerlem.

Juffr. Cornelia van Adrichem van Dorp, dochter van Pieter van Adrichem en Juffr. Machtelt de Jongh, trout Jonckheer Jacob Godin, raet en rekenmeester van Hollant, heer van den Brouck, (waer dit geleegen is, is mijn onbekent); hij retireerde met sijn vrouw en kinderen om de troebelen naer Brabant en woonde te Brussel en leyt aldaer met sijn vrouw begraeven in St. Gudulaeskerck met dese quartieren:

Godin	van Adrichem
Le Conte	van Dorp
Lettin	de Jonge.
Lestordt	Sasbout.

Juffr. Catharina van Adrichem Aelbrechtsdr. trout Mr. Dirck Ramp tot diverse mael burgem[r] van Haerlem. Sij stierf sonder kinderen naer te laeten; sij legateert haer mans voorsoon Frederick Ramp haer huys en erve, daer sij in woonde, geleege in de Smestraet, in de schey-

dinge van haers vaeders goederen genaemt het huys van Oostervant.

Adriaen van Adrichem geseght van Groeneven Aelbrechtssoon troude voor sijn eerste vrouw Josina Ramp genaemt van Berckenroede, halve suster van Mr. Dirck Ramp voorsr.; sijn twede vrouw was Juff. Anna Booth, dochter van Aert Booth en Geertruyt van Leeuwen, welcke Aert Booth was meesterknaap van Hollant, balieu van den Haegh, namaels drost en castelijn tot Franeker en grietman van de Bilt in Vrieslant; hij (Booth nl.) rijsde met sijn vrouw naer Jerusalem.

Deese Adriaen van Adrichem alias van Groeneven deet timmeren een slot bij de Santpoort met torens en grachten voorsien, waervan Ampsing aldus schrijft f° 78:
Dan *van der Mylens* huys en *Triers* daeraen met een,
t' saem op den grond gesticht vant slot van Groeneveen.

Hadrianus Junius cap. 18 gesproken hebbende van 't huys te Velsen seyt:
alwaer wij sien dat omtrent een steenwerp van daer een heerlijcke hofstede casteels geweyse met een breede gracht omvangen van Adriaen Groeneveen van Haerlem voor weynige jaeren gestight is. Gouthoeven f° 79 seght, dat het omtrent 1565 gestight is. Dit slot of casteel is in de troebelen gans verdestrueert; de grond en ruewiens heeft Pieter van Adrichem geseght van Dorp, Adriaens voors. soon, verkocht.

Mij gedenckt noch gesien te hebben eenige eysere haecken, schietende omtrent koogels als een stuytknicker, die opt voorsr. slot geleegen hebben.

Hij was burgemeester van Haerlem.

Hij heeft in de corscapel, die sijn broeder stichte, gegeven een ekehoute gestoelte met vier setels; boven ieder setel een waepen; de twe eerste Adrichem gequartileert

met Dorp (onder het eene stont A. v. G.); boven de derde stoel Zaenen; boven de 4e Almonde. Dit gestoelte heb ik meenighmael gesien, staende tegens de westmuer van dito capelle; het was eenige jaeren vervoert naer St. Janskerck doch daernaer op sijn oude plaets herstelt en nu weeder weghgenoomen hetsij door ouderdom vervallen of andersints.

Hij heeft den naem van Groeneven aengenoomen en gevoert naer seker stuck lants alsoo genaemt en met hetwelcke hem sijn vaeder in diens testament expresselijck hadde gegoet en gelegateert.

Deese Adriaen van Groeneven of Adrichem was meesterknaep van de houtvesterije van Hollant, waertoe hij genomineert was neffens Floris van Jutphaes en Dirck van der Does en wiert daertoe verkoore den 16 Maert 1570 en heeft den eedt als meesterknaep gedaen den 4 Juli 1571 ter presentie van Hugo van Treslongh en Henderick van der Laen, meesterknaepen van de de houtvesterije van Hollant.

Op den twaelfden November 1572, daegh naer St. Maerte, is Adriaen van Groeneven met sijn familie naar den Haegh gaen woonen, soo als met sijn eyge handt in sijn register gescreven staet.

Geduerende de beleegeringe van Haerlem had hij sich geretireert op sijn slot onder Velsen om alsoo sich selve te bevrijden van rebellie tegens den prince der landen en sijn eet en eere te handhaeven en omdat van sijn gevankenisse en doodt in de historiescrijvers deeser landen eenigh gewagh gemaeck wort (doch seer bedecktelijck en als van een onbekent persoon sprekende sonder omstandigheyt of oorsaeck op te haelen) misschien haer voorouders daeden schaemende, sal ick hetgeene daervan van tijt tot tijt van lofwaerdige persoonen gehoort en uyt eenige memorien getrocken hebbe, ter needer stellen,

niet ten geheele naer de fantasie van eenige schrijvers, die, om de onmenschelijke handel van haer geloofsgenooten een glimp van rede te geeven, sich niet schaemen valse betichtinge en leugenachtige stellingen daer bij te voegen, gelijck eene seyt, dat deese Adriaen van Groeneven in dienst was van den Koninck van Spanje en in een uytval gevangen is; indien hij daerdoor militairen dienst verstaet is deese stellinge vals, doch indien hij in dienst sijn verstaet regeerder in een stadt of eenigh ambt te bekleeden, dan kan die voor waer aengenoomen worden, want soo genomen was hij in dienst of onder eede van de Koningh; maer wie van de leesers sal die stellinge soo verstaen; een ander komt noch veel verder en genoecht sich niet alleen met simpele leugens maer voeght daerbij een openbaere lasteringe, seggende dat hij neffens een jongen soude verweesen sijn gegeselt te worden, dat hij self om sijn valsheyt en laster wel verdiende, want hij dit noch door lofwaerdige historiescrijver noch door eenige vonnis der stadt goet kan maecken. Sij beleyden wel altemael dat dit geschiet is in weerwil en tegen danck van de overicheyt, ja dat sij het met drygementen noch goede woorden niet hebben konnen beletten hoeseer sij sich daer tegen stelden; en gelijck Theodorus Scrivelius int breet getuyght, sprekende van de moort van Adriaen van Groeneven fol. 85, dat de principaelste en de raet van de stadt, principael de borgemeester (hij wort bij andere genaemt J^or^ Jan van Vliet) hoe sij sich daertegen stelden, sulckx niet hebben konnen beletten, want daer voor rechtvaerdigheyt noch billickheyt geen plaetse was, niettemin gaen sij voort in haer begonne tirannie etc.; wat reden dat de principaelen en de raet der stadt sich soo heevigh kanten tegen de moort van deese Adriaen van Groeneven, jae veel felder en heeviger als sij teegen de andere gedaen hebben?; niemant heeft

de twe andere burgemeesters overtuyght van misdaet gelijck sij oock niet doen konden; nochtans stelt men sigh teegen haer doodt met soo eenpaerigheyt niet, als tegen de doodt van deesen; is dit misschien omdat hij ter geselinge veroordeelt was? soo doet gij alle de principaelen en den raet der stadt ongelijck aen, dat sij soo veel voor een misdaediger te werck stellen, ja meer als voor de onnosele; sij waeren soo onverstandig niet en wisten de gelegentheyt der saecke wel. De oorsaeck, dat hij gehaet wiert vant grauw der soldaeten, is niet anders geweest, als omdat hij sijn prince niet hadde willen afgaen en de naem van spaensgesint te sijn, was genoech om iemant aent lijf te koomen, principael bij soo woedende gemeente en dit is de reede van sijn doodt en niet anders, want een gemeente door vreetheeden geterght en ballorigh gemaeckt, meent haer seer wel te quyten als sij de vreetheyt van haer partey kan overtreffen; want reeden noch gerechtigheyt bij haer geen plaets en vindt.

Aengaende sijn gevangenis ist toegegaen als volght: het accoort, dat aengevangen was met don Frederico door toestemmen van de principaelen van de raet der stadt, nu afgebrooken sijnde en twee van de afgevaerdighde uyt de raet vant princen volck gevangen sijnde, is hij uyt de stadt geweeken naer den Haege en op sijn slot van Groeneven, waerop de stadt beleegert wordende, niet geraetsaem vondt weeder daer binnen te koomen, principael nu den raet verandert en eenige van de voornaemste niet wel gehandelt wierden en is alsoo in den Haege en op Groeneveen gebleeven totdat om gewichtige saecken met een van zijn naeste maegen [1]) (ieder met een knecht of twe en twe paerde-sleeden over eys) naer

---

1) Zijn zwager Philips van der Maethe, oud-burgemeester van Haarlem, gehuwd met Catrijn Ramp Egbertsd[r].

Amsterdam most reysen en wiert, nu al omtrent Amsterdam sijnde, van eenige soldaeten vant garnisoen, die op schaetsen om fortuyn te soecken uytgereeden waeren, ontmoet en door ongeval van syn paert gevangen (synde sijn medegesel door wackerheyt van sijn paert het naulijckx ontkoomen) en naer Haerlem gevoert en wiert door bevel van de magistraet gehuysvest int oude stadthuys en tot sijn securiteyt door haer ordere met gewaepende borgers bewaert om voort gewelt van soldaeten en canallie bevreyt te sijn, gelyck als mij gedenckt in attestatien van eenige dier borgers geleesen te hebben; dit sij aengevoert om te toonen, dat men niet behoeft te komen tot injurieeren en valse betightinge om het doen van verbitterde en raesende gemoederen te ontschuldigen, want in die teyt gewisselyck veel gepasseert is soo bij de eene als andere partey, dat bij onseydigen (gelijck een historiescrijver behoort te sijn) veel verfoeijinge en gans geen verschooninge verdient. Eer ick sluyte sal kortelyck aenroeren hetgeen eenige andere scrijvers van hem melden. (Hij is omgebracht 27 May 1573).

Laurentius Surius, gedruckt te Kolen 1586 fol. 857, sprekende hoe dat te Haerlem veele catholycke, onmenschelijck sijn mishandelt en opgehangen, telt daeronder een edelman Adriaen Albertssoon (dit was Adriaen van Groeneven, soon van Albert van Adrichem). P. Opmeer: Adrianus Groenevenius senatorii ordinis, vir plane bonus, cum nobilate generis tum satis lauta fortuna ornatus etc.

Een boeckje, handelende van de oorspronck der nederlantze beroerten, gedruckt te Luyck 1646, folio 58: hebben oock opgehangen Adriaen van Groeneven, raet van Haerlem etc., niettegenstaende de regeerders der stad hen daerteegens setten, sonderlingh J[or] Jan, heer van Vliet, burgemeester en dit alleen uyt haet op de catholycke en sonder form van Justitie of scheyn van reeden etc.

Hareus parte tertia f° 159: de Haerlemmers verbittert sijnde, staen op tegens de catholycke etc.; hebben opgehangen Adriaen van Groeneven etc.

Een boeckje in octavo, gedruckt te Colen 1673, handelende van de Neederlantse verschillen etc. f° 44, seyt: de belegeringe nu voortgaende, worden de Catholycke allesints ter galge gesocht en soo dickwils de beleegerde eenige nederlaegh ontfingen, soo viel de vraeck op de ongeluckige catholyken etc. hangende oock Adriaen van Groeneveen etc.

Meerbeeck fol. 349 verhaelende hoe weederseyts veele vreetheeden geschieden, seyt: hebben de beleegerde een galge opgerecht int gesicht der Spanjaerden; hebben daeraen gehangen veele deghelycke en eerbaere mannen van der stadt, die sij wiste, dat de catholycke toegedaen waeren en die nochtans haer niet misdaen hadden etc.; onder deese stelt hij oock Adriaen van Groeneven etc.; hij scheynt de overicheyt niet gans te ontschuldigen; dit sey, hoe het wil, hij wiert in een oploop der gemeente uyt het oude stadhuys gehaelt en sonder reeden of scheyn van recht ter galge gesleept, die opgerecht was op de Vest achter het Kinderhuys, daer nu de moole omtrent staet.

Mij verwondert, dat Grotius, Meursius en sommige anderen van deese moordaedigheeden niets melden; apparent hebben sij door schaemte van deselve niet derven reppen.

Bentivoglio verfoeyt de vreetheeden van weederseyde begaen en seyt: tot soodaenige buytenspoorigheden komt men als de eene partey sich waepent om vraeck over rebellie te neemen en de andere om sich selve te verdeedige etc.

In een handschrift van Pieter van Adrichem van Dorp,

berustende in het Archief van het Bisdom Haarlem, beschrijft deze de gevangenneming en den marteldood van Adriaan van Adrichem aldus:

Toen hij op den 13 Febr. 1578 (aliis 25 Januarij) neffens sijne swaeger (Philips van der Mathe) met twee paerde-sleeden van Groeneveen over het ijs naer Amsterdam reysde, hetsij om particuliere ofte gemeene lantssaecken, en wanneer sij niet verre van Amsterdam af waeren, worden sij eenige soldaeten op schaetsen gewaer, die op haer aensetten. Beginnende haer perikel te bemerken, spoeyen sij sich Amsterdam-waers soo veel doenlijck. Sijn swaeger ist door snelligheyt van sijn paert ontkoomen; doch het sijne een ongeluck krijgende, wort van haer overweldight en gevangen; deese soldaeten waeren op avontuer uyt Haerlem gereeden, hetsij verwittight dat te Amsterdam iets te doen sou sijn of bij geval; sij vinden in sijn geselschap een priester, Adriaen Joosten genaemt, pater van een nonnenklooster te Alckmaer, een seer eerlijck man, die ick meen een soon geweest te sijn van Justus van Adrichem, een voorsoon van Aelbrecht Adriaense van Adrichem, voor sijn vader overleeden op sijn terugreys van Jerusalem. Deese Adriaen Joosten, als priester sijnde, most de eerste furie van haer wreetheyt met sijn leeven boeten, die sij op staende voet en in koele moede vermoorden; het scheen toen quaets genoech een paep te sijn om sijn leeven te verliesen. Deesen dan lijveloos gemaeckt hebbende, sleepen Adriaen van Groeneven naer de stadt gevangen; aldaer gebracht sijnde, wort door de heeren van de regeringe op 't stadthuys tot sijn verseekeringe bewaert; daernaer opt huys met de trappen, geloove het oude stadthuys te weesen, tot sijne meerder veyligheyt verplaest en, om van alle overlast der soldaeten en gepeupel bevrijt te sijn, door gewaepende borgers uyt ordere der borgemees-

ters bewaert, sulcks als mij gebleeken heeft uyt verklaringe van eenige borgers, die hem bewaeckt hebben. Hier en tussen de noodt en benautheyt der stadt aenwassende, worden de gemoederen meer verbittert, welcke men seght noch meer ontstoken te sijn door het dooden van eenige gevangen int Spaens leger; altoos sij beelden sich in, een roemwaerdigh werck te doen, indien sij haer [tegen]partey, tot rechtvaerdige straffe geterght, in vreetheyt koomen te overtreffen en soe dickwils haer eenigh onheyl overquam, mosten het de roomsgesinde besueren; sij dan ballorigh en als hoop- en sinneloos, loopen op den 27ⁿ May met groote furie en gewelt de deuren onder de voet, vermeesteren de wacht en sleuren hem onverweesen, onverhoort, jae onbeschuldight naer de galge, die op de veste tussen de Sijl- en Kruyspoort stont tot speyt der Spanjaerts opgerecht. De magistraet en de principale van de stadt dit rumoer verneemende, schieten toe en soecken de gemeente met goede woorden te vermurwen; sulcks niet willende lucken, koomen tot drygementen (en quet sich wel principael J^or Jan van Vliet, burgemeester) doch alles vergeefs en sonder vrucht, want voor rechtvaerdigheyt noch billickheyt was geen plaets; sij vaeren dan voort in haer begonnen tirannie, sleepen en stieten hem naer de vest; in deese ellendige gestalte siet hij naert huys van sijn swaeger; hier weeder aent schelden en tieren, drijgende, soo sij deselve hadde, met hem hetselve te sullen doen; sijn suster door de uytkeyck dit gewelt siende, wil sigh onder den hoop begeeven doch wiert door haer domestiken voorsichtelijck terugh gehouden en alsoo haer leven apparent gesalveert, want men de vrouwen oock niet ongemolesteert liet, als elders blijckt. Op de vest gekoomen sijnde was ieder graegh om voor beul der rechtvaerdige te dienen, daer men altemet qualijck, om goddeloose te straffen, sulck volck krijgen kan,

sij hangen hem dan op, int gesicht vant Spaense leger, met de strop om den hals of, soo als in Brabant op sijn contrefeytsel dat daer (*bij de familie Godin*) bewaert wort (*gescreven*) staet, met de beenen omhoogh om haer vreetheyt meer in te volgen; dit schoon ..... stuck uytgerecht hebbende, trecken af en keert ieder sijnwaerts; de magistraet, wiens gesach, hoeseer sij oock pooghden, sijn leeven niet kon behouden, doet het lichaem van de galge neemen en wort bij sijn huysvrouw in St. Baefskerck int graf van Adrichem eerlijck ter aerde bestelt. Uyt dit sijn droevig eynde kan men Godts wonderen bemercken; want alhoewel hij om sijn gemoet en lijf ongeschonden te bewaeren het opkooment onweer voorsichtelijck scheen ontweecken te sijn, soo is door Godts gehenge onverwacht int midden van selve vervallen en heeft sijn ooghmerck wat het eerste aengaet volkoomen bereyckt, doch het ander hier niet konnen erlangen; sal echter voor altoos een onbevleckte naem boven het gesternte draegen. [1])

Sijn testament was gescreeven op parkement door hem en sijn vrouw ondertekent op den 25 February 1560; hij stelt tot executeurs en vooghden van sijn kinderen sijnen broeder Pieter van Dorp en sijn swaeger Dirck Ramp en maeckt de voorscr. executeurs en al de susterlingen manspersoonen van sijn huysvrouw ses jaer lanck

1) Achter een der portretten van bovengenoemden Adriaen van Adrichem staat in oud schrift geschreven: Joncker Adriaen van Adrichem, alias van Groeneveen, magistraet der stadt van Haerlem, is den 13 Febr. 1578, van de Geusen op het eys..... met een slejie van Amsterdam naar sijn huys van Groeneven, liggende te Velsen bij Haerlem, van thien soldaeten gevangen geweest en binnen Haerlem gelijdt geduerende het belegh van Don Frederique, sone van Ducq d'Alve ende van de raesende geusengemeynte uyt de gevangenis getrocken ende geexecuteert geweest sonder eenich forme van proces ende aldaer tusschen de Cruyspoorte ende St. Janspoorte op het bolwerck tegenover het huys te Cleef aen de galge gehangen mette voeten opwaerts ende alsoo voor de Catholique Religie martelaer gestorven.
Gloria Deo.

ieder jaer op Sint Jacob in de somer, sijnde sijn geboortedagh, een maelteyt te houden op sijn huys te Groeneven etc. Onder aen hinck een segel van roode was met het waepen van Adrichem gequartileert met Dorp en rontom: Adriaen van Groeneven.

Deese Adriaen van Groeneven besat alle de swaenedrift in en omtrent Haerlem in Binne en Buyte Spaeren, Leede etc., soo dat niemant vermocht swaenen te houden als hij. Sijne eerste vrouw Josina Ramp, geseyt van Berckenroede, hadde hem die swaenderey gelegateert erflijck en eeuwighlijck volgens codicille of uyterste wille gepasseert voor de notaris Reynerie 1562. Van deese Adriaen van Adrichem alias van Groeneven is de swaenderey gekoomen op sijn outste soon Aelbrecht van Adrichem genaemt van Groeneven, die deselve vercoght heeft aen sijn suster Josina van Adrichem van Groeneven, welcke op de naem van haer swaeger J^{or} Dirck van Nuyssenburgh proces gevoert heeft tegen de stadt van Haerlem, die haer het recht bedisputeerde, doch eer het ten fine uytgeweesen was, heeft de stadt van Haerlem het voorscr. recht van haer gecoght volgens brieven gedateert den 10 Juny 1608, mits behoudende het recht van twe broedende swaenen met de jonge van dien tot haere twe jaeren toe in dito waeteren en alle stadtswaeter te mogen houden. Deese Josina van Adrichem geseyt van Groeneven heeft dit haer gereserveerde recht vereert aen haeren broeder Pieter van Adrichem geseght van Dorp. Van Pieter van Dorp is dit recht gekoomen op sijn soon Adriaen van Adrichem van Dorp, die het naergelaeten heeft aen sijn eenige soon Pieter van Adrichem van Dorp, die hetselve recht tegenwoordigh besit.

Josina van Adrichem, die de swaendrift besat en aen de stadt van Haerlem verkoft, was begijntie opt Begijnhof·

Aelbrecht van Adrichem geseght van Groeneven, de outste soon van Adriaen, trout Juff. Clara Craenhals van Hottinga J^{or} Sebastiaansd^{r}, schouts van Haerlem en drosts van Kenemerlant, die vant geboefte deerlijck wiert vermoort op sijn hoef onder Bergen. Dit houwelijck blijckt uit het stuck, als volght:

Jacobus Zaffius, prepositus et Archidiaconus Ecclesiae Cathedralis Harlemensis universis et singulis dominis ad quos presentes pervenire contigerit salutem in domino sempiternam. Notum atque testatum facimus per praesentes Theodoricum Nicolai f. Oom Amstelredamensem et Agnetem Rewardi filiam a Craenhals Groeningensem, cujus parens erat Auditor Regius in Frisia, conjuges factos anno millesimo sexcentesimo octavo sub finem mensis Maij, per dominum Cornelium Joannis, pastorem in Sassenhem, in edibus Domicellae Petronellae a Craenhals Harlemi, praesentibus Guillelmo Antonij Amstelredamensi, Domicella Gertruda a Vliet, domicella Magdalena Vaders, filia Domini Joannis a Scoten, Clara a Craenhals, prefatae Agnetis matertera, vidua Alberti a Groenevelt, *cujus pater Adrianus a Groenevelt pro fide Catolica cruci ab hereticis affixus est*, pro qua eadem fide Agnetis praefatae parens et avus Sebastianus a Craenhals miseri trucidati sunt. Testamur propterea prefatos conjuges esse vere catolicos, Romanae et Apostolicae Ecclesiae matris nostrae obedientissimos filios, integrae familiae et vitae. Rogamus igitur obnixi in Domino omnes et singulos dominos, tam Ecclesiasticos quam seculares quatenus his fidem adhibentes praefatos conjuges Theodoricum et Agnetem pro commendatis et qualificatis ut supra agnoscere, recipere et promovere dignentur. In quorum fidem has sigilli nostri ad causas appensione signavimus ac communivimus. Datum Harlemi anno millesimo sexcentesimo quarto, die undecima mensis Julii.

Pieter van Adrichem geseght van Dorp trout Juff. Anna van Egmont van der Nieuburgh geseyt van Berckenroede, dochter van Adriaen van Egmond en Catrina van Berckenroede Willemsd[r]. De dispensatie, als bestaende malkander in de derde graet, is verleent door Sasboldus Vosmeer den 20 July 1594, beginnende als volght:

Sasboldus Vosmer S. Theol. licentiatus et metropolitanae ecclesiae Ultrajectensis vacantis vicarius generalis nec non per Hollandim et adjacentes provincias delegatus apostolicus omnibus ad quos presentes pertinebunt salutem in Domino sempiternam. Exhibita nobis pro parte dilectorium nobis Petri a Dorp, laici et Annae a Berkenrode mulieris incolarum civitatis Haerlemsis etc.

In den jaere 1701 heb ick gesien tot Haerlem in de Wijngaertstraet, daer men seght dat borgemeester Adriaen van der Nyenburgh geseght van Berckenrode, die 1618 starf, gewoont heeft, eenige waepens, staende in de glaesen, onder andere als volght:

Boven.

Adrichem van Dorp.	Egmont van Nyenburg.	Van Heussen	Egmont van den Nyenburg.
Ramp.	Berckenroe.	Paets van Santhorst.	Berckenrode.

De eerste sijn de vier quartieren van Adriaen van Adrichem geseght van Dorp, de andere sijn de vier quartieren van Steffen van Heussen, die troude Beatrix Paets en stierf 1631, nalaetende een soon Gillis van Heussen, die troude Wevina van Toornenvliet en sonder kinders gestorven is.

Beneden.

Adrichem.	de Jong.	Adrichem.	Loo.	(Wapen van Speyart).	Berkenrode.
Dorp.	Sasbout.	Dorp.	Uytenhage.	(Wapen van Rodenburg).	Bekesteyn.

De eerste sijn de 4 quartieren van Juffr. Catrina van Adrichem geseght van Dorp, die getrout was met Pieter van der Hoogh; de 4 middelste sijn van haer halve suster Cornelia van Adrichem; de 4 laeste staen apparent niet op haer ordere doch weet die met sekerheyt niet wel te stellen, maer scheynen te sijn die van een kintskint van Henderick van Berkenrode en Erkenraet van Bekesteyn.

Floris van Adrichem en Lijsbeth van Sanen hadden ook nog een soon Floris van Adrichem gehuwd met N. van Bakel, die de ouders waren o. a. van Nicolaes van Adrichem, schepen en burgemeester van Haarlem, die huwde met N. Bellinckhoove, welke hem schonk eene dochter Maria, die tot man kreeg Frans van Wissen Gerritszn., burgemeester van Haarlem, gestorven 1518. De broeder van genoemden Nicolaes, Simon van Adrichem, heer van Adrichem, huwde Elisabeth van Duyvenvoorde en werd vader van Nicolaes van Adrichem, abt van Egmond.

Van deze van Adrichem's teekende Pieter van Adrichem het volgende aan:

Maria van Adrichem stierf 1508 en leyt int graf van haeren mansvaeder, Gerret van Wissen Steffenszn., begraeven gelijck aent opscrift bleeck; sij was een dochter van Nicolaes van Adrichem, die een soone was van Floris van Adrichem en N. van Bakel; deese Claes van Adrichem was 1443 etc. burgemeester van Haerlem en van de Hoeckse partey, neffens sijn outste broeder Simon van

Adrichem besitter vant slot Adrichem of Arcum, wiens soone heer Nicolaes van Adrichem wiert abt van Egmont, doch hadde veel tegenstribbelinge van de heer van Egmont en de Cabieljause partey; hij (nl. de abt) was eenige teyt gevlught int Carmelite clooster te Haerlem, van waer hij weeck opt huys Adrichem bij de Beverwijck, alwaer sijn vaeder woonde, doch is naermaels alles cloeckmoedelijck te bove gekoomen. De burgem[r] Claes van Adrichem voorscr. had noch een jonger broeder, mede genaemt Simon van Adrichem en deese was van de Cabeljause factie; hij hitste int jaer 1444 de vleeshouwers en andere sijne gunstelinge tegen sijn broeder den borgemeester op, trocken de klock en liepen de parteyen in de waepen en stonden alsoo twe daegen en twe nachten tegen malkander int geweer sonder dat de geestelijcke en onseydige, hoeveel vleyt en moeyte sij deeden, de gemoederen konden versachten; ten leste weycken de Hoeckse van de mart naert huys van Nicolaes van Adrichem voorscr. en worden van de Cabeljause belegert en bestormt en deden malkander met bussen en peylen veel quaets soo dat sommige gedoodt en gewont wierden; soo vervremt van alle mensheyt worden de gemoederen als de dolle drift van parteyschap in haer heerst en blijft geen respeckt tot godtsdienst (want dit spel in de kerck began), bloetverwantschap of reden over; ick vinde deese Claes van Adrichem naert jaer 1444 niet meer in regeeringe; of hij in deesen oploop gebleeven is, kan niet voor vast seggen; ick meene geleesen te hebben, dat hij door sijn woedende tegenpartey in sijn deur opgehangen is. Int jaer 1445 wiert sijn broer Simon borgemeester etc.

Deese Nicolaes van Adrichem woonde volgens Snoyus in de Kooninckstraet, doch volgens segge van de Hollantse Cronyck op het Kerckhof op de hoeck van de Sint Janstraet.

Van Berckenrode.

Arent van Haerlem, heer van Berckenrode, knaep 1340, schepen en 1355 tresaurier van Haerlem, stierf 1357. Hij heeft de naem van Berckenroede aengenomen en is daerin van sijn descendenten gevolght, alhoewel veele het waepen van Haerlem met dat van Berckenroede gequartileert hebben. Wan Jan van Haerlem, die trout Juffr. Emse Gerrit Paridaemsdr.; wort 1374 vermelt int Corsgilt; hij wort geseght ridder geweest te sijn; stierf 1380 en wan:

Hr Gerret van Berckenroede, heer van Berckenroede, 1394 deken vant Korsgilt, stierf omtrent 1420. — Hij (Gerret nl.) legateerde veel legaeten aen cloosters en godshuysen, onder anderen de vrouwe-broers twe rijnsguldens aen spijs en dranck, de reguliers buyten Haerlem twe rijnsguldens, het begijnhof voor drie jaer sjaers een vat hamburgerbier en ieder begijn een duytsbroot etc. Hieruyt blijckt de schaersheyt van gelt en de waerde van dien, toens in Hollant. Het testament van sijne vrouw is van 21 May 1423 en begint als volght:

In nomine domini Amen. Anno nativitatis ejusdem 1423 mense Maii die vicesima una etc. discreta ac honesta materna Katherina relicta quondam honesti viri Gerardi de Berckenroede, armigeri etc., bespreeckt begrave te worden opt begijnhof te Haerlem, legateert de fabrica vant begijnhof een france kroon en aen de begijne vijf schellingen hollants s'jaers voor een eeuwige memorie en twe goude engelse nobels aen de fabrijke van de parochiekerck etc. In dit testament wort mentie gemaeckt van Richolts soon van Olivier Jans van Schooten, wien sij belast te distribueren tien goude engelse nobels, soo dat sij apparent van de Schootens is geweest.

M[r] Gerret van Berckenroede, heer van Berckenroede, knaep, soon van Gerret van Berckenroede [1]), heer van Berckenroede, Jan Gerretssoon, en Aef Uytenbroeck Pontiaensd[r], wort 1488 schout van Haerlem door de vroetschap of 24 daertoe gekooren en door Maximiliaen Rooms Koninck bevestight. In seekere inventaris, die dese Gerret van Berckenroede maeckt van de goeden, die hij met sijn moeder besit, staet onder andere, dat sijn vaeder int kaes- en brootspel berooft is en schade geleden heeft over de 2400 rijnsguldens; dit kaes- en brootspel is geweest int jaer 1492. In dese inventaris seyt hij, naert kasenbrootspel aen schattinge gegeven te hebben wel 2900 rijnsgulden, toens al een goede somme gelts sijnde, sonder voort eerste restoor te genieten.

Deese Gerret van Berckenroede verkrijght van Frederik

---

1) Grafschrift van Gerret van Berckenroode, soone van Jan en Margariet van Noertich, soo als hetselve gehouden staet op een groote blauwe sarck, geleegen in de choor van de groote kerck tot Haerlem voor de deur aen de noortsey van de choor, hetwelcke ick aldaer A° 1697 nogh geleesen hebbe. Om deese sarck waeren twe randen; in de buytenste stout:

hier lyt begrave gher-
rijt van berckeroed salz. Joufrou aef wten-
broec sijn wijf en Joffrou
Katryn gherryts huysvrou. pater noster.

In de binnenste rant stont:

int jaer ons heeren MCCCC ende LXXIX dagh voor Sint Jans avont starf Joffrou Lysbet van Berckerode.

Deese Juff. Lysbet van Berckenroede is seer waerscheynlijck geweest Lysbet van Assendelft, de eerste vrouw van deese Gerret. Juff. Catrijn Gerrets huysvrouw is apparent geweest een van de vrouwen van sijn soon M[r] Gerret, die beyde Catrijn genaemt waeren.

Op de sarck stonden gehouwen in genoechsaem slecht fatsoen deese quartieren:

Berckenrode.		Wtenbroeck.
	Berckenroede.	
Noertich.		Assendelft.

van Baden, bisschop van Utrecht, 11 May 1504 permissie om opt huys te Berckenroede misse te laeten doen.

Hij beleent veele des graeven domijnen soo te Haerlem als in Kenemerlant etc., daervoor uytschietende een somme van 1593 pont, 6 st., 8 p. volgens brief in dato 29 May 1505 in 's Hertogenbos.

Hij fondeert vijf missen ter weeck aen ons lievrouenaltaer int convent der predickheeren en dat eeuwighduerende smergens te acht ueren onder bedingh, indien Gerret van Berckenroede of Juff. Aef sijne moeder sieck van lichaem wierden binnen de steede van Haerlem, die voorscr. vijf missen sullen moeten werden gedaen in haere huysinge en, als Gerret van Berckenroede op Berckenroede woont, sullen sij gehouden sijn die missen aldaer te koomen doen en als een van sijn erfgenaemen naer sijn doodt aldaer woont, sullen sij gehouden sijn drie missen ter weeck te koomen doen en de twe andere int convent; hem wort oock gegunt een capel te timmeren aen de kerck met een deur van buyten en van binne sonder deur, alswaer Gerret van Berckeroode, sijn vrouw en erfgenaemen ten alle teyden onverhindert sullen mogen uyt en ingaen en niemant anders tensij met sijn believen etc. Deese brief is gegeven den 20 Novemb. 1501.

Sijn eerste vrouw (Catharina van Alkemade) leefde noch 1508, als blijckt bij de testamente door haer beyde gemaeckt in dato 13 Sept. 1508, in welcke sij haer soon Pons of Pontiaen om sijn kranksinnigheyt exherederen en maken 60 rijnsgulden lijfrenten; daer wort oock vermelt een dochter Margariet, begijne opt Begijnhof en scheynen noch meer kinderen geweest te sijn, wiens naem niet wort uytgedruckt etc.

Hieruyt blijckt weeder een grove fout van Gouthoeven en van Leeuwen, die hem veelteyts blindelinx volght en stellen sijn sterven te sijn geweest int jaer 1497, doch

dit wort noch klaerder aengeweesen in een scheepenbrief wel seven jaer laeter gemaeckt als dit testament, waerin sijn twede vrouw Catrijn van Naeltwijck hem autoriseert en volmachtich maeck om haer renten en inkoomen te ontfangen en tot support van de huyshoudinge te emploieren.

Sijn soon Gerret van Berckenrode, heer van Berckenroede, knaep, is geweest tresaurier, schepen en 1489, 1491, 1497, 1498 burgemeester en seer langh schout van Haerlem. Hij troude Adriana van der Goude en stierf 1534. Hij wert int jaer 1511 schenker van aertshertoogh Caerle van Oostenrijck naemaels Keyser, volgens brief als volght: dat omt goede rappoort ende aenbringen ons gedaen van den persoon van ons beminde Gheryt van Berkenroo, geboren in onse lande van Hollant ende bezunders in consideracien en vergeldinge van den goeden ende genauwe diensten, die deselve Gheryt ende sijn ouders ons ende onse voirsaeten, graven en gravinnen van Hollant, hiervoirtijden gedaen hebben, hebben wij denselven Gheryt om dese ende andere redenen ons dairtoe porrende, volkommelijck betrouwende sijnder wijsheyt, vromicheyt, getrouheyt ende goede ernstigheyt, bij advise en deliberacie van onser lieve dochter ende moeye, die eertshertoginne van Oistenrijck, hertoginne ende gravinne van Bourgonigen, douajiere van Savoye, regente ende governante, onthouden ende onthouden mits dese onse brieven diener ende schincker enz.

Sijn vrouw Adriana van der Goude was uyt een seer out en adelijck geslacht.

In een testament van desen Gerret van Berckenroede van nae 1527, transporteert hij aen sijne drie kinderen Henderick, Willem en Jonckvrouw Haze van Berkenroede, sonder dat sijn overleede soons Gerretsdochter daer iets tegen genieten sal. — Hier blijckt weeder een groote

naerlatigheyt van Gouthoeven en sijn schadue, te weeten van Leuwen, die Gerret geven drie kinderen Henderick, Catrijn en Haze sonder van Willem van Berckenroede gewach te maken; wat Catrijn aengaet, deese niet is geweest een suster van Henderick maer een broersdochter, alsmeede dat Jonckvr. Haze niet sonder kinderen gestorven is, gelijck sij meede seer abusivelijck seggen; indien sij in andere genealogien soo mistasten als hier, is haer niet veel geloof te geven.

Henderick van Berckenroede, heer van Berckenroede, Gerrets outste soon, trout Erkenraet van Bekesteyn, dochter van Dirck van Bekesteyn (afkomstig door jonger soon uyt den rechten huyse van Heemskerck) en Margariet van Assendelft. De manslinie van deese Henderick is in weesen gebleven en heeft Berckenrode beseeten, (eerst door Dirck, die trout Gudula van Sijl, welcke Dirck de soon was van Henderick en daarnae door Henderick, de soon van Dirck, die trout Maria Persijn), tot dat Dirck van Berckenroede, de soon van Henderick en Maria Persijn, 1642 sonder kinderen is overleden en toens is de heerlijckheyt gedevolveert op vrouw Gudula van Berckenroede sijn (Dirck Hendrickszn. van Berckenroede) outste suster, die getrout hat Floris van Alckemade, haer neef (soon van Jan van Alckemade en Agatha van Berckenroede Sibrantsdr.). Van haer is Berckenroede gekomen op Henderick van Alckemade, haere soon, welcke trout Cornelia Bam, dochter van den heer van Vrijenhoef. Toens deese Henderick van Alckemade 1690 sonder kinderen is koomen te sterven, is de Heerlijckheyt door de executeurs verkocht.

Margaretha van Alckemade, de suster van Henderick, troude Dirck Ferdinand de Ridder van Groenesteyn, heer van Grijpesteyn. Hij wan een soon Johannes Antonius de

Ridder van Groenesteyn, heer van de Groote Lindt en Grijpesteyn, ongetrout gestorven op Berckenroede 28 Julij 1679; hij (Dirck Ferdinand) wiert na haer (sijns vrouws) doodt Jesuiet en is missionaris te Swol [1]).

Willem van Berckenroede, soone van Gerret en Adriana van der Goude, troude Anna Ramp Henderixdr.; sij worden beyde vermelt in seekere notariale brief, luydende als volght:

In nomine domini. Amen; a° nativitatis domini 1535 indictione septima etc. coram venerabili et circumspecto viro magistro Gerbrando Simonis de Haerlem, sacrae theologiae licentiato, decano capellae collegiatae sancti Pancratii martyris in Oostvoren, Traject. diocesis, iudice delegato apostolico causae seu causarum appellationis seu appellationum et partium infrascriptarum in mei notarii pub. et testium infrascriptorum ad hoc vocatorum pariter et rogatorum praesentia personaliter constituti generosi et circumspecti viri Albertus de Treslong ex una et Wilhelmus de Berckenroe nomine Henrici de Berckenroe, germani sui et Engelberti Ramp generi sui, pro quibus se fortem facit, tutores et procuratores Catharinae de Berckenroe cognatae eorum, partibus ex altera parte, desiderantes lites causas questiones et controversias subortas et quae quovis modo ulterius suboriri possent inter eos de et super matrimonio interdictum Adelbertum de Treslongh ut pretendit cum Catharina de Berckenroe eorum cognata praedicta.

Hieruyt blijckt dat dit huwelijck (n.l. dat van Catha-

---

1) Zie over Dirk Ferdinand de Ridder van Groenesteyn: Dietsche Warande IX, blz. 98 en 99, XI, blz. 417 en Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht VI, blz. 425. Hij was geboren te Utrecht 2 Februari 1624 en zoon van Antonius de Ridder van Groenesteyn en Genoveva van Ruwiel (deze is t. a. p. ten onrechte genaamd van der Wiele).

rina van Berckenrode Gerritsdr. met Albert van Treslong, heer van Veenhuysen) tot misnoegen van haer vrinden is geweest, welcke sigh daer tegens kanten, waerdoor Henderic en Willem van Berckenroe en Eckbert Ramp, haer beyder swaeger (deze, die burgemeester van Haarlem was, trouwde n.l. Haese van Berckenrode Gerritsdr.), door Michiel Cornelissoon sijn geexcommuniceert, waervan sij appelleerde aen de stoel van Romen, die tot rechter delegeerde de voorscr. Gerbrant Simonsz. van Haerlem, gelijck verder blijckt in seeckere amicabile uytspraeck, die hij gedaen heeft tot versoeninge der parteyen, waerinne hij de drie voorscr. met consent en in presentie van Albert van Treslongh absolveert van de excommunicatie etc.; deese brief was gedateert 1535 mense Julio.

Willem van Berckenroede stierf te Roomen 30 Sept. 1540.

Eckbert Ramp voorseyt deelt met Henderick en Willem van Berckenroede sijn swaegers en Juff. Catrijn, haer nichte, sijn schoonsvaeders goeden en was de voorscreve scheycedulle in dorso beschreven als volght: de goeden hierinne gescreven sijn te lote gevallen Engbrecht Willemszn. Ramp van den Berche en is dese cedulle geslooten in een kiste, gesloten mit drie slooten, dairoff Jan van Schagen een slotel gehandt is, Gheryt Steffensz. een slotel en Henderick van Berckenrode een slotel. Actum opten 25 dach Sept. 1534.

De familie van Berckenroede heeft eenige generatien beseeten de swaenerey of swaenedrift in en omtrent de stad Haerlem in den inne Spaerne en uyt Spaerne, in den poel onder Sparwoude, in den ambachte van der Leede etc. en heeft deselvige eerst in deese familie ge-

bracht Jonckvrouw Aef Uytenbroeck door haer houwelijck met Gerret van Berckenroede heer Janssoon.

Dese Gerret Janssoon van Berckenroede, die moet gestorven sijn int jaer 1497, timmerde een huys opt begijnhof te Haerlem aen de Bakenessegracht ten behoeve van den hof, mits daerin hebbende vijf lijven en kosten hem over de 1200 gl. Hij hadde gesticht een capel en St. Antonis-autaer met vijf missen ter weeck en kosten boven 700 gl. — Hij verloor door de zee wel 7200 gl. behalven de schade van 2800 gl. int kaesenbrootspel geleeden.

Catharina van Berckenroede, dochter van Willem en Anna Ramp, trout 1547 te Haerlem Adriaen van Egmont van der Nieuburgh, burgemeester van Haerlem, soon van Willem en Clementia van Sel. Hij beseegelde met het volle waepen van Egmont sonder brueck. Hij stierf 27 May 1566, sij 12 Febr. 1591 en sijn te Haerlem begraeven. Haere kinderen hebben de naem van Berckenroede naer haer moeder aengenoomen, hetwelcke (alhoewel niet sonder eenige confusie) in die teyden in Hollant meer geschieden, doch behielde het vaeders waepen of alleen of met Berckenroede gehalveert.

Van Wissen en de Kies van Wissen.

Het oudt ende ridderlijck geslacht van Wissen voert voor hunne waepen een root schilt van keel met drie witte peylen ofte straelen van silver met de punt dwars opwaers gaende, welcke sij verkreegen hebben van den Keyser Fredericus de tweede in den jaere 1219 soo hun als de principaelste der stadt Haerlem dapperlijck hadde geweert int inneemen van de starcke stadt, Damiate genaemt, geleegen in Asien in de lande van Sirien aen de

revier van de Neyl. In 140 jaeren daernaer door incurieusheyt van de teyt en gebreck van goede scrijvers alsdoen alhier te lande en vint men weynich wat bij die van Wissen uytgerecht is, maer anno 1358 is kenlijck bij de cronyck van Hollant divisione 25, cap. 17, dat heer Gerret van Wissen onder de eedelen van Hollant als ridder gerekent is geweest, die oock anno 1359 capiteyn was binne Delft nevens heer Gijsbert van Nienroode, als hertoogh Albert van Beyeren deselve stadt beleegert hadde. Vide Chron. Holl. divis. 26, cap. 6.

Of nu eygentlijck Damiate ofte wel eenigh andere stadt in Syrien toens door kloeckheyt en practeyck van de Hollanders, daer de Haerlemmers het meeste deel in hadden, verovert is, wil hier niet disputeeren, alsoo dit een historiescrijver beter past, altoos dit is seeker dat het de Haerlemmers bij onverbrooke traditie van Damiaten gevoelen.

Aengaende het beleegeren en winnen van Delft, daer heer Gerret van Wissen als capiteyn in was, heb dit volgende in een out memorie, handelende van de Wissens, gevonden:

Anno 1358 heeft hertoogh Aelbrecht van Beyeren, den 26^{n} graef van Hollant, heer Wouters huys van Heemskerck in Kemerlant stuckelijck beleegert, omdat hij daerop eenige rebellen en quaetdadige onthielt en aldaer een vroomen capitein en stedehouder gestelt; tooch naer Zeelant; die van Delft, die vrinden waeren dergeene, die opt huys te Heemskerck beleegert waeren, hebben haer gestelt in rebelligheyt des hertoochs en gesonden om capiteynen en vroome knechten, die haer helpen draegen wilden den last van oorlogh en daer sijn gekoomen vier vroome ende edele mannen, als Gijsbert van Nyenrode, Jan heer van Hervem bastaert van Arckel, ridderen, Henrick van Woerden, Gerret Wissen, schiltknechten;

dese quamen binnen Delft met haer soudeniers, dede de steede een eedt goet en getrou te wesen; doen dede die van Delft met de 4 capiteynen en haer soudeniers een uytval en verdestrueerden en verbranden het slot te Polaenen en den Binckhorst en togen voort in den Haege daer sij des graefs gevankenisse opsloegen en de gevangens met grote blijtschap binnen Delft brachten. Den hertoogh dese teydinge gehoort hebbende, heeft seer toornich geweest op den hoogmoet van die van Delft en is haestelick gecoomen uyt Zeelant in den Haege om 't selve te vreeken; soo heeft hij met den eerste bijeen doen coomen alle sijn baroenen, ridderen en vasallen etc. en de stadt van Delft swarelijck belegert en lach daervoor tien weken en twe daegen, groote aenstorminge daerop doende; ondertussen beschermde de vier genoemde capiteynen de stadt vromelijck, maer de burgers resolveerden ten lesten de stadt over te geeven, alsoo den hertoch in sijn belegeringe volharde, soodat de drie capiteynen bij nacht (uytgesondert Henrick van Woerden, die op den toorn vluchtte en daernaer onthooft wiert) met haer soudenieren vertrocken sijn en gevlucht na het huys te Huesden, daer sij een geheel jaer lang belegert wierden, maer door middelen van heer Otto van Arckel wierde het gedadinct en quaemen in des hertoochs genaede, op dese condicie, dat sij den hertooch dat slot mosten overgeven en gehouden sijn binnen twe jaeren te trecken tot Jerusalem om dat H. graf te versoecken en ten berch Sion tot de H. maget St. Catarina, 't welck de voorseyde ridders deden etc.

De oorsaeck van de disgratie van H. Wouter van Heemskerck was onder andere omdat hij de complice, die tegens J^or^ Reynout van Bredenroede, balieu van Kenemerlant, geconspireert hadden, in sijn casteel had ontfangen en bescherminge gaf. Joës a Leydis, lib. 31 int begin.

Deese heer Gerret van Wissen of Wis is bij sommige, doch seer abusievelijck, gehouden voor den eerste van de stam. Hij wan Gijsbert van Wissen, die troude N. van Cralingen en wan Pieter van Wissen. — Sijn soon:

Steven van Wissen Pieterszn., knaep, trout Catrijn van Adrichem en wan Pieter van Wissen, knaep, vermelt 1440, starf 1471 en Henderick van Wissen.

Pieter van Wissen wan Pieter Pieterszn. van Wissen, stierf 1504 te Haerlem, begraven bij sijn vaeder en Mr. Steven van Wissen, licentiaet in de rechten, domheer t Uytrecht, officiael van bisschop David van Bourgonje, starf 6 Octob. 1509, begraven in den dom aen de noortzey.

Pieter Pieterszn. van Wissen trout Fy Henderickx Toorenburgh, sulckx als blijckt bij seecker out schilderye, waerin Pieter van Wissen met sijn vrouw, kinderen en broeder Mr. Steven van Wissen, domheer tot Uytrecht etc. geschildert sijn; onder hetselve staen deese waepens met het volgende schrift:

bit voer mester Steffen Wis, kanonyck in de doem t'Utrecht ende starf in jaer ons her. MCCCCC ende IX.

bit voer Pieter Wis, die officyals bruder en starf int jaer ons her. MCCCCC en IIII.

Hier lyt begrave Fy Heinric dochter, Pieter Wissen wedue en starf int jaer anno XV^c en XX op den XIX dagh 1 Julius.

Het vrouwswaepen was een root rat op geel, sijnde Toorenburgh en heeft, sooals blijckt, weleer gehangen bijt graf van de voorscreve Pieter van Wissen en is int jaer 1699 noch door mijn gesien, sijnde de waepens en gescrift seer distinctelijck te sien, doch de contrefeytsels al iets geschilfert.

Henderick van Wissen Steffenssoon voorseyt trout 1433 sondach nae 11000 maegden Maria van Bennebroeck Claesdochter, hij geassisteert met sijn moeder en broeder Pieter

van Wissen, sij met Pieter Gerretze van Bennebroeck haer voocht ende raeden van Haerlem met haer vrinden van haer vier vierdeelen; hij fondeerde het Minnebroedersclooster te Haerlem, dat volgens Dionisius Mutsaert, tit. Kerckelijcke geschiedenisse in onse Nederlanden geweest is 1456. Hij was capiteyn in den oorlogh tegens die van Rotterdam neffens heer Jan van Naeltwijck onder hertoginne Maria van Bourgondiën. Chron. Holl. Div. 31, cap. 68.

Hij stierf [1]) omtrent het jaer 1484 en is begraeven binnen het choor van de minnebroederskerck, door hem gefondeert, onder een groote blauwe sarck; int midden van die sarck stont den engel Michael met een opgeheeven swaert en onder sijn voeten den duyvel; hij hielt een schilt, waerin gehouden waeren drie pijlen met de punt dwars opgaende; opt swaert was iets gescreven doch niet meer leesbaer; rontom de sarck stont van 't hooftent beginnende:

> hier leit begraven heynrick steffens
> soon als fondator van dit clooster ende
> weldaeder in sijn doet, die starf.......
> 21 April, wiens siel doer godts genaede moet
> rusten in vrede.

Deese steen met dit grafschrift en waepen leyt tegenwoordigh op de hofstede van de heer Johan de Kies van

1) Hij had nog eenen broeder Gerrit van Wissen, tresaurier en schepen van Haarlem, die huwde N. van Cralingen en vader was van Frans Gerretze van Wissen, 1504 burgemeester van Haarlem, † 1518, die huwde Maria van Adrichem Claesdr., † 1508. Zij waren de ouders van Gerrit France van Wissen, genaamd Gerret Steffense, burgemeester van Haarlem. Hij werd in de Groote kerk te Haarlem in zijns vaders graf begraven en huwde Syburgh Hals Claasdr. (haar wapen 3 afgekapte halzen). Zij schonk haren man eene dochter Maria van Wissen, die Mr. Hugo de Groot trouwde en eenen zoon Nicolaes van Wissen genaamd Hals, die huwde 1° Elisabeth Velserman, 2° Jacomina van Foreest.

Wissen onder Velsen, alwaer voor seekere schoorsteen gesien hebbe een seer oudt doch naer den tijt vrij konstigh gesneeden waepenschilt, verbeeldende het waepen van Henderick van Wissen met sijn helm en verdere verciersel met acht quartieren, maer om dat die int suyvere vant huys somteyts afgenoomen worden en door onkundige verkeerdelijck geplaest, heb niet geweeten op wat ordere deselve te stellen tot dat ick gesien hebbe een out geschildert waepentie van Wissen met deselve quartieren als hier volght:

Wissen.		Adrichem.
Cralinge.	Wissen.	Vliet.
Assendelft.		Blois v. Treslong.
Bellinchove.		Uytenhage.

Dirck van Wissen Hendericksoon genaemt Dirck Steffelijn (waer deese naem vandaen komt, weet ick niet) 1487 burgemeester van Haerlem, trout Jonckvrouw Beatris van Adrichem, dochter van Hr. Floris en Wilhelmina van Foreest. Deese van Wissen is bij veele onder de Wissens niet gerekent om de veranderinge van naem; dit is te meer veroorsaeckt omdat sijn soon Floris en alle sijn descendenten den naem van Adrichem hebben gevoert.

Steffen van Wissen Hendericksoon, 1492 burgemeester van Haerlem, trout eerst Alida Beyers, sonder kinderen; sij maeckte het weeshuys van Haerlem erfgenaem; hij trout ten twede Aef Dirckx van Waemelen en wan Magdalena van Wissen. Ook vint ick, dat hij twe dochters gehad soude hebben, de eene Magdalena getrout aen Claes Joosten Soutman, welboore man van Haerlem, en de andere Catharijn getrout aen Jan Pieterse Kies, schepen van Haerlem; tot bevestinge van dit laeste dient seeker oude tafereel, opgaende met twee deuren, hebbende int

midde de geboorte Christi; op de eene deur een mans conterfeytsel, knielende op een bidbanck met eenige soonen achter hem medeknielende; op de bidbanck stont een waepenschiltie met drie witte kiesen op root; achter hem stont geschildert St. Jan den dooper; op de andere deur was op deselve manier geschildert een vrouw met eenige dochters en op de bidbanck drie witte peylen op root; achter haer de H. Catharina met rad en swaert, waerdoor soo de mans als vrouwe voornaemen scheynen te kennen gegeven worden, want in die teyt pleech men de patroonen in diergelijcke schilderyen te voegen; de familie wort doort waepen genoecht geopenbaert; deese tafereel heb ick in mijn jonckheyt diverse reysen gesien en vertrouwe dat noch in weesen is.

Deese Jan Kies was een soon van Pieter Janse Kies, die troude Catrijn van Waemelen. Pieter Janse Kies had een broeder N. Kies, die met Keyser Maximiliaen de eerste naer Oostenrijck trock en heeft in Stiermarck naerkoomelingen gehad.

Jan Pieterse Kies wan bij sijne vrouw Catrijn van Wissen eenen soon Pieter Kies, die van de reformeerde religie werd, burgemeester van Haerlem en hoogheemraet van Rijnlant was en troude Brechta Ramp Eckbertsdr.; hij stierf 15 Febr. 1597 en liet alleen dochters nae. [1])

Hij wan bij sijne geseyde vrouw oock noch een soon Simon Janse Kies; deese was van uytneemende chrachten; van hem wort geseght, dat hij twe tonnen bier teffens kon opheffen en verdraegen sonder eenigh instrument; hij stierf ongetrout.

---

1) Zie over hem de Vaderl. historie van Hooft en over zijne vrouw de Levens der Maechden van den Hoeck te Haarlem. Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem, Dl. XVIII, blz. 104. Hunne dochters waren: Wijntje de Kies, die Jan Schoterbosch huwde en Maria de Kies, die trouwde met Cornelis Bas Jacobszn.

Hij had noch een soon Adriaen Kies van Wissen, die stierf 21 April 1566 en wan bij sijne huysvrouw Maria Soutman, dochter van Claes Soutman en Magdaleen van Wissen, eenen soon Franciscus Kies, geboren 24 Oct. 1555, die troude Maria Ruysch, dochter van Gerbrant Ruysch Pietersz. en Agatha den Otter. Wan:

Adriaen de Kies van Wissen, die troude 1613 Jonckvrouw Josina van Teylingen, uyt den huyse der oude baenderheeren van Teylingen, dochter van Bartholomeus en Maria Speyart. Hij wiert in den jaere 1627 neffens sijn oom Johan en broeder Frans de Kies door den Keyser Ferdinant de tweede genobiliteert en begiftight met de naem en wapen van Wissen of met de sijne gevoecht en wiert schiltknaep van H. R. R. etc. met meer previlegien en emuniteyten voor haer en haer wettige descendenten, als breeder vermelt wort int diploma des Keysers. Hij liet bij sijn huysvrouw veele kinderen nae, o. a. Franciscus de Kies van Wissen, priester (pater oratorius) geb. 1620, Josephus de Kies van Wissen, geboren 1629, pastoor te Haarlem, sub signo D'Annae, die stierf 24 Nov. 1677 en Pieter de Kies van Wissen, geb. 1636, Jesuiet.

Hiermede vermeen ik te moeten eindigen met de aanteekeningen van Pieter van Adrichem van Dorp, omdat de overige uitsluitend zijn genealogische annotaties; zij betreffen adelijke en patricische families van Haarlem, die den Katholieken godsdienst zijn getrouw gebleven.

's Hertogenbosch, 22 Dec. 1895.

REQUEST VAN PASTOOR EN OPZIENERS DER KATH. GEMEENTE VAN WIJK-AAN-ZEE.

Aan de Edel-Mogende Heeren Gecommitteerde Raden van Holland en West-Vriesland, [1]) — 1742.

Geven in alle ootmoedigheyt te kennen den pastoor en opsienders der Roomse vergaderplaets tot Wijk op Zee, geleegen onder de jurisdictie en balluwagie van den Lande van Bloys, dat de voors. vergaderplaats van sigh selven, weesende een slecht irregulier en vervallen gebouw, in sijn lengte gedeeltelijk groot 71 1/3 voet, gedeeltelijk 51 voet en gedeeltelijk 43 voet, alsoo in die gedeeltens in en uytspringende, het meerengedeelte breet 33 1/2 voet en dan weder in de breedte verminderende nae proportie van de in en uitspringen, hoog in sijn voorgevel, spanning en agtergevel 28 1/2 voet, en sulx soodanig gesitueert als bij de respective afteekeningen van dien, ten deesen annex, komt te blijken, altans is in een seer oude en bouwvallige constitutie en wel in soo verre niet alleen dat deselve sonder groot gevaar niet langer kan en vervolgens niet behoort te werden gebruikt, maar ook dat voorn. vergaderplaats door off met het doen van reparatien niet in staet te brengen, min te houden is, gelijk bij de verklaring van deeses dorpsmeesters, timmerluyden en metselaer, mede ten deese annex, is te sien; dat de supplianten nevens de gantsche roomsgesinde gemeente, apprehendeerende de gevolgen welken van deese slegte constitutie soude kunnen sijn, dan ook eyndelijk om soo veel in haer was swaere en vergaende ongelukken als welke bij en door het instorten van dit soo schroomelijk gebouw soude kunnen werden veroorsaeckt, voor te komen,

1) Documenta: 1742, Jan.-Maart, in fine.

hadden geresolveert en vervolgens gaern de voorsz. vergaderplaats soude vernieuwen en dat wel op deselve en eygen gront van de voors. oude vergaderplaats en sulx in zijn lank vierkant 60 voet, breedt 33½ voet, hoog in de voor- en agtergevel, mitsgaders doorgaende spanning meede 33½ voet, mitsgaders soodanig en in dier voegen als bij de respective afteekeningen van dien, ten deesen insgelijx annex, kan werden gesien. Ende geconsidereert hoe nodig, jae ten uytersten noodsakelijk de voors. vernieuwing behoort te werden gedaen, en hoe seer de voors. nieuwe vergaderplaats weeder op deselve gront soude worden gebragt alwaer die altoos bevorens is geweest en nogh is, en ofschoon door de gemelde onvermydelijke vernieuwing geensins eenig meerder gesigt oft aensien aen dese vergaderplaets toegebragt worden sal: soo hebben de supplianten egter gemeynt tot het doen van de voors. onvermydelijke vernieuwing niet te mogen komen, dan voordat sij daervan de behoorlijke opening aan UEd.Mo. gedaen en tot deselve de noodige en te gelijk gunstige permissie bekomen souden hebben. Dieshalven de supplianten in name van deese geheele Roomsgesinde Gemeente, haar keeren tot UEd.Mo. ootmoedelijk versoekende, dat UEd.-Mo. gratieuselijk gelieven toe te staen en permitteren dat door de supplianten de vernieuwing van de voors. Roomse vergaderplaats tot Wijk o/Z. in voegen bovengemelt, en vervolgens sodanig gelijk bij de gemelde annexe afteekeningen aengewesen wert, te mogen doen.

Twelk doende

KIGGELAER (?)

Sij deese Requeste gestelt in handen van den baljiuw van den Lande van Blois om H. Ed. Mo. daarop te dienen van berigt en adres.

Actum 27 Nov. 1741.

C. BOYER.

Wij ondergeteekende, ambachtsmeesters, timmerlieden en metzelaers tot Wijk op Zee, verklaeren en getuygen bij deesen, dat wij ten versoeke van den pastoor en opsienders der Roomse vergaderplaats alhier nauwkeurig hebben geinspecteert en nagesien deselve Roomse vergaderplaats en dat wij die bevonden hebben niet alleen te weesen seer oud en bouwvallig, maer wel soodaenig, dat deselve sonder groot gevaer niet langer kan en vervolgens oock niet behoort te werden gebruikt, soo als wij verder verklaren, dat deselve vergaderplaats door of met het doen van reparatien niet in staet te brengen is. Ten waerheyts oirkonde hebben wij deese eygenhandig onderteekent binnen Wijk op Zee voornoemt op deesen 24 Nov. 1741.

Hendrik Krijnen Frayman.
Jan Daniel Schoon.

RESOLUTIE van Gecommitteerde Raden. — 15 Oct. 1742. 1)

Geleesen sijnde de missive van den bailluw van den Lande van Belois, geschreven in den Beverwijk den 14 deeser, houdende dat hij ingevolge van HEMog. beveelen vervat in derselver Resolutie van den 25 Sept. ll. 2) hadde inspectie genomen van de vernieuwde roomse vergaderplaats te Wijk op Zee, en bevonden dat deselve was lang binnenmuurs 58 voeten en 3 duimen, wijd 31 voeten en 8 duimen en hoog uyt de voorgront tot op den top des gevels 33 voeten en circa 4 duimen; dus in alles iets kleinder als bij de Resolutie van HEMog. van 30 Maart 1742 was gepermitteerd geworden: is na voorgaande deliberatie goedgevonden en verstaen genoegen te nemen met de voors. missive van den balliuw van

---

1) Res. v. Gec. Raden 1742, blz. 564.
2) De resolutie van permissie tot het bouwen staat aldaar op blz. 126.

den Lande van Beloys en de gedane vernieuwing, dienvolgens bij deese te approbeeren en te permitteeren dat de Roomse godsdienst aldaer wederom in stillichheyt met alle modestie en sonder de minste ergernis verrigt sal mogen worden. En zal extract deeses gegeven worden aan den pastoor en opsienders der Roomse vergaderplaats te Wijk op Zee en aan den baljuw van den Lande van Beloys om te dienen tot derselver narigt.

(Rijks-Archief).

Uit de nagelaten papieren van Pr van Lommel, S. J.

BERICHT VAN DE REDACTIE.

Omstandigheden, waarvan wel iedere redactie ondervinding heeft, hebben veroorzaakt, dat eene bijdrage van een onzer redactieleden, en voor deze aflevering bestemd, moest blijven liggen.

Dr Hensen namelijk had, als een stuk door hem in het Brusselsch Rijksarchief ontdekt, ter mededeeling toegezonden: *Voorstellen tot reorganisatie van de Windesheimsche kloostervereeniging, uitgaande van het generaal kapittel. Mei*, 1569.

Het gevonden archiefstuk wordt door hem van belang geacht omdat eene gewichtige gebeurtenis er mede wordt toegelicht, welke in Prof. Acquoy's monographie over het klooster te Windesheim ter sprake komt, namelijk: „de allermerkwaardigste reorganisatiebul van Gregorius XIII, gedagteekend Rome 16 Dec. 1573." Het gevonden stuk nu, bewijst duidelijk, dat Prof. Acquoy met volle recht vermoedde: „dat de inhoud der bulle meer van de Windes„heimsche vaderen dan van Paus Gregorius XIII" zou zijn.

Dr Hensen mocht zich daarom voorstellen met wat belangstelling zijne vondst door den Leidschen Professor zou ontvangen worden; dan helaas, „terwijl hij (zijne) regelen ter inleiding op „het papier ging brengen, bevatten de nieuwsbladen het treurig „bericht, dat Prof. Acquoy, die met evenveel piëteit als degelijk„heid ons den invloed van Windesheim en zijne kloostervereeni„ging heeft beschreven aan de wetenschap was ontvallen."

Vooral in deze woorden van dankbare hulde, vond de redactie ditmaal reden, het opstel met enkele woorden vooraf aan te kondigen.

WINDESHEIMENSIA.

Terwijl ik deze regelen ter inleiding op het papier ga brengen, bevatten de nieuwsbladen het treurig bericht dat Prof. Acquoy, die met evenveel pieteit als degelijkheid ons den invloed van Windesheim en zijn kloostervereeniging heeft beschreven, aan de wetenschap is ontvallen. Had het bezwaar zijner reeds wankelende gezondheid mij niet weerhouden, ik zou den beminnelijken geleerde in kennis hebben gesteld met het document dat hier zal afgedrukt worden. Immers eene gewichtige gebeurtenis, welke in zijne monografie over het klooster Windesheim ter sprake komt, wordt nader er door toegelicht. De Hoogleeraar heeft de beteekenis van die gebeurtenis met de volgende woorden aangegeven: „Het keerpunt in de geschiedenis der [Windesheimsche] Vereeniging kan slechts volledig gekend worden uit de allermerkwaardigste reorganisatie-bul van Gregorius XIII, gedagteekend Rome 16 Dec. 1573 [1]); zij legt het plan voor ons open, dat de Windesheimsche vaderen – want ieder zal licht begrijpen dat de inhoud der bul meer van hen dan van den Paus afkomstig is – bij hun strijd tegen den geest der eeuw dachten te volgen. Meer dan ooit gevoelden zij een krachtig opperhoofd en goed ontwikkelde manschappen noodig te hebben. Daarom concentreerden zij het gezach zooveel mogelijk in den generaal en werd onderwijs hunne leuze" [2]). Om het gewicht der zaak wordt

1) Het klooster van Windesheim en zijn invloed. Utrecht 1875, II, blz. 5, noot 1.

2) Idem II, 161.

niet alleen terzelfder plaatse de hoofdinhoud van deze Pauselijke beschikking medegedeeld doch aan het einde van het werk ook de oorspronkelijke tekst van de bulle „Eterni Pastoris" in haar geheel opgenomen [1]. Gelijk Prof. Acquoy daar ter plaatse erkent had hij het voorrecht van deze publicatie te danken aan de hulpvaardigheid van den Heer Cuypers van Velthoven, die de bulle ontleende aan eene kostbare verzameling van oorkonden, afkomstig uit het St. Maarten-klooster van Leuven en thans in het Brusselsch Rijksarchief berustende.

In hetzelfde depot maar bij eene andere afdeeling, en wel onder de „papiers d'Etat et de l'audience" mocht ik het stuk aantreffen, waaruit de merkwaardige bulle van Gregorius XIII is voortgekomen. Reeds de plaats waar het werd gevonden, liet vermoeden dat de Regeering niet vreemd is geweest aan de diep ingrijpende veranderingen, welke het Kapittel van Windesheim in 1573 heeft ondergaan. Uit den aanhef van het document blijkt dan ook dat Alva reeds vier jaren vroeger een schrijven aan de kloostervereeniging had gericht waarin hij op maatregelen van hervorming aandrong. De voorstellen, welke in de kapittel-vergadering van het jaar 1569 werden aangenomen, waren het gereede antwoord op deze vermaning van den Landvoogd. Terwijl een afgevaardigde uit naam der Congregatie naar Rome zou gaan om de gevorderde goedkeuring te vragen, werd tevens aan de Regeering onmiddelijk mededeeling gedaan van de genomen besluiten, en zoo is het stuk, dat wij zullen mededeelen, in het Archief van Brussel gekomen. Waar derhalve Prof. Acquoy vermeldt [2]: „dat in hetzelfde jaar waarin Marcellus van Lent optrad [1573] het

1) Het klooster van Windesh. III, 306—314.
2) Idem II, 156.

generaal-kapittel hetzij onder zijn voorzitterschap of nog onder dat van zijn voorganger [Wouter van Wenchem] het besluit nam om tot reorganisatie over te gaan", zullen die woorden in zooverre gewijzigd moeten worden: dat dit besluit reeds in 1569 was genomen, toen de laatste prior-superior, die tevens prior van Windesheim was, Wouter van Wenchem nog leefde.

Er moeten echter bezwaren zijn opgerezen na het tot stand komen dezer hervormingsplannen. Joannes Latomus, de geleerde prior van Mariëntroon in Brabant, die op de kapittel-vergadering van 1569 de opdracht ontving om toestemming van den H. Stoel te gaan aanvragen [1]), verscheen eerst in Rome tijdens het pontificaat van Gregorius XIII [2]), dat den 15den Mei van het jaar 1572 was aangevangen. De bulle „Eterni Pastoris", welke den 16den Dec. van het volgende jaar verscheen, maakt dan ook melding zoowel van bovengenoemde kapittel-vergadering in 1569 als van de laatste, welke aan het uitvaardigen van de Pauselijke beslissing was voorafgegaan, toen de Congregatie *nogmaals* had besloten haar toevlucht tot Rome te nemen.

Wanneer wij nu den inhoud van de reeds in 1569 voorgeslagen wijzigingen nagaan, dan blijkt het vermoeden van Prof. Acquoy ten volle gerechtvaardigd: dat de inhoud van de bulle meer afkomstig is van de Windesheimsche vaderen dan van Paus Gregorius XIII. De beschrijving der ingeslopen misbruiken met aangift van de verschillende oorzaken, welke daarbij hebben medege-

---

1) Het aandeel dat Latomus in deze zaak zal hebben gehad wordt hem door Prof. Acquoy slechts weifelend toegekend. (Het klooster v. Windesh. II, 161, noot 8). Met de kapittel-besluiten van 1569 voor oogen komt die aarzeling te vervallen.

2) Foppens. Bibl. Belg. II, 673.

werkt, zoo leerzaam en tevens zoo krachtig getuigend voor den geest van ware hervorming, welke de Windesheimers ook reeds vóór het omwentelingsjaar bezielde, is in het Pauselijk stuk nagenoeg geheel en meestal letterlijk overgenomen. Ook de voornaamste wijzigingen, welke in de constitutie der kloostervereeniging werden aangebracht en allen ten doel hadden om die misbruiken uit te roeien en eene hernieuwing daarvan te voorkomen, vinden wij in het voorstel der Kapittel-vergadering van 1569 reeds aangegeven. Slechts op ondergeschikte punten is de H. Stoel daarvan afgeweken. Zoo bijv. moet de herkiezing van een prior-superior niet om de vijf jaren geschieden, maar alle drie jaren; slechts éénmaal mag hij in zijn ambt op nieuw bevestigd worden en niet zoo dikwerf de uitgebrachte stemmen zich op hem vereenigen. De aloude wijze van klooster-visitatie blijft behouden, niettegenstaande het Kapittel van Windesheim had voorgeslagen om tot dat doel meerdere provincialen aan te stellen.

Ten slotte wensch ik nog op ééne bijzonderheid te wijzen, waarmede wij door het hieronder volgend document worden in kennis gesteld. De kloostervereeniging had reeds lang haren afzonderlijken secretarius of geheimschrijver. Uit de onderteekening blijkt, dat bij de gewichtige vergadering van 1569, Theodoricus Duncanus dit ambt vervulde. Hij was prior van het klooster Eemstein bij Dordrecht, verkeerdelijk in de Pauselijke bul aangegeven als binnen het toenmalige bisdom van Haarlem te zijn gelegen. Om de middelen te vinden, noodig ter uitvoering van de voorgestelde hervormingen, hadden de Windesheimers o. a. voorgeslagen de goederen van eenige vervallen kloosters daartoe te bestemmen. Weinig zal de secretaris van het Kapittel, die dit voorstel op schrift bracht, vermoed hebben dat vier jaren later zijn eigen

klooster, onderwijl tot een puinhoop gemaakt, door Gregorius XIII voor het gewenschte doel zou worden bestemd!

1569, *Mei, Windesheim.*

Voorstellen tot reorganisatie van de Windesheimsche kloostervereeniging uitgaande van het generaal-kapittel.

Nos Prior Superior, ceterique Patres ac Definitores generalis Capituli Windesemensis, Canonicorum Regularium ordinis S. Augustini, in actu e congregatione Capitulari in Windesem congregati:

Notum facimus tenore praesentium, quod quum Spiritu Sancto invocato, precibusque de more praemissis, ad reformationem disciplinae monasticae, quae nimium diu multis in locis collapsa jacuit, totam curam cogitationemque nostram converteremus, provocati imprimis Domino Dei nostri suam Ecclesiam nunc tandem misericorditer respicientis indecibili clementia ac pietate, ex(s)timulati etiam Regiae Majestatis propensissima in religionem voluntate, quam nobis hic congregatis Illustrissimus Dux Albanus plenius suae Excellentie ad nos datis literis insinuavit, volentes tantae expectationi nostroque debiti muneris officio satisfacere, illud praecipue conandum efficiendumque nobis duximus, ut indigatis et cognitís malorum fontibus, contrariisque remediis institutis quam rectissima et certissima via ad medicinam perveniamus.

Vigebat abhinc annis ducentis, quum primum ordo iste in Germania inferiori simul inceptus est institui et spargi, in tam eximia disciplina, tantaque probe conversationis publica existimatione, ut vix ullum in Regiis ditionibus, Brabantia, Gelria, Hollandia, Phrysia, et regione trans Isalam sit oppidulum, in quo non alterutrius sexus aliquod

nostri ordinis collegium reperiatur, utque vix centum annorum spatio, LXXXIIII virorum monialium vero tredecim monasteria, in Capituli nostri generalis societatem coiverint, preter innumerabilia foeminei sexus alia, quae ab eodem dependent. Sed proh dolor, exoriente in ipsis Capituli nostri quasi humeris Lutherana haeresi, eaque in dies latius serpente, sicut publice in urbibus et regionibus civilium ac legitimorum magistratuum contemptus invaluit, ita passim in monasteriis Superiorum authoritas evilescere coepit. Ita ut quum improbitas et licentia quotidie cresceret, et superiores corrigere suos reprobos aut non possent, aut non auderent, subsecuta sit paupertatis abjectio, solitudinis et inclusionis infractio, et castimoniae quoque non una species laesionis.

Quo minus autem istis initiis principio obviam itum, et vitia inde enata deinceps debita correctione oppressa extiterint, praeter alias multas causas, malicia ipsa temporum, quibus et imperatores et reges cedere debuerunt, praecipua in causa fuit. Sed quum nunc singulari Dei omnipotentis beneficio, post tam langam catholicae doctrinae in hiis regionibus captivitatem, in spem pristinae libertatis, et illa, et nos repositi sumus, dabimus enixe operam, ut temporum hac meliore occasione sicut valde obstringimur, ita feliciter et libenter utamur.

Obfuit quoque prioribus temporibus, sicut et hodie, non minime personarum defectus, nam quum ab eo tempore quo introductae fuerunt sectae, pauciores ad religionem monasticam aspiraverint, in quibusdam vero regionibus nemo fere intraneus, coacti fuerunt qui religioni praeerant, ex aliis partibus passim indoctam et egestate compulsam juventutem colligere; unde frequenter apostasiae sunt subsecutae, et pauci inventi ad regendum idonei.

Nocuit quoque vel praecipue ipsius Capituli generalis egestas, nam quum totius corporis nullae potius quam

exiguae copiae essent, ita ut nullae impensae quantamvis necessariae, publice possent tolerari, necessario ab iis remediis comparandis desistendum fuit, quae rebus exhulceratis opem attulissent. Privata vero monasteria, vel temporum, vel sua culpa ad eam inopiam redacta fuerunt (quamquam quod omnia recentioris sunt fundationis, fuerunt ob id minus sufficienter dotata) ut sustinendis tam propiis quam publicis Capituli oneribus haudquaquam suffecerint, nec in praesentiarum sufficiant.

Iam ex ipsis Capituli statutis et privilegiis defectus enatus fuit, primum quidem gravis, nunc vero minime tolerabilis. Nam quum corpus totius Capituli generalis, per utranque Germaniam latissime sparsi, juxta illorum tenorem, hactenus gubernari solet per solum Priorem primariae domus Windesemensis, ita ut quicunque illi domui praesideret, toti itidem Capitulo tamquam caput esset impositus, duplex inde consecutum est incommodum. Unum, quod prior ille (ut vocamus) Superior, suam propriam domum commode gubernare, et toti Capitulo, pro istis praesertim temporibus, intendere non queat. Alterum, quod talis Prior Suprior, qui merito a Patribus eligendus esset, eligatur a fratribus et professis ejus domus, qui aliquando maluerint qualemcumque e suo grege eligere, quam alicui extraneo, etiam alterius domus Priori, quod per statuta ipsis licet, eum honorem deferre.

Venirent et alii quidam malorum fontes hic recensendi, sed quum praecipui detecti fuerint, non tam in iis explicandis opus est oratione, quam in curandis consilio et medicina. Sunt autem remedia per nos excogitata, et in usum transferenda, ea quae sequuntur.

Inprimis ad hoc ultimum, sed prope praecipuum remedium tollendum de gubernatione Capituli generalis, duae a Patribus pridem excogitatae sunt rationes, et a nobis nunc approbatae. Una, ut instituatur talis Prior generalis,

qui nullius privatae domus curam habeat, sed qui liber totum Capitulum cura et cogitatione complecti possit, quique singulas Capituli domos suis temporibus obeundo, per se visitare, reformare, et corrigere, et qui singulis prospicere posset. Altera, ut totum Capitulum in certas Provincias divideretur, praeessentque singulis provinciis sui Provinciales, vel Commissarii qui pari fere authoritate cum Priore Windesemensi (penes quem summa potestas maneret) apud suos visitationis, correctionis, aliaque superioritatis officia excercerent. Sed quia neutra horum institutio per statuta admittitur, sed alteram non habent, alteram impediunt, ad sedis Apostolicae judicium totum hoc remittimus, ut utra via utendum nobis censeat (si non potius, utraque) illam teneamus.

Sed forsan operae precium fuerit, quomodo ad eorum institutionem procedendum putemus, paucis explicare. Censeremus talem Priorem generalem liberum, pro prima quidem vice, ab omnibus Prioribus tunc in Capitulo generali praesentibus, posteris vero temporibus per omnes totius societatis Priores, voce, si in Capitulo generali praesentes fuerint, vel si absentes, scripto (modo voluerint) esse eligendum. Mutandum vero esse singulis quinquenniis, ita tamen ut iterum eligibilis sit, collectoque in illum majore suffragiorum numero continuari possit. Manebit vero domui Windesemensi sua dignitas in ordine, sed que deinceps proprium suae domus Priorem eliget, aliarum domorum more, qui tamen ob domus suae primatum sit et dicatur Capituli Vicarius sitque tempore habendi Capituli perpetuus Definitor. Commissarii vero provinciales proximo Capitulo generali, et ita deinceps per Priorem Superiorem et Patres Definitores nominandi et instituendi venient, mutabunturque de triennio, nisi Definitoribus et earundem Provinciarum patrum sententia ut continuentur magis placuerit.

Caeterum quum, ut dictum est, ipsius Capituli generalis corpus exiguis admodum proventibus fulciatur, singularum quoque domorum facultates, tum ob alias caussas, tum ob proxima bella, et haereticorum insaniam, usque adeo sint accisae, ut res religionis publice curari nequeat, maxime si talis Prior generalis instituendus erit, qui ut publicae utilitati invigilabit, ita de publico veniet alendus, necessario invenienda est via, ut constituto ex annuis proventibus aerario, habeat Capitulum generale, unde suis oneribus ferendis absque privatarum domorum incommodo et subsidio par esse possit.

Invenietur ista via: si sua Sanctitas Capitulo concesserit, ut quorumdam monasteriorum extra Regiam ditionem bona et loca, jam a Principibus quibusdam titulo fundationis, vel etiam ab urbium magistratibus titulo protectionis, occupata, vel brevi occupanda, iisdem illis occupatoribus justiorem possedendi titulum libenter empturis, numerato aliquo pretio cedantur, resignenturque. Quod ut durius sit, patebit ex ejusdem suae Sanctitatis concessione altera via: si ex iis monasteriis quocunque loco positis, quae personis aut aliis necessariis nervis destituta, ita ruinae propinquae sunt, ut difficulter reparari et conservari queant, tria, quatuor aut quinque illorum a Capitulo generali incorporari, et bona communi aerario applicari permittat.

Qua ex re non tantum spectamus religioni restituendae necessariam facultatem, verum etiam illud incommodum, quod ante relatum est de personarum defectu, opportuno remedio sublatum cupimus. Quod ut fiat in eo animi consilio versamur, ut spe proventuum affulgente, statim duobus aut tribus in locis sub Regia ditione scholas instituamus, ubi bonae spei adolescentes literis et moribus ad religionem formentur. Quae scholae futurae sunt ampla

seminaria, non modo ad idoneam verum etiam doctam juventutem in monasteriis sufficiendam.

Accedet, quod quum indocto ocio in monasteriis nihil sit pestilentius, ad id tollendum jam decreverimus, ut in iisdem monasteriis, quae per facultates possunt, conducatur lector Theologus, qui vacuos animos docendo occupet. Quod imitandum in tenuioribus quoque monasteriis ex hujusmodi publico Capituli aerario, vehementer utile et necessarium videtur.

Excitatis hoc modo ad literarum Sacraeque Scripturae studia religiosorum animis, tollenda videtur illa olim patrum nostrorum prohibitio, ne ob turbandam solitudinis et inclusionis tranquillitatem, subditi nostri publice concionarentur, quod alioqui ordini nostro per specialia Apostolicae Sedis privilegia fuerat concessum. Cujus tamen rei vel institutionem vel moderationem ad suae Sanctitatis judicium omnino referimus.

Addimus, quod illius publici aerarii proventibus constitutis, faciliora nobis omnia speremus ad reliquam labem, maxime ad turpe proprietatis vitium omnino tollendum. Quod quum instar leprae non una morbi occasione et specie, occulta tamen, irrepserit, ordinavimus nunc, et in decreta retulimus, ut Priores et Priorissae omnia illa tollant, quae qualemcumque proprii speciem habent, neque posthac subditorum privatis bursis (ut vocant) apud se locum faciant, etiam in reditibus ad propriam ipsorum recrationem concessis, quos in commune convertent, ita tamen, ut suis benigne et discrete illa suppeditent, quae subditi alias licite talibus proventibus procurare solent et possent. Ad quam rem valde opportunum fuerit, si per Sanctitatem suam tollantur condiciones et cautelae illae omnes, quae fere in eorum redituum institutionibus testamentariis vel aliis habentur, ut casu quo tales reditus ad privatorum recreationem concessi per superiores alio

aventantur, illi qui ad eos obligantur, non teneantur monasteriis amplius persolvere.

Ne vero religiosorum animi aliqua haereseos labe a religione ad impietatem, et votorum suorum contemptum avertantur, obligavimus ex certis mandatis omnes subditos nostros ad debitam et anxiam omnium decretorum sacrosancti Concilii Tridentini observationem, praecipue ut ab omni lectione et usu tam suspectorum quam interdictorum librorum abstineant; Prioribus et Priorissis poena absolutionis ab officio proposita, nisi suos subditos in officio diligenter continuerint.

Sane etiam defectus fuit, in solitudinis et inclusionis (ut praediximus) atque etiam castitatis custodia; quibus curandis malis quum a legibus et statutis nostris olim idoneae constitutae sint poenae, haud quaquam opus videtur de novis statuendis cogitare, sed magis connitendum esse, ut veteres illae suos noxios persequantur; quin ex eo omnis disciplinae quamvis firma et necessaria custodia laxetur, infringatur, ac tandem proteratur, si delinquentibus impunitas concedatur, unde pro poena addant contumaciam. Sed quia Superiorum authoritas in quorundam facinorosorum audacia quasi inclusa et constricta tenetur – qui facinorosi sicut medios animos facile ad viciorum societatem impellunt, ita bonos moerore et molestia perturbant – ut itaque authoritas perdita ex justa in illos animadversione restituatur, censemus ad viciorum correctionem ex praescripto legum severissime esse procedendum. Si qui vero post ordinarias correctiones pertinaces et desperati inveniantur, pro modo et merito non tam suae domus carceribus (quod interdum valde est periculosum, nec satis efficax) sed publicis aut mutuatis, invocato etiam si opus est auxilio brachii saecularis, ad certam abstinentiam includantur, vel etiam, tales esse possent, ad triremes dedantur.

Omittimus huc quaedam referre, quae alioqui in publicas decretorum tabulas relata, externa authoritate communiri non egent. Sed quum plaeraque hoc scripto comprehensa omnino postulent Sedis Apostolicae authoritate fulciri, aliquem nostrae Societatis Priorem, nempe Chariss. fratrem nostrum Ven. Patrem *Joannem Latomum* Priorem in Throno Mariae prope Grobbendonck in Brabantia, in urbem ad suam Sanctitatem legandum censuimus. Quamobrem ejus Sanctitatem cum omni qua possimus subjectione et reverentia in Domino rogamus, ut praefatum legatum nostrum clementer respiciat, benigne audiat, et quam potest fieri citissime expediat, quum accedente Dei misericordia non dubitemus hiis mediis (nisi sua Sanctitas, cujus praescripto libenter parebimus, meliora praecipiat) et collapsa posse restitui, et restituta conservari. Oramus etiam et humiliter requirimus Illustriss. Ducem Albanum, Regiae Majestatis summum praefectum, ac piae voluntatis benignum executorem, ut Regia ac suae Excellentiae authoritate nostrum legatum et conatum provehere, ordinem protegere, et defendere privilegia dignetur.

Datum in primaria nostra domo Wyndesemensi, sedente ibidem Capitulo nostro Generali. Anno 1569 die mensis Maii.

F. Theodoricus Duncanus Prior Canonicorum Regularium in Eemsteyn prope Dordracum, ac Notarius Capituli Generalis Wyndesemensis Ss^t.

Rijksarchief te Brussel. Papiers d'État et de l'audience; liasse 114.

D^r. HENSEN.

RECTIFICATIE VAN EENIGE PUNTEN

BETREFFENDE

de geschiedenis van het Mirakel van het H. Bloed te Alkmaar.

Tengevolge van zeer gewaardeerde inlichtingen, welke ik heb mogen ontvangen, moeten de volgende bijzonderheden en veranderingen worden aangebracht in het opstel, opgenomen in het vorige deel dezer Bijdragen.

ad bl. 335 en 398. Het wapen aan het hoofd van den kerkmeestersbrief is niet van den koning van Spanje, maar blijkens kroon en balk van keizer Karel V, die eerst 10 jaar later als onze landheer werd opgevolgd door zijn zoon Philips, koning van Spanje.

Op bl. 338 schreef ik, dat in het jaar 1567 de publieke processie met het H. Sacrament en de Reliek van het H. Bloed wegens de beroertenis na den beeldenstorm van het vorige jaar werd uitgesteld en gehouden is op den 10ⁿ Mei. Ook hier bleek mijn zegsman Boomkamp zich weêr vergist te hebben. Want, zooals blijkt uit de brochure van C. W. Bruinvis: *Te Alkmaar in den Geuzentijd*, Alkmaar 1894, blz. 13, werd de omgang op den 26ⁿ April door de Vroedschap wel in beraad gehouden „uit zake van de beroerte van dezen tegenwoordigen tijd", maar is niettemin op den gewonen 1ⁿ Mei doorgegaan. Immers op dien dag togen meerdere manschappen van Karel van Brimeu, graaf van Megen en stadhouder van Gelderland, langs de stad, hetgeen de burgers, *die ter gelegenheid der processie in het geweer waren*, naar de wallen deed snellen, omdat zij niet wisten, wat er gebeuren zou.

ad bl. 340. Het bericht van G. Boomkamp, dat in het jaar 1540 de 6 stukken goudlaken te Antwerpen

besteld en met Paschen ontvangen, *ter eere van het H. Bloed* gekocht zijn, moet betwijfeld worden. Het kerkmeesters-rekenboek immers spreekt hiervan niet, doch noemt alleen *daarvoor* een legaat van 150 carolusgulden en een viertal gevers ieder van *f* 6,—.

ad bl. 351. Het houten Reliquiarium is afkomstig van wijlen den Heer Nijssen, die het gekocht had op een boelhuis. Het huis van genoemden Heer, 't welk Goliath in den gevel toont, is wel opmerkelijk van binnenbouw en wordt wel door de volksoverlevering als kerk aangenomen, maar kan „het blauwe paert in Ransdorp" niet zijn, wijl deze eerste kerk der St.-Matthiasstatie niet aan de noord-, maar aan de zuidzijde der Langestraat gelegen was (zie Bijdr. XXI, bl. 190).

ad bl. 355. Hier is eene ernstige vergissing door mijn schuld. Achter het gips *in den voet* van den Monstrans, welke met den nodus uit het begin dezer eeuw dateert, is *niets* gevonden, zoodat mijn vermoeden, dat de datum 1643 uit eene vroegere constructie van den voet zou zijn overgenomen, allen grond mist. Maar het jaartal staat gegraveerd in *de bovenzijde van het onderste middenstuk*. Als men den nodus met den voet wegdenkt, dan bestaat de Monstrans uit 3 deelen: het bovenstuk (de bewaarplaats der Reliek), het middenstuk (de plaats voor het H. Sacrament) en het onderstuk. Als men nu het middenstuk losschroeft van dit onderstuk, dan is de gegraveerde datum in den bovenkant hiervan aanstonds zichtbaar. Uit dit jaartal 1643 ook eene conclusie te trekken is voor den ouderdom van heel den Monstrans zonder den voet en den nodus, is toch niet gewaagd. Evenwel blijft de constructie van bovenstuk en bovenste middenstuk opvallend verschillend. Op deze zelfde bl. moet „het blauwe paard" worden verbeterd door: „wijlen den Heer Nijssen."

Hageveld. E. H. RIJKENBERG.

HET MENGELWERK

VAN HET

KERKELIJK NEDERLAND.

Jaarboekje voor Katholijken door Burgmeijer en Wénsing.

1847—1856.

Het nog alom-bekende en goed ter faam staande jaarboekje *Kerkelijk-Nederland* bevatte in zijn Mengelwerk eene reeks van kostbare bijdragen tot de kerkelijke historie van Nederland, bijzonder ook tot die van het bisdom Haarlem. Een overzicht nu van hetgeen er voor den beoefenaar van het zooeven-genoemde onderdeel onzer kerkel. historie belangrijks in die jaarboekjes voorkomt, mag misschien thans reeds een aangename wegwijzer heeten. In de orde der jaren harer verschijning gerangschikt, gaan hier alle bijdragen van het Mengelwerk volgen, en die, welke de geschiedenis van het bisdom Haarlem toelichten, zullen daarbij het belangrijkste van hun inhoud vertoonen.

A° 1847. De bijdragen in het Mengelwerk waren:

1. De Seminarieën der Hollandsche Zending en bijzonder het Klein Seminarie Hageveld.
2. Verhaal van de opkomst der nieuw opgerechte Pastorye [1]) door Th. de Cock.
3. Het huis der broeders van het Gemeene leven, later het klooster der Reguliere Kanunniken van den H. Augustinus te Albergen.

1) Der S. Petrus-parochie te Leiden.

Wat nu de eerste der hier vermelde opstellen betreft, het verhaalt in het kort, hoe reeds onder den Apostolischen Vicaris Sasbold Vosmeer het college der Hollanders te Keulen werd gesticht, doch later, A° 1683, naar Leuven overgebracht, waar ook vroeger, A° 1617, reeds eene dergelijke stichting was gevestigd onder den naam van „Hooge Heuvel.”

Na de invasie der Franschen echter ging de Leuvensche kweekschool (met haar dubbel college) vooral door de trouweloosheid van een valschen broeder verloren. [1]) Hierna komt, in 1799, het nieuw-gestichtte groot Seminarie Warmond ter sprake, en evenzoo het groot Seminarie, dat in datzelfde jaar te 's Heerenberg gevestigd werd voor de Seminaristen, uit de Aartspriesterdommen, buiten die van Holland, Zeeland en West-Friesland afkomstig. Op 1 Mei 1817 wordt Hageveld bij Velsen geopend, en in 1819 het Seminarie te Culemborg. Daarna houdt het opstel zich met de geschiedenis van Hagevelds ondergang en herleving bezig en brengt die historie tot op 14 April 1846, den dag der eerste-steen-legging van het nieuwe Hageveld te Voorhout, door Z. D. Hoogw. den bisschop van Curium. De hoeksteen werd gelegd door den Aartspriester Kervel.

Dit opstel heeft voor den historicus deze eigenaardige verdiensten, dat het de namen van zeer vele Seminarie-oversten opgeeft. Het Seminarie te 's Heerenberg bijv. is, na een bestaan van 43 jaren, gedeeltelijk overgebracht naar Warmond. De namen echter der 's Heerenbergsche Presidenten en Professoren staan in het opstel met de jaartallen van den duur hunner bediening aan het Seminarie, volledig opgegeven. En evenzoo geeft het op-

---

1) Die valsche broeder was een Jansenistische president. Reeds in 1728 was de „*hooge heuvel*” door de Jansenisten bijkans overweldigd.

stel de Presidenten van Keulen, van Leuven, van Warmond, en de namen der Stichters van Warmond en Hageveld.

Het tweede opstel werd — zoo zegt de redactie — door haar des te liever geplaatst, omdat zij er eenige aanteekeningen bij konde voegen over andere kerken van Leiden. Zoodoende is deze bijdrage, in haar geheel, een ferm overzicht geworden. In de Cocks verhaal zien wij benevens zijn mededeelingen over de oprichting der pastorie van de Sint Petrus-kerk, reeds een aanhoudend gaan en trekken van verschillende priesters, die te Leiden dikwerf slechts zeer kort komen toeven, voorts het samenbrengen der Waalsche en Vlaamsche werklieden in een gebouw aan de West-Havenstraat, en zoo nog menige andere historie-bijzonderheid buiten het eigenlijke onderwerp van het „verhael" gelegen, maar het vervolg van de Cocks verhaal en de aanteekeningen der redactie hebben hier een vrij volledig overzicht van Leidens kerken en pastoors na de Reformatie aan toegevoegd. Hiertoe behooren zelfs de minder bekende pastoorslijsten van eene Jesuiten-statie. Wij durven, met deze bijdrage voor ons, wel zeggen: Leidens kerkelijke historie kan, zonder naslaan der Aanteekeningen, nooit goed geschreven zijn of worden.

A° 1848. Dit jaar luidden de titels der Bijdragen van het Mengelwerk aldus:

1. De Katholyke Gemeente van Rijswijk.
2. De Broederschap der Kalenden. (Latijn en Hollandsch). [1])

1) De redactie van het jaarboekje stelt hier in een noot deze woorden: *Van den eersten dag der maand*, doch voegt een vraagteeken achter dit gezegde. De broeders der Kalenden hadden gemeenlijk tweemaal per jaar een samenkomst en hielden dan het officie voor de overledenen.

3. Uiterste wilsbeschikking van Z. H. Paus Adriaan VI. (Latijn en Hollandsch).
4. Levensschets van den H. Bonifacius, Apostel van Duitschland.

Het eerst-vermelde artikel overziet Rijswijks kerkelijke historie van 1304 tot 1842. Niet overal is deze historie aaneensluitend te noemen, want nauwelijks lezen wij in de eene alinea, dat anno 1304, zekere Diederik als pastoor van Rijswijk vermeld wordt, of de volgende alinea deelt ons reeds mede, dat tijdens de hervorming de oude pastoorswoning (op een plek, die nu de Pastoorskrocht wordt geheeten) met geweld is afgebroken. Spoedig ook wonen wij de Jansenistische overweldiging bij. Maar toch heeft dit artikel de bijzondere voortreffelijkheid voor den historicus, dat het loffelijke feiten meedeelt betreffende twee roemrijke Katholieke familieën wier namen nog in de streek van Rijswijk worden gezegend. De familie Suys treedt, reeds tijdens de hervormingsdagen, als beschermster op der Rijswijksche Katholieken, en een lid der familie Van der Kun doet, onder behulp van eenige andere parochianen in 1771 door procureur W. de Bas een request indienen bij de Staten, met verzoek, dat een Katholiek priester, in plaats van den Jansenistischen geestelijke zal toegelaten worden.

In latere jaren verloochenden de Van der Kuns dit optreden van een hunner vaderen niet.

A° 1849. De Bijdragen waren dit jaar:

1. De oorsprong der Fransche Carmelieten-kerken te Amsterdam, 's Gravenhage en Leiden.
2. De nagelaten geschriften van den H. Bonifacius, Apostel van Duitschland.
3. De Kloosters in het voormalige Bisdom Utrecht.

De eerste en derde dezer bijdragen zijn zeer belangrijk: Al aanstonds begint het eerste opstel met een rectificatie van de dwalingen, welke over de vestiging der Carmelieten te 's Gravenhage, in het *R. C. Jaarboek* van 1836 [1]), (onder redactie van Dr. Jan J. T. Wap te Breda) waren afgedrukt. Daarna geeft het in eenige bladzijden den lezer een overzicht, wat wel Pater Abraham Bertius over zijnen broeder Joannes Bertius (of Caesar a Bonaventura) betreffende de Carmelietenvestiging in den Haag, geboekt heeft in het werk: *Les Fleurs du Carmel de France, ou la vie de plusieurs Carmes Déschausséz, célèbres par leur pitié. Anvers.* (*Paris*) 1670, *pag.* 225 *suiv.* De genoemde pater Caesar, in overleg met den Apost. Vicaris handelend, vond evenwel bergen van moeilijkheden te overwinnen, zoo zelfs dat hij ge-noodzaakt was te gaan wonen bij zekere Princes van Portugal [aan het huis van Oranje verwant, en echtgenoote van den pretendent Don Lodewijk, kleinzoon van Beja]. Hij had deze met hare zonen te Parijs leeren kennen. Later evenwel viel de man juist bij dit doorluchtig personaadje in ongenade, kwam daardoor nog in levensgevaar en kon zich slechts redden door de vlucht. Doch het goede werk was geboren, en het door ons hier besproken opstel geeft — na Bertius — van 1656 af een pastoorslijst op der Carmelieten, die geregeld doorloopt tot aan Pater Leopold Jaquinot, † 5 Sept. 1816. Daarna drie Seculieren.

Van de Leidsche Statie, ouder dan die van den Haag of Amsterdam ontmoeten wij hier slechts een zeer korte vermelding doch ook een complete pastoorslijst, sluitend met één Seculier. Over de statie Amsterdam is evenzoo

---

1) Dit boekje verscheen tot 1844. Zijn opvolger was het *Kerkelijk Nederland.* Zie hierover de voorrede in *Kerkelijk Nederland*, jaarg. 1851 en Mes, *de Kath. Pers van Nederland*, bladz. 283.

geschreven en na de lijst der paters-pastoors volgen nog vier seculiere herders opgegeven tusschen 1806 en 1841.

Het artikel, dat hierboven den titel droeg van *De kloosters in het voormalige Bisdom Utrecht* bevat den Catalogus van een kostbaar deel der Bibliotheek in het Seminarie te Warmond, en wel van die verzameling van *Beschrijvingen van of Aanteekeningen over Abdijen, Kloosters, Kerken en Gestichten, bewerkt of bijeengebracht door C. van Alkemade en P. van der Schelling* „welke — zoo zegt het artikel — „onder meer belangrijks in „openbare verkooping zijn gebragt te Amsterdam op den „17 Januarij 1848 en volgende dagen, nadat dezelve „meer dan 80 jaren verholen waren geweest.” Bijkans zeventig nummers van die verzameling staan (met nummer en bladzijde van den Catalogus der verkoop) in het artikel opgegeven, en de openbaarmaking werd hier noodig geacht, „omdat eene kleingeestige voorwaarde bij den „verkoop het opgeven van den naam eens derden nood„zakelijk maakte, en de eigenlijke bestemming dier stuk„ken daardoor onbekend is gebleven.” 1) Zeer veel, van hetgeen men in de latere kloosterwerken van Römer, Schotel en anderen ontmoet, is aan deze *eenige* Warmonder-collectie van kloosterbeschrijvingen, van rekeningen, brieven, copieën en charters ontleend.

A° 1850. De Bijdragen luidden:

1. De Sint Willibrordus-kerk (Het Vrededuifje) te Amsterdam.
2. Chronologische Volgreeks der Pauselijke Nuntiussen aan de boorden van den Rijn.

---

1) Aldus letterlijk de redactie van het jaarboekje. Men schijnt hier te willen zeggen: Wij, katholieke koopers, moesten in commissie laten koopen; anders had men ons den koop niet gegund.

3. Het ontstoken licht bij de Kerkelijke Godsdienstviering.
4. Iets over de geschiedenis van den H. Willibrordus.

De eerste Bijdrage alleen besprekende, vermelden wij dat het verhaal begint met de komst van een onbekenden priester te Amsterdam; deze is na drie maanden weder vertrokken voor 1682, en ook zijn opvolger bleef slechts zes maanden ter Amstelveste. Maar daar de vergrooting der stad het oprichten eener statie in den omtrek dier vergrooting noodzakelijk maakte, werd door de kerkoverheid op 5 Maart 1682 Philippus Mensing aangesteld. En van nu af gaat het historie-verhaal geregeld door tot op den Zeereerw. heer Henricus Awater. Boeiende bijzonderheden komen daarbij voor, o. a. de onaangenaamheden, die indertijd Pastoor Schouwen van het gerecht had te doorstaan, wegens eene vertaling van „Hiob" en „Simson", door hem te Deventer uitgegeven. Onder meer heeft tot samenstelling van dit schetsje gediend het Archief van het Aartspriesterdom van Utrecht.

A^{0} 1851. Twee opstellen verschenen dit jaar als Mengelwerk:

1. Legende van de H. Ursula.
2. De hierarchieke rang van den H. Willibrordus en zijnen zetel te Utrecht. Het geschil over dezen laatsten tusschen den H. Bonifacius en den bisschop van Keulen.

Omtrent de eerste bijdrage veroorloven wij ons de eerste alinea weer te geven. Zij luidt aldus:

„Daar de H. Ursula hier te lande niet alleen als patrones te Warmenhuizen en in de kerk van het Beggijnhof te Amsterdam, maar ook elders door vele geloovigen met bijzondere godsvrucht wordt vereerd en onder de dusgenoemde Hollandsche officieën op den 21 October ook

het hare is gerangschikt, vonden wij het niet geheel ongepast, in ons jaarboek de legende over die Kalidoonsche vorstin en hare gezellen op te nemen, zooals wij die bij Ozanam, *la Civilisation Chrétienne chez les Francs* hebben aangetroffen; wij laten haar van enkele aanmerkingen vergezeld volgen."

En nu volgt als inhoud dezer aanmerkingen, *primo* een klein overzicht over de namen van de mededeelers der Ursula-legende, vervolgens het opnoemen der namen van de „*Ursula met tien gezellinnen*", en eindelijk een verdediging van Vondel als Ursula-zanger, tegen Witsen Geysbeek. Dit alles evenwel is zeer beknopt behandeld en in een zevental bladzijden saamgevat.

A° 1852. De bijdragen van het Mengelwerk waren:

1. De R. K. Gemeente Nes- en Zwaluwenbuurt.
2. Bijzonderheden betreffende de R. C. Statie van Weesp.
3. De lijkverzorging der oude Christenen.

De zeer bewerkte historie van Nes en Zwaluwenbuurt begint met 1631 en loopt tot aan 1844, het jaar der komst van pastoor Verlaat. Deze parochie maakte tot het begin der XVII^de^ eeuw met Buitenveldert, Bovenkerk en Quakel de vier Kerspels uit, die onder de parochie stonden van den H. Urbanus te Amstelveen. De Nesse plagt evenwel een kapel te hebben, om welke reden deze plaats van ouds een kapellaanschap placht genoemd te worden.

De tweede pastoor Mr. Joannes Vechteresse liet de Boekerij na, die boven de kerkekamer haar plaats vond. Twee leeken, W. Griffioen [1]) en P. Omzigt [2]), waren mede eerste weldoeners der parochie.

---

1) Griffioen liet bij zijn dood zijne boerenwoning met omliggende landerijen aan de parochie, in de dagen toen het kerkhof werd aangelegd.

2) Omzigt hielp door leening en fundatieschenking aan de herbouwing der pastorie.

De redactie van het *Kerkelijk Nederland* eindelijk heeft onder den aanvang van het artikel deze noot geplaatst: „De meeste bijzonderheden dezer korte schets zijn wij „verschuldigd aan de nasporingen van den waardigen Her- „der dezer gemeente, den Z. E. Heer W. Verlaat, die „dezelve „in hoop op navolging" heeft bijeengebragt en „ons welwillend ten gebruike afgestaan."

Aan het artikel over de Statie van Weesp zijn zeer vele bladzijden gewijd. Eene oude quaestie over grensscheiding, eene kapellanie-vermelding uit 1429, eene korte vermelding van twee Weeseper-kloosters, voorts de kerkbouw na 1744, en vooral de historie van het Burger-Weeshuis vormen de breede elementen, waaruit het verhaal is samengesteld. Maar daarenboven komt de roemruchte pastoors-geschiedenis van Weesp voor het voetlicht! Zij waren allen, volgens onzen auteur, „al zeer deftige mannen", doch de bekende pastoor Nanning oogst hier de beste lauweren. Deze herder had de droefenis te dragen, dat sommige en vooral een drietal zijner onderhoorigen met de stadsregeering tegen den pastoor, in zake van armverzorging, ja eigenlijk in zake van heel zijn rechtsmacht, gingen samenheulen, en dien ten gevolge kreeg de pastoor een verbanningsvonnis en werd er arrest gelegd op de goederen in het pastoorshuis. Verder is pastoors Nanning's roem ook voor altoos verbonden aan zijne overbekende predikatieën.

A° 1853. Een enkele Bijdrage verscheen dit jaar:

Erasmus van Rotterdam in zijne betrekking tot Luther.

Deze enkele bijdrage kan echter voor heel een reeks volstaan. Waarom? Omdat wij hier telkens ex ungue leonem erkennen. Erasmus wordt hier gehandhaafd als

zijnde en blijvende ten einde toe Katholiek. Maar in de eerste helft van zijn gelijkleven met Luther was het in den grooten Rotterdammer niet alles even zuiver. Als humanist staat Erasmus dadelijk veel te scherp tegenover de theologen en monniken, die, evengoed als hij, den luister der classieken wilden ophalen, maar aan die zaak terecht twee verschillende zijden opmerkten. Voorts tast Erasmus de misbruiken aan binnen het Troye der H. Kerk ingedrongen, maar tevens schrijft hij in eenige werken op allerbitterst ironische wijze tegen de religieuzen en zelfs tegen bisschoppen, omtrent punten waarover niet hij heeft te adviseeren.

Nu treedt daar Luther op, de humanist bij uitnemendheid, de geeselvoerder tegen de verbasterde kerk! Eerst begint nu Erasmus met slechts eventjes Luthers geschriften in te zien en zijne houding bepaalt er zich liever toe, om aan Luther gematigdheid te prediken. Luther mocht, zóó heftig te werk gaande, eens de hoogere geestelijken innemen tegen... de letteren! In latere dagen komen Erasmus en Luther te samen in correspondentie en vriendschap, ja men wrijft Erasmus alom, vol toorn, de verdenking aan, dat hij Luthers werken schrijft. Voorwaar, dat hindert onzen Bataaf; hij heeft zich immers nooit op Luthers gebied begeven! Maar toch, hij kan *au fond* den Wartburger niet verfoeien. Neen, als Luther, wat al te vroeg en door bijzondere personen, als buiten de Kerk staande wordt gescholden, dan verdedigt Erasmus den oproerling; de vreeselijke kreet van Wittemberg tegen de aflaten heeten nog lang bij Erasmus *„nugae illae Indulgentiarum.”* En als nu eindelijk paus Leo X Luther heeft geexcommuniceerd, dewijl alle andere vereenigingsmiddelen [ook eindelijk de afkeuringen van Erasmus tegen Luther] te vergeefs zijn aangewend, o, voorzeker, dan eert Erasmus den persoon des pausen, hij erkent ook wel

het gezag der bulle, doch diezelfde bulle heet evenwel bij Erasmus *ontijdig*. „Erasmus overtuiging" — zoo zegt het opstel op pag. 189 — „verhief zich niet boven de „vroegere oppervlakkige opvatting van Luthers onder„neming en stellingen." Ofschoon dus nooit het Catholicisme verloochenend, heeft Erasmus in dit eerste gedeelte van zijn gelijkleven met Luther, zoodoende der goede zaak van Christus kerk bepaald geschaad.

Wij meenden hier het artikel van het Mengelwerk tot zooverre te moeten schematiseeren, omdat men in andere werken over Erasmus [1]) dit eerste gedeelte van Erasmus leven zelden zóó fijn en tevens zóó categorisch omschreven vindt. Het tweede gedeelte, *Erasmus pennestrijd tegen Luther*, laten wij, als meer bekend, hier rusten. Vermelding verdienen nog verder deze twee zaken: *vooreerst*, dat de Latijnsche text van Erasmus' brieven telkens de stellingen van het artikel staven, en *secundo* dat ook, bij het aarzelen van Erasmus om tegen Luther te gaan schrijven, opnieuw de omstandigheid wordt bewezen: *dat Erasmus, als dogmaticus, geen grootheid der eerste klasse was*. Ongetwijfeld werpt deze historische particulariteit een bijzonder licht op al hetgeen Erasmus „heeft aangedurfd" en „niet heeft aangedurfd."

A° 1854. Heel het Mengelwerk van dit jaar is onder den naam *Musius* saam te vatten.

Voorts omschrijft het voorwoord van het jaarboekje eerst het Mengelwerk, met deze woorden:

„Het Mengelwerk van dezen jaargang wordt geopend door het nog onuitgegeven gedicht: *Verus Monachus* van onzen martelaar Musius van *Delft*, afgedrukt naar het eigen handschrift des martelaars, hetwelk in de pastorij

---

1) Audin, Busken Huet, enz.

der Oud-Roomschen in den Hoek van *St. Maria* te *Utrecht* berust, en tot dit einde bereidwillig werd afgestaan."

Na eene korte omschrijving van het „*Verus monachus*", gaat de voorrede dan verder aldus voort:

Het uittreksel uit de onuitgegeven „Annales van F. Dusseldorp, zijnde de beschrijving van Musius' marteldood en de *Excursus* van G. Lappius van Waveren, zijn mede naar het handschrift der genoemde pastorie afgedrukt. Het laatste stuk was, blijkens den titel en ook de onnauwkeurigheden van taal en stijl niet voor het publiek, maar voor een vriend, den aldaar genoemden R. van Medenblick, tot eene bijdrage voor diens geschrift over den marteldood van Musius bestemd. Indien dit geschrift bekend ware, zou het zeker verkieslijker geweest zijn, de *Excursus* van Lappius ongedrukt te laten; nu echter heeft hij, wegens de bijzonderheden, welke hij bevat, eenige waarde. Werd hij echter uitgegeven, dan, meende men, moest hij in zijn geheel en onveranderd afgedrukt worden, gelijk hij is. Lappius deelt vele bijzonderheden bij wijze van aanteekeningen op eenige aangehaalde woorden van Estius, *Hist. Martyrum Gorc.*, mede. Die woorden zijn telkens, in het begin van den regel, cursief gedrukt; doch tot beter verstand zijn de plaatsen, waarin bij Estius die woorden voorkomen, in haar geheel teruggegeven in de *Annotationes*, waarin tevens eenige plaatsen van schrijvers, waarnaar Lappius verwijst, alsook aanteekeningen aangaande eenige personen zijn opgenomen."

Tot zoover de voorrede. De historicus zal bevinden, dat de „*eenige plaatsen van schrijvers*" uit de laatste zinsnede, alsook de *Aanteekeningen* de moeite van het naslaan beloonen. Uittreksels van Abr. Briennius, van Andr. Valerius, en van het *Necrologus Eccl. Bat.* lichten hier de persoonlijkheid van Dusseldorp toe. C. Burman's *Traj.*

eruditum stelt G. Lappius a Waveren aan den lezer voor, en uit de *Rel. Jac. Torrei*, uit die van *Phil. Roven* en uit de *Annot. van Briennius* wordt een kort verslag over Medemblickius leven saamgesteld. [1]) Als toelichtende citaten over Musius, en ook over een zijner beulen (Aumale) worden stukken geciteerd uit Meursius, uit Junius, uit Bor, uit de *Hist. Episcopatuum*, uit Estius, uit Sedulius, uit eene Beschrijving der stad Delft en uit Plempius. Wij meenen dus het Mengelwerk van dit jaar wel het *Finis coronat opus* te mogen nageven. Wel is het *Kerkelijk Nederland* nog tweemalen na 1854 verschenen, doch men zal zien, dat het Mengelwerk dezer jaren buiten onze bespreking valt. Ziehier evenwel de vermelding:

A° **1855.** De kerkwijding.

A° **1856.** 1. Nieuw opgerichte Staties in het district Twente, provincie Overijssel.
2. Hungerus, bisschop van Utrecht.

Moge dit overzicht nu iederen historicus van Haarlems historie ten gids kunnen strekken bij de ietwat snellere studie van *Kerkelijk Nederland!*

Leiden. P. M. Bots, *Pr.*

1) Zie in *het Jaarboekje*, pag. 198 en volgende.

DE STATIE VAN S. FRANCISCUS
TE ALKMAAR.

Pater HENDRIK HUIBERTSZ. BUITENDIJK werd den 10 Augustus 1622 door den provinciaal der minderbroeders *Judocus a Castro*, met toestemming van den vicaris-apostolicus, naar Alkmaar gezonden ter vestiging eener statie. Hij werd er gehuisvest en 3 maanden onderhouden door *Guurtje Jacobs*, weduwe van *Thomas van Sammer*, vervolgens 7 jaren geherbergd door de echtelieden *Hendrik Pauw* en *Maartje Jans*, en na haar overlijden uit hare nalatenschap nog 2 jaren van kost en kleeding voorzien. *Westphalen* noemt hem zeer godvruchtig en geleerd en zegt, dat hij veel voorname geuzen bekeerde, met name *Coetenburg*, *Jacot*, *Camay* en *van Wesel*. Door zijnen provinciaal opontboden, nam hij afscheid van zijne gemeente, die hem zeer beminde. Zekere *Comes*, aan den Voordam wonende, zeide hem, zijn heengaan niet te zullen gedoogen; *Buitendijk* trachtte hem neêr te zetten, maar *Comes* vervoegde zich bij burgemeesteren, met het gevolg, dat de provinciaal van stadswege met de sluiting der kerk en de niet-toelating van een ander pater bedreigd werd, liet hij *B.* niet dadelijk terugkomen; deze werd daarop hersteld en overleed den 20 Juni 1640.

Zijn opvolger was ANTHONIE VERHASSELT, van Brussel of Hasselt, die volgens *Westphalen* veel getimmerd en ingehaald heeft, „eerst mager en habyl, daarna dik en onbekwaam" was, 2 kerken en 3 huizen bezat. Met die 2 kerken bedoelt deze aanteekenaar ongetwijfeld de 2 naast elkander staande perceelen aan de Schoutestraat,

te voren de herberg *de Guldekroon*, waarin tot de opheffing der statie de kerk gehouden is. Behalve in het bezit van gebouwen, mocht hij zich ook verheugen in eene gift van *f* 1000 door *Trijntje Pietersd. Kerver* voor het doen maken van een monstrans [1]). Sedert 1661 hield hij aanteekening van hen, die het kleed aannamen van de 3e orde van *S. Franciscus* en doorgaans een jaar later professie deden (tot 1725 beliep het aantal 70, waaronder slechts 6 mannen). In 1662 noteerde hij ook een 70 personen als leden der aartsbroederschap „de Chorda" (het Koord van *S. Franciscus?*), waarin tot April 1722 in het geheel 280 personen, meest vrouwen, zijn opgenomen. Hij overleed „aan een grooten steen" den 22 Januari 1670, naar luid van het doodenboek 30 jaren met hoogen lof en groote vrucht de gemeente bediend hebbende [Zijn broeder *Pieter*, mede minderbroeder, is den 23 April 1665 gestorven].

Nevens hem stond in zijne laatste levensjaren en na hem werd zijn plaatsvervanger ANTHONIE SCHUURMANS, immers van Paschen 1663 tot 30 Januari 1674 werd het doopboek door dezen bijgehouden. Hij overleed den 24 Februari van laatstgenoemd jaar. Wij kunnen van hem niets anders mededeelen, dan dat zijne zuster *Maria* in 1668 professie deed als begijn, en dat hij den 3 September 1673 zijne zuster *Theresia*, die almede het geestelijk leven gekozen had, door den dood verloor.

MICHAËL NUYTS, een brabanter, was hier al vóór *Schuurmans'* verscheiden, reeds den 17 Februari een doopeling inschrijvende. Hij had te voren de wijsbegeerte en vervolgens 9 jaren de godgeleerdheid onderwezen. *Westphalen* noemt hem wel geleerd en zegt dat hij lector

1) Zeer waarschijnlijk de oude nog in de St. Dominicus-kerk gebruikt wordende, waarin het jaartal 1650 staat.

geweest is, maar kent hem geen bekwame uitspraak toe; voorts verhaalt hij, dat *Nuyts* meer timmerzuchtig dan zielenzoeker was, en dat hij de 2 „kerkkasteelen" vereend, vergroot en veranderd heeft, tegen den zin van de stads-overheid en van zijn uit Brabant gezonden medepater NICOLAAS, zulks volvoerende [1]). Wij weten reeds, dat deze zegsman niet ingenomen was met de door hem beleefde kerkverbeteringen, en wat zijne beschuldiging van minder ijver voor het geestelijk heil der kudde betreft, de *Labores exantlati et fructus collecti a R.R. P.P. minoribus recollectis ordinis sancti Francisci in Foederato Belgio A^{is}* 1684–1685 leeren ons, dat *Nuyts* in één jaar 40 kinderen doopte, 10 huwelijken voltrok, 30 stervenden berechtte, met Paschen omstreeks 500 communicanten bediende, p. m. 4000 hostiën uitreikte, 3 gezinnen bekeerde en 200 predicatiën hield, behalve de onderrichtingen in den catechismus. Dit alles getuigt zeker van groote werkzaamheid en van den bloei der statie. Van het uiterlijk der kerk kunnen wij ons eene voorstelling vormen door de afbeelding op een gegraveerden glazen beker in het Stedelijk Museum [2]); de beide hooge, niet fraaie maar toch geen karakter missende gevels verklaren eenigszins *Westphalen's* kenschetsing van kerkkasteelen.

Pater *Nuyts* schreef als weldoeners der statie en bevorderaars van zijn dienstwerk in het doodenboek: 16 April 1676 *Maria Roomers* (sedert het vorige jaar tertiarisse),

---

1) Eene aanteekening, maar van later datum, wil, dat *Nuyts* tusschen 1680 en 1690 *de Guldekroon* kocht en herbouwde; is zulks juist, dan zouden wij moeten veronderstellen, dat hij het perceel te voren in huur had, maar in aanmerking nemende wat *Westphalen* van hem en van *Verhasselt* bericht, schijnt het ons aannemelijker, dat laatstgenoemde reeds eigenaar was.

2) Van vóór 1760. Het inschrift luidt: 'T WEL. VAAREN. VAN. DEESE. HEYLIGE. KERK. EN. DES. EERWAERDEN. PATER. HENDRICK. BOOTEN. MET. SYN. HEELE. GEMEENTE. VAN. ALKMAAR.

25 December 1677 *Emerentiana Cuypers, filia devota* 3 *regulae singularissime de hac missione merita*, 28 December 1678 *Cornelis Croone*, 2 dagen later *Jan Carssen*, *tertiae regulae, qui plurimis annis inservivit altari, vir placens Deo, cuius memoria in benedictione sit*, 24 November 1679 *Vincentia Gaeff*, aan wie de groote prachtig gedreven zilveren lamp te danken was [1]), 19 Mei 1680 *Jannetje Joosten filia tertiae regulae, quae ultra quadraginta annos in eadem zelose vixit*, 1 December 1686 *Anna Hendriks, filia devota, quae quasi domestica Joannis domui nostrae inservivit* (in November 1687 wordt zij *benefactrix predecessorum* genoemd, die de verplichting had achtergelaten om 20 jaren lang haren sterfdag te vieren). *Nuyts* zelf overleed den 25 September 1689. Zijn assistent was vermoedelijk FRANCISCUS PETERS, die den 28 December 1687 een huwelijk, den 3 Januari 1688 een doopeling inschreef.

Den 20 October 1689 kwam hier „na disputen", door den overste *Margatius* te Amsterdam uit Leiden gezonden, GERARD SCHOONHOVEN, een gouwenaar, die den 11 Augustus 1698 stierf; zijn plaats schijnt vervolgens ingenomen te zijn door een JOHANNES SCHOONHOVEN, overleden in 1704 en opgevolgd door HENDRIK VAN UITERWIJCK, die te Vollenhove uit een aanzienlijk geslacht geboren was. In 1707 liep het gelukkig voor dezen af,

1) Zij prijkt met haar wapen, dat een ster en een vlucht gekwartileerd vertoont. *Rooze* noemt deze lamp afkomstig uit het geslacht der Coetenburgen.

Dat deze familie lang in aanzien is gebleven blijkt hieruit, dat *Cornelia Baldina Adriana Coetenburg*, weduwe van *Hendrik Cromhout*, heer van Nieuwerkerk, den 19 October 1710 voor burgemeesteren van Alkmaar in ondertrouw werd opgenomen met *François Adolph* baron *von Zinzerling*, minister-resident bij H. H. M. van Zijne Catholieke Majesteit *Karel III* [als zoodanig slechts naamkoning van Spanje, daar *Philips van Anjou* in 1700 den spaanschen troon beklommen had; als duitsch Keizer heette hij sedert 1711 *Karel VI*]. Het „betoog", d. i. het bewijs van het ongestoord verloop der geboden, werd verzonden, het huwelijk dus elders voltrokken.

toen hij in September met een aantal paters uit verschillende plaatsen, die tegen den inhoud der placcaten in den lande gekomen waren, voor de Staten van Holland gedaagd was. De pater-predikheer *le Roy* en de paterjezuiet *van Susteren* werden toen genoodzaakt het land te ruimen, maar *Uiterwijck* mocht blijven, volgens het verhaal van *le Roy* ofschoon hij na, volgens een ander aanteekenaar omdat hij reeds vóór het uitvaardigen van het placcaat hier gevestigd was; de laatste aanteekenaar voegt er bij, dat de oproeping met voorkennis van burgemeesteren was geschied, maar deze het hof lieten handelen, om de roomsch-catholieken niet in te nemen tegen de stads-overheid, die door de wereldlijke priesters, het aan de hooge overheid wijtende, ontschuldigd werd.

In 1715, op den 13 Juni (*H. Antonius* van Padua), vierde de geestelijke zuster *Trijntje Cornelisd. Berghout* haar 50-jarig jubileum; zij was niet te Alkmaar in de orde opgenomen, maar van elders gekomen.

In 1725 hielden 465, in 1726 448 personen hun Paschen. Behoorden te voren reeds aanzienlijke personen tot de statie (onder de dooden werden aangeteekend: 1660 *Willen Jansz. Camay*, 1662 *Ida Jacot van Axele*, vrouw van Ayyoct, 1664 jonkheer *Cornelis Calslagen*, 1667 *Hermanus Verscueren*, heer van Hugoort, 1669 jonkheer *Andries van der Hoogh*, 1670 mevrouw *Dieuwertje van Teylingen*), tijdens pater *van Uiterwijck* mocht zij bogen op de familie *de Blois van Ginderdeure*, waarover wij het volgende mededeelen:

7 November 1694 huwen *David d. B. v. G.* en *Engeltje Courte;* getuigen *Jacobus Torenburg* en *Catharina Prangers* [1]).

---

1) *Torenburg* werd als tertiaris ingeschreven in 1676, — *David de Blois v. G.* een jaar later, in 1678 professie doende, gelijk *Catharina Prangers*, 1694 en 95.

27 Maart 1713 huwen *Johannes Barchman de Wale Wuytiers* en *Maria Jacoba d. B. v. G.*; getuigen *Johannes Baptista du Blois Treslong v. G.* en *Reynedo de Zwaen*.

12 Juli 1716 huwen *Jacob Boschaert* († 30 April 1750) en *Susanna Maria d. B. v. G.*; getuigen *Jan Boschaert* en *Mathias van Wijk*.

Bij het overlijden dezer *Susanna Maria*, den 6 Mei 1729, werd aangeteekend, dat zij zich door groote godsvrucht onderscheidde. Pater *Uiterwijck* was haar reeds 2 jaren, den 3 Januari 1727, na eene lange en pijnlijke ziekte in den dood voorgegaan, en had het bijschrift verworven: 22 *annis hic missionarius fidelis, vir zelosus et singulariter devotus*.

HERMANUS VAN OVERBEEK, een amsterdammer, aanvaardde in dezelfde maand de leiding der gemeente, die in 1729, na de beide vorige jaren van zeer groote sterfte, 390 communicanten telde. Hij liet in 1734 het kerkverwulf, dat van hout was, stucadoren door een italiaan van Como, met name *Dominicus*. Den meesten tijd kampende met zware ziekten en hevige pijnen, welke hij met groote lijdzaamheid verdroeg zonder in ijver en trouw te verminderen, overleed hij op 50-jarigen leeftijd, den 31 December 1743. Aan zijn lijden is het zeker toe te schrijven, dat het doodenboek sedert het laatst van 1735 niet werd bijgehouden; den 15 October 1731 had hij daarin vermeld *Antje Gerrits de Wit, eximia chori nostri cantrix*, en den 12 October 1732 *Stoffel Lievense de Mol, primus chori cantor*.

Overbeek's opvolger JOHANNES VOS, geboortig van Rotterdam, sedert 1723 socius in de statie, was zeer geacht en bemind, een weldoener der armen: *vir pius, candidus*; zijne predikwijze wordt „duitsch" genoemd en daarbij gezegd, dat hij zijn gehoor steeds wist te boeien. Den 13 September 1744 boekte hij het overlijden van den ter-

tiaris *Dirk Degenaer*, als van een *benefactor singularis*. Hoe zal hij *Maria Rooseboom* niet dankbaar zijn geweest, die in 1745 de kerk beschonk met een nieuw orgel van 8 stemmen, dat met Paschen het eerst bespeeld werd! Het prijkte op den top met een rozenboom tusschen 2 bazuinblazende en rozenplukkende engelen, en beneden met 2, muziekboeken en een schild met SOLI DEO houdende, engeltjes, terwijl op het hek aan weêrszijden allerlei speeltuigen waren nagebootst; ook gaf het (waar?) het volgende jaarvers te lezen:

sURGENTE DoMIno IesU gLorIosa
eXsUrreXI et ego. aLLeLUIa.

Na het overlijden van *Vos*, een lijder aan het graveel (*calculi doloribus subjectus* zegt het doodenboek der statie van *S. Matthias*), op den 1 Februari 1754, werd bestuurder der statie, waarvan het aantal communicanten in 1758 weder tot 400 geklommen was, HENDRIK BOOTEN, geboren nabij Maastricht, een man van opgeruimd humeur, ijverig voor den godsdienst, een liefderijk vader voor behoeftigen, buitengewoon vriendhoudend met alle standen mits zij de deugd betrachtten, maar vrijmoedig en ernstig zich uitende waar hem het tegendeel bleek. Hij liet kerk en pastorie belangrijk verbeteren. Den 4 October 1759 werd een nieuwe, door *Gerrit Gautier* gegoten kerkkroon opgehangen voor 3 maal 8 kaarsen (de vorige was voor slechts 2 maal 6). Nadat den 8 Juni van het volgende jaar nog godsdienstoefening gehouden was, begon 's anderen daags eene gedeeltelijke slooping der kerk, legde de pastoor den 14 Juli den eersten steen voor een nieuwen voorgevel, werd inmiddels de bijna onbruikbaar geworden kerkvloer vernieuwd en reeds den 27 derzelfde maand de openbare dienst hervat. *Booten* overleed den 15 October 1772, algemeen

betreurd. Pater *Coesman*, van Leiden, die gedurende 's mans laatste ziekte de gemeente bediend had, hield de lijkrede. Sommigen begeerden hem tot opvolger, maar op den dag der uitvaart, 24 October, meldde zich met pater *Belvlam* aan

Pater JOHANNES VAN BEEK, een amsterdammer, die herwaarts kwam van Mechelen, waar hij lector in de wijsbegeerte en godgeleerdheid was geweest. Deze waardige priester verbeterde, even als zijn voorganger, kerk en pastorie, en vermeerderde bovendien zeer de ornementen; zoo liet hij een nieuwen eikenhouten tabernakel maken met zilveren plaat, voorstellende de Emmausgangers, een groot zilveren lam op voetstuk tot het dragen van een vaantje, een stel zilveren kandelaars en 2 groote zilveren blakers; en dat alles zonder iemand om iets aangesproken te hebben, doch krachtig gesteund door *Elisabeth*, *Vincent* en *Maria Stategaart*, overleden 5 Maart 1778, 7 November 1784 en 20 Februari 1802 [1]). Een andere weldoener was *Hendrik van Wijk*, overleden 11 Juli 1778. Nog liet deze pater het altaarstuk, voorstellende de 5 boetelingen en daarboven God de Vader, alsmede de plafondschilderingen, 10 tafereelen uit het leven en sterven van *S. Franciscus*, schoonmaken. Hij stierf den 18 September 1811.

In 1794 op 95 had hij tot helper gekregen HENRICUS RICHEL, geboren te Maastricht, die zijn opvolger en in 1818 naar Rotterdam verplaatst werd, vervangen door JUSTINUS VAN BEUGEN, een bosschenaar, die den 27

---

1) *Elisabeth* liet aan hypotheken, obligatiën en staats-effecten eene geschatte waarde na van *f* 29850 : 3 : 10, *Maria* eene van *f* 37549 : 17 : —. Uit de nalatenschap der laatste genoot het r. c. weeshuis *f* 33000 aan effecten en *f* 1900 aan hypotheken, het aalmoezeniershuis *f* 4000 aan effecten. Ook *Elisabeth* had het weeshuis reeds bedacht en van *Vincent* had het *f* 17000 in contanten bekomen.

October 1834 overleed. Tijdens laatstgenoemden had de kerk een nieuw altaarstuk bekomen, voorstellende den kruisdood van *Christus*, geschilderd door *Louis Moritz* en geschonken door den heer *Jan Caspar Witte*, overleden den 1 Juli 1831.

Zoodra pater *van Beugen* de oogen gesloten had, vervoegden eenige der aanzienlijkste ingezetenen zich bij den Staatsraad-burgemeester *Fontein Verschuir*, hem vertrouwelijk voorstellende, zich deze gelegenheid ten nutte te maken om het getal der r. c. kerken van 4 op 3 te brengen, waardoor zij meenden, dat eene groote verbetering van den toestand der gemeenten, vooral wat het onderhoud der armen betrof, zou verkregen worden. De burgemeester, „hoewel sedert lang van de nuttigheid eener diergelijke verandering overtuigd", liet daarvan niet blijken, en trachtte te vernemen hoe de aartspriester *Gerving* er over dacht; maar aangezien deze door ziekte verhinderd was tot hem te komen, zond *Verschuir* reeds den 28 een voorloopig bericht aan den directeur-generaal voor de zaken der r. c. eeredienst, met verzoek te willen zorgdragen, dat niet een ander pastoor werd benoemd, zoolang het onderzoek over het al of niet vervullen der vacature niet was afgeloopen; en mocht de directeur-generaal 's schrijvers gevoelen deelen, dan te willen melden welke weg moest ingeslagen worden om tot de gewenschte verandering te geraken [1]).

Maar reeds eenige maanden te voren, den 6 April,

---

1) In het laatst van 1838 werden door de hooge regeering, na overleg met den nuncius, regels gesteld, welké, door het onttrekken of verleenen van subsidiën, toegepast moesten worden om door vereeniging van gemeenten of statiën te komen tot opheffing der kleine, dikwijls ongeschikte en tot stichting van grootere kerken. 't Zal, door tegenstrijdigheid van belangen, wel niet veel uitgewerkt hebben; eerst na de herstelling van het bisschoppelijk bestuur kwam de zoolang beoogde verbetering tot stand.

was als *van Beugen's* opvolger aangewezen FRANCISCUS XAVERIUS SPARREMAKERING. Geboren te Hoorn den 18 April 1795, had hij zich den 24 Mei 1822 te Hernen aan de orde verbonden en was hij den 4 Juni d. a. v. te Munster tot priester gewijd, waarna hij als kapelaan achtervolgens te Haarlem, Alkmaar en Amsterdam en als deservitor te Kampen werkzaam was. Voor de gemeente kocht hij den 11 September 1839 een dubbel huis, zijnde de herberg *de Druif* aan de Breestraat voor *f* 700, en den 11 November 1842 een achterhuis van een aan de Laat staand huis voor *f* 100; hij vergrootte de kerk aan het oosteinde zoodat het grondvlak een T vorm bekwam, door er aan de eene zijde de bibliotheek en biechtkamer, aan de andere zijde een bovenachtervertrek van het ten zuiden der kerk staande zusterhuis aan te trekken. *Sparremakering* zag het aantal zijner communicanten klimmen tot 960 in 1855, toen hij, wegens eene benoeming tot professor, zijne bediening den 26 November moest verlaten, tot leedwezen zoo van hem als van zijne gemeente, die, zoo niet zijne geleerdheid, zijne zichzelf niets gunnende liefdadigheid ten hoogste waardeerde. Genoot zijne zolderkerk den grootsten toeloop en telde de statie der franciscanen meer geloovigen dan eene der 3 andere te Alkmaar bestaan hebbende, dan is het niet gewaagd de oorzaak daarvan te zoeken in de voortreffelijke predikwijze harer herders. Pater *Sparremakering* overleed in zijn klooster te Weert, den 18 Maart 1866.

In zijne plaats was hier den 18 November 1855 van Hoorn gekomen de hagenaar LUCAS JOSEPHUS STRAMAN, die, nadat de kerk den 1 Januari 1857 hulpkerk der parochie van den *H. Dominicus* was geworden, in Februari d. a. v. vertrok, om te Gorinchem als pastoor op te treden. Als kapelaan stond nevens hem HENRICUS THEODORUS LONINK, die ook *Sparremakering* reeds behulpzaam moet zijn geweest.

Toen den 6 Augustus 1866 de nieuwe St. Dominicus-

kerk was ingewijd, werden den 6 der volgende maand de vaste goederen der opgeheven statie van *S. Franciscus* in het openbaar verkocht. Zij waren: de kerk met pastorie (in de benedenverdieping) en tuin, het zusterhuis ten zuiden [1]), het huis *de Arke Noachs* ten noorden, op den hoek der Breestraat, en nog 3 huizen daarachter aan laatstgenoemde straat. In combinatie was de opbrengst *f* 6825. Tot de kerk werden bij den verkoop gerekend 2 kleine perceelen tusschen haar en *de Arke Noachs*, tot portaal en opgang dienende; onder een der huizen aan de Breestraat was een gang, leidende tot een tweeden opgang naar de kerk.

Naast het altaar in de kerk hadden 2 kleine, zoogenaamde pronk-altaren, ter eere der H. Maagd en van *St. Antonius* van Padua gestaan, waarboven goede beelden prijkten van dien heiligen en van *St. Franciscus*.

Het orgel werd overgebracht naar de kerk te Bergen, de communiebank vond voorloopig plaatsing in de nieuwe parochiekerk, die ook nog het altaarstuk [2]) op de galerij en beide zooeven genoemde beelden bewaart, en zeer verrijkt is door den niet geringen, tegen metaalwaarde overgenomen, zilverschat; daartoe behooren, nevens de genoemde groote lamp, 2 kleinere, insgelijks fraai gedrevenen, waarvan de eene tot opschrift heeft *Cornelya en Aleyda Verhorst* 1681.

C. W. BRUINVIS.

---

1) Den 17 December 1755 kwamen de 4 toenmalige eigenaars van dit huis, waarvan *Vincent Stategaart* er een was, overeen, dat nooit het licht der kerk betimmerd en geen dakvenster aan de noordzijde van het perceel gemaakt zou mogen worden, en dat bij overlijden van een der gerechtigden hunne erven hun deel voor *f* 200 aan de anderen zouden mogen overdoen.

2) Reeds in 1858 (*Wegwijzer ten dienste van vreemdelingen in Alkmaar en omstreken*) noemden wij dit stuk fraai, doch niet wel onderhouden; 't is er sedert niet op verbeterd, maar nog wel eene herstelling waardig.

DE STATIE VAN ST. DOMINICUS TE ALKMAAR.

Wij hebben naar ons beste vermogen de geschiedenis geschreven van 3 der 5 vroegere statiën van de roomsch-catholieken te Alkmaar. Van de 2 andere, die der predikheeren en der jezuieten, is reeds het een en ander gedrukt, van de eene hoofdzakelijk van de hand van pater *Petrus le Roy*, overleden 1735, en voorts naar eigen onderzoek, door *M. J. A. Witte*, in den *Almanak voor Nederlandsche Katholieken* voor 1867, blz. 198–254, van de andere door pater *A. van Lommel* in deze *Bijdragen*, deel IV, blz. 429–433. Aan laatstgenoemden arbeid zouden wij slechts weinig kunnen toevoegen, eerstgenoemde vereischt zoowel verbetering als aanvulling.

Blz. 202. *Jan* (*Jacobsz.*) *Vink* is geen burgemeester geweest; hij was schepen in 1616, 21, 22, 25 en 26.

Blz. 204. De advocaat *Jan Klaasz.* heette niet *Hulst* maar *Hulft*.

Blz. 207. Met den in 1642/43 schepen genoemden advocaat *van der Holk* zal bedoeld zijn de oud-schepen mr. *Cornelis van der Hoolck*, die in 1633, 34, 37 en 38 in de schepenbank had gezeten.

Blz. 208 staat: de pater-jezuiet *Plomp*, lees: *Plemp*.

" 208 wordt de verandering der vriendschap van mr. *Johan van Nordingen* en juffrouw *Jacomina Valks* voor pater *Dirk Hermansz.* in haat vermeld, doch niet de oorzaak daarvan. Deze was gelegen in de terugroeping in 1645 naar zijn klooster door den provinciaal te Antwerpen van den 2 jaren te voren hier gekomen pater

de Herre, met wien beiden bevriend waren, ten gevolge van *Dirk Hermans'* klachten over zijn medehelper.

Blz. 209 en 210 staat: Veenestraat, lees: Veerestraat.

Blz. 210. De vroedschapsbesluiten van 3 Mei en 26 Juni 1645 tot het verbieden en verstoren van *Dirk Hermans'* godsdienstoefeningen werden door ons vermeld in de *Bijdragen*, deel XIX, blz. 317, 318.

Blz. 210 tweemaal, 212, 215 driemaal en 216 staat: schout *de Vas*, lees: *de Vos*.

Blz. 216. Onjuist is de mededeeling, dat *van Nordingen* [1]) zijn eenigen zoon en erfgenaam op 22-jarigen leeftijd onder zijne oogen plotseling zag sterven, daarna al zijne goederen tot liefdadige doeleinden bezigde en het Huis van Achten stichtte. Hij maakte bij zijn testament van 21 October 1655 zijn eenigen, bij hem inwonenden zoon *Johan v. N. de Jonge*, gehuwd in 1648 en in datzelfde jaar weduwnaar geworden — dus in 1655 zeker ouder dan 22 jaren —, tot erfgenaam, en moet kort daarop overleden zijn. Want de zoon, die den 29 Januari van het volgende jaar na eene langdurige ziekte overleden is, bestemde reeds den 11 November wat hij verkregen had, na aftrek van eenige legaten, tot stichting van het genoemde provenhuis.

Blz. 220. Pater *Bernardus de Baets*, overleden 16 Mei 1685, heet in het doodenboek der minderbroeders *Livinus Baets* en overleden 12 Juli van dat jaar. De aanduiding, dat hij alhier 25 jaren missionaris der predikheeren was, laat geen twijfel dat hier dezelfde persoon bedoeld is.

---

1) Zijn broeder *Jacob*, oud-burgemeester en raad van Weesp, buiten de Kennemerpoort te Alkmaar wonende, maakte in 1651 hem en bij overlijden zijn zoon erfgenaam, en legateerde tevens *f* 100 om iets van zilver tot sieraad te maken voor de kerk, die gehouden werd ten huize van *Catharina Cloet*.

Pater *Henricus Wijnen* heet bij *Cousebant vir pius, placidus, pacis amans, qui tenuiri ori suo gregi diligenter advigilat.*

Blz. 242. Tijdens pater *Petrus le Roy* waren er in 1729 227 communicanten; een groote vooruitgang sedert 1707, toen hij zijne bediening aanvaardde en er slechts 37 telde.

Jacobus le Roy overleed den 6 Maart 1741, blijkens een *Treurzang* van 88 regels op zijn smartelijk afsterven, te Alkmaar in plano gedrukt.

Blz. 243. Pater *Thomas Hellinx* had in 1758 niet minder dan 464 communicanten.

De naam van Begijnengracht voor Baangracht, waaraan de kerk herbouwd werd, is nooit gebruikelijk geweest, al waren de daarachter liggende lijnbanen op de vroegere Begijnenweid geplaatst.

Het oude kerkhuis dateerde van 1583 en was zeer bouwvallig, zelfs gevaarlijk: de muur aan de noordzijde op verscheidene plaatsen gescheurd en gebroken en met palen ondersteund, die aan de westzijde geheel en die aan de zuidzijde gedeeltelijk van slechts een halven steen opgetrokken.

Den 28 Augustus 1756 verleende de stedelijke overheid aan kerkmeesteren vergunning om de kerk te vertimmeren, gelijkgronds en 18 voeten breeder te maken, zoodat de lengte 80 en de breedte 40 voeten kon worden, met den ingang in een steeg ter zijde, alles overeenkomstig het gedaan verzoek; en den 2 December had op de stads-timmerwerf de aanbesteding plaats van het afbreken der oude en het bouwen der nieuwe kerk, waarbij het timmerwerk werd aangenomen door *Jacob Spierdijk* voor *f* 3150 : 15 : — en het metselwerk door *Pieter Schagen* voor *f* 1186.

De gemeente verlegde hare godsdienstoefeningen tijde-

lijk naar een pakhuis aan de St. Annastraat, de afbraak van het oude gebouw begon den 20 April 1757, omstreeks den 20 Mei werden de 3 eerste steenen aan het nieuwe gelegd door pater *Hellinx*, *Clasina Lens*, huisvrouw van *Lambertus de Windt*, en *Judith van Loon*, en den 1 November deed de pater de eerste mis in het toen nog niet voltooide godshuis, bij die gelegenheid tot tekst bezigende 1 *Petr*. I, 15.

De heer *Witte* noemt als som waarvoor de bouw werd aangenomen *f* 16230; wij vinden aan bouwkosten slechts *f* 10373 : 11 : 14, t. w. de timmerman aanneming en bijwerk *f* 3370 : 4 : 10, de metselaar idem *f* 1241, *W. de Vlieger* voor steen en kalk *f* 2650, houtkoopers *f* 532 : 14, timmerlieden nog *f* 305 : 6, smeden *f* 556 : 5 : 14, loodgieters *f* 771 : 3, de stucadoor *f* 332 en diversen *f* 613 : 18 : 6.

Voor den bouw werd gegeven door den boekhouder *J. Tekelenburg* *f* 1100, door de kerkmeesters *L. de Windt*, *Ch. Lens*, *A. Osy* en *I. Hanse* respectievelijk *f* 400, *f* 200, *f* 500 en *f* 250, door *de Windt* nog voor oude balken *f* 96, door den loodgieter *W. Bousel* *f* 51 : 3, door *P. Brand* en *Vlijsman Angelo* ieder *f* 31 : 10, door *A. van Waayenburg* en *P. Spierdijk* ieder *f* 24, door *G. T. B.*, *Corti*, *v. d. Valk*, *C. Hooghard* en *Waayenburg* ieder *f* 21, door den glazenmaker *C. Mensch* *f* 14, door *Tekelenburg* *f* 11 : 1 : 14, door *P. van Borstelen* *f* 10 : 10, door den smid *D. v. Kleeff* *f* 10, door den metselaar *P. Schagen* *f* 6 en door den glazenmaker *F. Bonavontuur* *f* 3 : 4, terwijl door den pastoor van de gemeente werd ingezameld *f* 1005 : 13, makende alles te zamen *f* 3873 : 11 : 14.

Tegen $3^1/_2$ t. h. werd opgenomen den 5 Juli 1757 van *Bernardus v. d. Beek* te Rotterdam *f* 3000 en den 8 December van *Gerard Tekelenburg* *f* 1000, en tegen 4

t. h. den 14 Maart 1758 van jhr. *Willem Jan le Chastelain* *f* 2500 en den 25 Januari 1759 van *Dieuwertje Etel* *f* 200.

Blz. 244. Het jaarschrift boven het altaar luidde: LAUDARE, BENEDICERE, PREDICARE.

Het nieuwe, door *N. N. Gildeman* te St. Cornelis-Munster bij Aken vervaardigde, 16 registers [1]) sterke orgel werd den 1 November 1758 het eerst bespeeld en den 6 December door den stads-organist *Adrianus Winckel* onderzocht en goedgekeurd. Ook in 1755 had de vorige kerk alreeds, met vergunning van burgemeesteren van 21 October, een nieuw orgel, in plaats van het oude, dat slecht en gering was, bekomen; het was met Kerstmis van dat jaar het eerst gebezigd en droeg het opschrift:

LOOFT GODT MET GEKLANK EN FLUITEN
SNAERENSPEL EN ORGEL. ps. CL, vs. 3, 4.

Het is te begrijpen, dat dit speeltuig voor de zooveel grootere kerk onvoldoende was; de aanschaffing, zoo kort vóór den kerkbouw, wettigt het vermoeden, dat deze niet lang vooruit beraamd, maar door onverwacht gebleken gevaar voor instorting noodzakelijk geworden is.

In het laatst van 1758 werd ook de door *N. Gouwenburg* geschonken koperen kroon van 2 maal 7 armen door *Gerrit Gautier* alhier gegoten.

De heer *Witte* zegt, dat de beelden van *Maria* en *Josef* gegeven zijn door *Tekelenburg*, ter gelegenheid van zijne zilveren bruiloft. Volgens eene aanteekening van *P. Rooze* zijn die van *Jozef* en *Barbara* door den heer en juffrouw *T.* geschonken [2]). Mogen wij hier voor

---

1) In 1760 werd nog een *vox humana* toegevoegd.

2) Pastoor *ten Dam* (van de S. Matthiaskerk) teekende aan, dat de beelden en andere sieraden bekostigd zijn uit de nalatenschap van *Aaltje Boerman*, burgeresse dezer stad.

Jozef Dominicus lezen, dan zouden de 4 groote beelden, die de kerk versierden, aan dit echtpaar te danken zijn. Die van *S. Dominicus* en de H. Maagd, beiden door *W. Straatman* alhier gehouwen, werden den 4 Augustus en den 1 November 1759 aan weerszijden van het altaar gesteld.

De 15 schilderijen, de mysteriën verbeeldende, heeft *Hellinx* doen ophangen.

De 31 Mei 1759 was een hooge feestdag voor den pater, die toen zijn voltooiden tempel feestelijk mocht inwijden. Een plechtige mis werd opgedragen door *Henricus Turing*, pastoor te Heiloo, bijgestaan door *Hellinx* en *Johannes Baptista Schuyt*, pastoor te Limmen, en daarna predikte de missionaris naar aanleiding van *Haggaï II*, 10, waarbij hij heeren burgemeesteren onder zijn gehoor mocht zien. Herinneren wij ons wat in 1729 ten aanzien van den bouw der S. Matthiaskerk was geschied, dan mogen wij de verbetering der verhoudingen loven. De inwijdingsrede zag het licht met eene afbeelding van het inwendige der kerk.

De schuld van *f* 7000, bij *Hellinx*'s overlijden in 1777 nog op de kerk rustende, is door wekelijksche liefdegiften en andere geschenken afgelost.

Een aanteekenaar, *P. Rooze*, zegt, dat *Hellinx* was achtbaar van gestalte, buitengewoon lang van persoon, vriendelijk in den omgang en bereid om ieder van dienst te zijn; en voegt er bij, dat *H.* overleed, na onaangename omstandigheden te hebben doorgeworsteld. 's Mans portret, in 1782 gegraveerd door *B. de Bakker* naar *J. Greenwood*, is te vinden vóór zijne *Meditatien op het Lyden van Jezus Christus*, in 1782 en 83 te Amsterdam in 4 deelen uitgegeven. Daarachter zijn herdrukt zijne *Predikatie Ter gelegenheid der vieringe van het Amsterdamsche Wonder. Den* 13. *Maart* 1754, de inwijdingsrede zijner

kerk en de *Lyk-Predikatie op het afsterven van den weleerw. en wydberoemden Heer Jacobus de Roeper. In zyn Eerw. Leven R. P. Pastoor en overste van het Begynhof te Amsteldam. Overlèden den* 25. *Maart* 1772. Op *de Roepers* zilveren feest te Haarlem in 1768 is een vers van *Hellinx* in plano gedrukt.

H.'s opvolger *Thomas Janssen* kwam hier den 15 October 1777; hij was een minnaar van redetwisten, vlug en gevat in het redeneeren, zeer gastvrij, maar dor en vermoeiend in het prediken.

Blz. 245. De heer *Witte* verhaalt, dat pater *Janssen* in 1789 het orgel deed maken, hetwelk *f* 1100 gekost heeft. Wij zouden dit „maken" wel willen verstaan als „vermaken" of herstellen, maar *Rooze* teekende ook aan, dat *Janssen* in genoemd jaar een nieuw orgel verkreeg. Toch kunnen wij bezwaarlijk gelooven, dat het in 1758 geplaatste slechts 30 jaren bruikbaar zou zijn geweest.

Niet *Pieter van Haag* maar *Pieter van 't Hoog* gaf eene aanzienlijke gift voor het nieuwe altaar; de kolommen werden gemarmerd door den in zoodanig werk zeer bekwamen *Jacobus van Stadloon* (getuige het orgel in de Groote kerk), die, behalve zijne vele liefdegiften, ook eene fraaie geschilderde tombe schonk. Het oude altaarstuk werd in het r. c. weeshuis geplaatst, voor het nieuwe bedong *van Horstok* slechts *f* 100.

De vervaardiger der nieuwe communiebank was de steenhouwer *Jacobus Crescent*, en de gift van *Jan Limburg* daarvoor bedroeg *f* 1000.

De door den heer *Dommer* geschonken apostelbeeldjes waren uit eene brabantsche kerk afkomstig.

Den 30 September 1789 moest pater *Janssen* een ongewoon geweld beleven. Zekere *Jacobus Ormé*, die als gerechtsdienaar in den nacht van 23–24 April 1788 duchtig op de zingende oranjeklanten ingeslagen, en, na tijde-

lijk de stad ontweken te zijn, in een der nachten van najaarskermis zich als patriot aangesteld en iemand geslagen en zich vervolgens eenige dagen onzichtbaar gehouden, ten laatste in de kerk verborgen had, werd daar door den schout en zijne dienaars opgespoord en door het huis van den pastoor heen naar de gevangenis gesleept, waarna verbanning uit de provincie zijne straf werd.

Janssen overleed in den bloei zijns levens, den 3 April. 1795. Zijn opvolger, door den heer *Witte Theodorus de Brabanter* genoemd, heette *Albertus Adrianus de B.* [1]). Deze was geboren in 1764, deed in 1785 zijne gelofte als dominicaan, bleef tot den 23 Augustus 1808 pastoor te Alkmaar, werd toen secundarius in de statie aan 't Steiger te Rotterdam en bij den dood van pater *Anthonie Knegtels* aldaar pastoor. Hij overleed te Tiel den 13 Februari 1819. Tijdens zijne bediening te Alkmaar werd in 1796 des nachts de zilveren lamp gestolen en van den dader of de daders niets ontdekt, in 1799 wegens den grooten aanvoer van gekwetsten op den 19 September, de kerk, even als de luthersche, met den meesten spoed voor hunne verpleging ingeruimd, in 179 . van *Pieter van 't Hoog* en wederom in 1801 van *Dirk Krom* verkregen *f* 1000 onder den last van diensten (hebbende de eerste volgens verklaring zijner executeuren gedurende zijne ziekte nog wel p. m. *f* 1600 geschonken), en eindelijk in 1804 een ingang gemaakt in den voorgevel der kerk aan de Baangracht.

Onder het pastoorschap van *Johannes Veltman*, 1808–1817, werden in April en Mei 1815 afgebroken 2 huizen, het eene aan de Oudegracht, bewesten den uitgang der kerk, waardoor een met een hek van den weg afge-

---

1) Volgens eene lijst der missionarissen, ons indertijd verstrekt door den heer pastoor *H. Bloem*.

sloten plaats gevormd werd, het andere aan de Baangracht, tusschen de kerk en het hoekhuis der Oudegracht.

Blz. 246. Pater *van Gent* heeft te Alkmaar vertoefd tot 1820, zijn opvolger pater *van den Broek* tot 1830. De eerste overleed te Gent in 1837, de tweede in Noord-America in 1851. Laatstgenoemde heeft alhier 1824–26 uitgegeven *Leerredenen op alle Zon- en feestdagen van het jaar*, 3 deelen, en wellicht nog meer het licht doen zien, daar zijn portret, gegraveerd door *A.* en *P. v. d. Beek* naar *H. W. Caspari*, ons toeschijnt deel van een boektitel uit te maken.

Onvermeld door den heer *Witte* bleef pater *Thomas Johannes Lens*, geboren te Schiedam, die in 1830 *v. d. Broek* als pastoor opvolgde, zeer milddadig was, den 27 Mei 1855 zijn 25-jarig pastoors-jubileum vierde en den 18 Juni 1864, 66 jaren oud, als pastoor der nieuwe parochie van den *H. Dominicus* overleed. In het begin van zijn herderschap, 1831, werd een nieuwe predikstoel van mahoniehout vervaardigd door *J. Meyer* alhier. Op het prentje van 1759 is deze rechts van den beschouwer geplaatst, wij hebben dien slechts aan de linkerzijde gekend. Of de verplaatsing in 1831 of al eerder in 1804, toen een der ingangen van den linker- naar den voorkant werd overgebracht, is geschied, kunnen wij niet uitmaken.

Den 18 Maart 1846 zagen de pastoor en zijne beide kerkmeesters, door uitspraak van een ingeroepen bemiddelaar, den heer *Johannes Jacobus Wahlen*, gelukkig beëindigd een moeilijk te beslissen geschil. Pater *Hellinx* had den 18 Januari 1770 van *Adrianus Osy* en diens vrouw *Catharina van Loon Hoogwout* voor *f* 872 gekocht een deel in de boomen langs de Baansloot en langs een evenwijdig daarmede loopende lijnbaan, alsmede in de recognitiën geheven van bewoners der Oudegracht voor bruggetjes of plankjes over genoemde sloot, van hunne

erven of achterhuizen toegang gevende tot de Binnenbanen; en na 's paters overlijden was voor het dus verkregen bezit ook successierecht betaald. Maar reeds vóór dien tijd, in 1774, had de inmiddels weduwnaar geworden *Osy* alle de boomen, met het recht van dien, verkocht aan *Egbert Ibing*, wiens zoon in 1801 ook van *Jan Jantjes* (in 1793 door aankoop van *Gerrit de Goede* eigenaar geworden) kocht de grond van een lijnbaan met 2 regels boomen, waartoe de in 1770 door *Hellinx* gekochten behoorden. Toen nu de voogd van den minderjarigen *J. H. Ibink*, voor wien hij de touwslagerij dreef, de boomen deed afhakken en snoeien, werd hij deswege vervolgd en den 8 November 1843 door den kantonrechter veroordeeld tot betaling eener schadevergoeding van *f* 50 aan het kerkbestuur, dat als wettige eigenaar der boomen erkend werd. Daar de veroordeelde echter de koopacten van 1793 en 1801 niet in het rechtsgeding had doen dienen, waardoor misschien een uitspraak in anderen zin zou zijn verkregen, en partijen bovendien begrepen, dat het verdeelde en niet nauwkeurig omschreven bezit blijvende moeilijkheden zou baren, vereenigden zij zich met het voorstel van den bemiddelaar, krachtens hetwelk de minderjarige, tegen betaling van *f* 600 aan de kerk, eenig eigenaar werd van grond, boomen en heffingsrecht der recognitiën.

Genoemde heer *Wahlen* was als bierbrouwer opvolger van den heer *Jan Christiaan Coenraad Witte*, overleden den 7 Juli 1841, wiens weduwe, *Veronica Oudhof*, haar kostbaar hoofdtooisel van goud en diamant schonk tot versiering van een monstrans en van het Mariabeeld.

In 1855, het voorlaatste jaar van het bestaan der statie, beliep het aantal communicanten 710.

Na de voltooing der nieuwe parochiekerk van den *H. Dominicus* werd de dusgenaamde Banenkerk met pasto-

rie en tuin in het openbaar verkocht, samen voor *f* 3505. De kerk, aan het achtereinde wat ingekort, dient thans tot pakhuis, de pastorie is in huur voor huishoudschool.

Het reeds van snijwerk en verguldsel beroofde orgel, de predikstoel en het Dominicusbeeld werden in de nieuwe kerk overgebracht; de beide laatsten zijn sedert door beter aan den stijl van dit gebouw beantwoordenden vervangen. Het altaarstuk vond daar ook plaats op de galerij. *Horstok's* wandschilderingen werden verkocht en korte jaren geleden door den heer *Jan Caspar Witte*, kleinzoon des schenkers, in deerniswaardigen staat bij een uitdrager aangetroffen. Van twee, de aanbidding der koningen en de kruisiging voorstellende, werd hij voor een klein bedrag meester, hij liet ze zoo goed mogelijk herstellen en, wat ingekort, in lijsten brengen, en schonk ze in 1893 aan de Pius-stichting (oude mannen- en vrouwenhuis), waarvan hij een der regenten is. Het derde stuk, de verrijzenis, was niet meer te redden.

Op het zangkoor der kerk, herinneren wij ons, hing eene geschilderde *S. Cecilia.*

Als kapelaans hebben de statie tot hare opheffing bediend de heeren:

	Geboren te:				
Dominicus Vonk,		van	1821	tot	1825.
Johannes Telleman,		„	1828	„	1831.
Stephanus Kikman,		„	1831	„	1831.
Raymundus van Zeeland,	Eindhoven	„	1834	„	1835.
Ambrosius Lohmeijer,	Alkmaar.	„	1843	„	1849.
Johannes Arnoldus Jansen,	Varik	„	1849	„	1851 [1]).
Johannes Henricus Baars,	Tiel	„	1851	„	1864.

C. W. BRUINVIS.

1) In 1858—62 weder kapelaan en in 1870—71 pastoor alhier.

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS
DER
PREMONSTRATENSER ABDIJ VAN O. L. V. TE MIDDELBURG.

(Uit het Archief der Abdij van Park bij Leuven).

Alwat wij in volgende bladzijden mededeelen, betreft meer de laatste overblijfsels der vermaarde Abdij van Middelburg dan de Abdij zelve; deze immers bestond in zekeren zin niet meer na de verovering der stad door Oranje in 1574, toen hare religieuzen verjaagd en verspreid, hare goederen grootendeels aangeslagen werden, en de twee laatste bisschoppen van Middelburg, die, zooals men weet, tevens prelaat der Abdij waren, hun zetel niet eens mochten beklimmen.

Om drie redenen zijn deze bescheiden der vermelding waardig: Vooreerst wij vinden hier brieven van de bisschoppen van Middelburg, Jan van Strijen en Carolus Philippus de Rodoan. 2° We leeren eenige goederen kennen, welke de Abdij in het West-kwartier van Steenbergen en het Land van Heusden bezat, en zien dat die na 1574 nog langen tijd — minstens 55 jaren — buiten confiscatie zijn gebleven. 3° Wij leeren de meesten der laatst overgebleven leden der Abdij kennen en, wat meer zegt, ze worden met lof vermeld, en velen hunner hebben als pastoors den wijngaard des Heeren in Brabant en Vlaanderen, toen zij het in Holland niet meer konden, bebouwd.

De abten van Park hebben tijdelijk de zorg der over-

gebleven goederen der Abdij gehad, namelijk na den dood van den bisschop J. van Strijen tot de benoeming van Rodoan, en wederom eenigen tijd — hoe lang blijkt niet — na den dood van laatstgenoemden. Vandaar dat deze stukken in het Parksch archief zijn bewaard gebleven.

Den Hoogw. Heer Prelaat van Park betuigen wij onzen oprechten dank voor de gebruikte stukken uit zijn rijk archief.

I.

Brussel, 1590, Juni 9. [1])

Uit een rekest van fr. Jaspar de la Torre aan den Koning van Spanje (overigens van geen belang) wordt hier het volgende aangestipt:

„Au Roy. — Remonstre... frere Jaspar de la Torre Bruxellois, religieux de l'abbaye de Middelbourg,..: Comme a cause des alterations de la religion il a esté constrainct avecq tous ses autres freres se retirer par deça en l'an XV[c] LXXIIII, ou il est, par ordonnance de son Alteze, envoyé pour son alimentation a l'abbaye de Parcq lez Louvain *etc.* Or est advenu qu' ayant le suppliant demeuré en ladicte abbaye lespace de sept ans, sain et bien dispost, faisant son office comme les autres religieux dudict Parcq, au bout du huictiesme an est tombé en grande maladie et debilité de son corps, laquelle at esté cause que le present abbé at le suppliant renvoyé a son superieur" (nl. den bisschop van Middelburg, Joh. van Strijen te Leuven verblijvende).

Naar het oorspr.

---

1) Plaats en datum der apostille, onderteekend: D'Enghien.

II.

1592 en volg. jaren.

Twee hoeven van de abdij van Middelburg, gelegen in het West-Quartier van Steenbergen.

In den naeme ons Heren, Amen. By desen tegenwoerdigen openbaeren instrumente kennelyck sy eenen yegelycken, dat in den jaere desselfs ons Heeren als men screeff 1592 den 11sten dach der maent van Septembri, in presentie myns openbaer notaris ende der getuygen naergenoempt, syn gecompareert de eerwe heere heer Silvester Pardo, vicarius van den eerwsten heer bisschop van Antwerpen, ende Christiaen de Monte, als beyde gemachticht tot het naebescreven van den eerw. heere heer Jan Strijen, bisschop van Middelborch, volgende den openbaren instrumente van procuratien by Servatio Alny [1]), openbaren notaris, geteeckent ende alhier getoont, ter eenre, ende Cornelis Quirynssen Pathmos, woonende tot Steenbergen, ter andere zyden; ende hebben die voorscreven parthyen qualitate qua respective ten beyden zyden bekent ende verclaert, te weten de voerscr. heer Silv. Pardo ende Christiaen de Monte in der voerscr. qualiteyt aen den voerscr. Corn. Quirynssen verpacht ende verhuert te hebben, dewelcke Cornelis van gelycke bekende van den voerscr. heer Pardo ende Monte gepacht ende gehuert te hebben een hoeve, geheeten de Monnickenhoeve, gelegen int Westerlant onder Steenbergen, streckende metten eenen eynde aen de Voert ende metten anderen hoeck aen den dyck, groot wesende 101 gemeten oft daer ontrent, toebehoorende den voerscr. eerwsten heere bisschop van Middelborch, voer eenen termyn van

---

1) (*Sic*) De oorspronkelijke onderteekening schijnt te zijn: *Alim*. Zie beneden bl. 217.

14 naestcomende jaeren, innegaende te halfmeert naestcomende in den jaere 1593, voer die somme van 14 ponden Vleems tsjaers, elk pont tot sesse gulden ende elcken gulden tot 20 stuvers Brabants gerekent (*enz. met conditiën*). Belovende voerts de voerscr. Cornelis Quirynssen, dat tot meerder versekerheyt des voerscr. eerw[sten] heere bisschop van M. sal synen broeder Michiel Quirynssen te borge stellen voer den weth van Steenbergen ende het bescheet daeraff overseynden, eer hij dese huercele lichten sal. Actum etc... Antwerpen.

Sic signatum: Matheeus van Yerssel, openbaer notaris by den Raet van Brabant ter exercitie van notarisscap geadmittert.

Daaronder schreef de abt van Park, Franc. v. Vlierden: Matheus Yerssel, notarius officialis Antwerpiensis, habet originale instrumentum.

Commissie van den bisschop van Middelburg, Jan van Strijen, voor Steven van Wijck.

Wy Jan van Stryen, bisschop van Middelburg, gheven authoriteit ende macht volcomen d'eersaemen Steven van Wyck, rentmeester van de heeren van Tooren, om te verhueren alle landen, zoo int lant van Steenberghen als in den ban van Wyck, ende ons daervan rekeninghe te doen et reliqua. Actum tot Bruyssel den 19[en] van October anno 1592.

JAN VAN STRYEN.

Hieronder schreef de abt van Park:

Uut crachte van dese commissie soo heeft Steven van Wyck verhuert die tweede hoeve, toebehoorende den godshuys van Middelborch, gheleghen in het West-quaertier van Steenberghen, aen Jan Barthels Tuchaes, eenen termyn van 6 jaren, voor die somme van 101 gulden,

ende den eersten termijn van betalinghe sal wesen Martini 1595. Ende ghevraecht wesende nae die voorwaerde, antwoorden dat se was in Zeelant, maer dat hy se soude maken te crijghen.

Den voorschreven Steven van Wijck, woonende tot Etten, int quaertier van Breda, was ghestelt als schoutet van die heerlyckheyt van Wijck, gheleghen by ende onder Huesden, ende dat by myn eerw^{sten} heer Streyn saligher, ende denselven hebben wy daerin ghecontinueert anno 1595 den 25 Augusti, op conditien van die goeden des godshuys aldaer gheleghen, bedraghende 197 merghen, $^1/_2$ ende twee hondt, boven die weyen gheleghen aldaer buytens dyck, gade te slaen ende tot wederroepens toe.

Item den voorschr. Steven (van) Wyck hebben wy ghestelt als ontfangher van het incommen der goederen van Middelborch in het Westquartier van Steenberghen, wesende 2 hoeven, verhuert tsamen totter sommen van 185 ren., op conditie van aen ons te doen jaerlyckx goede rekeninghe ende reliqua, ende heeft sulcx belooft te doen, alst blyckt by obligatie hiernae volgende.

Item denselven hebben wy ten daghe voorschr. ghegheven specialen last ende commissie van te compareren in des godshuys name op alle lantrekeninghen tot Steenberghen, ten eynde hy aldaer soude die goede gherechticheyt des godshuys van Middelborch voerstaen.

Ita est. FRANCISCUS VAN VLIERDEN, abbas Parcensis.

Daaronder schreef dezelfde abt nog: Habet monasterium Middelburgense annuum redditum super Ordines Brabantiae 66 renensium, in districtu Antwerpiensi, sub

nomine heer Lambrecht Kuyckx [1]), Jan Lamssen; est solutum [etiam?] pro a° 1579, et termino cesso Februarii. Ego test. Augustinus.

Hier tegenover in margine: N° 819.

III.

Leuven, 1594, Juli 6.

Legaten van Johannes van Strijen, bisschop van Middelburch, voor eenige zijner bloedverwanten.

Anno Domini 1594, mensis Julii die 6, rev^mus in Christo pater ac dominus, dominus Joannes a Stryen, episcopus Middelbourgensis, prae aegritudine corporis lecto suo incumbens, sensuum tamen suorum (uti apparebat) recte compos, declaravit coram me notario publico et testibus infrascriptis, quod per praesentem hunc suum codicillum intendat iterato confirmare et approbare suum testamentum alias die 18 mensis Junii ultime praeteriti, una cum codicillo suo, die hesterna coram me notario et certis testibus respective conditum ac condito, et ordinationibus suis in iisdem respective contentis addere, prout addit ea quae sequuntur. Imprimis quod pro legato trium librarum grossorum Flandriae in tres annos post mortem suae reverendissimae gratiae subsequentes, in praefato suo testamento, domicellae Elysabeth Cannoy [2]) relicto, eidem dat et legat certum reditum annuum 42 florenorum rhenensium, emptum sub nomine ipsius domicellae Cannoy super Statibus Brabantiae in quarterio Antver-

---

1) Beneden staat: *Luck.*

2) In den rentebrief van 1576, waarvan de copie auth. nog aanwezig is, wordt gezegd: „Elisabeth Cannoy Andriesdochter van Middelbourch."

piensi, una cum arrieragiis ejusdem reditus decursis et usque ad mortem ipsius rev^{mi} domini decurrendis et insolutis ac solvi restantibus; sic ut dicta domicella Cannoy eundem reditum cum suis arrieragiis habeat et percipiat quandiu vivet tantum, et ut post mortem ejus dictum reditum habeant et percipiant Maria et Magdalena Florentii, neptes antedicti rev^{mi} domini, vita ipsarum durante. Quibus mortuis eundem reditum praefatus rev^{mus} dominus dat et legat abbatiae seu monasterio beatae Mariae Virginis, Ord. Praem., civitatis Middelbourgensis. Item dat et legat iisdem Mariae et Magdalenae Florentii, suis neptibus, reditum alium 66 florenorum rhenensium super praetactis Statibus et in antedicto quarterio Antverpiensi, olim emptum sub nomine Lam Luck Jan Lampse, una cum omnibus ejusdem reditus canonibus et arrieragiis cessis et vita sua durante cedendis ac insolutis, idque quandiu praefatae Maria et Magdalena Florentii vivent, seu altera earum vivet. Post quarum mortem eundem reditum etiam dat et legat antedictae abbatiae seu monasterio beatae Mariae Middelbourgensis. Vult tamen et mandat dictus rev^{mus} dominus eundem reditum exigi, levari et recipi per praefatam Mariam Florentii solam quandiu vivet, et quae inde receperit communicari dictae Magdalenae, suae sorori, pro medietate. Super quibus etc. Actum Lovanii anno, die et mense praescriptis, sub horam undecimam antedicti diei, in Seminario regio, in cubiculo interiori ipsius rev^{mi} domini, praesentibus ibidem honorando domino, D^{o} Henrico Streyenich Luxembourgensi presbitero dioc. Trajectensis, studioso sacrae Theologiae, ac discreto viro magistro Frederico Hemsdael, bedello venerandae Facultatis Artium in Universitate Lovaniensi ac virgario capituli S^{ti} Petri Lovaniensis, testibus ad praemissa rogatis et vocatis, et me Servatio Alim, sacris apostolica et imperiali auctoritatibus per Concilium

Brabantiae admisso notario publico. Quod attestor sub-signatione solita.

SERVATIUS ALIM.

Naar een afschrift, zoo 't schijnt, doch eigenhandig door Alim geschreven.

Tegen deze beschikkingen kwamen de prelaten van Park op, aan wie, zooals gezegd, het bestuur de abdijgoederen van Middelburg was opgedragen (sede vacante), bewereude dat de bisschop geen macht had om die beschikking te doen. De twist hierover met de erfgenamen van bisschop J. v. Strijen eindigde eerst in 1607, zooals blijkt uit volgende aanteekening: „Anno Domini 1607, 1a Sept., transactum est cum haeredibus domini Streijn de redditu 66 ren., quem meus praedessor receperat pro tribus annis, et restitui justam medietatem receptorum, scilicet 99 ren., et eo modo omnes lites contentionesque sunt evitatae et juri omni renunciaverunt. Ita est.

JOANNES, Abbas Parcensis.

IV.

Leuven, 1594, Aug. 12.

Inventaris van de meuble goederen, bevonden int Seminario ons heeren des Conincx binnen Loven, toebehoirende d'abdie ende convent van ons Liever Vrouwe binnen Middelbourg, ordre der Prem., synde geincorporeert aent bisdom aldaer, geweest hebbende in de bewaeringhe ende handen van wijlen den eerw^{sten} heere, heer Jan van Stryen, bisschop van Middelbourg voerscr. ende rectoir vant selffde Seminario, aldaer overleden op den 8sten dach Julii a^{o} 1594; ten voerschijne gebrocht by jouffrouwe Maria Floris, een van de erffgenaemen des voern. eerw^{sten} heeren bisschops, in de presentie van den eerw. heeren, heer Franchois van Vlierden, prelaet ende abt van Parck, ende van heer ende m^{r} Dominicus Reineri, licentiaet in der heyl. Godth.,

tegenwoirdich president ende rectoir vant voerscr. Seminario by provisie, by deselffde eerw. heeren, als daertoe by syne Ma[t] gedeputeert synde volgende de besloete brieven daervan geexpedieert op den 16 van Julius voerscr. gedaen maecken.

1. Item in den eersten eenen grooten, schoonen silveren vergulden kelck mette patene.
2. Item een silveren vergulde pays [1]).
3. Item twee silveren vergulde ampullen.
4. Item twee cristalline candelaeren met silver vergult verchiert.
5. Item een snuytdouck om te hangen aan den staff van den prelaet, boven hebbende eenen silveren vergulden plaet mette wapenen van der abdie, ende daeraen twee quyspelen met paerlen verchiert, ende onder drye alsulcke quyspelen.

7 [2]). Item een paar witte gebreide handschoen, achter op een gebourdeerde ruyte met paerlen gestoffeert.

6. Item een paer leeren hantschoen met goutdraet gebourdeert, achter op hebbende de waepenen van de voerscr. abdie.
8. Item een zijden quyspel met paerlen verchiert.
9. Item sesse boucken van den ontfanck van de pachten ende thienden van sesse jaeren, te weten 1567, 68, 69, 70, 71, ende 1572.
10. Sekere papieren aengaende de cure van Grypskercke, beginnende a° 71 in den Mey, metten ontfanckbouck van de lantpachten derselve cure, de eodem a° 71, beschreveu in vier fueillen.
11. Item een ontfanckbouck aengaende de cure van t Seroetskercke ende andere.
12. Item een chynsbouck van de kelderie chynsen.
13. Item een ontfanckbouck van den pitantie lant van den oist, de a° 72.
14. Item vier rekeninghen van heer Lambrecht Scyllinck, proost, van den jaere 70, 71, 72, ende 73.
15. Item een gouden cruys, binnen hol, met reliquien, twelck den voern. eerw. heere den bisschop aen sijn hals plach te draeghen.

---

1) De zoogenaamde „*pax*" of het „*instrumentum pacis*", zijnde een „*Agnus Dei*" in een zilveren doos, welke men in de Mis, even vóór de Communie, aan alle aanwezigen in het koor laat kussen.

2) Ook in het H.S. staat 7 vóór 6.

16. Item een missaelbouek, geschreven int franchyn, in roet leer gebonden.
17. Item 4 blaffaerts van lantpachten de a[is] 68, 71, 72, ende 73.
18. Item een bouck van de thienden de anno 72.
19. Item een bouck van de resten van lantpachten verschenen van den jaere 67.
20. Item een bouck van de resten soe van thienden als lantpachten van den jaere 71 ende 72.
21. Item 13 rekeninghen van da kelderie.
22. Item een rekeninghe van de pachten van de cure van Oistcappel.
23. Item een saxken inhoudende brieven diversarum ecclesiarum.
24 Item vyff chynsboucken van de cure van tSeroetskercke.
25. Een saxken daerop staet getekent Steenberghen ende alia in Zelandia, gevult met sekere papieren ende brieven.
26. Item noch veel papieren ende gescreve boucken tsamengebonden, spreckende van diversche.
27. Item eenen bouck geintituleert: seker uuytgeven van den jaere 73.

Alle welcke parceelen syn gesloten in een harde kiste, staende in de groote neercamer int voerscr. Seminarie, dewelcke de voern. eerw. heeren hebben met hunne cachetten respectivelyck besegelt.

Actum binnen Loeven int voerscr. Seminario, op den 12[sten] Aug. a[o] 1594, in de presentie van my Servaes Alim, nae de ordinantie van synder Ma[t] geadmitteert tot tgheene voerscreven is te inventarizeren, by de voern. eerw. heeren geassumeert. Quod attestor subsignatione solita.

(*Eigenhandig ondert.*:) SERVATIUS ALIM.

Daaronder schreef de abt van Park:

Wy Franchoys van Vlierden, abt des godshuys van Parck, hebben dese vorschreven partyen, soo van juweelen als munimenten ende pampieren, in ons bewarenisse ghenomen, ende dat uut vermoghen van sekere openen brieven van commissie van den heere ten Raet synder

Majesteyt ons ghegheven a° 1594, den 25 Augusti. In kennisse der waerheyt hebbe dit onderteekent a° 1594, den 16 Novembris.

FRANCHOYS VAN VLIERDEN, abt tot Perck.

Daaronder stond verder geschreven (20 *Sept.* 1600):

Ick B. Peeter van Maelcot, religieulx der abdijen van Middelborch, kinne mits desen ontfangen te hebben (door orden van mijn eerweerdichsten heere, heer Carolus Philippus van Rodoan, bisscop van Middelborch ende prelaet der voorscreven abdien) van mijn eerw. heere, heer Francois van Vlierden, abt van het klooster van Perck bij Loven, alle dese voerscreven goeden, in desen inventaris gementioneert, ende hebbe den voerscr. heere prelaet van Perck daervan gegeven een acquit van alle dit, ondertekent met de eigen hand ende naem, ende met sijnen segel gesegelt van den voernoemden eerw. heere bisscop van Middelborch. Aldus gedaen binnen der stede van Loven, desen 20 Septembris 1600. [1])

V.

Brussel, 1594, Aug. 25.

De bewaring der meubelen der abdij van Middelburg wordt door den Koning van Spanje, na het overlijden van bisschop J. v. Strijen, toevertrouwd aan den abt van Park, niet aan den kanunnik Jaspar de la Torre, die zulks gevraagd had.

Sur la remonstrance faicte au roy nostre sire, en son Conseil privé, de la part de damp Jaspar de la Torre, religieulx de l'abbaye et cloistre de notre Dame en la ville de Middelbourg en Zelande, de l'ordre de Pre-

1) Vgl. het stuk van 18 Sept. 1600.

monstré , resident presentement sur sa cure de Quarebbe vers Louvain; contenant que par le deces nagueres advenu audict Louvain du rev^{me} evesque dudict Middelbourg, seroit necessaire et requis de commettre et authoriser quelqu' ung, pour avoir soing de l'entremise des biens competens et appertenans par deça a ladicte maison et abbaye, et advancer les religieulx d'icelle afin que le tout ne vienne (a leur grand prejudice) en desert, decadense et ruine; cause que pour ad (*sic*) ce remedier et prevenir, il a supplié et requis treshnmblement qu' il pleust a sadicte Ma^{te} de, a l'effect susdict et par provision, l'authoriser a l'entremise desdicts biens, en ordonnant a tous ceulx et celles, soyent ecclesiastiques, laix et seculiers, ayans chez eulx aulcuns joyaulx, ornamens, tiltres et munimens, appertenans audict cloirstre, d'incontinent les mettre et delivrer en ses mains, parmy acquict et recepisse pertinent, pour en faire bonne garde, tant et jusques a ce que par sadicte Ma^{te} aultrement y soit ordonné et absolutement pourveu; en luy foisant de ce depescher acte pertinent. Sa dicte Ma^{te}, ce que dessus consideré, et veue la rescription de l'abbé de Parcq et du licentié Reyneri, a declairé et declaire par ceste, que les biens meubles, contenuz en l'inventaire par eulx dressé et envoyé joinctement avecq leurdict advis, seront mis en la garde dudict abbé de Parcq jusques a aultre ordonnance; lequel prelat soignera aussy des biens immeubles et revenuz mentionez par son advis, a charge et condition toutesfois d'en respondre et rendre compte, lors qu' il sera de ce requis. Ainsy faict au Conseil privé tenu a Bruxelles, le 25me jour d'Aougst, l' an 1594. Ma. (?) V^{t}.

S. Le Comte.

Naar het oorspr. perkament.

VI.

Brussel, 1594, Sept. 24.

Volgend stuk, waarin het advijs van den abt van Park wordt gevraagd, schijnt betrekking te hebben op een herhaald rekest van fr. Jaspar de la Torre.

Par le Roy.

Reverend Pere en Dieu, cher et bien amé. Nous vous envoyons cy enclose la requeste a nous presentée, avecq l'acte en parchemin y joincte, de la part de damp Jaspar de la Torre, vous ordonnant et enchargeant que ladicte requeste par vous veue et visitée, ensamble l'acte, ayez a vous informer des merites des proces y mentionnez, et s'il est necessaire de les poursuyvre sans les laisser en estat jusques a ce que soit pourveu a l'eveschė de Middelbourg, dont au plustost nous advertirez avecq nostre advis, ou noz treschers et feaulx les chief, president et gens de nostre Conseil privé, pour icelluy veu, ulterieurement ordonner sur la requisition dudict suppliant, comme sera trouvé convenir. Et ny faictes faulte. Rev. Pere au Dieu *etc.* De nostre ville de Bruxelles, le 24 jour de Sept. 1594.

S. Le Comte.

Inscriptie :

Reverendo in Christo Patri ac Domino, Domino Praelato Parcensi. Lovanii.

VII.

Park, 1595, Jan. 3.

De abt van Park verpacht de abdijgoederen van Middelburg onder Wijk bij Heusden aan Jan Splinter van Voorn.

Op heden den 3 Jan. int jaer O. H. 1595 is in sijnen eygen persoon verschenen int Godtshuys van Perck

die eerbare persoon S[r] Jan Splinter van Voorn[1]), denwelcken bekent mits desen van den eerw. heere en vader in Gode, mijn heere den prelaat van Perck voerscr., als van weghen synder Ma[t] tot des te doen volcomelijck gelast ende gemechticht, in hueringe ende prachtinghe genomen ende aenveert te hebben zeker landen int geweste van Heusden, ende namentlijcke int dorp van Wijck ende lande van Altena geleghen, toecomende het godtshuis Onzer L. V. van Middelb., van den witten ordre aldaer, in maeten ende vueghen, als Geraert Spierinck van Wel ende te voren synen vader, beyde casteleynen tot Heusden, deselve eertijds in prachtinghe beseten hebben, eenen termijn van neghen vervolghende jaeren; ende waervan het ierste jaer sal verschynen Ste Mertens-misse nu naestcommende in dit teghenwoirdich jaer; ende dat midts betaelende daervoere jaerlijcx ten selven daghe 200 car. guld. (*enz. met verdere conditiën.*) Aldus gedaen ten daghe, maende, jaere ende ter plaetsen voerschreven, ten bijsijne van den eersamen ende voersienighen heere, heer ende meester Philips Bockhorn, Raedt synder Ma[t] in sijnen Rade van Brabant, ende Maximiliaen Dauchy, als getuyghen tot des voerschreven te hooren ende aensien sunderlinghen geroepen ende gebeden.

JAN SPLINTER VAN VOORN.
PHILIPS BOXHORN.
MAX[aen] DAUCHY.

Naar het oorspr.

Boven dit stuk schreef de prelaat van Park: „Dit syn 197 merghelen."

---

1) M.S.: „Voerde."

VIII.

Park, 1595, Aug. 25.

Aan juffrouw Cannoie wordt de helft der bewuste rente (vgl. het testament sub III) voor haar leven toegestaan, mits zij verklare dat die aan de abdij van Middelburch toebehoort.

Ick ondergheschreven religieus des gootshuis van Middelburch bekenne midts desen te vreeden te weesen, dat juffrouwe Cannoie sal jaerlix ghenieten, gheduerende hueren leven, die helfft van alsulcken rente, als op heuren name metten ghelde van den gootshuys van Middelburch gecocht is op de Staten van Brabant, int quartier van Antwerpen, op conditie dat de voorscr. juffrouwe sal verclaeren ende overleveren de brieven ende daerby wettelyck bekennen ende verclaeren, dat de rente voorscreven waerachtelijcken toecompt den gootshuyse van Middelburch. Actum tot Perck anno 1595, den 25 Augusti.

Fr. Mattheus Yrssel.
Fr. Jaspar de la Torre,
pastor in Wemmele.

Naar het oorspr.

IX.

Park, 1595, Aug. 25.

Steven van Wyck te Etten, als rentmeester der goederen te Steenbergen.

Ick Stephen van Wijck, woonende tot Etten in den lande van Breeda, kenne midts deesen aengheveert te hebben den last om te manen ende te ontfanghen de prouffyten ende innecoemen der goederen des gootshuys van Onzer L. Vrouwen tot Middelborch, ghelegen int Westquartier van Steenberghen; ende van mijnen ontfanck beloeve ick midts deesen, onder obligatie van mijnen per-

soon ende mijnen goederen, jaerlix te doen goede rekeninghe et reliqua aen mijnen eerw. heere den prelaet des gootshuys van Parck, als curateur derselver goederen. Actum tot Parck, ter presentien van heer Mattheus Yrssel, heer Jaspar de la Torre, beyde religieusen der abdijen van Middelburch a° duysent vyfhondert (vyff ende tnegentich) den 25 Augusti, ende tot een teken der waerheit hebbe ick dese scrifteure ondertekent.

STEVEN VAN WIJCK.

Naar het oorspr.

X.

St Laurent in Languedoc, 1595, Sept. 3.

Brief van den Koning van Spanje aan den graaf van Fuentes, destijds zijn landvoogd in de Nederlanden, waarin hij hem Dr. Petrus Maelcot, religieus van de abdij van Middelburg, zeer aanbeveelt en verzoekt te zorgen, dat het hem toegelegde jaargeld uit de Benedictijner abdij Wynoxberg in Vlaanderen worde uitbetaald enz.

Au conte de Fuentes.

Mon Cousin. La bonne relation que j' ay eu a diverses fois de la bonne et reguliere vie, suffisance et doctrine de frere Piere Malcot, docteur en Theologie et religieulx de l'ordre de Premonstré, lequel s' est retiré pardeça, apres que les Ecclesiastiques furent chassés de Middelburch en Zeelande, ou il avoit prins l'habit en l'abbaye dudict ordre, m' ont meu cy devant de luy accorder en l'abbaye de St. Michel en Anvers alimentation et entretenement d' habitz, et d' aultre part le pourveoir d'une pension de trois cens livres par an sur l'abbaye de Wynocxberghe en Flandres. Et pource que ledict docteur Malcot retourne presentement pardela et que suis informé de la bonne satisfaction qu'il laisse icy

a ceulx de son ordre, entre lesquelz il at continué l'espace de seize années aux estudes, ausquelz il a prins ledict degré; je suis aussy occasioné pour les mesmes raisons, signament pour le bien qu'il pourra faire par ses predications et exercices spiritnelz, de vous recommander sa personne, afinque suyvant ses bonnes parties vous le faites employer pardela en ce que sera de son dict ordre et aultrement comme trouverez convenir. Et d'aultant que de la susdicte pension sur Wynoxberghe luy sont deues huyct années, et qu'il remonstre n'en avoir receu que deux cens livres une fois, vous donnerez aussy ordre que tant lesdicts arrierages comme la continuation de tel payement annuel soyent satisfaitz suyvant ce qu'a diverses fois j'ay ordonné a ceulx de mon Conseil privé en droict tous aultres [1]) que par mes nominations aux abbayes de pardela ont par moy esté soulagez de quelque pension. A tant etc.

De St. Laurent le 6 de Septembre 1595.

Naar eene copie van dien tijd.

XI.

Park, 1595, Oct. 16.

De abt van Park machtigt fr. Jaspar de la Torre om een geschil te vervolgen, reeds onder L. Schellinck, in zijn leven proost der abdij van Middelburg, gerezen.

Wij Franchoys van Vlierden, abt des godshuys van Parck bij Loven ende curatuer der goederen toecommende die abdye van Onse Liever Vrouwen tot Middelborch, gheven midts desen volcommen machtichscap ende commissie heer Jaspar de la Torre, religioes der voorschreven abdye van Middelborch, om in onse ende des godshuys voorschr. name te vervolghen ende tot eenen

1) In dezen volzin schijnt eene fout ingeslopen.

eynde te brenghen alsulcken verschil oft questie, als eertijts geweest is tusschen heer Lambrecht Schellinck salighef, proost in sijnen leven der voorschr. abdye van Middelborch, ende Lambrecht Simons, borgher alsdoen tot Loven; ende dit op conditie ende restrictie van sijnder actien ende vervolghinghen aen ons te verantwoorden. In teeken der waerheyt hebbe dit onderteekent a° 1595, den 16 October.

Franchoijs van Vlierden,
abt tot Perck.

Naar het eigenhandig schrift van den abt.

XII.

Gent, 1599, Maart 24.

Carolus Philippus de Rodoan, tot bisschop van Middelburg benoemd, vraagt aan den abt van Park inlichting omtrent de nog overgebleven abdijgoederen van Middelburg en dankt voor de zorg door dezen daaraan besteed.

Reverende admodum Domine. Cum non tantum ser^mae^ suae celsitudinis decreto et judicio denominatus sim ad cathedram Middelburgensem, aliquibus abhinc retroactis annis pastore suo orbatam, sed et illustrissimus D. Nuncius apostolica auctoritate me ejusdem vicarium, tam in spiritualibus quam temporalibus constituerit; mei muneris et officii esse putavi, alicui committere curam restantis dotis licet exiguae. Itaque nactus praesentium latorem, mihi multis nominibus a quibusdam non minimae auctoritatis viris commendatum, ei provinciam demandavi. Et quandoquidem intelligo R. P. V^ram^ ejusdem habuisse administrationem, eandem obnixe rogatam cuperem, dignetur mihi significare quo in cardine omnia versentur, gratias immortales interim R. V. P^ti^ agens pro labore hactenus suscepto. Si qua vero in re ipsi reciproce servire

potuero, de me aeque atque de fratre omnia sibi polliceri poterit. Novit Altissimus qui dictam R. P. V[am] rebus omnibus florentem ecclesiae suae servet et tueatur. Raptim Gandavi, hac 24 Martii 1599.

R[dae] V. P.

Addictissimus confrater et in Christo [servus]
C. P. DE RODOAN alias BERLIGHEN,
[denominatus] Episcopus Midde[lburgensis.]

Naar het oorspr.

XIII.

Brussel, 1600, Mei 5 en September 18.

Eenige stukken op de gevraagde inlichting en de overlevering der meubelen en bescheiden aan den bisschop betrekking hebbende.

Also mijnen broeder Cornelis van Elshout, als rentmeester generael van de goederen van de abdye van Middelborch, my onderschreven heeft versocht, omme uuyt handen van den eerweerdichsten heere den prelaet van Perck te lichten alle alsulcke pampieren als onder syne eerw. souden mogen berusten, die voorscr. abdye van Middelborch aengaende, omme te beter te moghen effenen zyne rekeninghe ende saecken metten rentmeester van Huesden, m[r] Jean Splinter van Voorne, enige der voorscr. goeder in pacht pretenderende; heeft dien volgende syne voorscr. eerw. my overgelevert copie van twee staeten uuyte rekeninghe van den rentmeester van Huesden aen dandere syde gedaen, mitsgaeders eene copie van sekere apostille roerende die voorscr. goederen by den voern. Jannen in den Haghe gedaen, ende noch eene attestatie van de schepenen van Wyck mit vier missiven van diversche date aen zyne voorscr. eerw. van Perck geschreven, die drie in den jaere 1597, ende die vierde

a° 1599. t Oirconden desen geschreven tot Bruessele den 5 Maii 1600. J. van Elshout.
1600.

Van eene andere hand:

Memorie voor mijn eerw^{sten} heere den prelaet van Parck.

Die stucken aengaende d'abdye van Middelborch te bestellen aen handen m^{r} Gregorius Ayayla, Raetsheere ordinaris by Sinter Goelen trappen, neve van (den) administrateur der voorseyder abdye, genaempt Cornelis van Elshout, wonende t Outheusden in den lande van Heusden.

Naar het oorspr.

Reverende admodum Domine. Cum intelligam rev. P^{tem} V. rediisse Lovanium, haud male me facturum putavi, si eandem rogarem, dignetur clenodia et munimenta ecclesiae Middelburgensis (sede vacante) ipsius fidei et custodiae commissa, tradere D. Petro Malcotio, S. Th. D. necnon monasterii dictae civitatis Middelburgensis religioso, cui ad eum effectum misi signaturam, quo omnia sub debita acceptilatione et inventario recipere queat; nisi forte dicta V. R. P^{tas} brevi huc remeare statuerit. Siquidem tunc una eadem opera advehi poterunt. Decrevi namque fere, dum hic haereo, habita commoditate episcoporum, suscipere munus consecrationis, favente Altissimo, qui eandem R^{dam} P. V. quam diutissime ecclesiae suae servet incolumem. Raptim Bruxellae, 18^{a} Septembris 1600.

R^{dae} V. P.

Addictissimus uti frater
C. P. de Rodoan, episcopus confirmatus Middelburgensis.

Inscriptio: Reverendo in Christo Patri ac Domino, Domino Abbati Parcensi.

Naar het oorspr.

Ego Carolus Philippus a Rodoan, confirmatus episcopus Middelburgensis, fateor me recepisse a R[do] in Christo patre ac domino D. Francisco a Vlierden, abbate monasterii Parcensis juxta Lovanium, claenodia et munimenta ad ecclesiam Middelburgensem spectantia, (sede vacante) ipsius fidei et custodiae commissa, secundum inventarium hic suprascriptum [1]), promittens suam P[tem] servare indempnem in et contra quoscunque etc. Teste meis signo manuali et cacheto supra appositis, hac 18[a] Septembris 1600.

C. P. DE RODOAN, episcopus confirmatus Middelburgensis.

Naar het oorspr. met een zegel met papier bedekt.

XIV.

Antwerpen, vermoedelijk in het jaar 1624.

De abt van St. Michiel, Mattheus Yrssel, zendt Steven van Wijck tot den abt van Park, Joh. Drusius, hem aanbevelende als zeer bekend met den toestand der abdijgoederen van Middelburg onder Steenbergen en Wijk bij Heusden.

Reverende admodum Domine. Lator harum est Stephanus van Wijck (cujus aliquando R. V. mentionem feci), qui dum cum R. V. quaedam communicanda habeat, hisce eum commendatum optarem. Vir est probae et honestae conversationis ac apprime catholicus, quocum mihi multo tempore familiaritas intercessit; eo enim comite diversis vicibus magno meo labore bona coenobii nostri Middelburgensis, in territoriis Heusdano et Steenbergensi visitavi; nec ullum arbitror melius R. V. de bonis eidem coenobis reliquis instruere posse, cum multo tempore eorum curam egerit. Rogatam itaque R. V. velim, eundem ex me commendatum habeat, vicissim R. V. Omni-

---

1) Die inventaris ging deze verklaring des bisschops vooraf, en komt overeen met de reeds vroeger medegedeelde. Zie bl. 218-219.

potenti commendans, ut diu nobis totique ordini nostro sospes et incolumis conservetur, opto voveoque, qui R. V. mansero addictissimus.

Fr. Mattheus, abbas S. Michaelis.

Naar het oorspr.

Onder dezen brief schreef iemand „mendum", doch m. i. geheel ten onrechte; immers deze abt van S^t. Michiel was Mattheus Yrsel of Eersel, een kanunnik der Abdij van Middelburg, en daarom schreef hij hier terecht: „bona coenobii *nostri* Middelburgensis."

Wij stelden dezen brief in 1624, omdat uit andere stukken en aanteekeningen, in het archief van Park aanwezig (waarvan wij kortheidshalve aanstonds het voornaamste zullen aanstippen), blijkt dat in dit jaar wederom de abt van Park met de abdijgoederen van Middelburg werd belast, evenals het zijn voorganger tot 1600 geweest was, wanneer Rodoan bisschop van Middelburg werd en als zoodanig ook het hoofd der abdij. Ja zelfs toen hij was verplaatst op den bisschoppelijken zetel van Brugge, bleef hem — gewis wederom door het Spaansche Hof — de bewaring der abdijgoederen van Middelburg toevertrouwd, en na zijn dood (1616) werd die, wederom door het Spaansche Hof, overgelaten aan den Deken en het kapittel van Brugge, tot in het jaar 1624, wanneer dienaangaande klachten rezen. Althans men maakte het Hof opmerkzaam, dat, zoolang de bisschopszetel van Middelburg vacant bleef, de bewaring dier goederen behoorde aan den Vicaris generaal der orde in de circarie van Brabant, waartoe de abdij behoorde, en dat het kapittel van Brugge er geheel vreemd aan was. Dat daarop aldus, in Oct. 1624, door bet Hof, althans wat de meubelen en documenten betrof, is bepaald, „jusques a ce que l'evesché de Middelbourg soit pourveu", blijkt uit de apostille op een rekest. Daarop zal hetzelfde gevraagd en vergund zijn geweest ten opzichte der vaste goederen; in 1628 althans zien wij den abt van Park ermede belast, als blijkt uit eerstvolgend stuk. Hoelang dit heeft geduurd, noch ook hoelang de goederen te Steenbergen en te Wijck buiten confiscatie zijn gebleven, daar omtrent geeft het Parksch archief geen licht. Ook is daar geen spoor meer te vinden van de schriften, welke op den sub IV medegedeelden inventaris voorkomen.

XV.

Brussel, 1628, Juni 3.

Johannes Drusius, abt van Park, machtigt Mattheus van Irsel abt van St. Michiel, om de rekening te hooren en te sluiten van Steven van Wijck, over zijne administratie der abdijgoederen van Middelburg onder Steenbergen en Wijk bij Heusden.

Wij Joan Drusius, abt van Parck ende vicaris van den eerw^sten heere, mijn heere van Premonstreyt, generaal derselfver order, ende gecommitteert bij den Hove tot bewaerenisse der goederen van 't clooster van Middelborg, committeren ende gheven vollen last den eerw. heer, heer Mattheus van Irsel, abt van S. Machiels tot Antwerpen, om te hoeren, apostillen ende te sluyten die reeckeninghe van den eersaemen Steven van Wijck, van 't administatie, die hij door commissie, soe van den eerw^sten heer Jan van Strijen ende den eerw^sten heer Carolus Philippus de Rodoan, bisschoppen van Middelborch, als oeck van onsen voersaet, heer Franciscus van Vlierden, gehadt heeft over die goederen 't voerschreven clooster van Middelborch competerende, gheleghen int lant van Steenberghen ende van Wijck ende daerontrent; ende dat sonder prejudicie van iemanden ende sonder ghehouden te sijn te suppleren oft te betaelen tghene dat bij sloete van reeckeninghe den voerschreven Steven van Wijck, als meer uuytghegheven dan ontfanghen, soude moeghen goet coemen; sijn actie ghereserveert om ter tijden ende ter wijlen tselfde te verhaelen aldaer ende alsoe hem dat goet duncken sal. Actum tot Brussel, den 3 Junii 1628. Ende in kennisse der waerheyt hebbe dit onderteekent ende onsen cleynen seghel hierop doen drucken.

JOAN, abt van Parck.

Naar een afschrift van de hand van Drusius zelven.

XVI.

EENIGE RELIGIEUZEN UIT DE ABDIJ VAN MIDDELBURG.

De abt van Park Franc. van Vlierden teekende het volgende aan bij het stuk van 25 Aug. 1595, *hetwelk hiervoren is medegedeeld:*

Nomina religiosorum Middelburgensium [qui] anno 1595 adhuc vivebant:

Martinus Goetbloet residet tot Meeuwen, Luyckx, bij Peere.

Joannes Walteri uut Schravenhaghe residet tot Overpelt onder Luyck.

Joannes Scutteput Lovaniensis residet in Helmont. [1])

Joannes Hasius Gandavensis residet in Schravenwesel in pastoratu Antwerp. [2])

Jaspar de la Torre. [3])

Jacobus Woert Hoogstratensis residet in Zelsaet in Vlanderen bij Sluys.

Joannes Senior Lovaniensis residet extra Thenas onder Heylesem te Grim.

Petrus Malcote. [4])

Joannes Eykenduynen, in Hollant.

Matheus Eersel, in Doorne prope Antwerpiam. [5])

Judocus Minnen, te Dronghen. [6])

---

1) Hij was pastoor van Helmond 1589—1604. Zie Schutjes' *Gesch. van het Bisd. 's Bosch*, IV, blz. 124.

2) 's Gravenwesel was nl. eene pastorie van de Abdij van St. Michiel te Antwerpen.

3) Gelijk we hiervoren zagen, was hij in 1595 pastoor te Wemmel, eene pastorie van de abdij van Grimbergen. Zie voorts beneden.

4) S. Th. D., zooals hiervoren bleek bij het jaar 1595 en 1600.

5) Hij werd pastoor te Minderhout, vervolgens abt van St. Michiel te Antwerpen 1614—1629.

6) D. i. in abbatia Trunchiniensi (*Tronchiennes*).

Tot zoover de abt F. v. Vlierden. Benevens deze elf, vinden wij nog de volgende:

Martinus Arnoldi.
Andreas ab Herk.
Guilielmus Heyms (of Heyns?) [1])
Lambertus Schellinck. [2])
Joannes Schilperoert. [3])

F. J. Raymaekers, in leven archivaris van de abdij van Park en schrijver van Recherches Historiques sur l'Ancienne Abbaye de Parc (*Louvain* 1858), *heeft eenige geschreven „Opzoekingen" of nasporingen nagelaten omtrent de laatste religieuzen der abdij van Middelburg. Het voornaamste daarvan verdient hier eene plaats. Hier en daar voegen wij een korte verklaring er tusschen.*

Ex chron. M.S. Joannis Masii: [4])

1578. — 30 Nov. fr. Gulielmus Heyms (*et duo alii*) venerunt Leodium (*ubi tunc abbas Parcensis morabatur*) ad R. D. Ambrosium abbatem. Fuerunt autem dicti fratres a rev. domino positi Leodi in monasterio Belli Reditus, fueruntque ibidem cum aliis fratribus officia frequentantes usque ad 5 diem Jan. anni seq. 1579.

1580. — Hoc anno, 15 Dec., obiit fr. Martinus Arnoldi, sac. et can. S. Mariae in Middelburch; inde ab haereticis cum caeteris suis fratribus pulsus, in Parco susceptus est, et factus sacellanus in Haecht.

---

1) C. B. De Ridder in *Analectes pour servir à l'Hist. ecclesiastique de la Belgique,* III, p. 127, schreef *Heyns.* Vgl. mede p. 131, waar melding wordt gemaakt van *Petrus Malcot.* Zie ook p. 49 en 51.

2) Hiervoren proost der abdij genoemd, d. i. provisor exteriorum, ofschoon De Ridder hem (p. 127) „prieur" noemt, en wat lager „regent."

3) Hij werd pastoor te Neerockerzeel, eene pastorie van St. Michiel.

4) Masius was abt 1635—1647, doch schreef zijne *Chronijk* reeds vóór hij abt werd.

1582. — Erant etiam hoc anno simul in domo nostra Parcensi Lovanii (*etc. inter alios nominantur*:) fr. Gulielmuo Heyms (Middelb. [1]) et fr. Adrianus Estius (ex Mariënweert. [2])

1585. -- Pastoratus Haechtensis collatus est fr. Gulielmo Heyms.

1585. — Fr. Gaspar de la Torre et fr. Andreas ab Herk ad petitionem R^mi^ episcopi Middelburgensis, utpote religiosi Middelburgenses, aliquandiu apud confratres nostros fuerunt intertenti, nempe fere per 8 annos, scilicet adhuc vivente R. D. Loots (abbate); et fr. Gaspar aliquo tempore adstitit Gempensibus (*i. e. monialibus in Gemp, sub Winghe S. Georgii*), tam in celebrationibus quam in audiendis confessionibus.

1592. — Hoc anno 1592, ipso S. Marci, cum fr. Gulielmus Heyms resignasset pastoratum Haechtensem, rediturus Antverpiam, ubi primo fuerat professus, idem pastoratus est collatus suppriori Parcensi fr. Juliano Havrech [3]). Nota (*aldus Raymaekers te dezer plaatse*): Jan Maes, opsteller der Chronijk van Park, en daarna abt meijnde dat Heyms religieus van St. Michiel van Antwerpen was. Zijn opvolger, Libert de Paepe, aenzag Heyms als lid onzer abdij, omdat in 't jaer 1583, in den akt der Inleyding van den abt Franciscus van Vlierden, fr. Gulielmus Heyms voorkomt als „prior Insulae Ducis" te Gemp (*welk klooster aan Park onderhoorig was*). Daerbij kan ik voegen dat Heyms in den akt zijner voordraging als pastoor van Haecht (1585, 4 *Novemb.*) voorkomt als

1) Dit is er tusschen gevoegd door Raymaekers.

2) Over Adr. Estius hebben wij iets meer gezegd in het „Archief van het Aartsb." Dl. XXIV, bl. 113-114, bij zekere naamlijst van Mariënweerdsche kanunniken.

3) En Heyms werd toen (1592) pastoor te Deurne bij Antwerpen. (Arch. Parc.)

„canonicus professus monasterii Parcensis." Libert de Paepe, abt van Park, schreef dan daerover aen den prior van St. Michiel, die den 9 Meert 1673 antwoordde, dat hij Heyms aenzag als lid zijner abdij van St. Michiel, en dat Heyms pastoor geweest is van Dorne (*Deurne bij Antwerpen*) en gestorven is den 2 Nov. 1609, „sicque reperiri annotatum in mortuario suae ecclesiae." Die prior wist niet dat Heyms (of Heyns) van Middelburg gekomen was. Maer zie de Ridder, loc. supra cit. Zie ook bl. 49 „Deurne" [1]) en bl. 47 en 51 „'s Gravenwezel: pastor dominus et frater Joannes Hasius, religiosus Middelburgensis, Ord. Praem."

Zoover Raymaekers. — Naar al het voorgaande te oordeelen, komt het ons voor dat Heyms, wel is waar, uit de abdij van Middelburg was gekomen, maar als novice, zoodat hij te St. Michiel is geprofest, en dat daarom Masius terecht schreef: „ubi primo fuerat professus." *Dat hij later, terwijl hij te Park was,* „canonicus professus ecclesiae Parcensis" *heet, geeft geen moeielijkheid. Hetzelfde werd ook van Adrianus Estius van Mariënweerd gezegd.*

Heeswijk, O.L.V. Geboorte 1896.

FR. W. HOEVENAARS, *Ord. Praem.*

---

1) Doch hier, bl. 49, staat in *Analectes* dat Heyns *van St. Michiel* was, terwijl bl. 127 gezegd wordt: „*religieux de Middelbourg.*" Hier is dus geen bewijs te putten; het heeft eveneens eene verklaring noodig.

DE VOORMALIGE AMSTERDAMSCHE VROUWEN-KLOOSTERS.

(Vervolg van Deel XXII, blz. 110).

5. Het Sint Mariaklooster

was gelegen in de Nes en werd begrensd ten noorden door de tegenwoordige Kalfsvelsteeg; ten oosten door de Nes; ten zuiden door de tegenwoordige Langebrugsteeg en ten westen door het Rokin, voorheen genaamd den Amstel. Het klooster was de overbuur van het Sint Claraklooster en de naaste buur van het pesthuis, bediend door de Cellebroeders, waarvan het door een gang, thans Kalfsvelsteeg, gescheiden was. Van het klooster was tot op den 28 April 1896 alleen nog maar in wezen de kapel. Maar in welken toestand?

Op het Rokin staande zag men op den hoek van de Kalfsvelsteeg een zeer laag huis met eene platte bedekking en daarachter een zeer hoog huis, dat met die lage woning gemeenschap had. Welnu, dat hooge huis was eertijds de kapel van genoemd klooster, welke kapel, volgens de kaart van Kornelis Anthoniszoon (1544), ongeveer vier of vijf meter achter den kloostermuur gelegen was. Het lage huis was de later bebouwde ruimte tusschen kloostermuur en kapel. Men bouwde op die open ruimte een zeer laag huis, en wel zoo laag, dat het vlak daarachtergrenzend woonhuis, vroeger de kapel, van de eerste verdieping af het volle daglicht kon ontvangen.

Bij de verandering der stadsregeering werd de kapel eerst tot een lakenhal en daarna tot een burgerwoonhuis ingericht.

Door deze betimmering had natuurlijk de kapel inwendig geheel haar vroegere gedaante verloren; alleen waren de buitenmuren blijven staan.

Bij de amotie in 1896 [1]) ontbrak ik niet op het appèl in de hoop, dat bij de slooping en uitgraving nog een enkel aandenken aan het voormalig klooster te voorschijn zoude worden gebracht.

De kapel zelve leverde hoegenaamd niets belangrijks op, doch men vond tegen den zuidenlijken buitenmuur, in den vroegeren kloostertuin, grenzende aan het priesterkoor, een potje met zilveren munten. Dank zij de welwillendheid van Heeren eigenaren zijn mij eenige exemplaren dier munten geschonken. Het oudst in mijn bezit is een munt van Louis de Male, Graaf van Vlaanderen 1346–1384, (een zoogenaamde Boddrager), het jongste een groschen uit het Hertogdom Kleef 1448–81. De munten welke in bezit gebleven zijn van genoemde heeren dateeren allen uit de XIVe en XVe eeuw, zoodat wij bijna met zekerheid kunnen aannemen dat men het potje met munten tijdens den bouw der kapel in den grond begraven heeft. De gevonden munten, of beter gezegd muntjes, waren de pasmunt dier dagen, als: Boddragers, Leeuwengrooten, Witten Albus, en Groschen. Zij vertegenwoordigden eene geringe waarde.

Ook van dit klooster is het jaar der stichting onbekend, doch reeds vóór 1431 hadden enkele vrome vrouwen op deze plek zich in gemeenschap vereenigd en zich gesteld onder de bescherming van de H. Maagd Maria, beoefenende den derden regel van den H. Franciscus. Haar „huys" en convent namen echter, zooals de meeste amster-

---

1) Door de firma Brusse en Gransberg werden op genoemden datum enkele perceelen, waaronder ook de kapel, geamoveerd en tot kantoorlokalen ingericht.

damsche vrouwenkloosters, spoedig eene zoo groote uitbreiding aan, dat reeds den 17 november 1431 het huis gesteld werd onder den „Deken en Kapittel der kapelle van de heylighe Maria in die Haege." In den stichtingsbrief worden de conventualen genoemd:

Wel lieve in Christo bestierster en susteren donaten van het huys der Heylighe Maria van den derden regel Francisci onder die parochie onzer parochi-kercke van den H. Niclaes binnen Amsterdam, gestaen omtrent het Sloetje (!) hetwelck gemeenlyck die Aemstel gezeit wort.

De „susteren" kregen verlof een priester tot biechtvader te kiezen; vijftig zusters aan te nemen; mis en vespers te laten doen, en te begraven op de gewone voorwaarden. Deze brief werd den 17 Januari 1494 vernieuwd en het getal conventualen gebracht op zestig.

In het stadsarchief bevinden zich over dit klooster slechts enkele stukken, en nog wel 18-eeuwsche slecht geschreven kopiëen. Namelijk:

1431. De stichtingbrief.

1459. Aanvaarding van een half huis, aangekomen van Zuster Lysbeth Bauweryck Milinxdr. geprofesside zuster, gelegen in Utrecht, door Broeder Dirck Symon en Broeder Reyner Henricxszoen op „dynsdach na Alre Apostelendach 1459."

1489. Order van Burgemeesteren en Schepenen waarbij het convent gelast wordt bij te dragen in het opmaken en repareeren van den „Canonissebrug" der Oude Nonnen.

1494. Vernieuwing van den stichtingbrief dato 17 Januari 1494.

1496. De volgende fundatiebrief (kopie met allerlei spelling):

In den Name des Vaders, des Soons en des Heiligen geests.

Amen. Allen enz. doe ick Harmen Pieterszoen condt hoe dat ick om zalicheyt mynre zielen, Dieuwe Walichsdr. myns wyfs zielen, onser beyder ouders, vrinden en Magen, en bisonder voor Jacob Harmanszoons zielen onser beyder zoons zaliger gedachten en voort voor alle gelovige gesticht, gefondeerd en gemaeckt hebbe, stichte, fondere en maecke met dese tegenwoordige brieve een officium en dienst Goidts ewelyck durende, in der eeren Maryen zynre liever en gebedijder Moeder en alle lieven Goidts Heyligen, te bedienen in der kerke van Sinte Maryen-convent gelegen in Grimesse, binnen der voirs. steede, van vijf Missen te doen by enen priester goedt van fame en van leven in elcke weke die niet belast oft verbonden en zal wesen met eenige andre Missen, 't welck den Pater van den voorsz. convente nyet en wesen zal en zal den voirs. priester gehouden wesen van de 1[en] maart tot den 3[en] october altyd durende die misse te doen 's morgens ten seven uuren. Item soe heb ik Harmen voorn. gegeven etc., utgenomen dattet convent sal hebben een halve goude Wilhelmus schild siaerds voor den altaar, ornamenten en anders, als sy tot dit selve officium leveren zullen etc. Item soe heb ik Harmen voorn. geset, geordineerd etc. na den doode van my en van myn voors. wijfe, Patronen en gifters van dit officium ewelyk durende den Pater, Mater en Procuratrix van den voors. convent, die altyd indertyd weesen sullen etc. en waert by alzoo dat hier namaels binnen der voorn. quame interdict of Banspul, soe sal den officiant gehouden weesen te leesen alle dagen een vigilie van negen lessen, mitten Laudes daeraen; etc. Item zoo sal den officiant gehouden weesen alle jaer op Sinte Thomas avond zyn slotelen te leveren in handen van den voors. pater, Mater en Procuratrix, en weder op nye om den voors. dienste bidden, ende wy heeren Peter Andrieszoon op deese tyd Pater, Zuster Zoete Henrickdr. mater en zuster Katryn Petersdr. procuratrix in den zelven convent hebben etc. en hebben voort belooft totten voorsz. officium en dienst Gots te leeveren ornamenten, kelcken, boecken, broot, wyn, wasse en voort al hetgeen dat een priester behoeft en van noode is om misse te doen etc. Dat gedaan wart op den veerthienden dach van October int jaer ons Heren dusent vierhondert zes en 't negentich.

(Archief-Leprosenhuys).

1581. Comparitie voor Regenten van S. Jorishof van de Mater en procuratrice „van S. Maryen in de Nes „mit hoer voechten Jacob Jans en Cornelis van „Ryck [1]) beyde Raet deser stede" om te spreken wegens haar aandeel in „sekere brief tot laste van „die derde oerde."

In of bij het klooster woonde omtreeks 1538 de geleerde priester *Alardus van Amsterdam.* Hij gaf daar les aan jongelieden, die hij bekwaamde tot doctor in de theologie.

Lelong was in bezit van een oud boekje van Alardus getiteld *Lofspraeck van S. Nicolaes,* dat tot inschrift had *Aemstelredami ex collegio Caeciliano. Kal. May.* 1543. Hij vermeende door dit inschrift, dat Alardus pater van het S. Cecilia-convent was, hetgeen onjuist moet zijn, daar het S. Cecilia-klooster geen college maar een convent was. Waarschijnlijk werd zijn school, — Alardus was een groot theoloog en latinist —, in of vlak naast het Maria-klooster gelegen, het *Collegium Caecilianum* genoemd.

De catalogus der kloosterboeken [2]) vermeldt van het S. Maria-convent:

Die Antiff[on]en van den Sonnendaghe. HS.
Spieghel des ewigen levens. Antw. 1484.
't Hofken van Devocien. Antw. 1487.
Die conste om te leeren spreecken en swigen alst tyt is. Delft. z. j.

Behalve de namen der Zusters en Paters, die in het

1) Cornelis Willemsz. van Rijck behoorde tot de „Spaansche factie", doch liep even vóór de „alteratie" over tot de geuzen en werd na den geuzendag tot raad herkozen.

2) Stadsarch. Portef. Schoemaker.

Rode Register [1]) genoemd worden, zijn mij nog voorgekomen:

1459. Lysbeth Bauweryck Milinxdr., Geprofesside Suster.
1496. Peter Andrieszoon, Pater.
Zoete Hendrixsdr., Mater.
Katryn Petersdr., Procuratrix.
1510. Broeder Pieter van Naerden, Confessoer der Susteren ende gedeputeerde visitatoer des Convents van Sinte Lucyen.

Het *Rode Register* luidt:

Staet van de Incommende goederen van de Conventualen van Sinte Maryen-convente, staende in de Nes der voorsz. stede van Aemstelredamme.

Eerst van de Landen.

Vijff margen lants, leggende bezijden Jacob Aickenhuys, welck landt gebruyct werdt bij Pieter Coomen voor de somme van lx gul. met noch xl mingelen soetemelcx . . . . LX gul.
Noch vijff margen lants, leggende over den Aemstel tegen Ael Alyden, over welck landt nu ter tyt Ael Alyden gebruyct voor de somme van XL gul. met noch XL mingelen soetemelcx.
Noch sestalff made landts, leggende over de Weteringe bezyden S[te] Pieters, welck landt gebruyct Cornelis Claesz. voor de somme van . . . . XVIII gul.
1[a] Z[a] van de jaerlycxe Innecommen van de Landen CXVIII gul.

Outeygen.

Op Symon Jansz. Mol tsiaers . . . . . . IIII gul. VII st.
Op Thonis Heynricxz. tot Ouderkerck twee Wilhelmus schilden II gul. XVIII st.
Op Claesgen Pieter Snijders zijn kinderen tot Amsterveen tsiaers II gul. X st.
Tot Naerden op een erff in de Vrouwenstraet tsi[rs] II gul. X st.

1) Zie Voorrede.

Tot Alckmaer op het huys van Garbrant Gerritsz. drie Wilhelmus schilden tsiaers . . . . IIII gul. VII st.
Op Proyenshuys ts[rs] een Wilhelmus schilt . . . I gul. IX st.
Op Lijsbeth Cornelis Dobbezsdr. tsiaers. . . IIII gul. IIII st.
Op een huys in de Pylsteech ts[rs] . . . . . . II gul. XI st.
Op de Vlaminck in de Warmoesstraet . . . III gul. XVI st.
Op Joris Barents ts[rs] twee Wilhelmus schilden II gul. XVIII st.

2[a] Z[a] van den jaerlycx Incommen van den outeygen XXI gul. X st.

Losrenten.

Op Jacob Jansz. op den Overthoom tsiaers. . XXXV gul. X st.
Tot Aelsmeer tsiaers. . . . . XII gul.
Noch twaelff gulden die uytkeert de schout van Culstaert ende Ellert Gerritsz. zijn compaen . . . . XII gul.
Noch in Blocklandt tsiaers . . . . VI gul.
Op smeerige Brecht tsiaers. . . . . XX gul.
Op Sincte Pouwels tsiaers . . . . . . XVII gul. II st. VIII d.
Op Trijn Martis tot Wormer ts[rs] . . . . . . II gul. IIII st.
Op Herman Schiemaecker ts[rs] . . . . XI guld.

2[a] Z[a] van de Losrenten . . CXV gul. XV st. VIII d.
Somma grossa bedraecht 't Incommen van den voorsz. convente tsiaers II[c] LXV gul. V st. VIII d.

Staet van de belastinge van den voorsz. Convente.

De pater van Sincte Barbaren heeft tsiaers opten voorsz. Convente . . . . VII gul. V st.
Het Geesselbreursgilt tsiaers. . . . . II gul. V st.
Sinct Josephsgilt tsiaers . . . . I gul. X st.
De memorie van de Nyeuwe Kerck ts[rs] . . . II gul.

Somma van de belastinge daermede 't Convent ts[rs] belast es XIII gul.

Affgetrocken de belastinge van de Incommen, blijft tgene de conventualen jaerlycx incommende hebben es II[c] LII gl. V st. VIII d.

NAMEN VAN DE CONVENTUALEN.

Catryn Jansdr.	out	LVI	jaren.
Nelletgen Jacobs. . . .	〃	LXIX	〃
Anna Jans.	〃	LVI	〃
Lysbeth Jacobs	〃	LI	〃
Marry Willems	〃	LIII	〃
Marritgen Thomas . . .	〃	LXVI	〃
Vrou Lamberts	〃	XLIX	〃
Jannetgen Hermes . . .	〃	LIIII	〃
Ael Joachims	〃	XLVI	〃
Toecken Jacobs	〃	L	〃
Dieuwer Nanninx . . .	〃	XXXIX	〃
Fye Wouters	〃	XLVI	〃
Aechte Arents.	〃	XXXVII	〃
Et Arents	〃	XXXV	〃
Anna Vreecse.	〃	XXXIX	〃
Marry Gerrits.	〃	XLIII	〃
Duyf Elberts	〃	XXXIII	〃
Hillegont Pieters. . . .	〃	XXXVI	〃
Marry Jans	〃	XXXIII	〃
Gierte Dirx	〃	XXIX	〃
Alyt Dammas.	〃	XXVIII	〃
Elsgen Joris	〃	XXVIII	〃
Grietgen Wolffers, becleet.	〃	XXVI	〃
Ael Elberts	〃	LV	〃
Machtelt Cornelis . . .	〃	LVIII	〃
Tryn Pieters	〃	XLIII	〃

Verclaren dat de voorsz. Tryn Pieters over sesthien jaren uyt 't convent gehylict [gehuwd] es, ende noyt alimentatie begeert heeft.

Ende alsoo de pater van den voorsz. convente hem den tyt van XXIIII jaren eerlyck in den voorsz. convente gedragen heeft, out synde LXVI jaren, ende dat hy geheel dooff es noch met sunderlinge gebreecken gepassioneert es, sal overzulcx mede moeten worden gealimenteert.

6. Het Maria Magdalenaklooster.

Dit klooster, dat men niet verwisselen moet met Maria Magdalena in Bethaniën, gelegen tusschen Kloveniers- en Achterburgwal, bevond zich ten westen aan de Nesse, ten noorden aan de sloot [1]), welke het scheidde eerst van de Barrevoeters en daarna van het Huiszittenhuis; ten oosten aan den Burgwal, en ten zuiden aan het St. Barbara-klooster. Het was een groot langwerpig vierkant gebouw met een kloosterkapel, en het had in het midden een open ruimte, welke zeker als tuin of grasveld dienst deed. Tegen den noordoostelijken muur van de kapel stond het „patershuis"; een hoog gebouw dat gemeenschap met de kerk had, zooals mij bij de afbraak in 1892 gebleken is.

Zoo zag het klooster er uit toen *Cornelis Antonisz.* in 1544 zijn kaart in houtsnede maakte. Zes jaar later en wel in 1550 grensde het klooster aan het Oude- zijds Huiszittenhuis, dat in genoemd jaar aldaar gebouwd werd. *Commelin*, in zijne *Beschrijving van Amsterdam* blz. 535, zegt, in tegenstelling van *Pontanus*, dat het Huiszittenhuis niet genomen is van het toen bestaande Magdalena-Convent, maar dat het van den grond is opgebouwd. Het laatste is zeer juist, ofschoon de bouw wel degelijk heeft plaats gehad op den grond toebehoorende aan het klooster. Immers de kloostergrond liep tot aan de sloot, thans Lombardsteeg, terwijl, het Huiszittenhuis thans stadsbank van leening, vlak grensde aan die nu gedempte sloot. Op den sluitsteen van de kelderpoort

---

1) Deze sloot liet het water door van den Amstel, thans Rokin, naar den Burgwal en werd daarom genoemd „die Spoye", d. w. z. de waterspuiing. Men verwissele deze „Spoye" niet met die aan de Osjessluis, nog heden genoemd het Spui.

staat nog *int jaer ons Heren* 1550. Wel een bewijs dat dit en niet het daaraangrenzend huis, het Huiszittenhuis is geweest.

De ruimte welke het Maria Magdalenaklooster na 1550 besloeg, wordt thans ingenomen 1ᵉ door het zooeven genoemde aangrenzend huis, thans het bijgebouw van de Bank van leening en bestemd voor „Inbreng van hooge waarde;" 2ᵉ door het breede deftige gebouw, dat nog den kloostertuin achter zich heeft en alwaar tot vóór 1892 de opperboekhouder der Bank van leening zetelde en 3ᵉ door de daaraangrenzende woning, welke in 1892 voor genoemden boekhouder gebouwd is. Laatste woning staat op de plaats waar eenmaal het kloosterkerkje stond. Na de verandering der Stadsregeering, toen alle kloosters wederrechtelijk ge- en beroofd zijn, werd de kapel tot een koffie- en danshuis verwerkt, dat in de achttiende eeuw den naam had van „De duizend kolommen". Of nu die wijdsche titel aan het huis gegeven werd, omdat misschien nog enkele kolommen der kerk het gebouw schraagden, is ons onbekend. Alleen weet ik, dat toen in Juni 1892 het kerkje, dat van koffiehuis in eene Openbare School herschapen was, gesloopt werd, de oorspronkelijke zuidelijke muur met zijn half-gothieke vensterkens nog aanwezig waren. Op dien muur rustte ook een enkele oude sleutelbalk; voor het overige was het oorspronkelijke gebouw, door verschillende vertimmeringen, geheel onherkenbaar. Bij het uitgraven der fundamenten vond men een aantal vermolmde doodkisten en beenderen, en een zeer fraaie zerk. Deze gebeeldhouwde steen, thans het eigendom van den Amstelkring, dank zij de welwillendheid van Heeren Commissarissen der Bank van leening — heeft tot randschrift:

Hier leyt begraven Meester Wouter Jonge Jacobszoen priester int jaer onzes Heren MCCCCLXXX opten sesten dach in

marcio. Bid voor ziel. Verder het merk of wapen van dien priester met de attributen zijner waardigheid: de H. Hostie met den kelk.

Meester *Wouter* was waarschijnlijk de pater of confessor van het klooster, binnen welks muren zijne nichten *Aef*, *Marie* en *Katrijn* den sluier hadden aangenomen [1]). Hare ouders waren *Jacob jonge Jacobszoon*, burgemeester in 1486, en *Geertruyd Dirck Bairdenzoensdr.* (de dochter van den zoon van Dirk Bardesius). De kinderen van *Jonge Jacob* waren: de hierbovengenoemde Meester *Wouter; Jacob*, de vader der drie genoemde conventualen; *Klaas*, schepen; *Pilgrom*, schepen, en Meester *Dirck*, priester, die in 1524 een altaar stichtte in het Lieve Vrouwe-koor in de Nieuwe Kerk [2]). De kinderen van *Dirck Bardesius*, burgemeester in 1426, waren o. a.: *Goossen*, *Reyer*, *Willem* en *Simon*. De dochter van laatstgenoemde was *Lysbeth*, die ook „nonne ende conventuaal" in het Maria Magdalena-klooster was.

Keeren wij terug tot de geschiedenis van het klooster. Het juiste jaar der stichting is onbekend. Van Heussen en van Rijn [3]) noemen het jaartal 1432, hetgeen onjuist is, daar het oudste ons bekende stuk, hetwelk over dit klooster handelt, gedagteekend is 1411. Wagenaar [4]) schrijft ook, dat de nonnen van Maria Magdalena reeds in 1411 — volgens een door hem gelezen schepenbrief — woonden in *Willems die Bruyne Roelofssoens huysinge, ghelegen in Grymnesse.* Wij kunnen dus veilig aannemen dat reeds vóór 1411 enkele godvruchtige vrouwen, onder bescherming van de H. Maria Magdalena, zich vereenigd

1) Stadsarchief. Lade 189, n° 9.
9) Inventaris Arch. Beggijnhof.
8) Hist. Haarl. Bisdom. Blz. 196.
4) Gesch. van Amsterdam. Blz. 19.

hadden, om door gebed en afzondering Gode aangenaam te zijn. Deze vrouwen volgden eerst de „derder oerde Sinte Franciscus" en toen het kloosterleven bij haar al meer en meer ontwaakte namen zij de orde aan der Regulieren van S. Augustinus [1]). Zij kleedden zich in grauwe pij, waarover het scapulier. In 1484 echter en wel den 27 Juli gaf David van Bourgondiën, Bisschop van Utrecht, verlof om in plaats van het scapulier „de panne aebolaneo" te dragen, zijnde een linnen kleed gewoonlijk „subtyl" genoemd, en de grauwe pij te ruilen tegen een zwarte [2]).

Reeds in 1422 stonden Deken en Kapittel van S. Marie toe, dat het „huys" door 50 zusters en een priester mocht worden bewoond. Het schijnt echter dat ook meerdere priesters zoo niet het klooster bewoonden, dan toch ongevraagd zich nederzetten aan den soberen kloosterdisch. Op den 21 Mei 1423 beveelt Philippus van Bourgondiën, ingevolge eene klachte van de priorin en zusters dat er verscheidene priesters met hun metgezellen aan tafel komen tot nadeel en groote kosten van het klooster, dat het klooster slechts door één priester en één metgezel mag bediend worden [3]).

Den 6 Februari 1427 ontvangt het klooster, dat onder de parochie der Oude Zijde behoorde, verlof [4]) om een kapel te bouwen, een kerkhof aan te leggen en een biechtvader te kiezen. In deze kapel werd den 24 Januari 1433 door Egidius, Bisschop van Rozen, Vicaris-Generaal van Sweder, Bisschop van Utrecht, een altaar plechtig gewijd „ter eere van den H. Aartsengel Michaël

---

1) Hist. Haarl. Bisdom. Blz. 197. Brief Kapittel van S. Marie.
2) Stadsarch. Lade G. no 11. Origineele brief met zegel.
3) Stadsarch. Portefeuille Schoemaker.
4) Stadsarch. Lade G. no 4. De vertaling bij v. H. en v. R. blz 197.

„en Aller-Engelen, van den H. Joannes Apostel en „Evangelist, van den H. Christoffel, martelaar, Augu- „stinus, Bisschop en Belijder en van de H. Maria „Magdalena, Vrouw, Moeder van denzelvers altaar in de „stad van Amsterdam, in de plaats gemeenlijk gezegt de „Vogelensanck op de Spui, met toestemming en verlof „des Kapittels van 's Gravenhage, als voorzorger van „dezen altaar." De wijding geschiedde „door medewer- „king der genade van den zevendeeligen Geest, welke „inwijding nochtans gesteld werd op den zondag naar den „H. Lambertus" 1). Op den 31 Maart 1449 werd een tweede altaar ingewijd door Joannes, Bisschop van Cartago, wijbisschop van Rudolphus van Diepholt, Bisschop van Utrecht 1).

Het getal kloosterlingen, dat zeer was toegenomen, werd bij een brief van het Kapittel van den 3den Mei 1462, uitgebreid tot 200 zusters en 10 conventualen 2). In 1484 deelde het convent in alle geestelijke voorrechten van het Fratershuis te Windesheim, zooals blijkt uit den volgenden brief

Wij broeder Theodoricus nederig prior van het huis der Heilige Maria in Windesheim, vergunnen wij U een volle voorrecht van ons klooster, een volle genietinge van onze geestelijke goederen in het leven zoowel als in den dood, te weten: der Missen, der gebeden, vastendagen, onthoudingen en vigilien en van alle andere geestelijke oefeningen, welke door onze broeders en zusters in alle onze kloosters door eene goddelijke goedertierenheid zal trachten te bewerken; daarenboven, bijvoegende uit een bijzondere gunst, dat, als een dood (overlijden) aan ons Kapittel vermeld zal worden, voor uwe zielen in al onze kloosters gedaan zal worden een dertigdaagsche bede of dertig missen der overledenen of

---

1) Portef. Schoemaker.

2) Portefeuille Schoemaker. Stadsarchief.

andere geestelijke weldaden. Gegeven onder ons geheim ter cessie van ons Generaal Kapittel te Windesheim 1484. [1])

Van 1493 tot 1579, toen het klooster gedwongen werd zijne goederen aan het Leprozenhuis af te staan, is het getal kloosterlingen sterk gedaald, zoodat bij het onvrijwillige accoord [2]), dat de conventualen met de Leprozenmeesters den 14 Juli 1579 maakten, nog slechts vijftien zusters over waren.

Hare namen waren:

Willem Peterszoen, pater.	Griet Jans.
Aef Jansdochter.	Hillegont Bernts.
Anna Claesdr.	Katryn Roelants.
Geert Heyms.	Geertruyt Mathysdr.
Diewer Pieters.	Diewer Gerritsdr.
Ael Gerrits.	Harmein Pietersdr.
Wienen Boelen.	Imme Jansdr.
Styn Jans.	Volckgen Cornelisdr.

Bij dit accoord (?) moesten de kloosterlingen afgeven „'t „voorschreven convent, met alle des voors. convents goe„deren, als land en huysen, erfven ende onroerende goe„deren, mitsgaders alle den incomende renten, gheenen „uytgesondert hoe die mogen weesen, ende gelyeden daer „off all voldaen ende wel betaald te wesen den lesten „penninck met den eersten, soe dat zy daeromme beloof„den nu noch tot eeuwige daghen geen recht, actie ofte „toeseggen op den voors. convents goederen ende incomen „meer te pretendeeren." Daarentegen zouden zy ontvangen als alimentatie 855 Karolus gulden, bovendien werd afgestaan aan haar die geen te huis komen hadden „omme

1) Daar deze brief een amalgama is van 15 tot 19 eeuwsche spelling, zoo heb ik mij veroorloofd, met behoud van den zinbouw, de tegenwoordige spelling te volgen. De brief bevindt zich in Stadsarch.

2) Wagenaar. Dl. II, blz. 363 en 64.

„inne te woonen, het sieckhuis, metten reventer, de „koeken met de poert eenen vrijen uitganck, mitsgaders „de camerkens, strekende van den poerten zuydwaerts „tot ant patershuys." Deze kamertjes werden voor rekening van het Leprozenhuis gemaakt. Het vertimmerde tevens het „patershuis" op voorwaarde, dat de conventualen „twee ende twee 't samen gehouden sullen zijn „ze te bewoonen." Tot hoelang de Leprozenmeesters de verjaagde en beroofde zusters in haar eigen huis een onderkomen hebben verschaft, is ons niet bekend, wel weten wij dat genoemde Meesters de beleefdheid hadden haar te laten behouden „den meubelen, als huysraet, bedste- „den, tresoren en cantoren ende diergelijken;" en bovendien werden zij vrijgesteld van „byten ende waeken" [1]), hetgeen beteekent, dat zij voor haar geroofd klooster geen bijten in het ijs, als voorzorg bij brand, behoefden te hakken, en geen wakers behoefden aan te stellen voor hare geroofde goederen. Bittere ironie!

De Leprozenmeesters moesten volgens het accoord (?) de verdreven nonnetjes levenslang alimenteeren. Dat deze alimentatie niet zeer hoog, maar integendeel hoogst armzalig was, blijkt uit den volgenden post: *Uytgeven van diverse extraordinaris* saecken 1580 [2]). „Die regenten van „de arme leprozen buyten Amstelredamme, by resolutie „van die vroetschap geaccordeert, om daermede te beta- „len die lyfrenten, die zij den conventualen van Sint „Marie Magdalena op Spoey schuldich waren, voordat zy „hen haar clooster met al dat daer meer toebehoort, heb- „ben opgedragen ende quytgeschouden (?!) XL, VII, „X." Aldus ongeveer per hoofd aan jaargeld *f* 2,50, terwijl het convent per jaar „quytgeschouden" had zijn

---

1) Portefeuille Schoemaker. Stadsarchief.
2) Aemstels Oudheid. Scheltema, Dl. VII, blz. 161.

jaarlijksch inkomen van zeven honderd vijf en veertig Rijnsche gulden.

Ofschoon het Maria Magdalenaklooster, gelijk de meeste vrouwenkloosters, zich bezighield met het afschrijven van boeken [1]), zoo zijn mij slechts twee handschriften bekend, welke in dit klooster werden geschreven. De Amsterdamsche verzamelaar Schoemaker noteerde in zijne verzameling kloosters „gekocht by my voor *f* 1.—"

Over het gheestelicke habyt en proefregels der arme susteren van Sinte Augustinus. Op papier geschreven. Achteraan staat: *In den jaer ons heren doe men screef* MIIII[c] *ende* LXXXVI *soe heeft suster Beatris Dircs Bonendochter dit boecksyn gescreven, doe si out was* LXII *jaer ende ghewoent hadde in den cloester* XLV *jaer. Bidt voer hoer om godswille ende leest en prn. en* III *Ave Maria.* Vooraan leest men nog: *dit boec hoert op onser moederstede altoes te bliven*. Octavo. en

Dialogus van S. Gregorius van vele levens en miraaklen van Heyligen. Geschreven ten deele op perkament, maar meest op pampier in den jare 1474. Quarto. „Gekocht voor *f* 0.45."

De namen van slechts enkele paters, maters en zusters van het convent zijn ons bekend, en zijn genomen uit de weinige bescheiden, welke hier in 't archief berusten [2]). te weten:

1411, 1422. Geertruida Willems Coytinx, Ministerse.
1418. Lieduwe Tyman Dirxszdr., zuster.
1431 – 1456. Dieduwe Petersdochter, Mater ende myniestersse. [3])
1431. Heer Harman van der Graft, Confessor.

---

1) Kerkgesch. v. Nederl. door W. Moll, Dl. II, stuk II, blz. 97.
2) Lade G. 189.
3) Schepenbrief no 185. Collectie Weeskamer,

1456. Barbara Graffincks, Barbara Gheerlofs, Kathelinen Maetz, Lysabette Laris, — Zusters uit 's Trudeklooster bij Brugge.
1460. Nelle Aelbeerds Heynendr., priorin.
1463. Aef Jacob Jonge Jacobszoendr., zuster. [1])
1463. Catryn Jacob Jonge Jacobszoensdr., zuster.
1463. Maria Jacob Jonge Jacobszoensdr., zuster.
1478. Lysbeth Baerdesz. (De dochter van Simon Dirck Bardesius).
1487. Gheryt Dircxsz., pater.
Jannetge Claes Balckenbreeckersdr., zuster.
1493, 1496. Aef Jan Allertsdr., priorin.
Weyntgen Piet in den Haensdr., postulante.
1523, 1532. Lucas Reyniersz., pater, ob. 1543.
1523, 1532, 1535. Ghertrudis Jacobs, priorin.
1523. Catryn Maertens, supprioressa.
1523, 1532, 1535. Hillagondis Claesdr., procuratrice.
1532. Margaretha Coenendr. [2])
1543. Janne Melysdr., zuster.
1543. Broeder Gerrit Jansz., pater.
1556. Broeder Cornelis Symons, pater.
1571. Catryn Cornelisdr., priorisse.
Dieuwer Boelen, suppriorisse.
Anna Claesdr., procuratrisse.
Broeder Willem Peterszoen, pater.
1574. Goeltgen Andriesdr., procuratrice.
1578. Zie verder de namen op blz. 261.

Volgende akten, brieven enz. bevinden zich hier in het Archief:

1411, 4 December: voor schepenen Claes Bruynixsoen ende Jacob Jan Adams soenssoen compareerde Gheryt die Rusche Jacobs ende scout quyt en gaf over 't enen vryen eyghene Gheertruden van Nairden, Ministersse, mitten ghemenen zusteren

---

1) Was in 1496 Procuratrice.

2) Haar vader was Coen Jansz., haar moeder Meyns Adriaensdr. Zij was verwant aan Cornelis Sybrants Buyck. (Archief Jhr v. Sasse v. IJsselt te Boxmeer).

van derde oerden der Penitencien des convents van Sinte Cecilien, nu tertyt ghelegen tusschen die twee graften op die kerkside, ende Geertruden Willemsdr., Ministerse, mitten ghemeenen zusteren van der derder oerde der penitencien des convents van Sinte Maria Magdalenen, nu ter tyt woenende in Willems die Bruyne Roelofssoens huysinge, was ghelegen in Grymnesse, dese nabeschreven guede en pachten, renten, etc.

29 Augustus 1418. Kwytschelding, ten behoeve van Geertruyd Willemsdr., ministersse, ende gemeene zusters van het Maria Magdalena convent, door Ghystgin Sauterszoen als voogd van zijne vrouw Elisabeth Tyman Dirxzoensdr. en momboir van Claes en Peter Tyman Dirxsz. kinderen, van alle erfenissen en goederen die genoemde Tyman Dirxszn. kinderen mochten aansterven van Lieduwen Tymans Dirxsz. dr. hun zuster „wier ziele God wese ghenadich."

27 Jan. 1422. Kwytschelding van een half huis en erve gelegen in Grimnesse op den hoek by „'t Spoy" door Herman Ysbrantsz. en Haze Hermansdr. ten behoeve van het M. M. klooster.

20 Feb. 1422. Kwytschelding van een half huis en erve in Grimnesse door Geertruyd Willem Cogtinxdr., ministerse van M. M. convent, en alle zusters van dat klooster ten behoeve van Ghysbert Jan Willemszoenszoen.

6 Feb. 1427. Vergunning gegeven aan het M. M. klooster tot het kiezen van een priester enz. Origineele brief met zegel.

1431. Accoord tusschen Dyeduwe Petersdr., prioresse, en 't ghemeene convent canonissen regulierissen 't Sinte Maria Magdalena convent binnen der steede van Aemstelredamme mit Heer Harman van der Graft onsen confessoir aen die ene side en de Ministerse en confessoir van Sinte Barbara.

11 April 1437. Brief waarbij Marghriete Gherytsdr., Ministersse, benevens het gemeen convent van S. Barbara, met goeddunken van Jan van Maersen haer confessor, aan het gemeen convent van M. M. belooft dat zij achter haar kapel „twe . . . . ." van tien voeten oostwaarts uittimmeren zullen. Voorts dat zoo zij te eeniger tijd Dirc Dircxz. huis afbreken of verzetten, dat zij alsdan de steeg 2 voeten zouden verbreeden. Waartegenover het klooster van M. M. belooft nimmer het huis van Ave Heynricxsdr. te zullen koopen.

Zij zouden daarentegen het wel aanvaarden wanneer het haar gelegateerd werd.

18 Aug. 1439. Overdracht van 156 Wilh. schilden en 7 cronen die Tyman Heinricxsz. zijn broeder Aelbrecht schuldig is, door dezen laatste aan het M. M. klooster geschonken.

1444. Vereeniging met het Kapittel van Sion.

25 Novb. 1454. Kwijtschelding van de helft van een erf gelegen in de Nes, belend aan de noordzijde door de Broeders van S. Alexius [1]), aan de zuidzijde door het M. M. klooster, door memoriemeesters van S. Nicolaas en O. L. V. Parochie in vereeniging met de Huiszittenmeesters der N. Zijde verkocht aan het M. M. convent.

1456. Zuster Dieuwe Pietersdr., priorisse en 't ghemeene convent maken machtig Jan de Pape en andere personen om te ontvangen, verkoopen en bestieren alle de goederen in Vlaanderen gelegen, toebehoorende der eerbare zusteren Barbaren Greffincks, Barbaren Gheerlofs, Kathelinen Maetz, Lysabette Laris, eertijts nonnen in 't convent S. Trude bij Brugge, nu „ontfangen regulierenen in onze huyse."

27 Maart 1460. Brief, waarbij Nelle Aelbeerdsdr., priorin en het gemeen convent van de Regulierissen in het M. M. klooster aan Broeder Jan de Pape „conveers des huus ghe-„heeten 't Dal van gratien van der Sertreusen order buten „Brughe", meester Christiaen van Clercken, Janne van der Tyen, Joris Lippen, ende Symoene van der Gracht volmacht geven tot het ontvangen van alle renten en pachten die het gemeen convent trekt uit het Veurne-ambacht.

9 Aug. 1462. Protesteeren voor notaris Gysbert Reyniers: Petronella Albert Heynendr. priorinne, Aef. Jan Allert procuratrix dat zij geincomodeert worden door S. Barbara klooster [2]).

6 April 1463. Kwijtschelding van een rentebrief op de stad Haarlem groot 3½ ponden tsiaers door Jacob Jonge Jacobszoen ten behoeve van het M. M. klooster, onder bepaling, dat genoemd convent dezen brief hem of zijne erfgenamen zal terug geven zoodra Aef, Marie en Katryn, zyn dochters en nonnen in het M. M. klooster, zullen gestorven zijn.

---

1) „De Alexius Broderkyns oirde." Cellebroeders, die zieken verpleegden en dooden begroeven. Zij hadden hun klooster in de Nes, naast het M. M. klooster.

2) Zie S. Barbara-klooster, Dl. XXI, blz. 267.

1478. „Cond ende kenlie sy allen luyden dat ic Simon Dirc „Baerdesz. quytgescouden hebbe en quyt scelde dat convent „van Maria Magdalena, daer Lysbeth myn dochter nonne „ende conventuaal 't is, myn aandeel enz., als myn vader „Dirc Baerdes z. g. op Jan Langenhuis placht te hebben.

16 Juli 1478. Beslissing in een geschil over land gelegen te Valkenoge voor schepenen van die plaets tusschen Aernt van Rollant en de nonnen van M. M. waarby bepaalt wordt dat het land aan genoemd convent zal komen, doch dat dit aan Aernt Rollant zal betalen 133 Rhijnsche gulden à 40 groot vlm. tstuck.

1478. Jacob Florisz. scout quyt dat convent een stuck lants gheheeten 't scapenvelt.

27 Juli 1484. David van Bourgondiën, Bisschop van Utrecht, geeft de nonnen van M. M. verlof om zoowel in het klooster als daarbuiten in plaats van het scapulier „de panno aebolaneo", een linnen kleed, gewoonlijk „subtyl" genoemd en in stede van de grauwe, een zwarte pij te dragen.

23 Maart 1487. Eisch van Geryt Dircksz. pater van M. M. klooster voor schepenen van Ransdorp om deeling van land nagelaten door Claes Balckenbreeeker aan zyn zoon Symon en dochter Jannetge, zuster in M. M., die het land weer gemeen hadden met Heyn Cod en Roel Claesz., [1]) welke deeling echter achterwege bleef daar de pater aan Heyn Cod het voorn. land „in alle stuck" verkocht had.

3 Jan. 1493. Aeff Jan Allertsdr. priorin van M. M. convent verklaart een zekere som ontvangen te hebben van „Weyntgens „Piet in den Haen saligher ghedagte, natuurlicke dochters weghe," op conditie dat zoo Weyntgen het klooster verliet vóór zij geprofest was, men haar dat geld, na aftrek van de onkosten, die zy aan het klooster berokkend had, zou terug geven. Stierf zy voor haar inkleeding dan kwam het geld ten goede van het convent, uitgenomen 1 pond uit te keeren aan Griet Gherijt Koutinxs of haar kinderen.

9 Maart 1496. Overeenkomst tusschen Aeff Jan Allertsdr. priorin, Aeff Jonge Jacobszoonsdr. procuratrice van M. M. klooster en Hillegont Jansdr., omtrent de erfenis, die de

---

1) Roel Claesz. Buyck.

dochter van laatstgenoemde, non in het voornoemd klooster, metter tijd zou ten deel vallen.

S. Bartholomeus avond 1501. Broeder Jacop Remetsz. prior en het gemeen convent van S. Willibrordus buiten Alkmaar ontlast het convent van een eeuwige mis s' weeks.

5 Aug. 1535. Overeenkomst tusschen Geertruyd Jacobsdr. priorin, Hillegonda Claesdr. procuratrix van M. M. klooster en Geert Adriansdr. van Alkmaar, waarbij genoemd convent belooft aan Geerte gedurende haar leven kost en inwoning, licht, vuur en alles wat zy noodig heeft, uitgezonderd kleederen, te geven en daarvoor te ontvangen al zulke rente als Geerte heeft of nog te wachten is.

7 Feb. 1543. Quitantiën over de ontvangst van 32 gld. het convent aangekomen met zuster Janne Melijsdr.

25 Aug. 1543. Copie van de cedul van pater Lucas saligher memorie, pater ende confessor van M. M. klooster.

14 Maart 1543. Koop van land door den pater van M. M., uit naam van dat klooster van Wouter Dircksz. Prins.

9 April 1544. De pater, mater en procuratrice van M. M: verklaren in bewaring ontvangen te hebben van Jaspar Corsz. een „tafereel in de welcke gefigureert staet een Magdalena „beelt, ende dat tot syn hywbaer tyt toe, of tot wedereys„sen van sijn, mit consent van die weesmeesteren."

3 April 1574. Broeder Willem Peterszoen, pater, Cathryn Cornelisdr., mater, Goeltgen Andriesdr., procuratrix van M. M., bekennen schuldig te zijn aan Jan Jacobsz. van Oudewater, poorter van Amsterdam, de som van 54 rijnsche gulden voor een half land roggen.

16 April 1583. Rentebrief van 18 Kar. gulden door Jan Claes Cat, oud Burgemeester, Arent Henrixszn., Jan Cornelisz. Hooft, Matthys Coenraets en Matthys van Banchem, regenten der Mannen- en Vrouwengasthuizen, uit naam dier gasthuizen gepasseerd ten behoeve der conventualen van M. M. klooster in de Nes, voor Cornelis Pietersz. Hooft en Jan Verhee, schepenen van Amsterdam.

Daar het Maria Magdalenaklooster behoorde onder die kloosters, welke door de stad onmiddelijk na 1578 geannexeerd werden, nog vóór dat het consentement [1]) van

1) Bijdr. Bisd. v. H., Dl. XXI, blz. 271.

de Staten van Holland in 1584 was ingekomen, zoo komt de inventaris niet voor in het *Rode Register*, hiervoor genoemd. De kloosterlingen leverden echter onderstaanden staat in, toen zij haar klooster den „regenten van de arme leprozen opgedragen" hebben. [1])

De staat van den inkomst des convents van Sint Maria Magdalena opt Spuytgen binnen deser stede van Amsterdam.

In den eersten 19 maden lands gelegen aan de Heylige weg, teegenwoordig loopen een jaar op en een twintig Rynsgulden.

Nog buyten Jan Roden Poort 9 Maden en 3 hont land, ende geld jairliks vier en dartig Rynsgulden.

Tot Sloterdyck, in den Uyterdyck anderhalf madt, ende anderhalf hont, gelt jairliks vyftien Rynsguldens.

Tot Uytgeest vyf koewy min een quartier, gelt jairliks veertien rynsguldens.

Tot Crommeniedyck in den ban van Uytgeest vyf maden lands, gelt jairliks negentien rynsgulden.

Nog buyten Alkmaer in den Niepoert vyf koewy of vyf maden lands, gelt jairliks vyf en twintig rynsguldens.

Tot Bergen een stuk lands van 600 ende nog een van 400 made, gelt jairliks 20 rynsgulden.

Tot Nysen in den ban van Ursem ses diempten of ses maden ende drie hond, geld jairliks 34 rynsguldens.

Tot Valckenkoech in den ban van Sinte Martens by Schagen groet 12 geersen ende vier snesen, gelt jairliks 50 rynsguldens.

Een stuk lands tot Valckenkoech in den ban van Sinte Martens by Schagen groet veertien geersen, geld jairliks 67 Rynsguldens.

Somma 356 Rynsgulden, en pleech ongelyk meer te doen.

Erfpacht.

Tot Amsterveen van twee goude Engelse Henricus Nobelen hou-

---

1) Portefeuille Schoemaker. De spelling nam ik over gelijk zij in de kopie voorkomt.

dend op een stuk land van 7½ acker en word betaald met achte halven gulden.

Tot Schermerhorn van twee goude Engelse Henricus Nobelen op een stuk land van ses koewy, word betaald met 7½ gulden.

Somma vijftien rynsgulden.

Oudeygens.

Op die stede van Amsterdam drie Fransche scilden, elk scilt twee rynsgulden en vier stuyvers.

Nog op die stede 2 Wilhelmus scilden, elk scild 29 stuyvers.

Op die stede van Haarlem siaerds van vyf rijnsgulden.

Op Sinte Margrieten convent een eeuwig oudeygen van een Eduardus Nobel siaerds, word betaald met 4 rynsg. en vyf stuyvers.

Een Fransche scild van 2 rynsg. ende 4 stuyvers op een huys in die Oude Brugsteeg ende betaald Jan Dierickx Marcus.

Ses Beyersche guldens ieder gereekend tot 20½ st. facit siaerds ses rynsguldens ende drie st. ende betaalt Claes Henriksen, sydenlakenkoper van syn huys Die Sleutel in die Warmoestraat.

Een halve Henricus Nobel min een twintigste deel op een huys op de Oudesijds Burgwal daer den Biscsop van Breemen uythangt, wort betaalt van Coert van Diepenbroek met 35½ et.

Een halven Eduardus Nobel van twee gulden ende een stoter op een huys in Dirc. van Hasseltstege ende betaalt Johan Sloetmaker by de Heylige Weg.

Anderhalf Beyersehe gulden makende 30 st. op een huys in die Gansoert naest den Regenboeg ende betaalt Otte Reyers in die Drie Crabben.

Somma 32 rynsguldens ende 10 stuvers.

Van huysen.

Het eerste huys opten suyderhoek vant Cellebroedersteech vercoft op Jan Reyersens ende syn huysvrouw Meyn Keltgen = Loyen beyde haar lyven ende langer niet, ende naet sterven van haer beyde soe salt wederom vry ende vrank met alle syn verbetering van kelder en anders meer aan 't convent komen.

Een huys daar besyden aen, gelt dit jaer te huur facit 18 rynsgulden.

Nog een huys daer voorts aen, gelt dit jaar ook 18 rynsguldcn.

Een opcamer neffens onser zusteren poert gelt maar 8 rynsgulden.

Somma 44 rynsgulden.

Van Losrenten.

Seeven rynsguldens siaerds op een stuck lands van 4 diempten tot Ursem. Vyf rynsgulden tsiaerds op seeker land 't Sinte Maarten op die stroep, ses rynsgl. tsiaerds op die stede van Alkmaer.

Somma 18 Rynsgulden.

Losrenten op lant van ingehoude custing.

Dirck Gerrebrantsen Vlassenbaert op ende over die custing van ses roeden lants siaerds 13 rynsg. en 16 st.

Die erfgenamen van Cornelis Lambertsen over die custinge van vier roeden lants tsiaerds om 9 rynsg. en 4 st.

Adriaen Jacobsen of syn erfgenamen syn tsiaerds sculdig op ende over custinge van 6 roeden lants 9 rynsg. en 4 st.

Pancras Jacobsen met Dierrick Claessen of haer erfgenaemen syn tsiaerds sculdig over die custinge van drie roeden lants elk bisonder, facit in al saemen 9 rynsgl.

Jan Cornelis Wittemaeker is des siaerds sculdig over die custinge van acht roeden lants 10 rynsg. en een stoter.

Pieter Jans Camper is 't siaerds sculdig over custinge op acht roeden lands tien rynsgulden en een stoter.

Somma 61 rynsgulden en 9 stuyvers.

Van landhuur	356	—	—
Erfpacht.	15	—	—
Oudeygens	32	10	—
Huysen	44	—	—
Losrenten	18	—	—
Custingen	61	9	—
	536	19	—

Hier keren wy jaerlicks tegen uyt:

Die helft van vier Fransche scilden min een oert eeuwich outeygen, commende het snijdersgilde an die oude sijde ende wy betalen deese oudeygen jaerliks mit vier rynsgulden en een stoter.

Een pondt groot siaerds losrenten comende van M^r El-

bert cappellaene vaeder. Ende Mr Elbert mit syn broeder hebben dit pondt groet getransporteert tot Sint Aechten outaer in die Oude kerk.

Nog een pondt groet tsiaerds losrenten comende Claese Pieters, commensael tot die Oude Nonnen.

Somma vier Rynsg. 2½ stuyver.

Item soe hebben wy nog te onderhouden onsen Pater syn leven lanck, mit noch ellef geproffesside susteren ende twee oude vrouwen onsen commensalen, meest oude gebreckelyke luyden ende persoonen, maeckt te samen onsen geheelen convent en huysgesin in als, 14 persoonen:

1.	Broeder Willem Pieterse, Pater . .	out 56	jaer.
2.	Suster Catryn Cornelisse, Priorin .	〃 66	〃
3.	Aef Jans	〃 73	〃
4.	Anna Claes.	〃 67	〃
5.	Diewer Gerrits	〃 53	〃
6.	Geertruyd Mathyssen	〃 50	〃
7.	Styn Jans	〃 30	〃
8.	Dieuwer Pieters	〃 85	〃
9.	Margriet Jans	〃 47	〃
10.	Ael Gerrits.	〃 30	〃
11.	Hillegont Bernts	〃 36	〃
12.	Katryn Roelants	〃 43	〃
13.	Neel Jans onse comensael	〃 61	〃
14.	Machtelt Jans onse comensael . .	〃 84	〃

Memorie. Men sal weeten dattet convent van Sinte Maria Magdalena tegenwoordich niet belast noch beswaert en is met eenighe sculden, dan alleen met 2 pond groet van een jaer renten als hiervoor staet, het een pond verschenen A° 1577 in September ende het ander pond Anno 77 in December.

(Wordt vervolgd.) BERNARD J. M. DE BONT.

HET OUD- ARCHIEF
VAN
DE PASTORIE VAN S. LAURENTIUS,
TE ALKMAAR.

Behalve de 150 Manuscripten van het Oude–Begijnenconvent te Alkmaar, waarvan pastoor J. J. van der Horst ons in het X^{e} deel dezer Bijdragen den Catalogus heeft gegeven, behooren tot bovengenoemd oud-archief nog de beide handschriften van W. D. Kleef en van Jac. ten Dam.

Het handschrift van Kleef (pastoor der S. Mathiasstatie te Alkmaar 1740–1756) is getiteld: *Oudheden ende geestelijke gestichten der stad Alkmaar*, enz. Dit geschrift werd op verzoek van den auteur in ongeveer 100 bladzijden folio beschreven en met een paar teekeningen versierd door zekeren Louis Baert [1]), en bevat de geschiedenis van het kerkelijk Alkmaar tot het jaar 1750 ongeveer. In het stedelijk archief berust eene kopie daarvan in folio: een slordig afschrift, met veel fouten en zonder teekeningen.

Het handschrift van Ten Dam (pastoor derzelfde statie te Alkmaar 1756–1776), in 4° beschreven, heeft na „*eene korte beschrijving van de opgang en de voortgang dezer pastory.... mitsgaders de Levensbeschrijving der Pastoren, die deze Gemeenten hebben bediend*" (welke voortgezet is tot den 13^{en} December 1768), nog een zeer kort verslag over de 4 andere staties te Alkmaar, namelijk over de *Pastorie in het Diggelaarsteegje, de Statie der Eerw. P.P.*

1) Vgl. hieronder N° LXV.

Jesuiten, de Statie der Eerw. P.P. Minderbroeders, en *de Statie der Eerw. P.P. Predikheeren.*

Daarenboven wordt in bovengenoemd oud- archief gevonden eene verzameling van 119 stukken, bijna alle handschriften, op papier geschreven, en betrekking hebbende op de vroegere statie van St. Matthias. Door de hoog gewaardeerde welwillendheid van den Zeer Eerwaarden Deken J. H. Ruscheblatt is ondergeteekende in staat gesteld, daarvan een Inventaris te kunnen opstellen. Hieronder volgt een opgave van die N^{os} uit dezen Inventaris, welke voor de lezers dezer Bijdragen van belang kunnen zijn.

HAGEVELD. *E. H. Rijkenberg.*

I. 1386. 15 Maart.

Privilegie van *Florentius*, bisschop van Utrecht, verleend aan het H. Geestgasthuis te Alkmaar, tot het plaatsen en luiden van een klok.

Zonder opschrift. Op perkament. Zegel met strook is verdwenen.

II. In dit stuk, een verhuurcontract van land, van het jaar 1422, wordt genoemd *Andries Veer*, canonicus van de Oudemunster te Utrecht en Vicarius in het geestelijke en tijdelijke van den proost dier kerk *Peters van den Steijne*, ook genoemd in:

III, hetwelk een verhuurcontract van land is uit het jaar 1434 op Magdalenendag.

V. In dit stuk, een verhuurcontract van land, van den 4^{en} October 1466, wordt genoemd *Willem van Montfoirde*, als Proost der Oudemunster te Utrecht.

VI. 1467. 19 December.

Fondatie.

Stichtingsbrief van eene kapelanie op het altaar der H. Maagd in het H.-Geestgasthuis te Alkmaar, waar-

toe als eerste kapelaan wordt voorgedragen *Jan Soyt*, en volgens welken ééne H. Mis daarop in de week moet gelezen worden. De stichter is de priester *Theodericus Rodolphus' zoon*.

Op perkament. Onderaan staat de aflossing van Pastoor *Syrix* in 1685. Zie Bijdragen XXI, bl. 193, en hieronder de teekening van notaris *Bruno Tymanni*. Door dit stuk is gestoken:

Goedkeuring van de fundatie en van de voorstelling des kapelaans, gegeven door den Bisschop *David van Bourgondië*, op denzelfden datum.

Op perkament. Met het zegel van den Bisschop.

VII. Een verhuurcontract van land, op 9 October 1479 in huur gegeven door *Willem van Montfoirdt*, proost der Oudemunster te Utrecht.

VIII. Eenzelfde contract gesloten door denzelfden Proost in 1496.

X. 1527. 19 Augustus.

Verkoopacte van een stuk land en een bosch, geheeten „dat Reguliersbusck" te Bergen, aan *Engbrecht Willemz. Ramp* verkocht door Broeder *Jacop Koenisz.*, prior te Heiloo, broeder *Ewout Willemsz.*, supprior, en broeder *Aelbrecht*, procurator.

Schoon geschreven op perkament. Met de zegels van den Prior van Syon en van het convent te Heiloo. Zonder opschrift.

XI. 1597. 6 Februari.

Procuratie van den Stede Alkmaer om het Reguliers Clooster aan Haerlem op te dragen.

Brief van de Alkmaarsche Vroedschap, waardoor volmacht wordt gegeven om de helft van het klooster te Heiloo met aankleve van dien te geven aan de stad Haarlem.

Op perkament. Met het gaaf zegel van Alkmaar.

XII. 1614. ... Juli.

Een uit Luik gedateerd schrijven van *Ferdinand*, bisschop van Keulen enz., waardoor hij op request van „les Mayeur Justiciers et sujets du conté de Horne", belooft hen tegen den naburigen oorlog te nemen in „protection et sauvergarde."

Op papier. Zeer beschadigd. Het op den brief gehecht zegel zoo goed als geheel verdwenen. Zonder opschrift.

XIV. 1624. 6 Juli.

Bul van de Ridderorde van Sint Jan van Jerusalem, te Malta in concilie vergaderd, waarin, met het doel om de vervreemde goederen terug te brengen in het bezit der orde, twee mannen worden aangesteld tot algemeene gezanten en zaakbehartigers dier orde.

Mooi geschreven op groot perkament. Met het looden zegel, waarop staat: Bulla magistri et Conventus Hospitalis Hierusalem. Zonder opschrift.

XV, 1641. 19 en 10 September.

Drie lijsten van kerkelijke goederen, in dezen tijd aanwezig in „het blauwe paard" te Alkmaar.

Vgl. Bijdragen XXI bl. 190.

XVII. 1653. 27 Juni.

Uiterste-wilsbeschikking, geschreven en onderteekend door *Jan Cornelisz. van Ransdorp*, waardoor hij zijn huis „het blauwe paard" enz. enz. (uitgezonderd de groote ciborie) vermaakt aan de statie van S. Matthias, in zijn huis gestationeerd.

Vgl. Bijdragen XXI bl. 191.

N.B. Onderaan staat met een andere hand geschreven: „Dit huis is verkoft en het geld op renten gestelt."

XVIII, 1656. 12 Mei.

Kopie van een stuk, waarin *Jan Cornelisz.* „het blauwe paard" legateert aan zijn neef *B. Schouten*, mits deze den 20e penning voor de coll. successie betale.

XIX. 1660. 15 Januari.

Contract, waardoor *B. Schouten* voor den tijd van 4 jaar aan zekeren *Jaspar Pietersz. Hogelandt* „het blauwe paard" verhuurt.

XX. 1660. 11 Juni.

Quitantie van den Secretaris van Alkmaar voor de betaling van het succesierecht, gestort uit naam van *B. Schouten* voor de erfenis van „het blauwe paard."

XXII. 1670. 4 Mei,

Quitantie van betaalde *f* 140, gestort door pastoor *Th. Oerinck*, zijnde het laatste jaar huur van het huis „de blauwe haan" in de Langestraat te Alkmaar, en attest dat de pastoor het huis geheel gerepareerd heeft overgegeven volgens het door pastoor *R. Coetenburg* aangegaan huurcontract.

Vgl. Bijdr. xxi, bl. 192, 103.

XXIII. 1673. Mei.

A. het groot huis St. Jacobstraat.

Verkoopacte van huis en erf in de St.-Jacobstraat, gekocht door *P. C. Poelenburch* voor *f* 1670 contant, onder conditie dat het pand nog 9 jaar voor *f* 100 sjaars in huur zou blijven.

Op perkament. Met zeven schepenzegels.

XXVII. 1683. 8 Augustus.

Testimonium van *Wilh. Lovius*, Regent van het gymnasium te Keulen, over het gedrag en de studie van den philos Mgr. *J. Ch. Sourhuis.*

XXIX. 1689. 4 Augustus.

Kopie, door den notaris *C. Heymenbergh* gemaakt, van het voor hem verleden testament van Pastoor *Nicolaas Sierix.*

Vgl. Bijdr. l. c. bl. 193, 194.

XXX. 1693. 28 Augustus.

Vollen-aflaatbrief, ad decennium, verleend door *Inno-*

centius XII aan allen, die op Patroondag de kerk der St.-Matthiasstatie te Alkmaar bezoeken.

Op perkament. Onderaan staat: „Publicetur. Actum Amstelodami die 14 Oct. 1693. Petrus Archiep. Seb. Vic. Apost."

XXXI. 1696. 15 Augustus.

B. van alle de Schijne huisjes nog sijnde en nu in huis en kerk getrokken in de St.-Jacobstraat.

Verkoopacten van huizen in genoemde straat, gekocht door *Hendr. Hoogwout.*

XXXII–XXXVIII.

Huurcontract en rekeningen betreffende „het blauwe paard," van de jaren 1699–1707, waaruit blijkt, dat toenmaals dat huis in bezit en eigendom was van de St.-Matthiasstatie, toen gestationeerd in de St.- Jacobstraat.

Vlg. N°. XVII.

XL. 1712.

Huwelijks-dispensatie op zekere voorwaarden gegeven door *Clemens X* aan *Joës Barchman de Waal* en *Maria J. van Bloia.*

Met het looden zegel des Pausen.

N.B. Op den achterkant draagt de Admin. Apos. A. de Borgia exsecutie dezer brieven op aan den Eerw. Heer *Van den Heuvel*, die getuigt over de vervulling der voorwaarden.

XLIII. 1728.

Kopie van een schrijven van *J. van den Steen* aan pastoor *J. Ringers*, waarin dezen met de noodige faculteiten aartspriesterlijke negotia worden opgedragen ad biennium, 't welk acht maal daarna ad biennium werd verlengd.

XLVIII. 1737.

Concept van eene specificatie van de kerkelijke goe-

deren der St.-Matthiasstatie, die onderworpen zijn aan het collateraalrecht voor dit jaar.

Vlg. Bijdr. XIII, bl. 285.

L. 1739.

Memorie van het begin der nieuwe kerk in de St.-Jacobstraat en van het altaar, opgesteld door den architect *Daniël Kleef.*

N.B. De laatste vermelde datum is 19 Maart. Vgl. Bijdr. XXI, bl. 195, 196.

LI. 1740. 3 October.

Kopie van eene suspensie, uit Keulen afgezonden door den Vic. Apost. *Adam*, Archiep. Adrianopolis.

N.B. De naam van den gesuspenseerde is oningevuld. Vlg. Bijdr. XXI, bl. 201.

LIV. 1744. 28 April.

Gequiteerde rekening *Gerrit Gautier* aan Pastoor *W. D. Kleef* over de nieuwgeleverde kerkkroon, kostende *f* 233, 16.

Vgl. Bijdr. l. c. 210.

LVI. 1748. 27 Mei.

Quitantie gegeven door den Secretaris van Alkmaar voor de betaling van *f* 352, als impost voor de kerkgoederen der St.-Matthias, als zijnde getaxeerd op *f* 6400.

Deze som werd voorgeschoten door zekeren *Cornelis Straat.*

LVII. 1748.

Dit is van de verpande obligatie aan Cornelis Straat.

Bewijsstuk, geschreven door *C. Straat,* dat deze tegen 3% geleend had aan de St.-Matthiasstatie de somma van *f* 400, onder pand van eene obligatie, die ten laste van het gemeene landskantoor te Alkmaar stond op den naam van *Claas Thomasz.* fol. 3931 verso, en die het fundatiekapitaal was van zekere *Neeltje Jacobs* en van pastoor *Sierix* in dato 7 Sept 1706.

N.B. Telken jare werd tot en met 1771 aan interest *f* 12 betaald, zooals blijkt uit de quitanties over die jaren, welke alle (behalve die van de jaren 1754 en 1755) nog bewaard zijn onder N°. LVIII.

LIX. 1749.

Vollen-aflaatbrief, ad decennium verleend door *Benedictus XIV* aan allen, die op Patroondag de kerk der St.-Matthiasstatie te Alkmaar bezoeken.

Op perkament. Vlg. N°. XXX.

LXI. 1751.

Memorie over de fundatie van den Aartspriester *Vercampen*, opgesteld uit naam van pastoor *Kleef* voor *Kerkman* en bestemd voor den aartspr. van Holland *V. d. Valk.*

N.B. Zonder onderteekening. Verrijkt met vele historische aanteekentngen over de staties te Alkmaar.

LXIV. 1755–1775.

Quitanties voor *f* 10— 8—, als wachtgeld jaarlijks betaald door de pastoors *Kleef* en *Jac. ten Dam.*

N.B. De quitantie van het jaar 1756 ontbreekt.

LXV. Uit dit stuk blijkt, dat zekere *Louis Baert* het handschrift van *W. D. Kleef* „*Oudheden ende geestelijke gestichten der stad Alkmaar* enz." op verzoek van den auteur heeft geschreven.

LXVI. 1756.

Inventaris van eenige kerkgoederen der St.-Matthiasstatie, opgesteld in of na dit jaar.

LXXI. 1761.

Een op voorafgegaan verzoek antwoordend schrijven van *J. B. van Elsacker*, waarschijnlijk gericht aan pastoor *Jac. ten Dam* te Alkmaar, waarin de pastoor van Berkel in het kort beschrijft, hoe hij in de jaren 1730 en 1731 moeielijkheid had gehad met 7 jansenisten, die hem de Sacramenten hadden gevraagd, en

hoe hij bij zijne weigering is gerust gesteld door den raadpensionaris *Slingeland.*

LXXII. 1763. 9 Juni.

Brief van *Aym. v. d. Capelle*, pastoor te Vogelenzang, waarschijnlijk gericht aan pastoor *Ten Dam*, over het bestellen van brieven aan Geestelijken.

LXXV. 1766. 28 Maart.

Eene door *J. ten Dam* geschreven kopie van eene Resolutie der Gecomm. Raden van Holland en West-vriesland, krachtens welke op verzoek van kerkmeesteren geadmitteerd wordt tot pastoor van Wijk aan Duin (Beverwijk) *Martinus van Zijl*, pastoor in de Beemster, als opvolger van den emeritus pastoor *Emmanuel de Weert.*

LXXXIV. 1770.

Gedrukt verzoek, kort vóór 1771 opgesteld door de Administrateurs der Roomsche kerken te Alkmaar, waarin zij Burgemeesteren en Regeerders der stad verzoeken, dat dezen bij de Staten van Holland en Zeeland zouden willen appuieeren het Request, waardoor genoemde Staten door de Administrateurs van de Roomsche kerken der provincie worden gevraagd, of de kerkelijke goederen ook vallen onder de publicatie van 29 Juni 1743.

N.B. Zooals blijkt uit N°. LXXXVI, resolveerden de Staten 16 Maart 1771, dat de kerkgoederen (waarvan in 1738 het collateraal is betaald) alleen vallen onder de ordonnantie van 11 Maart 1723, krachtens welke daarvan om de 33 jaar de 20e penning werd geheven, en dat zij niet vallen onder de publicatie van 1743, volgens welke de 10e penning moest worden betaald van de effecten, die bij sterfgeval aan de Roomsche kerken ten goede komen.

LXXXIX. 1771. 7 Mei.

Specificatie van de kerkelijke goederen der St.-Matthiasstatie, die onderworpen zijn aan het collateraalrecht voor dit jaar, ingeleverd en met eed bevestigd door pastoor *J. ten Dam.*

XCII. 1771. 14 Augustus.

Quitantie gegeven door den Secretaris der stad voor de betaling van *f* 383 ruim, zijnde het collateraalrecht der kerkgoederen der St.-Matthias, getaxeerd op *f* 6975.

XCVII. Een brief van *G. B. Heymenberg* van 20 Juli 1773, waarin wordt gesproken over zekeren Pastoor *Corn. Poelenburg*, die in 1720 is overleden.

XCVIII. Een schrijven van *J. A. van der Hoot*, past. in de Zype, dato 18 Augustus 1773, over een zaak van minder belang.

CI. 1774.

9 stuks brieven in origineel of kopie over het aan *Joës Cramer* geven van de studiebeurs van Cath. Strenius in het Collegie der Allerh. Drievuldigheid te Leuven, gewisseld tusschen den Amsterdamschen kapelaan *J. J. Cramer* en de pastoors *J. ten Dam* en L. *Snelle* te Akersloot.

CIII. 1779. 10 Juni.

Toestemming aan pastoor *W. J. Waalree* gegeven, dat in de St.-Matthias zekere *Bern. Luurman,* tijdelijk assistentie mag verleenen.

CIV-CVI. 1779.

Drie brieven betreffende de oprichting van de aartsbroederschap der Allerh. Drievuldigheid. in de St.-Matthiaskerk.

CVIII. 1780.

Gerechtsgedingen wegens de pastory van Homade in 1780 over het jus Patronatus van den Bailluw.

N.B. Past. *Walree* teekende hierop aan : „Kan in

veele gelegenheden van dienst zijn en moet wél bewaard worden."

CXVIII. 1798. 10 April.

Kopie van een verzoek aan den Aartspriester *Van der Valk* gedaan door *A. de Weerdt*, pastoor in Wormer.

N.B. Hieruit blijkt dat des schrijvers jongste broeder *Jac. de Weerdt*, reeds gedurende 20 jaar als pastoor te Pijnakker stond, en dat op dat oogenblik pastoor *Van den Mey* te Rijpwetering van de laatste HH. Sacramenten was voorzien.

WANNEER IS DE PAROCHIE VAN ROTTERDAM GESTICHT?

DOOR

J. J. F. VAN ZEYL.

Verliest zich de geschiedenis van het burgerlijk Rotterdam in het duister, niet minder is dit het geval met de geschiedenis van het kerkelijk Rotterdam, vooral vóór en tijdens de Hervorming. Het schijnt, dat er onder de katholieken van Rotterdam weinig lust bestaat om in de archieven der gemeente een en ander bijeen te garen voor een geschiedenis van het katholieke Rotterdam.

Wel hebben twee geleerde en nauwkeurige schrijvers iets gegeven betreffende een enkel onderwerp, waar zij hunne aandacht aan hebben gewijd, en dit iets is zelfs veel, maar een van hen, pater Van Lommel z. g., is overleden, en de ander, pater Hoogland *Ord. Praed.*, bepaalde zich in hoofdzaak tot de geschiedenis van het eenmaal beroemde klooster zijner orde, dat te Rotterdam heeft gestaan, en waarvan onlangs, bij de verbouwing van het thans opgeheven gemeentelijke Ziekenhuis voor vrouwen, nog overblijfselen zijn ontdekt. Omtrent de parochie en de stichting der parochiekerk van den H. Laurens echter is weinig of niets geschreven. Men verwachte in deze bladzijden niet een volledige geschiedenis omtrent het ontstaan der parochie en den bouw der kerk. Daartoe ontbreekt mij de tijd. Ik wil slechts mededeelen, wat ik heb bijeenvergaard; wellicht kan dit anderen ten dienste komen, die zich opgewekt gevoelen de geschiedenis der Rotterdamsche parochie nader te gaan uitwerken.

De geschiedschrijvers van het burgerlijk Rotterdam be-

weren allen min of meer duidelijk, dat de eerste bewoners der streek, waar later Rotterdam ontstaan is, zich niet hebben nedergezet vlak langs den oever der rivier de Maas of beter de Merwe, zooals de rivier tot in de XV[de] eeuw genoemd werd, maar meer noordwaarts, ongeveer ter plaatse, waar men thans de katholieke en de openbare begraafplaats „Crooswijk" vindt.

Men heeft ook getracht aan Rotterdam een Romeinschen oorsprong te geven, doch deze legende is reeds door XVIII[de] eeuwsche geschiedschrijvers te niet gedaan en is niets meer dan een gewone opsiering, welke men vooral aantreft bij de geschiedschrijvers uit de eerste tijden der Hervorming, die dit wellicht deden om het feit te verbergen, dat de stichting van kapellen, kerken en kloosters de oorsprong onzer meeste steden is geweest.

Veeleer is aan te nemen, dat de oudste bewoners van Rotterdam zich te Ouwerschie hebben nedergezet, eerst tot aan Crooswijk en later tot aan de Maas zijn afgezakt.

Als die meening juist is, dan is het duidelijk, dat men in de oudste documenten wel van de kerk te Scye – d. i. het tegenwoordige Ouwerschie – vindt gewag gemaakt, maar dat geen enkel woord wordt gerept van een parochiekerk te Rotterdam.

Dat de kerk en daarmede ook de parochie van Ouwerschie van een hoogen ouderdom is, vindt men bevestigd door Melis Stoke, die, in zijn *Rijmkroniek* melding makende van een gift, in 993 door graaf Aernout van Holland aan de abdij van Egmont geschonken, schreef:

Dese twee goeden ooc mede
T'Egmonde 't clooster ende die stede
In Thosen ende in Castrichem,
In Velsen ende in Zassenem,
In Voorhout ende in Noerdike mede,
In Lopsen ende in een ander stede,
T'enen watre dat men die Maerne seide,

Ende ooc in die Poort te Leyde,
Ende te Berghen bi Westen Rine,
Vlaerdinghen die kerke sine
Gaf hi hem, en tie Tiende mede
Tusschen Mattinghe ende Durlede.
(Hargam ende plaetse Schie
(Met heur renten gaf hi daer bi.)
Hier bi so proev ic ende kinne,
Dat hi an Gode leide minne.

Van deze gift wordt ook melding gemaakt door „den clerc uten laghen landen bi der zee", (bl. 41) en Oorkondenboek (dl. I, bl. 42.)

Opmerkelijk is dat graaf Aernout wel van de goederen der kerken te Vlaardingen en te Ouwerschie — van Schiedam, het is bekend, bestond toen nog niets — spreekt, maar niet van een kerk te Rotterdam. Daardoor wordt m. i. tegengesproken de bewering van den Rotterdamschen historie-schrijver Kortebrand, die meent, dat de Rotterdamsche parochie reeds voor het jaar 1000 zou hebben bestaan.

Mijn meening, als zou de parochie van Rotterdam van veel lateren datum zijn, wordt versterkt door het feit, dat een andere gift in 1063 door bisschop Willem van Utrecht is gedaan aan den abt van Epternach en welke Van Mieris in zijn Charterboek, (dl. I, blz. 65) vermeldt, waarbij aan genoemden abt verscheidene kerken in Holland werden afgestaan, onder meer „die kerck te Sche." Deze gift werd door graaf Dirk den VII^den^ nader bevestigd, in 1202 bekrachtigd, waarin de geschenken gegeven aan de kerk van St. Maria te Rhijnsburg en waar verder ook de goederen van Schye worden vermeld.

Uit het bovenstaande blijkt, dat de kerk te Ouwerschie bestond vóór den aanvang der XIII^de^ eeuw, en dat nergens voor dien tijd gesproken wordt van een kerk te Rotterdam. Uit een oorkonde, door Willem II in 1241 geteekend, heeft men willen afleiden, dat er naast de kerk

te Ouwerschie ook nog een kerk bestond in de nabijheid van den Hofdijk. Deze oorkonde wordt door Matthaeus in zijne *Fundationes et fata ecclesiarum*, bladz. 568 volgender wijze medegedeeld:

„In 't jaer ons Heeren MCC ende XLI gaff Grave Willem de tweede die Oirde de kerk tot Maeslant ende Valckenborch. Ende dese Grave Willem werd na gecoren Roomsche Coninck. Grave Florens sijn soon gaff daerna die Oirde die goeden aen den Hofdijck, ende daer stichte die Oirde een Convent, ende die kerck van Maeslant hoorde mede aan dat Convent, ende die hieten Commandeurs van den Hofdijck ende niet van Maeslant, tot dat men schreef MCCC ende LXV. Doe dede Heer Hendrik van Alkemade Landcommandeur, dat huys ten Hofdijck afbreken bij consent van Hartoch Aelbrecht van Beyeren, Ruwaert van Hollant, ende dedet setten bij de kerck van Maeslant ende die goeden van den Hofdijck mitten Convents Heeren worden 't Utrecht tot den Convent geleyt, omdat men dat Convent van Utrecht te meere houden, ende den dienst Godts te eerlycker, ende te beth houden soude."

Uit deze oorkonde heeft de vorige, thans overleden, archivaris der gemeente Rotterdam, J. H. Scheffer, willen afleiden, dat met de „kerck van Maeslant" bedoeld werd, dat Rotterdam parochiaal zou hebben behoord tot Maasland, waaronder, zoo zegt hij, „toen nog (in 1214) behoorde die streek langs de Maas —, alwaar later Rotterdam verrees — aan de Duitsche orde." Deze meening is onjuist, gelijk wij later zullen zien. Veeleer is aan te nemen, dat Willem II de Duitsche orde aan het parochierecht der kerk te Ouwerschie en van die te Vlaardingen heeft willen ontnemen. Als men thans uit de namen van buitens, buurten en hofsteden wil afleiden de grenzen der goederen van de „commandeurs van den Hofdyck", dan

ziet men, dat deze goederen zich moeten hebben uitgestrekt van Kralingen af over Ouwerschie tot nabij Vlaardingen. Nabij Kralingen herinneren de thans nog bestaande buitenplaatsen „Jerusalem", „Bethlehem" en „Jericho" aan die orde. Aan het einde van den thans overbekenden Oudendijk vindt men in het Noord-Oosten van Rotterdam, westwaarts der drie genoemde buitenplaatsen, de buurt „het Jaffa." Dit doorgaande komt men te Ouwerschie, waar een groote buitenplaats de herinnering bewaart aan de hooge heerlijkheid van „Den Tempel", en verder gaande komt men aan eene boerenplaats, welke eene herinnering is van „Emmaüs." Zeer opmerkelijk is, dat de ligging dezer plaatsen vrijwel overeenkomt met de richting, welke eertijds de Oude dijk moet hebben gehad. Dat de tegenwoordige Oude dijk eertijds den naam van den Hofdyck moet hebben gedragen, is vrij zeker aan te nemen. Een deel daarvan, binnen het tegenwoordige Rotterdam gelegen, draagt nog dien naam. Hoogst waarschijnlijk vindt de naam zijn oorsprong in het hof van Weena, waarlangs de dijk liep, en waarvan het stichtingsjaar vrijwel overeenstemt met het tijdstip, waarin de Oude dijk is gelegd.

Lagen deze goederen der Duitsche orde binnendijks, en leverden zij het bewijs dat het land aldaar bewoonbaar was, buitendijks wordt vóor de XIII^{de} eeuw geen enkele stichting vermeld. Dat die streek onbewoond was, is verder gemakkelijk aan te nemen, wijl een aantal schrijvers zijn aan te halen, die min of meer uitvoerige topografische beschrijvingen hebben gegeven van de streek, waar eenmaal Rotterdam zou verrijzen. Bijna allen zijn eenstemmig van gevoelen, dat deze streek een groot moeras was. De Rotterdamsche geschiedschrijver Gerrit van Spaan zegt in zijne *Beschrijving der stadt Rotterdam*, 1^e druk, bladz. 194: „het gansche land tusschen Ouwerschie en

Rotterdam was (niettegenstaande het bedijkt was) moeras." Dezelfde Van Spaan zegt, dat de Oude dijk, welke hoogst waarschijnlijk dezelfde is, die in het hierboven aangehaalde handvest „de Hofdijck" wordt genoemd, is aangelegd „in 't jaar 900 onder graaf Diderik de II[de]". Hier begaat Van Spaan een fout in het jaarcijfer, want Dirk II regeerde van 969 tot 988.

Een ander geschiedschrijver, W. van Gouthoeven, geeft in zijn *D'oude Chronycke*, bladz. 83, ongeveer derzelfder tijd aan voor den aanleg van den Ouden dijk. In een bericht van 1270 zegt hij: „Te weten, naer dat het lant ende het dorp van Overschie bedijct is gheweest, welck te voren maer moeras en was, also over omtrent vier hondert jaren een ouden dijck plach te loopen, bij aldaer nu is t'huys te Hoeningen ende so voorts na t'huys te Crooswijck, Overschie ende van daen tot Schiedam toe."

Een bijna gelijk bericht geeft Scriverius. Dit is zoo woordelijk gelijk aan dat van v. Gouthoeven, dat men geneigd is te beweren, dat zij elkander hebben nageschreven of, wat waarschijnlijker is, dat zij beiden uit dezelfde bron hebben geput. Deze bron kan zijn de *Batavia* van Hadrianus Junius, doch dit doet hier minder ter zake. Het bewijst — en daar komt het op aan — dat ten zuiden van den Ouden dijk, zoolang Schieland's Hooge Zeedijk nog niet was aangelegd, de streek, waar thans Rotterdam verrijst, slechts moeras was, en in het midden van een moeras zal wel geen parochiekerk hebben gestaan. Door het aanleggen van Schieland's Hoogen Zeedijk werd dit moeras bewoonbaar. Deze dijk werd, blijkens aanteekeningen van Pieter de Raadt, van Alkemade en anderen in 1255 aangelegd.

Een weinig later, in 1266, vinden wij wederom gewag gemaakt van de kerk te Ouwerschie. In dat jaar werd door Nicolaas, abt van Egmond, een acte opgemaakt,

waarin hij de opbrengst regelde der kerk te Ouwerschie. (Zie *Cartul. Egm.*, bladz. 45).

Abt Nicolaas had bijzonder goede redenen om de inkomsten der kerk te Ouwerschie te regelen. Twee jaren te voren, in 1264, had vrouw Aleyd, weduwe van Jan van Henegouwen en tante en opvoedster van onzen graaf Floris V, in het door haar gestichte Schiedam eene kerk opgericht, welke zij had weten gescheiden te krijgen van de parochiekerk te Ouwerschie. De Schiedamsche kerk stelde vrouw Aleyd, uit piëteit voor haar overleden echtgenoot, onder het patronaat van den H. Joannes den Dooper. Prof. Fruin is (zie *Rott. Jaarb.*, II, bladz. 10) van gevoelen, dat geheel de omtrek oorspronkelijk heeft gestaan onder de kerk van Schie. Ook hij is geneigd vóor gemeld jaar alleen aan het bestaan van kerken te Vlaardingen en te Schie te gelooven, aan welke beide kerken hij het parochierecht wenscht toegekend te zien. Al is men in het algemeen niet geneigd prof. Fruin altijd en overal als een onwraakbaren getuige aan te nemen, zoo is hij hier alleen aangehaald, omdat hij ook een en dezelfde gevoelens uit als de Weleerw. pater Meyer in zijn bijdrage over de kerk te Schiedam. (Zie *Bijdr. v. d. Gesch. v. h. Bisd. v. Haarlem*, Dl. XXI, bladz. 5–7).

De oorkonde, waarbij abt Nicolaas de inkomsten der kerk te Ouwerschie regelde, is vooral van belang, omdat men daaruit de uitgestrektheid dier parochie leert kennen. In deze oorkonde werd met Nicolaas, abt van Egmond, overeengekomen, dat de parochie van Ouwerschie jaarlijks een pond was aan de abdij van Egmond zou opbrengen. Voor de richtige nakoming dezer overeenkomst verbonden zich de kerkmeesters (procuratores ecclesie) namens alle parochianen (parochiani ecclesie). Namens deze laatsten traden op Egbert van Voorschoten; Alewijn van Roderijs,

Dirk Bokel, Engelbert Broec, Gerrit Gheelekin, Hugo van Heemskerk en Dirk van Roderijs.

Als men nagaat waar de bezittingen dezer heeren lagen, kan men een denkbeeld vormen omtrent de uitgestrektheid der parochie van Ouwerschie. Het eerst wordt genoemd Egbert van Voorschoten. In de *oudste oorkonden betreffende Rotterdam*, medegedeeld in de *Rotterd. Historiebl.* afd. II, dl. I, blz. 462, zegt prof. Fruin, „zeker was Rubroeken daarbij half Rotterdam reeds vóór 1315 uit het geslacht van Voorschoten geraakt.” Het slot der Voorschotens heeft waarschijnlijk gestaan in het tegenwoordig nog bekende Rubroek, in het noorden van Rotterdam gelegen op den linkeroever van de Rotte. Waar Alewijn en Dirk van Roderijs woonden, is, dunkt mij, duidelijk. Het tegenwoordige Rodenrijs, een gedeelte der gemeente Berkel en Rodenrijs, is genoegzaam bekend te achten.

Daarna treedt op Dirk Bokel. Deze komt meermalen in officiëele stukken voor als ambachtsheer van Rotterdam (vergelijk *Hist. bladen*, afd. III, dl. I, bladz. 25). Het slot Weena of Wedena, waarnaar het tegenwoordige Weena-plein te Rotterdam den naam draagt, was zijn eigendom. Hij of een ander uit zijn geslacht bedijkte het land, grenzende aan Schoonderloo, nabij Delftshaven. (Vergelijk *Hist. bladen*, afd. II, blz. 208 en afd. III, blz. 25). Vervolgens hebben wij nog Engelbert Broec. Onder dit Broek willen sommigen Rubroek, anderen Schiebroek verstaan. Het laatste houd ik voor het waarschijnlijkst.

Waar de goederen van Heemskerk hebben gelegen, heb ik niet kunnen vinden, evenmin als wie Gerrit Gheelekin was. Mogelijk is een ander gelukkiger. Maar ik meen toch uit een en ander te mogen opmaken, dat al het land van de Maas af, ten oosten der Schie gelegen, tot aan Berkel toe, behoorde tot de parochie van

Ouwerschie, en dat er alzoo in 1266 nog geen sprake was of kon zijn van een Rotterdamsche parochiekerk.

Hierboven is reeds gezegd, dat de tegenwoordige Hooge Zeedijk in 1255 werd aangelegd. Tusschen dezen dijk en den Ouden dijk was door de aanlegging van den eersten land aangewonnen. Dit aangewonnen land werd het nieuwe land geheeten. Langs den nieuw aangelegden dijk waren onderscheidene adellijke sloten verrezen. Deze sloten, waaraan ambachtsheerlijkheden waren verbonden, werden aan edelen in leen gegeven, meestal onder de verplichting tot onderhoud van den dijk. Zoo was, hoogst waarschijnlijk in 1261 — ter plaatse waar men tegenwoordig te Rotterdam het Huis van bewaring aan de Korte Hoogstraat aantreft — het slot Bulgerstein, door ridder Reinier Boeckel Jacobszoon gebouwd.

Deze Boekel verkreeg in 1287 van Floris V het recht, dat hij de gedeelten van den dijk in zijn ambacht, zooals die door heemraden waren afgedeeld, aan een ieder, die aldaar een hofstede bezat, mocht aanbedeelen, of liever dat hij gehoefslaagden met het onderhoud van den dijk mocht belasten. Dit voorrecht werd reeds het volgende jaar beperkt, doordien Boekel door graaf Floris gelast werd de abdij van Rijnsburg tot geen andere dijklasten in het Nieuwe land te dwingen, dan die waartoe de ingezetenen van het Oude land (in Ouwerschie) verplicht waren.

Het allereerst vindt men gewag gemaakt van de parochie van Rotterdam in een handvest, door Van Mieris medegedeeld. Ridder Nicolaas Persyn, die door graaf Jan I, of liever door zijn alvermogenden raadsman, Wolfert van Borselen, werd verdacht van deel te hebben gehad aan den moord, op Floris V gepleegd, beloofde zich in gijzeling te zullen begeven „op 't huus dat Ghysbrecht Bokels was" en waar het hem vergund werd „te

wanderen binnen der Prochien, daer dat huus inne staet." (V. Mieris, dl. I, bladz. 598). Welk huis wordt hier bedoeld? Antwoord op die vraag geeft de latere oorkonde, door Van Mieris vermeld. Daaruit blijkt, dat Persijn zijn woord niet heeft gehouden, en daarom wordt hij door graaf Jan I gesommeerd „dat hij innecomme binnen vier daghen na dezer maninghe te Rotterdam, alsoe alse sijn brief houd, die wij daeraf hebben." (V. Mieris, dl. II, bladz. 11).

Deze beide documenten vullen elkander aan en doen blijken, dat Persijn gegijzeld was in het huis van Gijsbrecht Boekel te Rotterdam, en dat hij in de parochie, waarin dat huis stond, dagelijks mocht wandelen. Maar is hiermede uitgemaakt, zooals sommigen willen, dat er in 1298, toen Nicolaas Persijn gelast werd zich in gijzeling te begeven, reeds een parochiekerk in het huidige Rotterdam bestond? Ik meen het te moeten betwijfelen. En wel om twee redenen. Vooreerst om den toestand, waarin het land zich bevond, waar thans Rotterdam gelegen is, en ten tweede om een oorkonde van lateren datum: het „besceyt''.

Een hoogst belangrijk stuk is dit „besceyt" of een staat van de heerlijkheden, welke de grafelijkheid toebehoorden en gelegen tusschen het Spaarne en de Gouwe.

Dit „besceyt" is uitgegeven door V. Mieris in zijn *Charterboek*, dl. II, blz. 91, en ook opgenomen in de *Historie-bladen*, afd. I, bijl. XV. Het oorspronkelijk stuk is op het Rijks-archief aanwezig; het draagt echter geen dagteekening. Men is het daarom niet eens, wanneer het „besceyt" is opgemaakt. Een groot verschil bestaat echter niet. Sommigen meenen, dat het is opgemaakt tusschen de jaren 1302 en 1306. Dit acht prof. Fruin onmogelijk, omdat in het „besceyt" onder de levenden wordt genoemd „die Prinche van der Moreien", waarmede bedoeld wordt

Floris van Avenes, prins van Morea. Deze was echter reeds in 1298, zooals ten duidelijkste blijkt uit den brief van die van Schiedam (zie Van Mieris *Charterb.* I, blz. 596) overleden.

Dat het „besceyt" is opgemaakt dadelijk na den dood van Floris V, is niet waarschijnlijk; daarvoor had die moord te veel onrust gebaard. Veeleer is het gevoelen van prof. Fruin aan te nemen, dat Floris V in het laatst van zijn leven de commissarissen heeft aangesteld, die het „besceyt" hadden op te maken.

Het „besceyt" beschrijft den toestand van Holland, en daaronder is begrepen Schieland en ook Rotterdam.

Voor zoover het Rotterdam en zijne omstreken betreft, ontleen ik aan het „besceyt" het volgende:

Voirt van den Nieuwendamme (d. i. Schiedam) leghet een land, hiet Vrankenland, dat vinden wi ter wareyde (naar waarheid), dat die Prince van den Moreien cofte tieghens Heeren Gherarde van den Wateringhe ende al verganc, mar dat et vinden wi niet, dat Haer Gher. jof sijn oudere, an die lande also yet quamen, en si des Graven mit en rechte.

Voirt vinden wi dat die voirn. Prinche sijn gelt weder hebben sal van Heeren Gheraerde erfnamen, also groet als hi daer omme gaf, sine moghet mit besceyde betoghen, dat hyt mitten rechte vercopen mochte, van desen voirghenoemde uterdijc vinden wi den dijc sine nottorfte, alse Heemrade wizen.

Voirt Mattennisse, over ten dijc-sloot, leghet in diepe (d. i. in de rivier) in den uterdijk een wart (d. i. een eiland) ende is gehieten Broec dien vinden wi den Graven.

In 't ambacht van Bokels Florens so palen wi den Grave toe van den hoirn (d. i. hoek) daer de oude dijc aenegaet an Claes ambacht van Putte (het tegenwoordige Schoonderloo was in het einde der XIII^{de} eeuw een am-

bachtsheerlijkheid der heeren van Putte en waar de oude dijk het ambacht van Putte raakt) totte der halver heydrecht an Claes ambacht van Putte, den uterdijc.

In Ghisebrecht Bokels ambacht ende Outgiers, Heeren Outgiers zoon (van Kralingen) te Rotterdam soe palen wi den uterdijc den Grave toe."

Zooals men ziet, volgt het „besceyt" Schieland's Hoogen Zeedijk en wel van het westen naar het oosten.

Langs den dijk en daarbuiten in de rivier vinden wij eerst Schiedam met het thans daartoe behoorende Frankenland, vervolgens Matenesse en Broec, waarschijnlijk Schiebroek.

Verder het ambacht van Bokel Florens. Prof. Fruin vermoedt, dat hiermede bedoeld wordt het ambacht van Dirk Bokel Florensz., die bijgenaamd was van Posternes, en die werkelijk heer van Matenesse is geweest. Hoogst waarschijnlijk komt het mij voor, dat onder het ambacht van Bokel Florens moet verstaan worden de huidige Spangensche polder. In het handschrift van Simon Van der Sluys, den oom van den lateren Rotterdamschen pastoor Willem Van der Sluys, op het archief der gemeente Rotterdam berustende, wordt vermeld „Het slodt van Spangen, eerst een slodt Matenes genaemt, maer is by heer Philips van Matenesse verandert van name ende heeft het Spangen genaemt, omdat het midden in de lande gelegen is die men Spangen noemt."

Dit slot was gelegen tusschen Ouwerschie en Schoonderloo, dat een ambacht was der heeren van Putte.

Verder vinden wij ten oosten van Schoonderloo het ambacht van Gijsbrecht Bokel en dat van Oetgiers van Cralinghen. „De uitdrukking te Rotterdam is" — zooals prof. Fruin (*Hist. bladen*, afd. II, bladz. 83) aanmerkt — „zeer opmerkelijk. Blijkbaar is Rotterdam slechts eene topographische benaming ter aanduiding van een streek, geen naam van een dorp, laat staan van een stad."

De onderstelling van prof. Fruin is niet onjuist, al klinkt het wel wat vreemd, dat het woord DAM niet een zeer beperkte plaats zou aanduiden. Volgens het „besceyt" toch leggen te Rotterdam: 1° „Ghisebrecht Bokels ambacht"; 2° het ambacht van „Outgiers, Heeren Outgiers zoon" (van Kralingen) en blijft er 3° nog land voor dat „palen wi.... den Graven toe". Met andere woorden onder hetgeen het „besceyt" wil verstaan onder „te Rotterdam" moeten wij denken aan de streek langs de Maas tusschen Schoonderloo en den IJssel. Zoo uitgestrekt was in de middeleeuwen niet ééne stad, zelfs niet wanneer men haar rechtsgebied daaronder wil begrijpen.

Onder de uitdrukking „te Rotterdam" behoeft men niet te verstaan een stad of een dorp, omdat, indien Rotterdam reeds in het begin der XIV^de^ eeuw als gehucht, dorp of stad bestond, dan daarvan de grenzen waren de tegenwoordige Boezemsingel, Lange Warande, Goudsche vest, Galerij, Coolvest, Soetensteeg, Blaak, Spaansche Kade, Oude Hoofd en Oostpoort, waar de Boezemsingel aanvangt [1]). Deze betrekkelijk kleine plek gronds zou nog in 1315 toebehoort hebben aan twee heeren, zooals o. m. blijkt uit een handvest van genoemd jaar, van graaf Willem III, waarin Willem Pijl den graaf had opgedragen het eigendom „van sinen huse te Rotterdamme ende van die erve, dat daertoe behoert, dat ghelegen is in Heeren Dirk Bokels ambacht op het scheiden (d. i. de grens) van onsen ('s Graven) ambacht."

Uit het „besceyt" blijkt, dat omstreeks het begin van de XV^de^ eeuw te Rotterdam bestonden twee ambachten: van Bokel en van Kralingen, en dat de uiterdijken (d. i. de tegenwoordige havenstad) aan de grafelijkheid behoorde.

---

1) Vergelijk V. Alkemade: *Jonker Fransen oorlog*, V. Rijn: Beschrijving van Rotterdam, en anderen.

In een streek, welke onder het beheer stond van een drietal verschillende heeren, zal men toch geen parochie hebben opgericht? Ik meen dit ook te moeten betwijfelen om een oorkonde van lateren datum, medegedeeld door De Geer in zijn *Geslacht van Matenesse* (*berichten* van het *Hist. Gen.* dl. III, stuk I, bladz. 100).

Tusschen Dirk Bokel en diens gemalin aan de eene zijde en Oetgier van Cralingen en diens echtgenoote aan de andere zijde was een geschil ontstaan over den voorrang van geboorte en wel betrekkelijk de plaatsen dier beide dames in de kerk te Ouwerschie.

Hoewel deze vrouwen-kwestie ons weinig aanbelangt, blijkt daar toch uit, dat in het jaar 1315, toen Jan van Beaumont als scheidsrechter in dit geschil optrad, tot de parochiekerk van Ouwerschie niet alleen Cralingen, maar ook Bokel behoorde. Had er te Rotterdam een parochiekerk gestaan, dan had Jan van Beaumont niet „om vrietscip ende om hoeffschede" (hoofschheid, beleefdheid) behoeven te verklaren, „zoo segge wij ende setten Didderics wyff voir ende boven in den stal" (gestoelte). (*Hist. bladen*, afd. I, bijlage XVIII).

Bestond er alzoo in 1315 nog geen parochiekerk te Rotterdam, dit zou niet lang meer duren. Aan den dijk nabij de uitwatering van de Rotte had zich een belangrijke buurtschap gevestigd. De schrandere graaf Willem III zag in, dat die buurtschap gunstig was gelegen en tot bloei kon komen. Daarom nam hij in 1327 de gelegenheid te baat om Rotterdam aan zijn ambachtsheer — Dirk Bokel — te onttrekken en onder onmiddellijk beheer der grafelijkheid te brengen.

Deze Dirk Bokel had geen zoon, alleen een dochter, en daarom verzocht hij den graaf, dat zijne leenen, die zwaardleenen waren, niet aan de grafelijkheid zouden vervallen maar na zijn overlijden op zijne dochter Agniese zouden mogen overgaan.

Willem III stond deze gunst toe, echter met deze belangrijke beperking, „wtghenomen dat ambacht van Rotterdamme ende al 't goet, dat hi van ons houd ende binnen den ambacht van Rotterdamme voirsz. gheleghen is, ende den waart voor Rotterdamme ende alsulcken verval ende scoenesse (d. i. voordeelen) als den ambacht van Rotterdam toebehoert." (*Hist. blad.*, afd. I, bijl. XXXIX).

Reeds dadelijk zijn de heilzame gevolgen van deze overeenkomst voor Rotterdam zichtbaar. Was Rotterdam in 1327 een zelfstandige plaats geworden, het kreeg een jaar later een zelfstandig bestuur. Den 25 Juli 1328 vergunde Willem III aan den schout van Rotterdam om in overleg met den baljuw van Schieland te „kyesen seven ghesworenen uyt onsen Ambacht voirsz. Ende die zullen boeten coeren (keuren) med onsen bailiu ende med onsen scoute voirscreven van straeten, van steghen, van viere (vuur), van lichte, van hoelen (heulen, bruggen), van waenre mate, van waenre gewichte (ijk op maten en gewichten)".

Was het jaar 1328 voor het burgerlijk Rotterdam merkwaardig, en dankte de nieuwe stad aan dat jaar hare stedelijke rechten, graaf Willem III schijnt niet alleen het oog gehad te hebben op de stoffelijke belangen. Schonk hij de jeugdige stad den 25 Juli een zelfstandig bestuur, eenige maanden te voren, den 8 April, gaf hij ze een onderwijzer in den persoon van Pieter Marre. Het oorspronkelijke stuk schijnt verloren gegaan te zijn, doch er bestaat nog een vidimus, dat aanwezig is op het Rijksarchief en behalve door Van Mieris, ook is afgedrukt in de bijlage der *Kroniek van de Hist. bladen* (bijlage XL, bladz. 49). Dit vidimus luidt:

„Wi Anthony, canonic te Premonstreyt, ende prochipaep van Sciedamme ende Andries prochipape van Vlaerdinghen maken cond allen luden dat wi ghesien hebben ende

ghelesen enen open brief, bezeghelt med ons lieves heeren zeghel van Heynnegou ende van Hollant gans ende gave algheheel onghequest ende onghesoirt, Int jaer ons heeren M° CCC° XXVIII° des zondags voir sinte Barnabasdach des apostel, van woirde te woirde, in allen als hier na volghet.

Wi Willem, grave van Heynnegou etc. maken cond etc. dat wi Pieter Marren, onsen clerc ghegheven hebben, ende gheven onse scole ende scrijfambacht te sine liven omme trouwen dienst die ons Hair Jan Marren sijn vader dicke ghedaen hevet ende onsen ouders. En wi bevelen allen onsen goeden luden van Rotterdamme voirs., dat si him vordelijk ende godertieren sien om onsen wille.

Ghegheven te Zierikzee des Vriendaghes na Paesch. Int jaer ons Heren M°CCCXXVIII."

Opmerkelijk mag het genoemd worden, dat Pieter Marren zijn aanstelling laat viseeren door de pastoors van Schiedam en Vlaardingen en niet door dien van Rotterdam; — of bestond die nog niet?

Den 17 Dec. van hetzelfde jaar 1328 gaf graaf Willem III bij vernieuwing aan Marren „onse scole te Rotterdamme", maar met de beperking, dat Marre was aangesteld „tott onsen wedersegghen."

In geen enkel stuk, op het Rijks- of op het Rotterdamsch archief aanwezig, komt eenige aanwijzing voor, waaruit is af te leiden, dat er een kerk te Rotterdam bestond, of dat er dienstdoende priesters waren vóór het jaar 1328.

Zou de onderstelling gewaagd zijn, dat graaf Willem III een school oprichtte in de pas gestichte of op te richten parochie?

Opmerkelijk is het weder, dat kort na de oprichting der school in verschillende oorkonden personen worden aangetroffen, die kerkelijke bedieningen uitoefenden. In

het *Register der brieven enz. toekomende de Priesteren en Memoryheeren van St. Laurenskercke*, wordt op fol. 87, onder dagteekening van 29 September 1336, een acte medegedeeld, waarin genoemd wordt „Gheerlof die coster." In deze acte is sprake van een rente op een huis in den Oppert. Twee jaar later werd door graaf Willem III de benoeming tot koster bevestigd. (*Hist. bladen*, afd. I, bijl. LV, bladz. 73).

In een schepenbrief van 16 Nov. 1343 van een huis in den Oppert vindt men vermeld een „Heer Hillebarent, priester", die een huis in eigendom bezat naast het in den schepenbrief bedoelde. (*Hist. bladen*, afd. I, bladz. 75). Wellicht is deze Hillebarent dezelfde persoon, die in de *Oudheden van Schieland* (bladz. 435) als vicaris van het Maria-altaar in de Parochiekerk van Rotterdam voorkomt.

Zou na het bovenstaande het thans gewaagd zijn te onderstellen, dat de parochie van Rotterdam omstreeks het jaar 1325 is opgericht? Mij dunkt, dat die stelling niet nader behoeft bevestigd te worden, ware het niet, dat ze door de *Oudheden van Schieland*, blz. 434, werd tegengesproken, doordien daarin als pastoors worden genoemd in 1306: „Heer Dirk, uyt de St. Paulus Addye te Utrecht", mede in hetzelfde jaar „Meester Jan" en in 1307 „Mr. Roelof van Sande".

Dit zijn een drietal getuigen, die feitelijk de stelling zouden omwerpen, indien het juist was, dat zij in de genoemde jaren pastoor der parochie van Rotterdam waren, doch op de juistheid van dit bericht valt wat af te dingen. De kroniekschrijver der *Hist. bladen*, de thans overleden Rotterdamsche gemeente-archivaris J. H. Scheffer, twijfelt mede aan de juistheid van deze mededeeling in de *Oudheden van Schieland.* Hij schreef: „de waarheid dier opgave is ons tot nog toe uit geen enkel oorspronkelijk stuk gebleken."

Van twee dezer drie getuigen zijn in oorspronkelijke stukken andere jaarcijfers te vinden. In het *Register van Cureiten en Priesters*, door P. Van der Schelling uit oorspronkelijke bescheiden opgesteld, in handschrift berustende op het archief der gemeente Rotterdam, vindt men „Dominus Johannes" vermeld in 1366 en „Dominus Rudolf van Zande" in 1407. Zou hieruit niet zijn af te leiden, dat Van Rijn in zijne *Oudheden van Schieland* een fout heeft gemaakt, of dat hij voor zich heeft gehad een opgave, waarin de fout was ingeslopen? Zou in 1306 geen 0 voor een 6 en in 1307 een 4 in plaats van de 3 hebben moeten staan? Van der Schelling is veel te nauwkeurig om zelf de fout te maken.

Thans blijft nog over Mr. Dirk. Deze is een eenigszins lastiger getuige. Ook prof. Fruin heeft veel moeite met hem gehad. Aan zijne nasporingen is men verschuldigd, dat men iets meer omtrent dezen „Heer Dirck" te weten is gekomen.

In een *Handvest Cronyck* van M. Van der Houve komt een oorkonde voor, waarbij graaf Jan II van Henegouwen op 16 Maart 1298 zekere vrijheden aan Rotterdam zou hebben gegeven. In margine teekent Van der Houve bij deze oorkonde aan: „naar schryven Dirck Pape."

Over deze oorkonde is veel getwist èn om den inhoud èn om te weten, wie die Dirk Pape is geweest. Prof. Fruin wendde zich (zie *Hist. bladen*, afd. II, bladz. 77) tot den Rijks-archivaris met het verzoek om na te gaan of de handvesten, waarop de naam van „Dirck die pape" voorkwam, te vinden waren in de registers der grafelijkheid. Het antwoord was, dat „men nergens een origineel of een afschrift er van had kunnen vinden." Ook in het archief van Rotterdam is noch het een, noch het ander bewaard gebleven.

Aanvankelijk leidde prof. Fruin hieruit af, dat de beide

handvesten — het een betrof het poorterrecht, het andere de tolvrijheid van Rotterdam — vervalscht waren, maar de hoogleeraar meende, dat hij naar de echtheid dier stukken een verder onderzoek moest instellen. Daardoor nu verkreeg hij eenige mededeelingen omtrent pastoor Dirk.

De beide handvesten waren, gelijk gemeld is, ontleend aan de *Handvest cronyck* van M. Van der Houve en door Van Mieris afgedrukt (dl. I, 592 en 596). Prof. Fruin kreeg het handschrift van Van der Houve zelf onder de oogen, en daaruit bemerkte hij, dat tusschen beide stukken in door Van der Houve geschreven was: „Siet *Tit. Holl.* f° 4, welck vidimus uutgetrocken is bij Dirck, Pape van Rotterdam. Doch het volgende vidimus is uutgetrocken van Broeder Jan Uutwaes, prior der Augustijnen tot Dordrecht."

Prof. Fruin was terecht over deze ontdekking verheugd. Thans bleek, dat Van der Houve zijn stukken had ontleend aan een oud register, *Tit. Holl.* genaamd, maar ook dat daarin niet de stukken zelve, maar zoogenaamde vidimussen voorkwamen. Verder toont prof. Fruin aan, dat fouten voorkomen in de stukken, welke door Van der Houve aan het *Tit. Holl.* zijn ontleend. Hij laat in het midden, of die fouten moeten worden gesteld op rekening van Van der Houve of van het *Tit. Holl.* Dit doet ook minder ter zake.

Als er fouten in den inhoud der stukken zelve voorkomen, dan is het niet gewaagd te onderstellen, dat er ook fouten kunnen voorkomen in de dagteekening. — „Dirck die pape" is, gelijk ik reeds opmerkte, niet bekend uit het register van Van der Schelling, en zeer opmerkelijk is het, dat Jan Uutwaes ook niet bekend is als prior der Augustijnen te Dordrecht in of omstreeks 1298 of 1306. In de lijst der priors, door Dr Schotel medege-

deeld in zijn *Klooster der Augustijnen te Dordrecht*, komt geen Jan Uutwaes voor, en tusschen de jaren 1293 en 1343 wordt geen prior vermeld. Hoogst waarschijnlijk heeft Dr. Schotel zijn lijst der priors ontleend aan Van Balen, *Beschrijving van Dordrecht*, waaruit ook V. Rijn zijn lijst der prioren voor de *Oudheden van Schieland* heeft afgedrukt. Noch Van Balen, noch Van Rijn vermelden tusschen 1293 en 1343 een prior, evenmin als een Jan Uutwaes, maar wel vermelden zij in 1355 een „Jan N." Zou deze Jan Uutwaes zijn geweest? Zou het wellicht niet aan te nemen zijn, dat Dirck die pape en Jan Uutwaes, evenals Meester Jan en Roelof Van Zande, veel later dan omstreeks 1300 hebben geleefd? Als dit zoo is, dan heeft deze getuige niet veel te beduiden als bewijs, dat er omstreeks 1300 te Rotterdam een parochie bestond. Hij is immers alleen bekend geworden door Van der Houve, uit een handvest, waarin fouten voorkomen, en daaraan mag men niet zooveel waarde hechten, dat alle andere stukken, welke het bestaan eener parochiekerk ontkennen, door dit enkele, op vele plaatsen foutieve handvest waardeloos worden gemaakt. Zoolang er geen andere getuigen dan Van der Houve en zijn *Tit. Holl.* opstaan om het bewijs te leveren dat „Dirck" in 1306 „parochiepaep van Rotterdamme" was, kan men de waarheid er niet van aannemen, maar meen ik gerustelijk tot de gevolgtrekking te mogen komen, dat de parochie van Rotterdam omstreeks het jaar 1325 of iets later is gesticht.

Omtrent de parochiekerk, alsmede omtrent andere kapellen te Rotterdam hoop ik, als ik er den noodigen tijd toe vinden kan, bij latere gelegenheid een en ander mede te deelen.

HET ZOOGENAAMDE S. ENGELMUNDUS-BEELD DER OUDE KERK VAN VELSEN.

Zeer gering, het behoeft wel niet gezegd, is het getal heiligenbeelden die in het bisdom Haarlem, na den beeldenstorm, aan den openbaren weg zijn blijven staan, en zich daar tot op heden konden handhaven. Het beeld van S. Bavo, dat nog altijd aan het hoogste gedeelte van den zuider kruisgevel der oude Haarlemsche kathedraal prijkt, mag wel eene zeldzame uitzondering heeten.

Nu meene de lezer echter niet, dat ik mij voorgenomen heb, eene opgaaf mede te deelen van het weinige wat er nog te vinden is. Ik moet integendeel juist gaan afdingen op het getal, wijl ik mij genoodzaakt zie, aan niemand minder dan aan den H. Patroon van Velsen, S. Engelmundus, eene plaats te betwisten, die hem al minstens twee en een halve eeuw lang rustig gelaten werd.

Aan de oude kerk van Velsen staat buiten in den torenmuur, boven den ingang, een gevelsteen, waarvan van der Aa [1]) zegt: „In den toren vindt men nog een „steen, waarop zoo men zegt, de heilige Engelmundus „is uitgehouwen". Ook kan men nog tegenwoordig èn in Velsen èn in Haarlem dezelfde meening hooren uitspreken. Wel vindt men in plaatsbeschrijvende werken die ouder zijn dan van der Aa, zelfs in de Batavia Sacra en de bekende werken van v. Heussen en v. Rijn van deze afbeelding niet gesproken. Toch blijkt het van elders, dat reeds meer dan tweehonderd vijftig jaar lang die gevel-

1) Aardrijksk. Woordenb. d. Ned., XI, bl. 581.

steen werd aangezien als voorstelling van den H. Abt Engelmundus, zelfs door de treffelijkste mannen der Haarlemsche kerk van die dagen.

Wij lezen namelijk in de Akten van het Haarlemsche Kapittel [1]), dat er in de vergadering van den 6ⁿ Juli 1632 door kanunnik Bugge schetsen (in schrift of teekening) werden voorgelegd, die er van 24 Heiligen des Bisdoms gegraveerd en gedrukt zouden worden. De Kanunniken teekenden aan, wat er, hetzij als attributen, hetzij als bijschriften, aan de afbeeldingen behoorde toegevoegd te worden om de Heiligen naar waarheid te onderscheiden; over de orde echter waarnaar men de Heiligen plaatsen zou, kon men het niet zoo spoedig eens worden en bleef de beslissing hangen; den volgenden dag echter volgde het besluit, dat men de afbeeldingen zou laten graveeren zooals het door Bugge aangegeven was.

Hoewel nu in latere Kapittelakten niets meer over deze zaak te vinden is, zoo is mij toch van onze vaderlandsche Heiligen eene verzameling gravuurtjes bekend, die met voldoende zekerheid mag worden aangewezen als dezelfde, waarin de Haarlemsche Kanunniken de hand hebben gehad.

Vooreerst bestaat deze verzameling uit drie reeksen, elke van acht Heiligen, samen alzoo 24. De eerste reeks met het bijschrift: HEYLIGE PATRONEN VAN 'T BISDOM HAERLEM, bevat: *S. Bavo, S. Willibrordus, S. Jeroen, S. Gangulphus, S. Vulfrannus, S. Engelmundus, S. Werenfridus* en *S. Adelbertus;* de tweede met het opschrift: HEYLIGHEN DIE IN 'T BISDOM HAERLEM WORDEN GE-

---

1) *Bijdragen v. d. Gesch. v. h. B. v. H.*, X, bl. 264. „Propositae sunt a D. Buggaeo notationes typicae 24 Sanctorum Dioecesis nostrae sculpendae et imprimendae, et quae ad veritatem notitiae eorum pertinebant notata sunt; de ordine vero quo ponendi essent varia proposita sunt, et in suspenso res relicta; sed postridie finaliter conclusum, ut notato modo per D. Buggaeum coelari curarentur."

Na deze vergelijking der drie afbeeldingen, mag wel gevraagd worden, hoe het mogelijk was, dat mannen zoo voortreffelijk als de Haarlemsche geestelijkheid van de eerste helft der zeventiende eeuw, zich dermate hebben kunnen vergissen; doch het feit bewijst, dunkt mij, overtuigend, dat reeds de zeventiende eeuw op het stuk der Christelijke beeldenkunde geheel den draad der middeleeuwsche overlevering kwijt was geraakt. En dit geeft voldoende verklaring.

Maar de lezer vraagt wellicht nog, met wat bedoeling ook de twee eerste afbeeldingen, die nog niet besproken zijn, op de plaat zijn gebracht. Zij zullen mij dienen vooreerst om de gegrondheid mijner verklaring aan een historisch monument te laten toetsen, en ten andere om de ware beteekenis van den gevelsteen in het licht te stellen.

De afbeelding dan met No. 1 gemerkt, is genomen [1]) naar een beeldwerk in ivoor, in het Parijsche Museum van Cluny berustend, en, volgens algemeen aangenomene verklaring, den Christus voorstellend, die den westerschen keizer Otto II en zijne gemalin Theophania met beide handen kroont. Otto werd keizer in 973, en de vervaardiging van het bas-relief wordt door de kunstkenners voor gelijktijdig gehouden. De lezer aanschouwt in dezen Christus eenen grondvorm, die in den gevelsteen, zoo ruw en onbeholpen als deze gebeiteld mag wezen, nog duidelijk genoeg herkenbaar is. Trouwens wordt het huwelijk van Otto met Theophania, de dochter van den oosterschen keizer Romanus I, door de schrijvers over kunstgeschiedenis beschouwd als eene gebeurtenis welke, door de over-

---

1) Wel te verstaan naar eene plaat in kleurdruk, die het ivoor in natuurlijke grootte voorstelt, en gevonden wordt in het werk: *Les art somptuaires. Hist. du costume et de l'ameublement... sous la direction de Hangard-Maugé.* Paris 1857, pag. 67. Ik dank het aan den Heer Weismann bovengenoemd, dat op dit beeldwerk van Cluny mijne aandacht gevestigd werd.

komst van Byzantynsche kunstenaars, van bijzonderen invloed is geweest op de kunst van het westen.

Eindelijk dient de afbeelding, met N° 2 geteekend, tot bewijs, dat de gevelsteen niet den zegenenden, maar den *verrijzenden* Christus voorstelt. Het prentje namelijk is eene schets [1]) naar een der bijbelsche tafereelen, die aangebracht zijn rondom eene Romaansche doopvont, welke, uit het klooster Absleben afkomstig, thans in de kerk van Gernrode gevonden wordt. Deze vont wordt door Otte niet jonger dan de 13de eeuw geschat, omdat eene der andere voorstellingen (Christus aan het kruis) eene type heeft „die met de 13de eeuw verdwijnt". Hoe ruw en onbeholpen bearbeid het beeldwerk ook zij, zoo is de voorstelling toch duidelijk genoeg om eene nauwkeurige vergelijking met den Velser gevelsteen mogelijk te maken. De kruisnymbus en het lang afhangend, midden op het hoofd gescheiden haar zijn in beide afbeeldingen aanwezig; zoo ook ontbreekt in beide de baard; welke laatste bijzonderheid in dezen vroegen tijd den kunst meermalen, zoo niet het meest, pleegt voor te komen [2]). Dat de voeten op onnatuurlijke wijze zijdwaarts gewend zijn, hier links daar rechts, geeft de handeling van loopen te kennen en komt in deze onredzame manier ook elders voor [3]). Deze uitdrukking van beweging duidt dan ook hier den verrijzenden Christus aan; wat nader bewezen wordt doordien de rechterhand eenen kruisstaf houdt, terwijl de linker opgeheven is. Ware de Christus als zegenend voorgesteld, dan zou deze handeling met de rechterhand geschieden. Ook hierin komen beide afbeeldingen overeen;

---

1) Ontleend aan *H. Otte's Handbuch der Kirchl. Kunst-Archeologie des Deutschen Mittelalters*, 5e Auflage, I, S. 542.

2) *Traité d'iconographie Chrétienne par Mgr. X. Barbier de Montault.* Paris 1890, I, p. 52 en II, p. 100.

3) Bijv. *Otte* t. a. p. I, S. 526.

alleen wordt aan den gevelsteen de zegevaan gemist die te Gernrode aan den staf gezien wordt. Dit ontbreken vau het vaantje zou kunnen pleiten voor hoogeren ouderdom van den Velser-gevelsteen [1]. Wat eindelijk op de doopvont de voorstelling der verrijzenis buiten allen twijfel stelt, zijn vooreerst de slapende wachters, (waarlijk wel beknopt aangeduid) en dan nog de zeer merkwaardige bijzonderheid, dat aan de anders gebruikelijke amandelachtige aureool die Christus omgeeft, hier blijkbaar met opzet den vorm van een ei gegeven is. Bekend is het, dat van ouds „het nieuwe leven, hetwelk zich na het verbreken der eierschaal ontwikkelt, een schoon zinnebeeld der opstanding" [2] was.

Met al het bovenstaande vertrouw ik, voldoende bewezen te hebben, dat de afbeeldingen, welke hier in de eerste helft der zeventiende eeuw van den H. Engelmundis in het licht gegeven zijn, niet den Heilige maar den Christus voorstellen, gelijk die van oudsher den toren van Velsen versierde.

Hier mag echter niet onvermeld blijven, dat vrij spoedig na 1650, zoo niet eerder of gelijktijdig [3], Abraham Bloemaert († 1658) eene andere afbeelding van S. Engelmundus ontwierp, welke door Frederik Bloemaert, zijnen zoon, in koper werd gesneden. Deze afbeelding behoort tot eene andere reeks van 12 Hollandsche Heiligen, mede in folio formaat. Twee platen echter, die van S. Willibrordus en Bonifacius zijn door Cornelis Bloemaert, den jongsten zoon gegraveerd, alle andere door Frederik. De S. Engelmundus

---

1) *Barbier de Montault*, aang. werk II, p. 161.

2) *H. Otte. Archeologisches Wörterbuch*, Leipzig 1877, S. 172. *Barbier de Montault*, aangeh. werk I, p. 123.

3) Zéker op zijn laatst in 1653, wijl de plaat van S. Willibrord, blijkens onderschrift, door Bloemaert aan den Utrechtschen Vicaris Wachtelaer opgedragen is, die 12 October 1653 overleed.

van deze verzameling geeft ons den abt te aanschouwen, die in toog, koorkleed en kap, met het opengeslagen psalmboek in de rechter- en den abtenstaf in de linkerhand, in het open veld staat, waar eene bron voor zijne voeten ontspringt; achter hem staat zijn mijter op eene verhevenheid van den grond. Van Heussen sierde met deze twaalf prenten zijne *Historia episcopatuum* op. In verkleinden vorm komen ze in de Hollandsche vertaling der *Batavia sacra* voor, en ook als kleine prentjes werden ze in koper gebracht.

Al heb ik nu in het bovenstaande de Haarlemsche geestelijkheid van 1632 hard moeten vallen om hare vergissing, toch mag haar niet de bijzondere lof onthouden worden, dat zij in die dagen er op bedacht was, zulk een heerlijk en voortreffelijk werk te doen met de afbeeldingen der vaderlandsche Heiligen aan de geloovigen te verschaffen. En met wat zorg overigens dat werk door Kanunnik Bugge ter hand werd genomen, blijkt wel uit de toelichtende bijschriften, waarvan de prenten voorzien werden. Wat zou het ook thans nog een schoon en nuttig werk zijn, wanneer eene dergelijke verzameling van afbeeldingen onzer eerste Geloofsverkondigers en vaderlandsche Heiligen, in groote en kleine afmeting aan onze Katholieken tot onderricht en stichting verschaft mocht worden. Op hoogst verblijdende wijze werd in den eersten jaargang van het Utrechtsche Gildeboek, al aanstonds een begin gemaakt met de navolging van het goede voorbeeld van 1632. Jammer echter, dat de voortzetting uitbleef. Mocht dit opstel er iets toe kunnen bijdragen, dat de verdere uitvoering van het plan weer ter hand werd genomen, dan zou dit een goed gevolg zijn, nog wél zoo groot als het herstel van eene iconologische dwaling.

Ouderkerk a/d Amstel. J. J. GRAAF.

EEN BRIEF OVER
DEN H. LEONARDUS VECHEL.

Onderstaande brief, uit de beschrijving der stad Gouda van J. W.(alvis) overgenomen, komt mij belangrijk genoeg voor, om in de Bijdragen een plaatsje in te nemen. Het stuk toch geeft ons iets, naar mijne meening, onbekends te lezen aangaande een der 19 martelaren van Gorcum, den H. Leonardus Vechel. De belangrijkheid van den brief is nog hooger te stellen, omdat hij eenigszins oplossing geeft aan de strijdvraag, of genoemde heilige moet genoemd worden: Leonardus Vechel of van Vechel.

Tot beter begrip van onderstaanden brief past een enkel woord.

De Souverein of Heer van der Goude had weleer het voorrecht om de pastorie van deze stad te vergeven; hij toch was, zoo niet de stichter of grondlegger dier kerk, dan toch hare grootste begunstiger; later is dit privilegie overgegaan op de graven van Holland, en alzoo op Koning Philips van Spanje, als wettig vorst dezer landen. Zoo werd dan ook overeenkomstig dit recht de dood van Mr. Judocus van Bourgeois, die te Enghien in Henegouwen geboren, reeds van 1565 pastoor van Gouda was, en geprezen wordt als een „ernstig bestraffer der quaed levenden en dapper voorstander van sijn oud geloof," [1]) ten jare 1571 aan het hof te Brussel bekend gemaakt; tegelijk echter zonden de Wethouders van Gouda een verzoekschrift aan hunnen vroegeren stadgenoot te Leuven, Cornelius Goudanus,

1) Vgl. Walvis, D. II, bl. 104—108.

opdat de Leuvensche faculteit drie bekwame godgeleerden zoude voordragen aan den Koning, die aan een dezer het cureytschap van Gouda zoude schenken. En onder deze drie voortreffelijke theologen wordt ook genoemd onze H. Leonardus, die, ofschoon door de Koninklijke keuze benoemd, zich echter terugtrok.

De brief, waarin dit feit van Leonardus' benoeming tot pastoor van Gouda wordt vermeld en tevens zijn familienaam aangegeven, werd aan den burgemeester van Gouda, Jan Jacobsz. geschreven door Hendrick van de Broeck, kapelaan van den President van het Hof te Brussel, en luidt als volgt:

Eersame, wijse, voorsienige Heere Borghmeestere, goede Heere ende Vriendt, navolgende uwer liefde begeerte, ende mijn geloefte, hebbe ik met alle vlietighe neerstighheyt gesoliciteert opdat men der Stede van der Gouwe geven zoude eenen goeden bequamen Pastoir. Ende hebbende tot Loven geschikt die brieven om advis, ende 't selve wederom ontfaen hebbende uyt handen van mijn Heere den Docteur Gaudanus, die mij 't selve advis in persoone overbracht ende gelevert heeft, hebbe ik voorts gesoliciteert te Hove, zoo dat ten eynde der voornoemde Stadt tot een Pastoir gegeven is eenen van de drie bij der faculteyt der Godheydt genoemdt te wetene: Heer Leonard Vechel van 's Hertogenbosch, ende hebbende terstond drie brieven van collatie doen expedieren, die nu al bereet zijn, maer en mach die niet lichten, ten zij, dat de voornoemde heer Leonard, eerst ende vooral verclaere, onder eed in persoone hier te Hove, oft bij Procureur, dat hij, om tot dit beneficitie te kommen, niemanden niet en heeft gegeven, noch gelooft te geven, navolgende die nieuwe ordonnantie van de Coninck. Ende hebbe aen de voornoemde Heer Doctoir Gaudanum geschreven: dat hem believe mij den voornoemde Heer Leonard hier te schicken, tot dien einde, ofte dat hij mij procuratie seynde, om de voorss. eed in sijnen name te doene, wandt zoo ik niet en weet waer die voornoemde Heer Leonard hem houdende is, zoo en hebbe ic hem niet kunnen schrijven, waer op ic tot nu egeene antwoirde ontfaen en hebbe van de voornoemde Heer Gaudanum. Ick hope

die corts te ontfanghen. Ende daer en binnen hebbende d' middel vonden van desen bode, hebbe ick U.L. hier van willen adverteren. Dezelve den Almogende Heere bevelende, van Brussel den 10den Augusti 1571.

Onderstond:

U. L. goedwillige dienaer
HENDRICK VAN DE BROECK,
Capellaen van mijn Heere die President.

Den eersamen, wijsen, ende voersienighen Mr. Jan Jacobsz. Bourghmeestere van der stadt Gouda, mijnen gunstighen Heere ende goeden vriendt.
Ter Gouden.
Den Boden drie groet.

Zoo heeft Gouda niet het groote voorrecht gehad dien geleerden en heiligen Leonardus als pastoor van hare beroemde kerk te mogen ontvangen, doch daardoor wellicht heeft de Kerk van Nederland een zoon meer te tellen onder de martelaren van Gorcum en de heiligen en voorsprekers in den hemel.

W. J. J. VAN STRAELEN, *Pr.*

DOMBURG.

Ofschoon de geleerde en bekwame geschiedvorscher de ZeerEerw. Heer Pastoor van der Horst z. g., reeds verschillende zaken over Domburg heeft medegedeeld [1]), wil ik toch eenige bijzonderheden daaraan toevoegen.

Veel is er getwist over de afleiding van het woord „Domburg."

De naam Domburg komt het eerst — Dumburch geschreven — voor in de bekende stadskeur, door graaf Floris IV in 1223 verleend. (Het oorspronkelijke stuk, op perkament, in het latijn is voorhanden in het gemeentearchief te Domburg). Het zegel is verloren, doch „de lange, roode carmozijnzijden staart" is er noch aangehecht. Het perkament is eenigszins beschadigd, doch het schrift meestal nog leesbaar. De oorspronkelijke vertaling, vervaardigd door L. Croone, openbaar notaris, den 24 Juni 1622, bevindt zich mede in het archief. Het is opgenomen in M. Z. van Boxhorn, Kroniek van Zeeland, Dl. II, bladz. 55; M. Smallegange, Kroniek van Zeeland, bladz. 637 (vertaling); F. v. Mieris, Groot Charterboek, Dl. I, bladz. 188).

Van „Duin" en „burg" schijnt de naam „Domburg" te zijn afgeleid. Maar, hoe natuurlijk die naamsafleiding ook moge wezen, ze vond, misschien juist om hare eenvoudigheid, geen genade in de oogen van sommige geleerden, die den naam verklaarden als domini-burg, burcht van den heer des lands, of doem-burg, burcht waar gedoemd, d. i. recht gesproken werd.

1) Zie *Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom van Haarlem*, Deel VI, bladz. 450-454.

Dr. J. C. de Man wil den naam afgeleid hebben van den nog op Walcheren voorkomenden voornaam Dommis, in zijn opstel: Bijdrage tot de kennis van den schedelvorm in Walcheren, in Nederlandsch tijdschrift voor geneeskunde, 1885.

De Heer J. G. Frederiks, taalgeleerde, schreef omtrent de naamsafleiding het volgende: „De naam Dumburg (zooals die het eerst voorkomt in het Charter van 1223) verschilt dus niet van dien, welken wij spellen, overeenkomstig hetgeen wij voor hetzelfde houden als de uitspraak. Dat de m, onder den invloed der volgende b, ontstaan kan zijn, staat vast, zoodat er Dunburg kan gestaan hebben, en daar wij Domburg zeggen, moet de vorm Dunb – ook als Dom(b) geklonken hebben. De overgang van de u – die gelijk oe klonk, leert ons, dat het woord, dat hoogte beteekent, van den Keltischen vorm tot het tegenwoordige Nederlandsch, geklonken heeft als: don, dun, duna, dune, duine, duin; van het fransch dune, tot het Engelsch down, oud-Iersch doen (dun), Schotsch (nog in eigennamen) dun. Dit zou bewijzen dat het woord, als eigennaam, als plaatsnaam en dus de plaats zelve bestond, toen men nog steeds doen en niet duan of duna dune uitsprak, ergo vóor den invloed der Angelsaksen of liever van hunne vestiging aan den overkant. Duinburg, burg an, on (op) de hoogte, an den dune, komt mij aannemelijk voor".

Hoe het ook dan met de naamsafleiding moge gesteld zijn, daarover is men het toch eens, dat er een burcht in het spel moet geweest zijn; doch waar die moge gestaan hebben is ten eenenmale onbekend en zooveel men weet, is er ook niets meer van overgebleven. Het eenige wat men van een burcht vindt is in het oudste Schepenregister in het gemeente-archief, waar onder dagteekening van 20 Januari 1541(2) sprake is van een huis „opden Burch, over Oestzijde van der Straete, toebehoorende broer And. Vlamynck".

De herinnering aan den burcht wordt nog steeds bewaard in het gemeentewapen: een zilveren burcht op een blauw veld. Het oude geslacht, dat den naam van Domburg voerde, komt reeds in de 13de eeuw voor. Of het ooit in het bezit van het tegenwoordige Domburg geweest is, blijft onbewezen. Mr. M. T. Lantsheer heeft de veronderstelling geopperd, dat leden van 's Graven wege belast zijn geweest met de bewaring van den burcht; wat wel mogelijk is. Zeker is het, dat sommige Domburgers het ambt van baljuw aldaar hebben waargenomen en belast waren met het beheer van 's Graven duinen.

Als baljuwen uit dit geslacht komen voor: Klaas van Domburg [1]).

Pancras Wouterz. van Domburg kreeg den 30 Maart 1410 commissie als bedrijver en bewaarder van het baljuwschap en poortduin van Domburg (Rijks-archief). Wouter van Domburg was baljuw van Domburg en Westkappel, blijkens een stuk van Augustus 1474 in het stads-archief van Middelburg. Ook hebben sommige Domburgers aanzienlijke betrekkingen vervuld.

Toen de aartshertog Karel, prins van Spanje, later Karel V, den 14 Mei 1516 zijne blijde inkomst te Middelburg hield om als graaf van Zeeland te worden gehuldigd, werd hem blijkens de daarvan opgemaakte en in het gemeente-archief voorhanden zijnde akte, bij het aan land treden door den „bailliu de roede van justitie gepresenteert" en door „de heer Jacob van Domburgh, „ridder, burgemeester, de slotel, die welke hij hemluy„den wedergaff".

Ook bezat dit geslacht een huis op de groote markt te Middelburg.

Dit huis was gesticht en werd bewoond door leden uit het adelijk geslacht; het was vroeger voorzien van torens, steenen borstwering en schietgaten, zooals te zien is op

---

1) Charter van 29 Juli 1407 in het Rijks-archief.

de kaart van de Bast. In 1651 onderging het huis vele verbeteringen, van waar dan ook dit jaartal in den gevel werd geplaatst. Het huis is nu geheel afgebroken en door een ander vervangen in 1833.

Zooals ik hiervoren mededeelde, komt de naam Domburg het eerst in 1223 voor. Dat de plaats evenwel een hoogeren ouderdom heeft, is zeker, en dat zij toen reeds tot eenig aanzien gekomen was, is daaruit op te maken, dat zij een stad genoemd wordt en de graaf, of eigenlijk zij, die 's lands bestuur in handen hadden, want de Graaf zelf was slechts een twaalfjarig jongeling, het der moeite waardig achtten er rechten aan toe te kennen, zooals zes jaren te voren aan Middelburg waren verleend. Deze keuren of wetten hadden ten doel, den inwoners een rustig verblijf te verzekeren, door hen van een geregeld bestuur te voorzien, behoorlijk gemachtigd om de goedgezinden te beschermen en de kwaadwilligen te bestraffen. Ze zijn onderscheiden malen afgedrukt, zoowel in de Kronieken van Zeeland door Boxhorn en Smallegange, als in verschillende later uitgegeven verzamelingen van oude oorkonden.

Deze keuren werden later gewijzigd en uitgebreid door de opvolgende Graven, die daarmede verschillende gunsten aan de inwoners van Domburg verleenden.

In de twisten der Hoekschen en Kabeljauwschen, den strijd tusschen gravin Margaretha en graaf Willem, kozen die van Domburg de partij van laatstgenoemde; hetgeen hun slecht bekwam, daar de graaf in een scheepstrijd, die in het begin van 1351 tusschen Arnemuiden en Veere geleverd werd, het onderspit moest delven; wat ten gevolge had, dat zij lijf en goed verbeurden. De gravin liet zich evenwel spoedig verbidden en veranderde de straf in een boete van 250 oude schilden, een munt die de waarde had van twee schellingen; welke som dus gelijk stond met *f* 150. Zij liet tot zekerheid der betaling eenige ingezetenen van Domburg naar Zierikzee als gijzelaars vervoeren.

Het getuigt misschien van eenig aanzien dat in 1358 ook van Domburg bewijs gevraagd werd van erkenning van Albrecht van Beieren als ruwaard, dat is bestuurder, van het land, tijdens de ziekte of krankzinnigheid van zijn broeder graaf Willem. Zeker kan hieruit blijken dat de stad toen niet aan bijzondere heeren toebehoorde.

Dit was, voor zooveel bekend, eerst in 1452 het geval, toen de graaf tegelijk met de steden Vlissingen en Westkappel ook Domburg verpandde aan Hendrik van Borssele, heer van Veere, voor een tijd van 17 jaren en tegen een som van twaalf duizend kronen (gelijkstaande met *f* 14,400,—). Aan aflossing van het geleende geld kon niet gedacht worden en daarom werden Domburg, Westkappel en Vlissingen, 1 Mei 1479 door Maria van Bourgondië verkocht, of zooals in de betrekkelijke akte staat, in eeuwigdurend erfleen uitgegeven aan Wolfert van Borssele heer van Veere, zoon van genoemden Hendrik, tegen bijbetaling van vijf duizend kronen. Evenals de andere genoemde plaatsen ging ook Domburg, bij overlijden van gezegden Wolfert van Borssele, in 1487 in eigendom over aan zijn dochter Anna, die Philips van Bourgondië huwde. Na haar dood kwam haar zoon Adolf van Bourgondië in het bezit, terwijl na diens overlijden zijn zoon Maximiliaan eigenaar werd. Deze in 1558 overleden zijnde, werd Domburg met andere plaatsen, uit zijn insolventen boedel verkocht aan Philips koning van Spanje, graaf van Zeeland. Toen Philips van Serooskerke, rentmeester van Zeeland bewester Schelde, uit 's konings naam, bezit kwam nemen van de stad, werd hem negen honderd gulden als gratuiteit betaald; dat voor den tijd en om de geringen middelen der stad een zeer aanzienlijke som moet genoemd worden. Tot betaling der gratuiteit werd geld geleend van het Gasthuis, zooals blijkt uit een staat van schulden der stad achter de stadsrekening van 1579/80.

Toen koning Philips zijn gezag in de Nederlanden en

voornamelijk in Zeeland verloren had, werden zijne bezittingen ten behoeve van het land aangeslagen en verkocht; waardoor Domburg in 1581 in eigendom overging aan Prins Willem I, die aldaar op 17 September van dat jaar gehuldigd werd in den persoon van Caspar van Vosbergen, baljuw van Veere.

Er bestond vroeger een Domburg-binnen en een Domburg-buiten. De naam Domburg binnen wordt het eerste vermeld in een oorkonde van 1223, die van Domburg-buiten in een van 1247.

Domburg-binnen wordt ook als Oost-Domburg vermeld. (1315); West-Domburg was Domburg-buiten, waarvan te voren ook Aagtekerk deel uit maakte, zooals uit de steenrollen van Zeeland Bewesten-Schelde blijkt [1]). Den 1sten Januari 1816 werden Domburg-binnen en buiten tot één gemeente vereenigd.

Spoedig na de prediking van het Christendom bezat Domburg eene kerk toegewijd aan de H. Agatha, en komt dan ook altijd voor onder den naam Sint Aechte-kerk. Zij was niet gunstig gelegen, want op Sint Jan Baptistavond 23 Juni 1320 gaf Frederik II, Bisschop van Utrecht den Abt van Middelburg verguning om de parochiekerk van Oost-Domburg naar eene meer geschikte plaats over te brengen.

De kerk was aan den H. Joannes den Dooper gewijd, en van daar dat diens naamdag, 24 Juni, met het houden van een plechtigen omgang gevierd werd en bij die gelegenheid de geestelijkheid op stadskosten onthaald.

De kermis van Domburg wordt ook thans nog gehouden Vrijdag en Zaterdag na 24 Juni.

De bezittingen, die de kerk vóor de hervorming heeft gehad, zijn door 's lands bestuur in beslag genomen. Of

---

1) Zie Archief, uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, Deel I, stuk 4, blz. 17.

ze velen waren is niet bekend, maar dat zoowel de kerk als de kosterij land bezat, is zeker [1]).

Het blijkt niet dat het gebouw in de verwoesting van 1572 deelde, en alzoo het lot trof van vele andere kerken in Walcheren.

In het jaar 1574 is de kerk voor den Hervormden eeredienst ingericht, want in dat jaar vindt men melding gemaakt van een predikant der Hervormde Gemeente met name Gabriël Appaert [2]).

Op de plaats, waar vroeger de parochiekerk in Oost-Domburg stond, heeft men aan den muur van het kerkhof al spoedig eene kapel gebouwd, toegewijd aan de H. Anna [3]).

Ik vond behalve de kapelaans, die reeds door den ZEerw. Pastoor van der Horst zijn opgenoemd, nog den naam van een kapelaan van Sint Anna in het oud-archief der Provincie Zeeland in het jaar 1537. Het is kapelaan A. Maroijen.

C. W. van der Goes, abt van Middelburg, draagt op den 2n September 1537 Adr. Maroijen voor tot kapelaan van St. Anna te Domburg, en den 23 December van hetzelfde jaar geeft de Officiaal Aartsdiaken van Utrecht een bevelschrift om voor A. Maroijen als kapelaan van Sint Anna te Domburg afkondiging te doen [4]).

In een artikel der „Voorboden” van de stad Domburg komt deze bepaling voor: „Soe wyens kinderen loepen spelen op Sinte Margryte-cappel of ende Sint Anna, die sal verbueren een boete van drye ponde.”

In de lijst der poorters in het notitieboekje in het gemeente-archief vindt men: „Willem Eewoutsz. heeft sijnen

---

1) Blijkens het oudste Schepen-actenboek, folio 128.

2) Kort verhaal der Reformatie van Zeeland, uitgegeven door Jona Willem te Water.

3) Bijdragen, Deel VI, bladz. 451.

4) Inventaris van het Oud-archief der Provincie Zeeland, No 2639 en No 2643.

behoorlick eedt gedaen als poorter deser steede en sijn recidencie te houden in 't huys hem toebehoorende achter Synt Anne Capelle opten XIV Meije a° 15°46."

Ook bestond er eene kapel aan Sinte Margriet toegewijd. Onder dagteekening van 13 Januari 1541 komt in het oudste Schepen-actenboek de vermelding voor van den kapelaan van St. Margriet. De naam van den kapelaan komt niet voor in de aangehaalde acte. Deze betreft de bekentenis eener geringe schuld aan den kapelaan, ten behoeve van de kapel. Vervolgens vond ik nog in een handschrift, berustende in het Rijks-archief te Middelburg, het volgende over de Sint Margrieten-kapel: „dat het cappelleken eertijts van St. Margriete aldaer (nl. te Domburg) met zijn erfken zulcx alst binnen zijne mueren gelegen is", verkocht werd aan Hubrecht Reyloffs voor £ 6 : 10 op 21 Maart 1576 [1]).

Er bestonden te Domburg verschillende gilden. In een artikel der „Voorboden" van de stad Domburg, voorkomende in het notitieboekje in het oud-archief, inventaris n° 37, worden vermeld: 1. Onze Lieve-Vrouwe-, 2. Sint Catharina-, 3. Sint Barbara-, 4. Sint Eloy- en 5. Sint Rochusgilde, die vrijdom van accijns hadden voor het bier, dat zij gebruikten.

Onder dagteekening van 25 Maart 1540 vindt men in het Schepen-actenboek van de gildemeesters van Onze-Lieve-Vrouwe melding gemaakt.

In gezegd actenboek vindt men gewag gemaakt onder dagteekening van 17 November 1540 van den boekhouder van Sint Hubrechtsgilde, en onder dagteekening van 2 September 1545, van het H. Sacramentsgilde.

Op de H. Sacramentsdag had er te Domburg eene processie plaats, en schonk de stadsregeering een maaltijd aan de priesters, en liet twee toortsen voor het H. Sacrament dragen.

---

1) Register van de vercoopinge van de geestelicke vervallen cloosters, huysen, erven ende boomgaerden, vercocht binnen ter Vere anno 1576.

In het gemeentehuis van Domburg wordt bewaard een houten ruitvormig schild, waarop is voorgesteld de H. Maagd. Men vindt er deze opschriften op: „Bi mate lief" en „De Domme burgers", waarnevens het jaartal 1556. In den bovenhoek is een wapen, dat, hoewel geschonden, denkelijk van Maximiliaan van Bourgondie, destijds heer van Domburg, is. Het is het schild der rederijkerskamer [1]).

In een boek, dat de Heer van Kesteloo over Domburg schreef, vindt men eene volledige lijst der personen, die over Domburg de heerlijke rechten hebben uitgeoefend. Ik wil slechts mededeelen, wat betrekking heeft op de tegenwoordige geachte Ambachtsvrouw, Wilhelmina Adriana Theodora Slicher.

Den 3den October 1817 verkochten de erfgenamen van Mr Anthonie Ewout van Dishoeck de heerlijke rechten van Domburg voor *f* 10,000 aan: Wilhelmina Carolina van den Brande, weduwe van Adriaan Kasper Cornelis Slicher. Na haar dood ging het eigendom over op haar zoon: Mr Johan Jacob Slicher, en na diens overlijden over aan zijne dochter Wilhelmina Adriana Theodora Slicher.

Genoemde Adriaan Kasper Cornelis Slicher, geboren te Gouda, 24 April 1775, uit Mr Jan Jacob en Guillemette Louise Quarles, huwde 27 Januari 1799 te Middelburg gezegde M. C. van den Brande, dochter van Mr Johan Pieter, ridder-baronet, heer van Gapinge, Krabbendijke enz., en van Susanna Maria Tresel Bevers. Uit dit huwelijk werd o. a. geboren bovengenoemde Mr Johan Jacob Slicher, die gedurende vele jaren lid was der 2de Kamer van de Staten-Generaal en 25 April 1880 te 's Gravenhage stierf. Hij is gehuwd geweest met Emilie Jacqueline Fréderique Esser, uit welk huwelijk twee dochters geboren werden: 1° Wilhelmina Adriana Theodora, thans weduwe van Frederik Jan Willem Floris

---

1) Dr. G. D. J. Schotel, Geschiedenis der Rederijkers in Nederland, Dl. I, bladz. 76.

baron van Pallandt en 2° Wilhelmina Carolina, overleden te Brussel, 25 April 1871, gehuwd geweest met Emile Jaques Yvon Marie de Borchgrave.

De tegenwoordige Ambachtsvrouw van Domburg (Wilhelmina Adriana Theodora Slicher) woonachtig te Gend, is van het Protestantisme tot het Katholieke geloof overgegaan, en heeft van hare heerlijkheid te Domburg een stuk land geschonken aan het R. K. Kerkbestuur van Middelburg, om wanneer het der Kerkelijke overheid goed dunkt, eene kapel te bouwen in deze meer en meer bezocht wordende badplaats.

Heerlijk en schoon vertoont zich aan onze oogen de badplaats Domburg.

Terecht mocht in de maand Juni 1862 de Heer Mr B. W. A. E. baron Sloet tot Oldhuis, die als voorzitter van het XVIIde Nederlandsch landhuishoudkundig congres, Walcheren bezichtigde, van Domburg verklaren: „dat het eene badplaats is, die in natuurschoonheid ontegenzeggelijk de kroon spant boven alle zeebaden in ons land. Men vindt er lommerrijke wandelingen tot aan den voet van den smallen duinketen, de manteling geheeten, eene eigenaardige benaming van wild, dicht ineengegroeid houtgewas, waardoor het duin bemanteld is en waarin men wandelingen gemaakt heeft, die men kronkelende prieëlen zoude kunnen noemen. In de onmiddellijke nabijheid heeft men aangename en fraaie buitenplaatsen. In de zaal van het badhuis heeft men van de eene zijde het gezicht op zee, dat nooit verveelt; van de andere zijde ziet men op het boschaadje der buitenplaatsen, waarboven hier en ginds de torens van kerken uitsteken, en kan men der natuur zelve geenen invloed op de physische en morele gesteldheid van den mensch ontzeggen, dan moet men van het Arcadisch Domburg getuigen, dat hier de plek is om naar ziel en lichaam gezond te zijn. Wanneer eenmaal de Zeeuwsche spoorweg voltooid zal zijn, dan is Domburg de natuurlijke badplaats voor Noordbraband en Limburg, ja voor een groot gedeelte zelfs der Rijnstreken.” Tot

zoover de voorzitter van het landhuishoudkundig congres. En nu de Zeeuwsche spoorweg voltooid is, neemt het getal der badgasten jaarlijks toe.

Dank aan de bemoediging van Mgr. den Bisschop van Haarlem, en aan de volhardende zorgen van den ZeerEerw. Heer Gerardus Hermanus Rengs, Pastoor van Middelburg, onder wiens parochie Domburg behoort, is op Zondag 21 Juli 1895, in eene tot kapel ingerichte kamer van een huis dat aan den WelEdelen Heer C. H. Elout toebehoort, wederom na zoovele jaren van onderbreking het H. Misoffer opgedragen. Voorzeker eene belangrijke gebeurtenis.

Dit had plaats omdat er vele R. K. badgasten te Domburg vertoefden, die de H. Mis op Zon- en feestdagen wilden bijwonen.

De ZEerw. Heer Pastoor van Middelburg werd krachtig gesteund door Graaf van Spee, een badgast van 1895, aan wien een woord van dankbare hulde toekomt.

Ook in het badseizoen van 1896 is wederom de H. Mis opgedragen in hetzelfde gebouw, en heeft meergenoemde edelman wederom blijken gegeven van zijne milddadigheid.

Domburg is gesteld onder de bescherming van den H. Willibrordus.

Moge het schoone werk door den ZEerw. Heer Pastoor Rengs begonnen, overvloedige vruchten voortbrengen, niet alleen voor de R. K. badgasten, maar ook voor de bewoners van deze badplaats.

Nu nog iets over Domburg-buiten.

In de heerlijkheid Domburg-buiten was te voren een klooster of gasthuis der Sint Jans-ridders, ook bekend als het gasthuis te Kerkwerve.

Over dit oude klooster ligt nog veel in het duister, gedeeltelijk wegens de weinige berichten, die daarvoor tot ons gekomen zijn, gedeeltelijk wegens de onzekerheid, of wat men vindt op het klooster Kerkwerve in Walcheren dan wel dat op dat in Schouwen betrekking heeft. Men

vindt dat reeds Koning Willem aan „de Heeren van Sint Jan-gasthuis in Kerkwerve en Walcheren" vrijdom over hun toekomende landen heeft verleend. [1])

In 1300, 8 April, verleent de heer van Voorne, burggraaf van Zeeland „aan de heeren van het Sint Jans-„gasthuis in Kerkwerve in Walcheren, vrijdom van schot „voor 180 gemeten ambacht, bij verlof van den graaf „van Holland door den bisschop van Zuden in Domburg „gekocht, alsmede van nog andere partijen ambachts te „samen zestien gemeten, waarvan acht liggen voor de „poort van Kerkwerve." [2]).

In 1313 vindt men gewag gemaakt van de 20 gemeten lands, toebehoorende aan dezen Jacob van Zuden, kommandeur van de St. Jans-orde te Utrecht „daar onse huse op staen van Kerkwerve" [3]). In 1317/18, 2 Maart, wordt de vrijdom door Koning Willem verleend, door graaf Willem III bevestigd en dergelijke bevestiging vindt men nog in 1405 door Willem VI [4]).

In de rekening B. W. S. 1331/32 vindt men: „in Dom-„burg die commandeur van Zante Janshuse 175 gemeten „amb. die bewijst hier op zijn eyghen land".

Genoeg is dit om te bewijzen, dat de St. Jansheeren hier van zeer oude tijden af, een gasthuis hebben gehad.

Verder vindt men vermeld dat Kerkwerve een „praefectus" had, staande onder den Provinciaal te Utrecht. Mattheus. Anal. V, p. 493.

De kommandeur van Kerkwerve, die misschien in Poppekerke woonde, komt voor als bezitter van 450 gemeten in de vijf ambachten (Schotel, abdij van Rijnsburg, bladz. 127); en nog in 1546 vindt men vermeld heer Joos, priester, commandeur van de godshuse in Kerkwerve [5]).

---

1) J. H. de Stoppelaar, Inventaris van het Oud-archief der stad Middelburg, bladz. 7, N° 21, uit de Rentmeesters-rekening. B. W. S. 146¾.

2) Ibid. bladz. 5.

3) Van Mieris, Dl. II, bladz. 186.

4) De Stoppelaar, l. c. bladz. 27, N° 104.

5) Zie Kesteloo, Domburg, bladz. 91 en Römer, Kloosters en abdijen enz., I, bladz. 187, 308 en 475.

De laatste kommandeur van dit huis, die in 1580 of 81 stierf, werd te Utrecht begraven. Bij den verkoop der geestelijke goederen in Walcheren werd het gekocht door Arent van Dorp; in de rekening, door Pieter van den Baerse van den verkoop in 1578 afgelegd, vindt men daaromtrent: „van Arent van Dorp van den houwe ofte „convent van Kerkwerve inne staet met de hofstede ende „boomgaart 44 gemeten, 100 roeden; nog in de block „van Kerkwerve 79 gemeten, 98 roeden ende in de „block daer Ths dominus inne woont 4½ gemeten, 5 roe- „den, £ 391–9 sch. 1–12".

Op 10 December 1579 verkocht hij het voor ƒ 4000 aan Nicolaas Dirkse, wiens weduwe het vermaakte aan haren jongsten zoon Jan Klaassen, ook genoemd ten Heere. Deze verkocht het weder op 22 November 1626 aan Hubrecht de Haze, lid van de magistraat te Middelburg. Van hem kwam het op François Velters, gehuwd met Henriette Thibaut en na hem op zijn zoon Hendrik Velters, gehuwd met Joanna van den Brande. Velters vermaakte het goed (a° 1732) aan Johan Pieter van den Brande, wiens overgrootvader broeder van den vader van Joanna van den Brande geweest was. Van hem ging het over in 1780 op zijn zoon Johan Pieter van den Brande en vervolgens op de dochter van dezen, Maria Petronella van den Brande, gehuwd met M. E. C. Versluys, wiens zoon Jhr. Willem Versluys, bewoner en eigenaar er van is geweest. Eindelijk na den dood van voornoemden Jhr. Willem Versluys in 1876 werd de buitenplaats verkocht en geheel gesloopt, zoodat het huis met zijn breed deftig voorfront, de uitgestrekte beplantingen met hooge boomen, de hertenkamp met zijn Zwitsersch huisje verdwenen, terwijl alleen een boerderij, die nog den naam Sint Jan ten Heere draagt, aan den weg van Oostkappel naar Westkappel, de plaats in herinnering houdt, waar deze eenmaal prachtige bezitting gelegen heeft.

D. M. G. P. de Haas,
Kap. van Middelburg.

PAROCHIALE INDEELING DER STAD ROTTERDAM.

A° 1697.

Notitie van de verdeelinge der quartieren voor ider kerk gemaeckt in 't jaer 1697 den eersten July, tusschen de Eerw. P.P. Petrus Wellens, Octavius de Hollander en Henricus de Vaddere en de Eerw. H.H. Petrus van Cuyck en Jacobus Timmers, voor haar en hare nazaten in hare statien.

Voor de kerk op 't Stijger.

Buyten de stad. — Te beginnen buyten de Schiedamsche poort, van den Bonte-pael tot de zuydzijde van den Binnenweg incluys.

In de stad. — Van de Schiedamsche poort te beginnen, de westzyde van de Leuvehave, de Vischmarkt, de Keyzerstraet, de Weesestraat, het gedeelte van de Hoogstraat te beginnen van de Weesestraet en Wagenstraat tot de Fransche kerk, geheel de Zantstraat tot de Raamstraat incluys en alles wat er leydt tusschen dit genoemde en de Veste.

Voor de Leeuwstraat.

Binnen de stad. — Te beginnen van de Zantstraat incluys en de Raamstraat incluys, alles wat er leydt tusschen die straeten en de Delfsche-poort en het water van de Botersloot en Quakernat, de westzyde van de Huybrug, de Lamsteeg geheel tot de Koornbeurs incluys, 't West-Nieuwland en alles wat er leydt tusschen dit

gezeyde en de Keyzersbrug, de Keyzerstraat en de Weesestraat en Santstraat.

Buyten de stad. — Te beginnen van de noordzyde van den Binnenweg tot de westzyde van de Schie incluys en alles wat er tusschen leydt.

Voor het Paradijs.

Binnen de stad. — Van de oostzyde van het water van 't Quakernat en de Botersloot, de oostzyde van de Huybrug, de Lamsteeg en Koornbeurs excluys tot de westzyde van de Goudsche-Wagenstraat, van de Luysemarkt, van de Valkesteeg, van de Molenstraat tot de Packebrug toe, alles wat er binnen leydt tot de Beurs en het West-Nieuwland excluys; alles wat er leydt tusschen de Oude-haven, de Blaeck, de Leuvehave en de Boomties incluys.

Buyten de stad. — Te beginnen van de oostzyde van de Schie tot de westzyde van den Goudschen-weg incluys.

Voor den Oppert.

Binnen de stad — Te beginnen van de oostzijde van de Goudschewagenstraat, de oostzijde van de Luysemarkt, de Valkesteeg, de Molenstraat tot de Oostpoort en alles wat er leydt tusschen de Nieuwe en Oude-haven tot het Haringvliet incluys.

Buyten de stad — Te beginnen van de Oostzijde van den Goudschenweg tot zoo verre de jurisdictie van de stad is buyten de Oostpoort.

Nota bene: In de verdeeling is aan den Eerw. P. Predikheer een gedeelte dat het kleinste was en hem het gelegenste vooruytgegeven, omdat hij alleen was; de drie andere hebben het lot getrokken over de andere quartieren en elk daarvan gekregen hetgeen hem te beurt viel.

Den Hoogwaardigsten Heer d' aartsbisschop van Sebasten dese verdeeling verstaen hebbende, schreef daarover aan den Heer pastoor Jacobus Timmers en roemde zeer hetgeen daaromtrent gedaan was, onder anderen [zeggende?] dat hij wenschte, dat in alle steden dit voorbeeld wierd nagevolcht en dat dit de eenigste middel konde zijn dat niemandt beroofd wierd van de H. Sacramenten en de onachtzamen tot den godsdienst konden worden aangeleydt.

Dese verdeeling wierd gemaakt om de sieken te bedienen in dese quartieren, die dat loopende jaar geen Paasschen hadden gehouden, en hare kinderen te doopen en ook de onachtzamen daer wonende te vermanen; zooveel men die konde kennen.

Dit bovenstaande getuyge ik waar te zijn; in Rotterdam 26 Febr. 1727.

JACOBUS TIMMERS,
pastor Rotterodamensis.

Aangetroffen in een der Doopboeken op het Stadhuis te Rotterdam voorhanden en uitgeschreven door

A. v. LOMMEL, *S. J.*

DE ST. LAURENTIUS PAROCHIE VAN OUDORP.

EEN KERSPEL IN DE LIJST VAN ZIJN TIJD.

(Vervolg van Deel XXI, blz. 189).

IV.

In donkere dagen.

„Nadat de gemeenteleden van Oudorp, *welke alle schijnen standvastig te zijn gebleven* in het oude R. C. geloof, door de nieuwgezinden, kort na de belegering van Alkmaar van hunne kerk en altaar waren beroofd enz." Aldus Pastoor Houbraken (pastoor alhier van 1813–1857) in wat hij betitelt: Zeer belangrijke annotatie wegens de kerk en pastorie te Oudorp bij Alkmaar sedert de Reformatie.

Wat zonder bewijs gezegd, denkt misschien de lezer. Welnu, we wagen ons aan eene toelichting.

P. Houbraken meldt een overlevering, en zonder ons gezag toe te leggen, erkennen we dat zij sluit met hetgeen wij opvingen uit den mond van bejaarde Oudorpers; ze kenden de traditie van hun jeugd af. Herinneringen te bewaren valt niet zwaar in parochiën, waar het: „die blijft, beklijft" in eere was. Nog tellen we een dozijn familiën (en wel twee dozijn met een oude voormalige grenslijn af te loopen) in hoofd- of zijtak hier ruim twee eeuwen gevestigd. Toch een eeuw ver van 1573. Is die afstand te overbruggen? Laat ons zien. In 1640 was Henr. van Benschop hier pastoor en bleef het 37 jaar. Lang genoeg om nagespeurde herinneringen aan de toen levenden over

te leveren. Enkele families, destijds aanwezend, hebben hier nog nakomelingen, en al zwijgen we van het zich 800 jaren oud noemend Pancrasser-geslacht Jongkees, Patersvolck (familie Pater woonde te St. Pancras in 1652); nu we 1897 schrijven wonen er nog achterkleinkinderen van Trijntje Jacobse Pater.

Van die levenden omtrent 1640 hebben enkelen zelf, van eenigen meer de ouders, het gebeurde in 1573 gezien. Syts Pietersz. en Pieter Jacobs Steman deelden in 1642 en 1658 mede, wat Pieter Sytz. en Jacob Pietersz. Steman, gezinshoofden, in 1614 en 1617 op Huiswaard hadden gezien of vernomen.

Afdoende is het niet, maar het maakt het bestaan der overlevering waarschijnlijker. Nog iets, al klemt het niet, toch steunt het den annotatie-schrijver. In of omtrent 1573 hadden vele plaatsen in deze omgeving hun predikant, Oudorp niet. Ter vergadering der dienaren, gehouden tot Alcmaer anno 1573 den 21 Meerte, wordt gesproken over die *caetus* (*classis*) *ende hare deelinge* enz. Onder Schagen behooren Winkel, Barn(s)inghorn, Valcooge, St. Merten, Calverdyck ende Warmenhuysen. Onder Alkmaar behooren Schorel, Coedyck ende Langedyck [1]). Broek o/L. zoowel als Noort-Scherwait hadden 1573 elk een eigen predikant, en in dat jaar was Coedyck met St. Pancras gecombineerd en in 1578 Schorel met Bergen [2]).

F(V)eenhuizen, Hensbroek, Out-Karspel, Rijp, Schermer hebben elk een predikant in 1574 [3]), Obdam is in 1575 [4]) of vroeger voorzien. Oudorp is onbezet tot 1608, wanneer het met Oterleek wordt gecombineerd, alwaar

---

1) Reitsma en van Veen. Acta I, 13.
2) Noord-Holl. Arkadia, 289 en 358.
3) R. en v. V. Acta I, 24.
4) R. en v. V. Acta I, 85.

vóór 1572 pastoor is Joannes Ambrosius — later te Sybecarspel en aldaar afgevallen.

Mag nu de ontstentenis van een predikant alhier tot 1608 niet als bevestiging gelden van Houbraken's bewering over 1573?

Van een afvallig priester te Oudorp is ons nooit de naam genoemd en ongeschokt is ons vertrouwen, dat in den Geuzentijd de herder trouw bleef; tot wij nader worden ingelicht, houden wij Heer Andriesz. van Oltrop by Alcmaer, 16 Oct. 1573 in de oude kerk te Amsterdam begraven, voor dien trouwen herder.

Dergelijk voorrecht — al was het niet aan elke parochie in de buurt gegeven — staat niet alleen. Te Alkmaar was pastoor Waterland met kapelaan David Leendersz., pal tot in den dood aan de galg. Even kloek lieten Daniël van Arendonck, gardiaan der Franciskanen en zijn moedige socii zich dooden. Heer Jan Jansz. van Alcmaer, alias paepmug [1], in de oude kerk te Amsterdam begraven op één dag met Heer Andriesz., denken we ons als vluchteling bij het beleg om aan moedwil te ontkomen, evenals Mr. *Dirck Jacopsz.*, capellaen van Alcmaer, 22 Sept. 1574 in vermelde kerk begraven. [2])

Dit getuigenis verkwikt, tegenover een rekest aan Prins Willem, waarin verzocht werd om in de sobere staat van zekere priesteren die het Pausdom verlaten en bij het beleg (van Alkmaar) zich vroom tegen den vijand gedragen hebben, te willen te hulp komen. Hun afval was er in de hand gewerkt door Cornelis Kooltuin, dien we in 1558 naar Embden zagen wijken. Later te Leeuwarden verblijvende, kwam hij zijn geboortestad bezoeken en predikte voor de nieuwgezinden. [3])

---

1) Bijdr. v. Haarlem, XVII, 437. 2) Idem l. c.

3) C. W. Bruinvis. Te Alkmaar in den Geuzentijd. (Niet in den handel).

Het feit besprekende dat in plaatsen, door waardige pastoors bediend, ook de gemeente niet afdwaalde, zegt prof. Fruin: [1])

„Naar aanleiding hiervan maken Dusseldorp en de Carmelieter monnik Bertius, ieder van den ander onafhankelijk, een opmerking, die mij juist schijnt. Zij zeggen: nog heden ten dage kan men zeer goed zien, wat voor pastoor de verschillende dorpen in Holland, op het beslissend oogenblik toen de hervorming in het gevolg der watergeuzen binnendrong, gehad hebben. Die een waardigen zielenherder bezaten, zijn grootendeels der katholieke kerk getrouw gebleven. Die afvallig zijn geworden, wees zeker, dat die een slechten priester hebben gehad; zoo laat zich, in vele gevallen althans, het anders zonderlinge verschijnsel verklaren, dat men nog heden in geheel protestantsche streken enkele dorpen aantreft, die bij uitzondering roomsch gebleven zijn. Soms liggen daarvoor andere oorzaken bij de hand; zij hebben misschien een roomschen ambachtsheer gehad, maar niet zelden zal de verklaring van Dusseldorp en Bertius de ware zijn."

Voor vele hervormde gemeenten geen overmatig stichtende oorsprong, wanneer de eerste bladzijde van haar memorieboek, den naam van een afvallig priester vertoont.

Laten we hier eenige namen noemen en ze van kantteekeningen voorzien.

Een edel voorbeeld gaf te Zuid-Scharwoude (Suidekerspoel schrijft Opmeer), de onderpriester Joës Capito, Schoorlemer van geboorte [3]), die in 1575 om den ge-

1) Gids. Januari 1894, blz. 11.

2) Mart. Boek, II, 274.

3) Arch. v. Utr. XI, 162 en 164. Relatio van De La Torre, A° 1656, noemt Capito *pastoor* (wat we onbewezen achten) te *Sybecarspel*, wat ons een verschrijving dunkt voor Sudekerspel. De verdere bijzonderheden stemmen overeen met Opmeer.

loove, nabij Egmond gehangen werd. Warmenhuizen mag groot gaan op zijn laatsten pastoor vóór de hervorming: Petrus Bouchorstius, in de Relatio van De La Torre genoemd, insignis theologus [1]). In 1574 weggevoerd, werd hij een jaar daarna in den Brielle door den strop gedood. In 1571 was nabij de Zijpe de Carmeliet Hieronymus Gerards wreedaardig omgebracht [2]).

Die voorbeelden staan niet alleen: noemen we nog Joës van Castricum [3]), eveneens aan de galg zijn leven eindigend om zijn geloofstrouw. De reeds vernoemde Jan Vermeije, geb. 1526 en in 1553 in Oud-Karspel pastoor, was een kloek man; hij bleef kerken en zeide, in het kerkelijke den baljuw, Loeff van Herlen, niet als zijn overste te erkennen, toen vermelde baljuw den raad gaf den dienst wat te schorsen. Met Taem Pietersz., zijn koster, had hij moeilijkheid, want deze bracht in het kosterij-huis een apostaat (Jan Jordens?) Een kleinen tijd preekt die vreemde apostel er zijn dwaalleer, maar is eindelijk in Januari 1567 bij het jonge volk van den dorpe, dat naar gewoonte het nieuwjaarspel dronk, verstoord en met steenen en dergelijk werptuig verjaagd geworden [4]).

Die voorbeelden zijn te vermeerderen. Men hale vrij de namen der mannen uit dit treurig tijdvak naar boven, wij zijn er gerust op, velen te ontmoeten die met eere hun priesterkleed droegen tot in de bange ure des doods. Wat in de laatste jaren uit oude papieren bekend werd, staaft deze overtuiging. Doch het blijft waar, dit voorrecht is niet het deel geweest van alle kerspelen.

---

1) Arch. v. Utr. XI. 162.
2) Opmeer. Martelaarb. II, 275.
3) Opmeer. M. 277.
4) Studiën en Bijdr. I, 340.

Wij slaan de Bijdr. voor de Gesch. van het Bisdom Haarlem op [1]) en vinden er minder stichtelijke mededeelingen uit den Raad der Beroerten (ook in Studiën en Bijdr. op het gebied der hist. Theologie, verzameld door W. Moll en J. G. de Hoop Scheffer, aangehaald. [2]) En lezen er:

„Hoorn 1568. Hr. Jan de Gruere, deken van West-Vr., oud omtrent 57 jaren, van 2 Oct. 1566 te Hoorn. Op last van den Raad van Ber. had hij geinformeerd aangaande Clemens Maartensz., apostaat, Jan Cleyn te Ooren, Cruysbroeder, den oud-pastoor van Eenigenburg, met den koster; Hr. Claeszoon, pastoor van St. Marten, de beide pastoren van Schagen en Barsingerhorn, van St. Pancras, van Nieuwe Niedorp met den koster en vicaris aldaar, van Twisch en Sybecarspel, alle hun priesterschap verloochend hebbende en hen begevende tot huwelycken staet en continueerende de predicatie van Calvin."

Er komen nog meer, helaas!

„Koedijk, 1568. Hr. Jacob Willemsz., capellaan, heeft aanvaardt de secte van Calvinus; 1557/8 nog een Jacob Willemsz., (dezelfde?) heeft aanvaerdt de secte van Calvinus. Te St. Maarten is sedert of omtrent 1567 een altarist [3]) op de vlucht, hij had daar slechts een vierendeel jaars geweest."

Om veel kwaad te stichten miste deze titularis den tijd, maar Heer Claesz. had er reeds vóór hem verderfelijk zaad gestrooid. In die buurt treffen wij nog aan (Joës) Saskerder, priester (pastoor?) te Haringcarspel en al voor 1557 afvallig. In dat jaar wordt hij professor in de Theologie en het Hebreeuwsch te Kopenhagen. Hij en Heer Claesz. waren van Warmenhuizen.

---

1) Bijdr. v. Haarl. X, 402.

2) I, 147.

3) Beneficiant.

„Petten, 1567. Jan Jordenssone of Jordaens [1]) van Scoorle, bevel van het gouvernement aan den baljuw van Egmond om den pastoor van Petten af te zetten, want Jordaens preekt op zijn geusch, en acht het daarom geraden de afzetting te voorkomen en de parochie te verlaten.

Schoorl, 1568. Heer Reyer (zal wel dezelfde zijn als Gerrit Royer), de pastoor, verliet den dienst en de Misse" [2]).

Daarentegen wordt van de Langedijker pastoors in 1568 geen ten kwade opgeteekend. Jan Jans te Broek zegt, dat in St. Janskerspel slechts weinige Mennonieten zijn. Van Noord-Scharwoude is alleen de naam van den pastoor vermeld: Romanus Ryckardus. Volgens pastoor Willem Claesz. waren te Zuid-Scharwoude slechts twee Mennonieten, en de ons bekende Oudkarspeler pastoor Jan Vermeyen, verklaart, dat in zijn parochie slechts weinige Mennonieten zijn.

We zullen eenige namen eens afpellen.

De informeerende Deken, Jan de Gruere of Grudelius, behoefde zelf eigenlijk een informatie, aangezien ook hij van het geloof afvallig werd; a fide avita devius, zegt Bat. Sacra [3]).

Clemens Maartens, de eerste naar wien deze deken onderzocht, was pastoor te Hoorn en in 1566 afgevallen. Den 14 Juli werd buiten Hoorn door den bekenden Jan Arends de eerste predikatie gehouden. Weinige dagen daarna, zegt Velius in zijn kronijk van Hoorn, verliet de pastoor van St. Anthonie-kerk (Clem. M.) de roomse godsdienst en begon op *Keeren* bij het siekhuis openlijk

---

1) Is zijn broeder „D. Petrus Jordanis ex Schorel oriundus, vice-curatus Edam 1548?" dezelfde als „D. Petrus, Pastor Edamensis, A. 1548 in Schorel constituitur?" Beiden geeft v. H. op in Hist. Ep. (Harlem.) 88 als pastores prisci in Schoorl.

2) Bijdr. v. H., X, 407 en 408.

3) II, 444.

te prediken. Dat licht moest benut worden, en de Alkmaarsche *Synode*, geopent 18 Mei 1579 [1]), verkoos hem tot „dem presidem.” In 1596 taande dat licht, want hij werd min of meer verdacht geacht op het stuk van predestinatie.

Heer Claeszoon, pastoor te St. Maarten, geboren Warmenhuizer, heette verder Scheeltjes, of Scheltien, of Scheelkens, hij zou zich al vroeger bij de onroomschen hebben gevoegd, indien eenige hindernissen zich hadden laten wegruimen. Waarschijnlijk behoorde tot die hindernissen het onderhouden van zes kinderen! Vriend van Jan Arends werd hij door invloed van dezen tot predikant te Amsterdam beroepen. Hij beschouwde dit beroep als bewijs, dat de Heere hem uit het Pausdom wilde trekken! Vooraf raadpleegde hij nog zijn vriend C. Kooltuin in Embden, wiens advies gunstig luidde [2]). Van Amsterdam moest hij echter spoedig wijken, hij trok naar Embden, en stierf daar in 1568 aan de pest. Ervarenheid in het Grieksch en ook in het Hebreeuwsch wordt hem toegeschreven.

De pastoor van Schagen is Sybrant Jans, in 1548 priester gewijd, in 1560 pastoor van Schagen geworden. In het huwelijk zich begeven hebbende, legde hij in 1567 zijn koorkleed op het altaar neer. Zekere Harmanus, ook een afvallige, had dit zoogenaamd huwelijk, volgens Calvinistisch gebruik, ingezegend [3]). Den 30 Mei 1570 werd hij met nog drie afgevallen priesters in den Haag geworgd, waarna de lichamen werden verbrand.

Pieter Dircxz. is de pastoor van Nieuwe Niedorp, alwaar hij tot de nieuwe leer overging. Even als de afval-

---

1) R. en v. V. Acta I, 62.

2) Kobus en de Rivecourt, Biogr. Woordenb. II, 806.

3) W. H. Houël. Vier Pastoors-Martelaars, 7.

lige pastoor van Eenigenburg, Laurens Claasz. en Jan Jordens, zag hij het levenslicht te Schoorl [1]). Hij werd na aflegging van het priesterkleed notaris, liet zich door Jan Arendz. huwen, preekte de nieuwe leer te Koedijk en ook heimelijk te Warmenhuizen [2]). Predikant te Nieuwe Niedorp geworden, zien wij hem meermalen optreden als lid van een Synodale commissie. 1582 onderteekent hij mede het excommunicatie-vonnis over den Leidschen professor en predikant Caspar Coolhaas, van wien verklaard wordt, dat hij niet voor een leeraar, maar veel meer voor een verscheurder dient bekend te worden.

Wat had deze professor, die bij opening van Leidens hoogeschool den 8 Februari 1575, de inwijdingsrede hield, misdreven? Hij was in geschil geraakt met zijne ambtgenooten over het door hem verdedigd recht der burgerlijke overheid in kerkelijke zaken. Het kostte hem zijne betrekking. Zijn verdraagzame geest kon zich moeilijk met de stroeve Calvinistische predestinatieleer vereenigen. De titel van een werk over hem, in 1865 te Amsterdam verschenen, luidt: „Caspar Janszoon Coolhaes, de voorlooper van Arminius." De schrijver is Dr. H. C. Rogge. Deze titel schetst zijn richting. Potsierlijk is het de protestantsche kettermeesters te zien optreden tegen een professor die niet precies een synodaal geloovige is!

Die van Sybecarspel is Jan Ambrosius, in 1567 eerst altarist [3]) te Heynsbroeck, toen pastoor te Oterleek, [4]) kort daarna te Sybecarspel, waar hij voor goed zijn roomsch geloof verzaakte en predikant werd. Op de vergaerderinge der dienaren te Alcmaer, 31 Meerte 1573, waer gelesen werd o. a. dat punt van dat Synodus te

1) Stud. en Bijdr. I, 382.
2) R. en v. V. Acta ens. I, 116.
3) Beneficiant.
4) v. H. en v. R. Haarl. Bisdom, 266.

Edam, „noopende thuwelyck ende dat trouwen van alle menschen sonder onderscheydt, waervan die broederen haer eendrachtiglijk hebben laeten behaegen en besloten te onderhouden" [1]), werd ook Jan Ambrosius besproken. Men schijnt wel aan de kenteekenen van sommiger geschiktheid te hebben getwijfeld. Aan niet ten volle betrouwbare overloopers werd een *forme* (formuul) ter examen voorgelegd en voorgeschreven, om in dat coetus (classis) te prediken. Jan Ambrosius onderwierp zich hieraan goedwillig. Hij moet goed voldaan hebben, want we zien hem later als predikant te Amsterdam en de particuliere Synode, in 1596 te Hoorn gehouden, verkiest hem tot praeses. Waarschijnlijk is Ambrosius Joannis, in 1618 tot den dienst te Petten toegelaten, zijn zoon.

Jan Jordaens of Jordense is geboren te Schoorl, evenals zijn vriend en gezel in den afval Gerrit Janse Royer. In 1557 is hij, maar jong priester, reeds pastoor te Obdam. In 1567 ontmoeten we hem als pastoor te Petten, waar hij dapper op zijn geusch preekt, wat voor hem op een afzettings bevel uitloopt. Om de uitvoering van het bevel te ontloopen, verlaat hij de parochie. We vinden hem terug als predikant te Winkel in de buurtschap van Pieter Dircxz.

We noemden Gerrit Janse Royer, gezel op hun wandelleeraarstocht van Pieter Dircxz., Jordaens en Laurens Claes, (die de cure van Eenigenburg verliet) naar Warmenhuizen, Schoorl en Koedijk. Voor 1568 is hij misschien pastoor te Schoorl, verlaat dan den dienst en de misse en bestond op zijn geusch te preeken, nademaal hem dit door Brederode bevolen was [2]). Toch is hij in 1570 weder

---

1) R. en v. V., Acta I, 7.
2) Stud. en Bijdr. I, 337.

pastoor en wel te Heynsbroeck [1]), waar hij, evenals collega Michiel Pieters, de Opdammer pastoor, eerst het masker aftrok toen de wind uit den begeerden hoek kwam [2]) Wat vastovertuigde mannen! Royer is later te Winkel, eerst naar het schijnt pastoor, vervolgens predikant. Zijn vriend Michiel Pietersz. vertrok naar Aartswoud als dienaar des Woords, maar oefende later dit dienaarschap uit te Obdam en te Heynsbroek, ja bracht het tot Scriba van een Prov. Synode. Zoo hoog steeg Royer niet, die na 1574 zijne gaven niet meer voor de Winkeler gemeente ten beste geeft. In dat jaar besloot de Synode eendrachtelijk dat hij zal „afstaen van den kercke dienste" [3]). Geen groot pleizier moet dus aan den man beleefd zijn, die zoo geijverd had voor het nieuwe evangelie.

Zoo waren er meer; wat verderop, te Zwaag, was Aert Hendrix, na zijn roomsch geloof er aan gegeven te hebben, dienaar des Woords. Ter Synode van Edam, in 1598, is bevonden dat deze Arnoldus „grootelijck heeft gesondight soowel door dronckenschap als door rebelligheid tegen den classem [4]). Hij is niet de eenige, wiens zedelijk faljiet door de hervorming niet is gehomologeerd. Rebelligheid werd ook anderen toegeschreven.

Aan den 60-jarigen pastoor te Broek, Jan Jansz., werd in 1568 niets ten laste gelegd. Bleef hij getrouw? Helaas! Jan Jansz., voormalig pastoor op Langendijk, is vermeld als predikant te Texel, heeft er zich niet „eerlycken gedragen" en schijnt gedacht te hebben dat een beroep even goed van hem, als van de gemeente kon uitgaan en vond Broek verkieslijker boven Texel. Het in praktijk bren-

---

1) v. H. en v. R. Haarl. Bisd. 266.
2) Idem. 266.
3) R. en v. V. Acta I, 24.
4) Idem. 257.

gen dezer meening kwam in 1575 hem te staan op suspensie, omdat hij zich tweemalen onordentelijk van den eenen plaats tot den anderen getranslateerd heeft. Met de predikanten van Z. en N. Scharwoude was het evenmin getroffen: zware klachten waren ingekomen.

Heer Jan Jansz., om meer perikel te voorkomen, werd naar Oudkarspel overgeplaatst en in 1581 meenden die van Hem, dat de 73-jarige voor hun gemeente nog wel een geschikt dienaar was.

We doen zoowat de ronde en noemen Cornelis Cornelisz., eertijds pastoor te Schermer, met wien de vergadering te Alkmaar in Maart 1573 zich reeds had bezig-gehouden. Voor examen, proefpreek, voor classis (coetus) boog deze afvallige demoedig het hoofd. „Entlyck soo onderwerpt hem ook bereydelyck Cornelis Cornelissen, eertyts pastoor tot Schermer, ende (zal) hem soo lange des dienst onthouden, soo lange hy in 't coetus zal geëxamineert ende gehoort wesen."

Van hetzelfde gehalte en tot gelijke onderwerping bereid was Jan Claesz., eertijds pastoor, later predikant te Petten.

Cornelis wordt in Juli 1573 toegelaten, om bij provisie te prediken; Spierdijk mocht van zijne gaven genieten [1]). Moeten we nog noemen, Heer Laurens Claeszoon, pastoor geweest te Eenigenburg op Zeedijk, apostaat evenals zijn koster [2]) of Jan Geertsen, op 1568 geboekt, als priester en prochiaan in St. Maarten? Sedert een jaar of meer voor hem, was hier (St. Maarten) een zekere altarist na de vlucht van Scheelkens? [3]) Volgens Reitsma

1) R. en v. V. Acta enz. I, 8, 9. Noot en 18.
2) Bijdr. v. H. X, 402.
3) Idem. 404.

en Van Veen, is Jan Geertsen, of Jan Gerritsz. daarna vrij zeker predikant te Midwoud [1]).

We sluiten de naamlijst. Tegenover de zwarte stippen hebben we reeds namen genoemd van priesters-martelaren, zooals te Alkmaar en te Warmenhuizen, van vrijwillige bannelingen. Als trouw geblevenen, melden wij Jan Cornelisz. Speck, eerst altarist in Hensbroek [2]) in 1567/68 (?) priester en cureit te Petten [3]). Tegenover een afvalligen pastoor te Akersloot, zien we een trouw gebleven kapelaan, tot herder benoemd. En is het ondenkbaar dat onderscheidene parochies, bij veel ontrouw, het geluk hadden aan Edam ten deel gevallen, waar bij uitbanning van pastoor Meindert van Enkhuizen, de kapelaan (Nic. de Wit) met de helft der priesters, de gemeente bediend hebben? [4])

Heel vlot ging de omzetting eerst niet; wanneer in 1566 te St. Pancras geen nieuwigheden nog waren, en toen op Koedijk zich slechts enkele kalvinisten vertoonden, dan heeft aanvankelijk het succes maar zeer matigjes den arbeid der nieuwe apostelen bekroond.

Met Alkmaar's ontzet zou dat anders worden, voortaan was met de partij van den Prins en van den opstand, ook de geuzenpartij de baas. De pogingen om het Noorderkwartier onder het gezag van Koning Filips terug te brengen, mislukten. Mislukken zou elke poging om de gebeeldstormde Kerken terug te krijgen, indien zulk eene poging door de oude en rechtmatige bezitters al niet reeds door de omstandigheden werd ontraden.

Donkere dagen; hoopten de Oudorpers nog het kerkelijk eigendom aan te spreken, en wat eerst voor den eere-

1) Acta enz. I, 449.
2) V. H. en V. Rhijn. Haarl. Bisd. 265.
3) Bijdr. van H., X, 407.
4) Idem. III, 7.

dienst of het onderhoud der bedienaren was bestemd, in klinkende specie om te zetten om dan het deels in puin liggend tempelgebouw te herstellen? Slechts kort duurde deze illusie.

11 Dec. 1573 beantwoordde de Prins van Oranje een smeekschrift der regeering van Alkmaar, aangaande elf onderwerpen [1]). Punt IV vermeldt: [2]) „Boven desen, alzoo die Kerke tot Alkmaar niet veel meer inkomsten heeft, dan zy jaerlijks tot nootelyke reparatie en onderhoud behoeft; aanschouw genomen ook, dat de kercken-dienaren tot Alkmaer nog niet met ordinarisloon ofte onderhoudinge voorsien en zyn: zoo waer de Suppl. vrindelyk begeren dat uwe Excelentie het land en inkoomen der kerke en pastorye tot Oudorp, dien van Alkmaer wilde laeten, tot een redelyk onderhoud harer kerkendienaren, welke inkoomen nog niet zullen mogen strekken ten vollen onderhoud der dienaren aldaer.

Het antwoord luidde: Fiat in zulke voegen als bij den supplianten verzogt werd, bij provisie en tot dat bij generale ordonnantie van het Land, anders gedisponeert zal worden".

Aldus werd Oudorps kerk onteigend van de vermakingen, door een roomsch voorgeslacht bestemd voor den roomschen eeredienst en zijne bedienaren.

Reeds 26 Oct. 1573 had de Prins geoctroyeerd, dat voortaan niemand timmeren, noch huizenbouw, noch nering doen mocht op 600 roeden afstand van Alkmaar's stadsgrachten. Wie het ondernam, diens bouwsel mocht afgebroken, zijn nering belet worden.

Bij dit Fiat van 11 Dec. 1573, kwam nog eene inwilliging, een ingrijpen op bestaande rechten. De suppliek luidde: het territorium ofte banne, hetwelk die van Out-

---

1) Boomkamp. Alkmaar, 325 vv.
2) Id. 328.

dorp gehad hebben te willen voegen onder de jurisdictie der stad.

De Prins consenteerde dat jurisdictie en ban van Outdorp, de Koninghlijke Majesteit toekomende, toegevoegd werden aan het schoutambt van Alkmaar. Zoo werd de Oudorper kerk ook ontzet van haar recht bij benoeming van den Dorpsschout. Bij deze wijziging in de jurisdictie is nog: van 's Konings weghe bedient en geadministreert aan de goe gemeente voorgespeld. Bij het veralinieeren echter van Oudorp's kerkbezit, bleef — wijselijk — 's Konings naam verzwegen.

Wat zal er in die donkere dagen waaraan geen einde scheen te komen, wat zal er vurig gebeden zijn, toen in 1575 Paus Gregorius XIII het algemeen Jubilé had doen afkondigen! Dat jubilé zal echter voor ons land eerst in 1578 zijn gevierd; dit meenen wij te mogen opmaken uit Bijdr. voor de Gesch. v. h. B. v. H. I, 20, waar Jubilæum concessum a Gregorio XIII, (Dus) vermeld wordt op 1578. Het is het jaar der *Haarlemsche Nonen*, en der instorting der bisschoppelijke zetels in ons Vaderland. De waardige bisschop van Mierlo moest eerst zich verbergen, later vluchten en overleed 28 Juli 1587 na te Deventer de St. Lebuinus-kerk te hebben gereconcilieerd.

Aanvankelijk was des bisschop's vicaris, Vairlenius, werkzaam om te redden en te behouden wat mogelijk was. Bij den dood van Haarlem's tweeden bisschop verkoos het Kapittel als vicaris — sede vacante — den volijverigen Willem Coopal, te Spierdijk geboren [1]). Coopal smaakte het geluk velen, ook in dit Noorderkwartier, terug te

1) Verre verwanten van W. C., waren in de vorige eeuw nog in Oudorp. In 1637 is een Willem Coopal pastoor te Obdam. Hij was te Spierdijk geboren, werd in 1637 verplaatst naar Purmerend, later naar Monnikendam, † te Amsterdam 15 Oct. 1662. Het Kapittel had hem den titel van Aartsdiaken verleend.

brengen tot het geloof. Door een noodlottig toeval vond hij, op een zijner apostolische tochten, den dood in de wateren van de Beemster, die hij van Purmerend naar Avenhorn wilde oversteken.

De vacante bisschopszetel bleef vacant. Reeds vóór den dood van Van Mierlo, was (1580 of 1583?) Adam Sasbold Vosmeer (geb. te Delft 1548, priester gewijd te Utrecht 1572) opgetreden, voorzien van geestelijke volmachten. Apostolisch vicaris geworden werd Vosmeer in 1602 gesierd met den aartsbisschoppelijken titel van Philippi i. p. i. en overleed 1614.

Schoon en verdiend is de lof door Fruin hem toegekend [1]). Hij leefde voor niets dan voor de Kerk, en de vrucht van zijn arbeid is in een paar woorden geschetst: een nieuw leven was voor de Katholieke Kerk gewekt.

Neen, die stroom zou niet tot stilstand worden gedoemd, noch door Leycester, noch door Prins Maurits, dien de Staten van Holland in 1585 tot kapitein-generaal aanstelden. Had Vosmeer in 1583 het volk zonder leidsman, de kudde zonder herder gevonden, hij deed de wanorde ophouden en spoedig bespeurde de geestelijkheid (seculier en regulier) zoowel als het geloovig volk, dat er weder een kerkverband was. Het gelukkig gevolg hiervan ondervonden vooral de gemeenten, die korter of langer tijd van geestelijke hulp verstoken, nu weer geregeld bestuurd werden. In Alkmaar, waar de bekende pastoor Cornelis Hendriks, uit de Kuinder, zooveel hij vermocht, in stilte had gearbeid, zond de Vicaris Apostolicus, omtrent 1609, pastoor Henricus Loeffius. De Jesuieten waren er in 1608 aan den arbeid [2]) en zouden — des gevraagd — ook de naburige steden en dorpen helpen. Die hulpe uit Alkmaar,

---

1) Gids, Febr. 1894, bl. 212.
2) Bijdr. v. Haarl., IV, 4, 29.

zal wel het eerst aan Oudorp zijn ten goede gekomen. In Spierdijk was in 1607 [1]) door Sasbold Vosmeer M. Simon Spanbroeck reeds gezonden, te voren is denkelijk Judocus Cats werkzaam te Schagen [2]) en van daar uit, zoo goed als het gaat, voorziet hij in de geestelijke behoeften der Velder-statie, waar in 1612 Bavo Costerus Cleerbesem wordt gezonden. Wellicht was reeds omtrent dien tijd voor Schoorl en omstreken gezorgd; althans de naam van Joannes Granaet is vermeld als pastoor in Schorel; 1618 is zijn sterfjaar [3]). Ook de predikanten ontwaarden die heropleving.

Ter Synode van Edam in 1586 [4]) klaagden reeds de Synodale heeren dat de pausselycke superstitie, door heimelijk insluipen van mispapen en monniken werd gevoed. In 1588 [5]) werd op de Synode te Haarlem besloten aan mynheeren de Staeten te verzoeken daarin met de bequaemste middelen te voorzien [6]) en in 1594 verklaren de kerken van N.-Holland, dat zulke papen meest uit Haarlem komen. Het heeft niet mogen baten, tegen de verdrukking in, zette het katholicisme zijn leven voort en herwon bij stukje en beetje het overrompeld erf. Na donkere dagen zou andermaal het licht schitteren.

V.

Na de Hervorming.

Zoo goed als de omstandigheden gedoogden, was de herbouw van Oudorp geschied, de steensoort, hier en daar

---

1) Bat. Sacra II, 441.

2) Bijdr. v. H., XX, 349 en 367. Niet Franciscus van den Brugge, † 1653, maar Judocus Cats moet derhalve beschouwd worden als Schagens eerste pastoor.

3) Bat. Sacra II, 435.

4) R. en v. V. Acta I, 135.

5) Idem. Acta I, 147.

6) Idem. Acta I, 187.

aan een muurvak of keldergewelf aangetroffen, wekt de gedachte op dat van een of ander bij den brand vernielde grooter huizinge (pastorie?) de puinen zijn onderzocht en wat bruikbaar was, aangewend is. Landneering en visscherij gaf weer brood, en na korten tijd steeg het land in prijs. Dit laatste kan worden opgemaakt uit een ouden koopbrief uit 1593 [1]), betrekking hebbende op verwisseling van eigenaar van een stukje grond, later eigendom geworden der Roomsche kerk aldaar.

De aanhef van dien koopbrief luidt:

„Wij Eglen Adriaenszoon Schoudt tot Oudorp, Cornelis Dyricxszoon Willemans ende Pieter Dircxzoon Benhouwer, Schepenen aldaer, doen cont dat voor ons gecompareert ende gecomen is, Cornelis Pieterszoon Halfvasten, Poerter der Steede Alcmaer ende bekende mits desen brieven, gecoft te hebben van Cornelis Maertenszoon van Oudorp voorssz. ene stucke lants genaemt dat Osseweitgen, gelegen in onsen voorssz. banne van Oudorp, groot omtrent vierdalf gars lants ende eene snees, belent mette voornoemden Cornelis Pieterszoon Hemelrycks weyde aen de oesten ende noorden, Hendrick Corneliszoon Groen met Maertoen Dircxdochter, Cloosterweyde aan de westen, die gemeene vaert aan de suyden ende dat bij 't gars roede en de maet, 't gars voor de somme van vier hondert Carolusguldens tot veertig groten Vlaems [2]) die gulden te betalen." enz.

In het geheel is voor dit Osseweytgen betaald in verschillende termijnen 1459 guldens en 3 stuivers. Er zijn in de vier laatste jaren landerijen verkocht voor minder prijs de gars.

Ter afsluiting van den koopbrief nog een paar bijzon-

---

1) Parochiaal Archief.

2) Groot Vlaamsch = f 0.02[5].

derheden. Schout Eglen en zijn Schepen Pieter Dircksz. Benhouwer waren bedreven in de schrijfkunst. Cornelis Dircxsz. plaetste een merck op bede van beide comparanten, en op verzoek van zijn voornoemde Schepenen, die „gheen segel gebruicken", heeft Eglen Adriaanszoon zijn eigen zegel op het stuk geplaatst. Dit Gemeentehoofd, ook Schout van Oterleek, bleek den Gregoriaanschen kalender (Oct. 1582 door Paus Gregorius XIII ingevoerd) te volgen, met bij den datum te voegen: Stylo novo datum.

En hoe maakten het de katholieken met het waarnemen van hun godsdienstplicht? Hun aloud kerkgebouw stond er, maar dit als tempel te bezigen, was hun ontzegd. In 1594 werd het in puin liggende koor aan de westzijde door een vlakken muur vervangen en de uitwendige ruimte beperkt, maar het gebruik was hun verboden. Heeft rondtrekkend predikant of zeloot er soms beproefd zieltjes te winnen? In de belangrijke verzameling van Reitsma en van Veen lezen wij, dat in de particuliere Synode, te Alkmaar 14—19 Juni 1593 gehouden, op het gravamen des classis van Alcmaer is besloten, bij rekest te verzoeken aan gecommitteerde Raden van W. Friesland en in het N. Kwartier, ten hunne believen ordre te stellen, dat in die dorpen, daer geen dienaers zijn, mochten door haer authoriteit aldaer dienaers des Woordts gestelt worden.

Wij vertrouwen dat die uitzending naar hier, als zij geschied is, weinig opleverde. Maar het bleef den katholiek moeilijk zijn godsdienstplicht te vervullen. Er was geresolveerd, dat pene beliep: het houden van (roomsche) conventiculen, zelfs zonder presentie van paep of munick, dat mede penen sullen worden gestatueerd tegen degenen die haer van papen oft municken laten andermael trouwen oft doopen [1]), mitsgaders dengenen die daar bij ende present zijn geweest.

---

1) Arch. v. Utr. XVII, 155. Is dit *andermael* niet een bevestiging van Vosmeer's Insinuatio etc. van 1602.

Katholiek te zijn mocht dan volgens het nieuwe Staatsrecht op zich zelf geen strafbaar feit wezen vermits dit geacht werd in het geweten om te gaan, maar dit openlijk te toonen door deelneming aan een heel klein roomsch konventikel, werd strafbaar gesteld. Een voor de buitenwereld totaal onzichtbare kerk, mochten de katholieken onder elkaar uitmaken. Zoo iets als een voortdurende geloofseclips werd ten hunnen opzichte met de vrijheid van conscientie, dat veroverd en heerlijk goed! best bestaanbaar geacht.

De Oudorpers hebben zich gered, zooals het elders ging. Is er tegen glurende spionnen gewaakt door klopjes? Zij waren er tijdens Oudorp statie heette. Zels een klopbroer is vermeld. Zij zijn in die latere periode wis niet voor het eerst verschenen.

In de 17e eeuw waren hier een paar roomsche schepenen; hadden ze roomsche voorgangers, dan was het lichter te schuilen in boet of zolderverblijf. Voorts weten we, dat Schout of Baljuw (Oudorp ressorteerde onder het Baljuwschap der Nieuwburgen, naam aan het oude gesloopte kasteel ontleend) soms één oog sloot, wanneer geld de vergunning vergoedde. Die oogluiking leek later vaak: abonnement volgens tarief.

Waar kerkten de roomschen van dit oude Kerspel? Denkelijk niet bij voortduur in één woning. Misschien is er in de woning, die kerkhuis werd in 1650, dienst gedaan; ook een andere plek wordt genoemd: de Capelle te Huiswaard, een stuk, was in het begin der 17e eeuw of iets vroeger schoolhuis geworden en had waarschijnlijk altijd een roomschen meester, zij was voor een stil conventikel best gelegen, ook voor sommige geloofsgenooten in de stad.

Bovendien de weg naar de marktplaats Alkmaar was niet te versperren en daar toeft sinds 1580 de uit Kuinder

verdreven pastoor Cornelis Hendriksz., geboren Alkmaarder. In een keurige monografie [1]) beschrijft pastoor L. Scholten, z. g., zijn arbeid in Noorder-Kwartier en W.-Friesland van 1580–1615. Hij kwam op den rechten tijd, werd hier en daar gekerkerd en in 1596 door de regeering ter stad uitgewezen op poene van verbanning uit Holland en W.-Friesland. Maar een rekest werkte uit dat hij mocht blijven tot hem anders zou geordonneerd worden. En daarbij is het gebleven.

Was dit (opgeschort) vonnis uitgelokt door de N.-Holl. Synode van Haarlem, 7–16 Juni 1594? Aldaar wordt bij art. 16 gezegd: op de „swaericheyt van die van Alcmaer noch voorgestelt aangaende de conventiculen der Papisten, tot oeffeninghe haerder religie ende eenige dreygementen, ja openlyck gewelt tegen die van de suyvere religie, is geresolveerd dat men eerst goet bewijs, ten minste bij attestatie zal nemen, ende daer 't selve den Heeren Staten verthoonen", enz. [2]).

Cornelis bleef en de omliggende dorpen zullen niet te vergeefs een beroep op zijne liefde hebben gedaan, en van die dorpen is Oudorp het meest Alkmaar nabij.

Deelde later in zijn arbeid Ewoud Franciscus Hoogeland? Als Hogelant schrijft hij in 1617 onder een attestatie ten gunste van Vic.-Cap. Sixtius [3]). Necrol. Harl. heeft op 1624; Obiit D. Ewaldus .... Alcmaria [4]). Bood ook later Arie Nannius Glaudosanus (Akerslooter) hulp?

Cornelis stierf op een schoonen dag, Maria-Boodschap, 1615. Zijn levensavond verhelderde bij komste van meer arbeiders, die ook buiten de stad zouden werken. In 1608

---

1) Bijdr. v. Haarl., XV, 386.
2) R. en v. V. Acta enz. I, 185.
3) Bijdr. v. Haarl., X, 12.
4) Kath. IX, 69.

is de Jesuieten-statie onder pater Ger. Florentius voor goed gevestigd, Loeffius († 1632) in 1609 in St. Mathias, Quirinus Coster († 1632) in St. Laurens te Alkmaar sinds 1613. Eerlang komen Dominicanen met pater Harms, en vajer Buitendijck vestigt de Franciscanen.

In dat tijdvak was heel wat geschied. Parma stierf in 1592, Philips II in 1598. Brussel huldigde in 1599 Albert en Isabella als landvoogden, 1600 is de slag van Nieuwpoort en in 1609 is het 12-jarig Bestand, waaruit ook de Katholieken opmaakten : Deze Nederlanden zijn voor Spanje verloren.

Tijdens het Bestand, vroege bode van lateren vrede, hadden de eigenlijke inspireerders der Plakkaten onderling twist. Eensgezind tegen Rome, waren de predikanten het onder elkaar oneens, bij wie de schat van de suyvere gereformeerde religie eigenlijk berustte. De Bijbel moest het uitmaken, en het Staatsgezag moest helpen. Hiermee is de twist van Arminianen en Gommaristen aangeduid. Wij mogen die aanstippen, want de beide eerste Oudorper predikanten behoorden tot de Arminianen; een Petrus Æmilii is in 1619 afgezet, dewijl hij anders geloofde dan te Dordt was vastgesteld. Het getwist was al vroeg begonnen.

De menschelijke wil, oorspronkelijk van den beginne en als eindige wil onvrij, en geen meester van zich zelven, dit was — zegt Broere [1]) — de eigenlijke dogmatische grondslag, door Luther gelegd. Bestaat er geen vrijheid, dan gebeurt alles noodzakelijk en is des menschen eindelijk lot van die noodzakelijkheid-alleen afhankelijk. Dit gaf Calvijn uit voor goddelijke praedestinatie. De rede en het rechtgeaard menschelijk gevoel kwamen in verzet. Een deel Protestanten waren op voorgang van

---

1) Terugkeer van Hugo de Groot.

den Leidschen hoogleeraar Arminius ten opzichte van de praedestinatieleer en de daar naast meer samenhangende leerstukken tot de oude katholieke waarheid teruggekeerd.

Gommarus, ook Leidsch hoogleeraar, vertegenwoordigt het Calvinistisch beginsel: God heeft uit het in Adam gevallen menschelijk geslacht, in Zijn eeuwigen raad, een zeker getal menschen uitverkoren om hen door Christus zalig te maken, terwijl Hij de anderen in hunne zonden laat. Remonstrantie en contra-Remonstrantie.

De Arminianen verwijderden zich echter van den kath. grondslag, met het gezag der Staten in zake van godsdienst te verdedigen, gezag, waarbij de Kerk geheel onder de macht van den Staat zou geraken. Hiervan wilden de orthodoxen niets weten. De kerk boven alles uit, de Staat haar dienaar in het nieuwe land van Kanaän, was hun devies. De H. M. Staten poogden den evenaar in het huisje te houden met Tolerantie te preeken, maar dat liep ook mis.

Het feit was beslist, toen, 13 Juli 1617, Prins Maurits in den Haag ter godsdienstoefening opging in de Kloosterkerk, den doleerenden Contra-remonstranten in gebruik afgestaan. Had hij ontdekt hoe de praedestinatie, grauw of blauw, er uitzag, wat hij aanvankelijk niet wist? Dacht hij in trouwe, dat de Remonstranten iets gemeen hadden met „den man der sonde, de ongerechtigde, ick zegge den Paus van Romen"? Of begreep hij dat tot vergrooting van zijn macht, de Calvinistische predikanten en de volkspartij in hun achterhoede, een besten steun aanboden?

Het was beslist toen, zooals Vondel zingt:

mijn Heer de Prins
Gommers zijd' die boven hing
Trooste met zijn staele kling,
Die zoo zwaar was van gewigt
Dat al tander viel te licht.
Toen aanbad elk Gommer's pop
En Armijn die kreeg de schop.

De stalen kling velde Oldenbarnevelt; zijn dood werpt een bloedvlek op hen, die dezen edelen en grooten staatsman uit den weg ruimden. En dan durft men nog spreken van Egmond en Hoorne [1]).

Weinig minder schandvlek is het vonnis, dat Hugo de Groot en Hoogerbeets tot eeuwigdurende gevangenis veroordeelde. Uytenboogaard werd uit den lande verbannen.

De Calvinistische orthodoxie vierde triomf over het protestantsch beginsel: „Vrijheid van onderzoek". De predikanten, weigerachtig om de Dordtsche canones te onderteekenen, werden afgezet en met de schoolmeesters ging het insgelijks.

.Van dien strijd weet o. a. Alkmaar mee te spreken; ja, de schutterij kwam er aan te pas. De *Jager na vrede* wordt in een pamflet, door Broere [2]) aangehaald, van Christus-loochening beschuldigd. „Hij en ontsiet sich niet midden in den schawdale des Heeren bij lichten daghe tot de tenten van mijn geslagche vijanden over te gaen.... poogende niet alleen mijnen Heer, de ghezalfde des Heeren, zijns ampts te ontzetten. *Die Jager* bidt ook niet goed, neemt den Middelaer ende tusschencomer J. C. niet mede, om in Zijn welriekende salve, Gode aenghenaem te zijn."

Die Jager is de schrandere Remonstrant en Alkmaarder predikant Venator; zijn tegenstander, een man van gewicht onder de contra-remonstranten is Hillenus, ook Alkmaarder predikant.

Een schetsje uit den strijd. Eens toen Venator de doopbeurt had, verstopte Hillenus het doopbekken al onder de preek, dan kon Venator er geen gebruik van maken. Aldus de heer C. W. Bruinvis in zijn *Alkmaarsch geschil op zijn ergst*, een verhaal even nauwkeurig als onpartijdig [3]).

---

1) Broere. Terugkeer van Hugo de Groot, 9.

2) Terugk. v. H. de G., 81. 3) Niet in den handel, bl. 35.

Toen v. Hil in 1610 te Koedijk ging prediken, kregen zij, die uit de stad onder zijn gehoor waren, den naam van „Slijck-geuzen."

Ook op het platteland, o. a. te Warmenhuizen, gistte het en daar werd, op last der Staten, Zondags om de beurt remonstrantsch en contra-remonstrantsch gepreekt!

Nu had Oudorp, waar een kleine kudde en met Oterleek verbonden was, in Aris Volckertz., sinds 1608, een predikant. Hij kwam spoedig in onmin met Classis en Prov. Synode, wilde de confessie wél, den catechismus niet onderteekenen, beriep zich op de Staten, die de te onderteekenen akte wilde zien en opheffing van schorsing verlangden. Het werd hem euvel geduid. In Mei 1610 is hij aan Venator's zijde. Volkertsz. † 1612.

Zijn opvolger Petrus Æmilii, misschien toen buiten bediening, was reeds door meer dan een Synode suspect geacht. Zijn dienaarschap te Broek i/W. was niet in vrede geweest; er kwam verzoening, maar het rechte werd het niet. De Classis Edam zette hem af — in of vóór 1601 — want hij had bezwaar over het belijdenis-art.: „de reprobatione damnandorum". Toch bleef hij tot A°. 1608; de Hoornsche Synode oordeelde: Zoo kon het langer niet.

„Ter cause van sijn persoon was in sijnen dorpe grote onrust ende swaericheyt tot slaens toe onder de burgerije ende gemeente [1]). Op 't poinct van de leere was zijn suyverheyt ook verdacht. Tot de zaak onderzocht was zou hij zich stil houden, maar werd van Broek ontslagen met attestatie en wachtgeld. Deze Remonstrant meende met gelijk recht als zijn tegenpartij, te mogen verkondigen wat hem toescheen op bijbelschen grondslag te steunen. In 1619 weigerde hij de Dordtsche dekreten te onderteekenen en werd afgezet.

---

1) R. en v. V. Acta I, 484.

Van onrust onder burgerij en (protestantsche) gemeente te Oudorp of Oterleek is ons niets bekend. Tot slaans toe, zal het wel niet zijn gekomen.

Met dat al, de aloude tempel was voor goed een protestantsch bedehuis; toch hoopten de katholieken alhier, dat bij het verminderen van het tekort aan priesters, ook hun verweesdheid eindigen mocht.

Intusschen kwamen in den omtrek grootsche werken tot stand. Vroegere drooglegging b. v. van Voormeer, Vroonmeer, Swinmeer enz. waren als een voorspel der droogmaking van Beemster (6414 H. A.) in 1607, en na doorbraak, voor goed in 1610. In 1626—31 is Huygenwaert droog; een zijner eerste Heemraden, Aldert Jacob Pater, eert zijn naam in een sprekend wapen, dat een monnik of pater als hoofdfiguur voert.

Die indijking, vooral de nieuwe vaart naar de Waard, met verlegging der Langedijker vaart — te voren door de Munnikenbrug — bracht aan Oudorp het bezoek van wel 150 Langedijkers. Ze vreesden op marktdagen de geschikste aanlegplaats te missen en wilden het werk keeren. Bij de Halve Maan (nu brug van dien naam) werd beproefd de nieuwe vaart te dempen en de oude weder te openen. Sommigen begonnen ten eynde de Achtergeest by Jan Boyes haer desseyn ook te plegen [1]).

Spoedig volgde het ontzet. Te Alkmaar kwamen twee kompagniën onder de wapenen, trokken ter Friesche poort uit naar de Halve Maan en de Langedijkers dropen haastig af, door de gewapende macht tot St. Pancras achtervolgd.

Den 8 Oct. 1631 verscheen het Octroy van de Schermeer, in vier jaren was de plas droog en 25 Oct. 1635 werden de kavelingen gedaan; de gronden met de namen der eigenaars kwamen op het „Cavel-Register". Voor het

1) V. d. Woude. Kron. v. Alkm. 85.

bouwen, het onderhouden enz. van kerken waren bepalingen gemaakt. Maar men begrijpt, dat deze betrekking hadden op hervormde kerken.

Aan Oudorp en Oterleek bezorgde de droogmaking van Schermer toeneming van bevolking, waaronder ook Roomschen, hoewel meer huurders dan eigenaars.

In het doorloopen tijdperk waren vele hoofdpersonen verdwenen. Ook onder de geestelijkheid was de doodsengel verschenen, maar de openingen werden aangevuld, en de kerkelijke herleving werd met talent voorbereid door Rovenius (1614—51). Balling geworden, werd hem 1640 als coadjutor toegevoegd Jac. de la Torre, ook gebannen in 1649. Toch ging de weder-opbloei vooruit.

Eenige cijfers ten bewijze. In 1616 telt de Missie 200 sec.-priesters en ruim 20 regul. Behalve Alkmaar zijn in deze streken staties te Schagen, Schoorl, Spierdijk, Ursem, 't Veld. In 1635 zijn er 300 sec. pr., 121 reg., Alkmaar heeft 2 staties meer, Obdam is een statie en de oprichting van nieuwe gemeenten wordt voorbereid.

De naam van Philippus Rovenius, Vic.-Ap. Aartsbisschop van Philippi i. p. i. blijve hier in eer. Onder zijn bestuur is de statie Oudorp opgericht.

VI.

De Statie Oudorp.

Ook in deze streek leefde men niet altijd in rust. Van een verstoring in *pagis circa Alcmariam* in 1632 spreken de Acta Cap. [1]) Het liep evenwel goed af, al was het ook tegen een steek-penning aan drossaard Hinderduyn. Intusschen zag men de plaats van Petrus Æmilii, innemen door A. Schipio 1620—24, gevolgd door zijn broeder

1) Bijdr. v. Haarl., III, 318.

Jb. Schipio 1626—45, die in laatstgenoemd jaar naar Oost-Indië is vertrokken.

In Hugowaard — dat een eigen baljuw kreeg — en Schermer, vestigden zich ook katholieken, wellicht uit ouden stam, maar nu voor 's lands ambten onbenoembaar. Niet meer de visscherij, doch landbouw en veeteelt, ziedaar voortaan het hoofdbedrijf van de vermeerderde bevolking.

De drooglegging brachten nieuwe grensregeling mee; van de Waard kwam het Noorderdeel aan het Veld en een ander deel aan Obdam bij oprichting dier Statie, met W. Coopal als 1^n pastoor [1]).

Aan een nieuwe statie Oudorp werd gedacht, die ook den Zuidkant van Waard zou bedienen. Deken Caterus, opvolger van Costerus, te Alkmaar van 1632—51, ook als kapittellid, heeft alles wel voorbereid. Eindelijk was de omschrijving gereed en over de plaats waar gekerkt zou worden, was men het eens.

Op eene stede in de Waard, beneden den Huigendijk en daarmee met inrijlaan verbonden, aan de trekvaart Alkmaar-Hoorn, is de Jagerplaats; op deze boerenwoning was de keuze gevallen. Zij was goed, want bij overval kon men zich in allerlei richting verspreiden. Goed ook als middenpunt ongeveer van een wijden cirkel, die de kleine helft van Hugowaard, Oterleek, Rustenburg,

---

1) Willem Coopal is door de *Batavia Sacra* II, 422, genoemd als Obdam's 1^e pastoor. Hij geeft hem als opvolger Ant. Vorenbeeck, en laat hem van Obdam naar Amsterdam vertrekken. Het itinerarium is over Purmerend en Monnikendam. B. S. 400. In 1637 (B. S. 440) is hij te Purmerend. Laat dit jaarcijfer sluiten met B. S. II, 422 na Gul. C. illoque aut Obdam, Amstelodamum evocato, dan zitten we er mee dat als onmiddelijke opvolger is genoemd te Obdam, Ant. Vorenbeeck. (H. is de spelling van B. S.); want we lezen in de *Relatio* van Rovenius over 1638: „Pagos Obdam et Heynsbroek curavit R. D. Jacobus Molanus S. T. B." Archief v. Utr. XII, 420. Het parochie-archief van Obdam heldert dit niet op.

Schermer, Oudorp, Koedijk, Huiswaart, Daalmeer en Vroonmeer, St. Pancras en Broekhorn geheel of ten deele omvat. Deze ring omsluit een oppervlakte van ruim 6000 H.A.

En het getal zielen, inzonderheid roomsche zielen? Hier valt slechts te gissen, dewijl de eerste doopboeken enz. ontbreken. Van 1674 staan enkele namen op doopboek, het trouwboek vangt aan met 1712. De gaping, die vóór 1670 ook elders voorkomt, is daar soms te wijten aan kerkstoring, soms schuilt schuld bij de inschrijvers. Om iets te weten te komen, raadplegen wij het kohier van de telling der huizen A° 1632 in steden en het platteland van West-Friesland. We tellen: Oudorp 74 huizen, St. Pancras 96, Oterleek 31, Koedijk en Huiswaart (met een deel Daalmeer, Vroonermeer en Klaas Haringslyck) 250, waarvan 6 te Huiswaart, 14 aan de grens van St. Pancras. Willen we van de 206 huizen op Ursem, 20 afzonderen voor Rustenburg, getrokken bij onze statie? Broekhorn heeft er maar enkelen. Maar Groot-Schermer met Driehuis heeft 255, N.-Schermer en Schermerhorn 375 met 1600 inwoners. Haast vergeten we Hugowaard! Die telde in 1732, toen de cijfers bijna overal lager waren, 116 huizen. Was de bouwlust er in de eerste jaren groot? Wij betwijfelen het; bosschen werden er aangelegd, Kraanbosch, Geldebosch, Paardebosch zijn geen vergeten namen. We plaatsen binnen de grens der nieuwe statie 250 huizen in de dorpen en buurten, nemen uit de Waard 35 huizen, evenveel uit Schermer, totaal 320 en ruim 1600 à 1800 inwoners.

Hoeveel Roomschen? Veel later had Oudorp slechts een veertigtal Gereformeerden; plaats er in 1640 eenigen meer. 300 roomschen leefden er in die dagen wel. We rekenen voor St. Pancras, met de belendende strook Koedijk, 140, Oterleek (dorp) 20, Rustenburg 30, Huis-

waart 20, verdeelen 130 roomschen over Hugowaard en Schermer en ons liber status animarum geeft aan ± 650 zielen, (± 425 communicanten) of circa 132 gezinnen.

Die kudde zou opgaan naar de Jagersplaats, misschien eigendom van Heemraad J. Ald. Pater, wiens verre verwant, Jan Pater, hier kerkmeester, in de Waard wethouder, voor eenige jaren die plaats bezat en aldaar overleed in 1890. Nog is de eigenaar, de heer Beckman, katholiek; katholiek zijn ook de bewoners.

Volgens pastoor Houbraken was de zoldering der hoeve tot kerk bestemd, maar de geloovigen zullen ook wel de ruime vertrekken gebruikt hebben. 't Was geen rooskleurige toestand voor de Missie. Rovenius was in 1639 in tijds aan hechtenis ontkomen. Een proces van hoogverraad, met doodstraf als eisch, was aanhangig, maar 10 Maart luidde het vonnis: levenslange ballingschap en confiscatie van goederen. Voorts verscheen een nieuw plakkaat, ook door benoeming der Alkmaarsche afgevaardigden bij het Hooge Staten-Collegie.

Waarom dáar gekerkt? Misschien op aandrang van Hugowaard; de wenschen gingen in 1642 nog verder. Of was de Waarder baljuw (meestal tevens dijkgraaf) van milder zin dan de Nieuwburger collega, onder wien het overige der statie stond, uitgezonderd enkele hoeven onder het ambacht Akersloot? Dan heeft men zich vergist. Beiden waren kerksluiters, en minder schikkelijk dan de Kennemer baljuw. Die liet zich vinden voor ontsluiting — tegen betaling, want de gedoogde vrijheid stond ook op tarief.

Die schikkelijke man werd in 1656 door den Hove van Holland ondervraagd of hij door handen zijner stadhouders of anderszins niet jaarlijks ongeveer ƒ 4000.— of ƒ 3800.— van de Papisten genoot?

Ja, de N.-Holl. Synode mocht A° 1656 in hare Re-

monstrantie aan de Staten van Holland en W.-Friesland gerust zeggen: „nergens is eender, eenpariger en scherper tot maintenue van der gereformeerde religie alleen, ende uitsluiting van de paepsche, geprocedeert als in Holland, gelijk daerna breeder zal blijken" [1]).

Het bleek uit de crimineele stukken, door pater van Lommel z. g. doorgesnuffeld; ook de Statie Oudorp heeft er van ondervonden.

Onze stichtingsbrief kunnen we niet meedeelen. Las men in mooi schrift, dat het 18e jaar van Urbanus, VIIIe Paus van dien naam, tijdens Ferdinand III Roomsch keizer, Philips IV Koning van Spanje was, Frederik Hendrik..., maar onze bewijsbare onafhankelijkheid dagteekent van 1648. Toch waren we feitelijk vrij op eigen erf; onze Oost vernam Coens „ende desespereert niet"; begin 1640 versloegen we in de Braziliaansche wateren, waar A° 1631 admiraal Adr. Jan van Pater verdronk, de Spaansch-Portugeesche schepen en spoedig zou Tasman een stuk van Australië als van Diemen's land noemen.

Voor één naam eere, dien van Phil. Rovenius, Ap. aartsbisschop van Philippi. Wil Haarlem's kapittel — toen in zijn bloeitijd — ook den gewaardeerden naam van Leon. Marius, Vic. cap. sede vacante vermeld zien, al 57 jaren duurde de vacature, dan weten we dat Marius correcter titel voerde, sedert Rovenius hem in 1630 tot zijn Vicarius had benoemd.

Stil zal de benedictie en installatie zijn geschied door deken De Kater, na informatie of bij overval alles vlug en veilig kon verborgen worden. Om vertoon te vermijden, waren wellicht alle Alkmaarsche pastoors, Braesems na Loeffius in St. Matthias, pater Hermans, ons be-

---

1) Bijdr. v. Haarl., IX, 335. Ook de bekende pred. Jac. Trigland, onderteekende als gedeputeerde dit stuk.

kend, vajer Buitendijck en pater Plemp of Isaäcus van der Meye S. J. niet aanwezig, al besloot hun arbeid alhier. Een ruim veld bood nog Heiloo en Bergen. Den Akerslooter herder, N. Steenius, zal de afstand te ver zijn geweest, misschien hield deze overzetter van het Concilium Tridentinum, zich met ander vertaalwerk bezig. Pastoor Voorenbeeck van Obdam en Cleerbesem van het Veld hebben wis den nieuwen herder, Heer Henricus van Benschop, begroet en de geloovigen geluk gewenscht.

Ja wel, synode en plakkaat spoorden aan „om de stoutigheid van de Paepen en Pausgezinden, die exorbitante hier te lande te keeren; dezelven zuchtten dagh en nagt tot God wegens den gruwel des Pausdoms, die nu soo openlijk en stoutelijk onder ons gepleeght en toegelaten werd". Hier ging de kudde met kloek betrouwen de toekomst te gemoet.

Laat ons den eersten pastoor-missionaris voorstellen, die zomer (of nazomer?) 1640 de cura der statie Oudorp aanvaardde.

VI.

Oudorp's Pastoors na de Reformatie.

1. Henricus van Benschop.

Aan den deken van Noord-Holland, pastoor der St. Laurens-statie te Alkmaar en vurig kapittellid, Amandus de Waard, richtte 8 Mei 1758 Oudorps pastoor J. B. Brikkenaar, een schrijven. Het diende ten geleide van een brief aan Ampl. J. B. Elzacker, pastoor te Berkel, sedert 1758 Aartspr. van Holland, Zeeland en W.-Friesland, na den dood van den Haagschen pastoor Adrianus van der Valk [1]).

---

1) Elzacker was eerst, na pastoor Ploegh's dood, herder te Langedijk. Am. de Waard kende eenigszins de buurtschap; hij was in 1725 als assistent te Warmenhuizen bij Joseph de Waard (zijn broeder?)

Dit schrijven behelst eenige opmerkingen of toelichtingen. Voor heden is het voldoende den aanhef mede te deelen.

„Ik heb 46 jaren, nu oud zijnde bij de 70, dese pastorije van Oudorp bediend.

Sedert dat de kerk van Oudorp heeft gestaan, zijn er drie pastoors geweest: de Eerw. Heer Hend. Binschop, de Eerw. Heer Jacobus Aldenhoven en ik, te zaamen omtrent 118 jaar...." [1])

Dit stelt stichtingsjaar der statie en aankomst van den eersten herder vast. „Omtrent 118 jaren", in Mei 1758, brengen ons tot den nazomer van 1640 terug. Die eerste herder, Heer Hendrik van Benschop, was volgens Bat. Sacr. van IJselstein; en in 1609 of '10 geboren, want in 1633 had hij zijn theol. studiën nog niet voltooid. Hij stamde uit het oud-adelijk huis van Benschop of Benskoop, naam ook van een dorp nabij IJselstein — prov. Utrecht, nu met ruim 1800 inwoners — tot de heerlijkheid weleer behoorende. Zijn portret en buste, ter pastorie aanwezig, beeldt af een welgevormd, goed gebouwd, vastberaden man, wien zware arbeid niet ras te zwaar moet geweest zijn.

Voor de vakmannen rijst hier heel een rij van oud-adelijke geslachten, trekt heel de ridderschap uit het graaflijk tijdperk voorbij. Het St. Andrieskruis, dat naar IJselstein en Amstel wijst, trekke bijzonder de aandacht.

Eerst herinneren wij, dat volgens Goudhoeven en Halma het geslacht Benschop behoorde tot den Hollandschen adel. Rietstap is van hetzelfde gevoelen (ook Batavia Illustrata). Verder berichtte de altijd bereidwillige heer C. J. Giudici [2]) te Rotterdam ons reeds eenige jaren geleden het volgende:

„In mijne geslachten- en wapenkundige aanteekeningen

---

1) Parochiaal Archief.

2) Nu wijlen; onlangs overleed deze verdienstelijke opspoorder.

vind ik twee verschillende wapens van het geslacht *Van Benschop*. Ze zijn de volgende:

1. Goud veld met een St. Andrieskruis van keel (rood).

2. Goud veld met een faas van sabel (zwart) waarover heen loopt een band of schuinsche balk geschakeerd van keel en zilver.

Ook Rietstap in zijn „Armorial" of wapenboek geeft voor het geslacht Van Benschop dezelfde wapens aan.

Het geslacht *Aemstel* voerde: gefaast van goud en sabel van acht stukken, met St. Andrieskruis van zilver en keel er over heen.

Het geslacht *Mijnden*, uit Aemstel stammende (Heer Wouter van Mijnden, ridder, leefde omtrent 1300, zoon van Amelis van Aemstel, die de goederen van Mijnden bezat, waarnaar zijne afstammelingen genoemd werden), voerde: gefaast van goud en sabel van acht stukken met St. Andrieskruis er over heen.

Het geslacht *IJsselsteyn*, uit Aemstel stammende, voerde: goud veld met faas van sabel en St. Andrieskruis van zilver en keel er over heen.

Het kruis blijft het hoofdfiguur in deze familie-wapens en zoo is best aan te nemen, dat dit als teeken van afkomst als het voornaamste is behouden. Ik houd dus als bepaald zeker, dat voormeld wapen is van een lid van het geslacht Benschop uit een jongeren tak, daar het hart moet worden aangenomen als onderscheidingsteeken."

Hieraan is slechts toe te voegen dat Gijsbert II van Aemstel (zoon Engelbert van A.) omtrent 1210 huwde met Bertrande, Heer Jansdochter van IJsselsteyn, hij was grootvader van Amelis van Aemstel (van Mijnden) en vader van Arent v. A. Door dezen werd de van zijn moeder in de familie gekomen naam IJsselsteyn aange-

---

1) Ook S. v. Leeuwen, Bat. Illustr. vermeld dit geslacht. Dl. I, 670.

nomen; hij droeg dien over aan zijn zoon Herbaren (of Herbart) tegelijk met de goederen en rechten. Door Herbaren gingen zij op de afstammelingen over.

Arent wordt alzoo beschouwd als de tweede stamvader der V. Amstels. Hij was broeder van Gijsbrecht v. A., berucht door den moord op graaf Floris V. Hij was tijdgenoot en, naar het wapen te oordeelen, verwant aan Arent van Benschop, een der edelen, medeplichtig aan den moord. Hij vluchtte naar het slot Kronenburg; toen dit werd bemachtigd, werd hij vervoerd naar Kleefsland op het slot Kervenheim, ontsnapte en bevond zich in 1304 onder den aanhang van Jan van Renesse. Na de nederlaag der Vlamingen voor Zierikzee, vluchtte hij uit Utrecht, en de Lek bij Beusichem willende oversteken, werd hij door den heer van Cuylenburg achtervolgd, in eene schouw gejaagd. De schouw sloeg om en A. v. B. verdronk.

Graaf Jan I, zoon van graaf Floris, had van B. van zijn heerlijkheid verbeurd verklaard. Is van B. een jongere tak van het oude geslacht IJsselsteyn, dan is die familie door den hoofdstam aan den oudsten adel verwant. Uit de IJsselsteyns huwden er met Wassenaer, Brederode, Egmond en Arkel, en mochten dus in het bekende rijmpje: Wassenaer de oudste, enz. meezingen.

Is dan het geboortejaar van onzen pastoor onzeker, zijn wieg te IJselstein stond bij het voorvaderlijk erf. Nu vermeldt (Bijdr. v. Haarlem VII, blz. 180), wel een D. Benscop [1]), maar met bijvoeging *Gorcomiensis*, wat verklaard kan worden door langste of laatste woonstede. Is dit hier Heer Henricus? of is bedoeld: Cornelis van Benschop, voorkomende in Rovenius descriptio A° 1638 [2]). Die

---

1) Benscop of coop, Bensschop, Binschop, Beynscoop duiden dezelfde persoon of familie aan.

2) Arch. v. Utrecht XII, 189.

Corn. a Benschop S. T. B. is seculier priester en coadjutor van den Gorcumschen pastoor Joës a Wevelinckhoven S.T.B. La Torre schrijft in zijn Relatio Bat. Sacr. II, 434: Sub annum 1656 Ecclesiae huic (in Schermaria) deserviit Cornelius a Benschop.

We maken nog kennis met een naamgenoot. Joës Benschop Lingensis, monasteriensus Theologus, voorganger van Joës Wessels, als pastoor te Tubbergen. Op het bekende adres ten gunste van Codde is hij Bisschop genoemd, een verschrijving. Is hij een familielid?

De verwantschap van Cornelis met Hendrik v. B. is onbekend. Familieleden of naamgenooten komen in de 17de eeuw voor. In 1625 was Jacob van Benschop, Stedehouder te Overwaard (oostelijk deel van Alblasserwaard, waartoe ook Peursum behoort) in proces met den Schout van Peursum, waarover weten we niet. In 1634 was hij andermaal in proces, nu als curator over de goederen van Frans Aartz. de Poorter. Den afloop weten we evenmin.

Genoemde J. v. B. is misschien familie van den pastoor. Naar gissing van den Heer C. J. Giudici was het gezin, waartoe H. v. B. behoorde, samengesteld als volgt:

VAN BENSCHOP. ×

1. HENDRIK V. B. past. te Oudorp, geb. 16.. † 1677.	2. ELISABETH V. B. † vóór 21 Sept. 1665.	3. MARIA V. B. × ALARD VAN RHIJN, † vóór 21 Sept. 1665.	4. ..... v. B. × N. N., beiden † vóór 21 Sept. 1665.

1. ROELOF V. B. Schepen van Giessen en Nieuwkerk, leeft nog 21 Sept. 1665.	2. MARIA V. B. † vóór 21 Sept. 1665.	3. DIRIK V. BENSCHOP, uitlandig vóór 31 Sept. 1665.

In de kerk der Leeuwenstraat-statie, nu St. Rosalia-parochie te Rotterdam, is gedoopt 22 Januari 1678 Paulina, dochter van Hendrick Beynscop (misschien naar den

pastoor vernoemd) en Anna Pauw; peter en meter waren D. Joannes Beynscop en Paulina Hendricx. Ziedaar onze schaarsche bescheiden. Over jeugd en eerste opleiding missen wij berichten. Misschien woonde hij een wijle te Gorcum; is hij nu de Gorcomiensis, in Bijdr. v. H. genoemd, dan volbracht hij zijne theol. studiën te Leuven.

We lezen [1]) dat 26 Oct. 1632 ter kapittel-vergadering de proost (Marius) eenige moeilijkheden besprak ope et consilio Illustrissimi (Vic. Ap.) tollenda. Het Kapittel handhaaft het „Sede vacante." Verders verzocht de proost om priesters te zenden naar Wieringen, Ilpendam en Hoogwoud. De (kapittel) Deken zou ook schrijven over de komst van D. Benscop Gorcomiensis, studiosi in collegio Adriani Sexti Lovanii, sed metuere dilatationem eo quod studium necdum absolveret; protendenda forsitan ad duos ad huc annos, cui in subsidium mittet Illustr. quotannus circiter 30 florenos. Het geslacht was derhalve wel verarmd.

Nog twee jaar wachten, toen priesterwijding, en eerste zending te .....? Oefende hij reeds aanstonds hier zielzorg uit, nog vóór de officieele statie-oprichting? In ons midden staat Heer Hendrick van Benschop in eens als pastoor-missionaris. Een werktijd van omtrent 37 jaren wachtte hem.

Ten jare dat die werkdag aanving, beraadslaagden de Staten-Gen. over een nieuw of verscherpt plakkaat, uitbreiding van dat uit A° 1629. Was het noodig? Wie twijfelt, wanneer hij verneemt, dat aan de katholieken, vooral bij de biecht, leeringen werden ingeprent, strijdig met 's lands belang. Zijn de Gedeputeerden uit de Zuid-Holl. Synode of leden der Staten misschien ter biecht gegaan?

---

1) Bijdr. v. Haarl., VII, blz. 180.

Het verscherpt plakkaat werd 30 Aug. 1631 vastgesteld, in Holland 25 Sept. d. a. v. afgekondigd en bevatte nieuwe bepalingen ten opzichte van kloppen, katholieke voogden, en het componeeren met de officieren. De aan compositie schuldige officier beliep ambtsontzet en arbitrale korrektie. Premie van ƒ 300.— voor den aanbrenger van het compositiebewijs, te betalen door den schuldigen ambtenaar. Bleef de officier nalatig, dan was de stadsmagistraat of dorpsschout bevoegd die plakkaten ten uitvoer te leggen.

In dat ten uitvoer leggen ging bij de machtige provincie Holland de goede natuur soms boven de booze leer dier edikten, vandaar herhaalde aandrang der Staten-Generaal bij die provincie omtrent de hernieuwing der plakkaten, vandaar de klachten der Synode.

Heer van Benschop had zijn herderstaak aanvaard in gemeenten, 70 jaren herderloos. Oudorp leverde het grootste aandeel zielen en zag zijn geloofstrouw beloond, toen de naam van het aloude kerspel in eere werd hersteld. Werd de naam Pancras er bij gevoegd? Bat. Sacra meldt er niets van, maar in een schrijven van de la Torre lezen we beide namen bijeen, en na ons dorp bevatte zeker St. Pancras het grootste getal Roomschen. Dat schrijven nemen we later over.

Hing er spoedig een plan van grensscheiding voor de Waard in de lucht? Nu, het zwevend plan zal in v. B., die na korte jaren de kerk naar Oudorp verplaatste, geen ernstigen bestrijder hebben ontmoet. De Obdammer pastoor echter gevoelde zich over die voornemens bezwaard. We ontleenen een en ander uit de kapittel-akten. Uitvoerig is het niet, want notulen zijn uiteraard sober.

Aan Deken Caterus werd opgedragen de zaak in orde te brengen. In 1642 vorderde men zoo ver, dat voor de zielzorg in Hugowaard nog een priester werd gezonden.

De Acta Cap. 10 Oct. 1842 [1]) melden: Labor in Hugonis Wertha permittitur Dominis Grootecrucis et Voorenbekis. Was de Oudorper- en Veldergrens gekrompen? Van Grootecruys' arbeid vernemen we intusschen niets, misschien was het assistentiedienst voor een gedeelte Middenweg en Waardijk, daarvan kwam een stuk onder Langedijk, waarvan Grootecruys later pastoor werd.

De Waard voor de Waarders! zat er reeds in. 23 Oct. 1647 beraadslaagde het kapittel over nieuw op te richten pastoraat in de *Weerdt* [2]) en Caterus kreeg volmacht te doen wat de zaak eischtte. Ging het voorspoedig? 14 Januari 1641 heet het: Caterus zou voortgaan te doen gelijk hem goeddacht. Hij brengt verslag uit en zegt 21 April (1648) aan de collega's incolas indicare quod illic expediret unam tantum jurisdictionem stabilire. Is het beproefd? Terzelfder dag is *contrarie* besloten: Mr. Antonius Vorenbeeck eischt (requirit): jurisdictie in de Weerd, dit motiveerende (causans): anders Obdam niet te kunnen bedienen. Hem wordt toegewezen o. a. de Noorder-Weerd. Overigens zal D. Henr. v. Benschop die plaatsen bedienen, hem door D. Caterus toegewezen.

Nog eene bespreking, ter verg. 7 Juli 1648 deelt de deken aan de capitulares mede: rem bene se habere in de Waerdt. Het punt daarachter bleef twee eeuwen staan. Alleen kwam een stuk aan Langedijk en Veenhuizen aan Obdam. De proef van een zelfstandig Veenhuizen — 70 jaar geleden — slaagde niet. Het klinkt niet waarschijnlijk, dat één Waard, één statie hen die in het Noorder deel woonden of aan Zuidkant heet maakte. Wel hing er iets in de lucht in 1659, maar het bleef bij het oude. Ze haspelden soms met Obdam over grenslijn, maar onze

---

1) Bijdr. v. Haarl., III, blz. 315.
2) " " " II, 147; III, 317.

voorgangers bleven op eigen terrein en reeds Brikkenaar mocht in 1746 na 35-jarig herderschap getuigen, dat hij „de paalingen nimmer was te buiten gegaan."

Was ook elders het verband stevig? Behoorde St. Pancras ook slechts een korten tijd tot Langedijk? Dan is het tot zijn ouden herder teruggebracht. Bat. Sacr. II, 432 schijnt het tot Langedijk te trekken, waar Jac. Gaal de eerste pastoor is. Hist. Ep. Harl. II, 87, laat het er af. Terecht?

Beiden schrijven: Jac. Gaal ut Acta capituli continent anno 1657 missus in Kalverdijck. Ja, de Akten noemen D. Gaelius; 12 Januari 1657 is besloten, hij zou er provisionaliter gaan. We denken hem als 1ⁿ pastoor van Langedijk-Kalverdijk. Resideerende? Te Langedijk, dat hij verlaat 10 Oct. 1657 om de series pastorum van Tuitjehorn in te leiden, te Langedijk, volgens Bat. Sacr., opgevolgd door Grootecruys.

Voor St. Pancras onder Langedijk-Kalverdijk pleit de Relatio van de la Torre van 1656 (Bijdr. v. H., XI, 163): Tractus Langedijk sub quo Sint Pancras, Broekerspel, Noort-Scherwoude, Suyt-Scherwoude (Seu), Sudekespoel, Out-Carspel, Haringcarspel en Calverdijk inservit Jac. Grootecruys S. B. F.

Dit is duidelijk; minder duidelijk echter de tegenwoordigheid van Grootecruys te Langedijk en Statie-vestiging aldaar reeds in 1656 of 1655. De Relatio dateert Kal. Apr. (Sept. volgens Arch. v. Utr. VIII). Bat. Sacra verzekert dat Gr. eerst in 1657 na Gaal's vertrek Langedijk's herder werd. Hoe kon hij het dan reeds zijn in 1656?

Slechts kort kerkten de Pancrassers te Noord-Scharwoude of soms te Oud-Karspel. In 1659 is het weer „ghemeynte in Pancras en Oudorp: niet lang daarna schrijft van Benschop kortweg: pastoor van Oudorp. Zoo bleef het.

Wij veronderstellen omzichtigheid bij onzen pastoor.

Grensgeschil bleef bedekt, maar te luid vertoon op de *Jagersplaats* zou licht den baljuw hinderen en dan was kerksluiting en boete te voorzien, want veel geld kostte het den Roomschen te mogen kerken, zoo goed als het ging, op zolder of in boet.

In zijn verslag over 1642 schrijft Rovenius [1]) hoe in de laatste 4 jaren wel *f* 50.000 was betaald aan boeten voor gevangen priesters en voor hen die verboden vergaderingen hadden bijgewoond, terwijl nagenoeg een gelijke som aan de officieren was opgebracht voor de oogluikingen (pro nonnulla dissimulatione).

Terwijl dit aan de katholieken werd afgeperst (wat heeft hier de oogluiking gekost?) werd in diezelfde jaren het kostelijk orgel in Alkmaar's Sint Laurens gemaakt, voor omtrent *f* 35.000. En dat zonder leening of belastingverhooging! Hoe zoo royaal? vraagt de heer C. W. Bruinvis in „Feestgave ter gelegenheid van 't 100-jarig bestaen van 't Natuur- en Letterkundig genootschap in 1882" bl. 80. Zijn antwoord vatten we kort samen.

Het onder bisschop van Mierlo gesloopt klooster der Reguliere kanunniken te Heiloo — gewoonlijk de Blinken genaamd — bezat o. a. een legaat, dat bij opheffing van het gesticht vervallen moest aan de stad, wier parochie het meest nabij was. Toen Bisdom en Kapittel verstoord werden, kwamen de eigendommen in beheer van Haarlem; van de uitkeering kwam niets. In 1636 werd na zesjarig proces, het capitaal bij vonnis van den Hove van Holland aan Alkmaar toegewezen, ten bedrage van *f* 80.000, waarschijnlijk met opgeloopen rente.

Nu weet men, dat na de oprichting der Bisdommen in 1559, Pius IV reeds een bestemming aan die goederen had gegeven, n. l. ter fundatie van Haarlem's kathedraal

1) Knuttel. Toestand enz. I, 160, die Arch. der oud-Bissch. cl. aanhaalt.

Kapittel. Het Roomsche legaat strekte nu tot betaling van een kostelijk orgel in een protestantsch bedehuis, dat geen parochiekerk kon zijn.

En toen Jacob Galtusz., het orgelwerk, door Germen Hogerbeer en Erckmans begonnen, voltooide, zag Alkmaar die treurige kerkstoring in de woning van pater Theod. Hermans, waarbij het Allerheiligste ten stadhuize werd gebracht.

Ja, omzichtigheid was opgelegd; 24 Juni 1644 verscheen een scherp schrijven aan baljuwen enz.: Frederik Hendrik (de stedendwinger), bij de gratie Gods Prince van Orangiën enz., mitsgaders President ende Raeden over Holland, Z.- en W.-Fr. belasten: de paepsche kercken binnen de jurisdictie dier baljuwen enz. drie dagen na de receptie der aanschrijving bij provisie te sluyten en voor gesloten te houden, zoodat er geen conventiculen konden gehouden worden. Er moest gevigileerd worden, dat niet op andere plaatsen die conventiculen werden gehouden of verplaatst.

Het bleef geen doode letter; in elk der drie Egmonden werd een kerkhuis gesloten. Te Schoorl vond men op 2 Juli 1644 niets wat op kerk geleek. Willem Coorens, de Nieuwburger-baljuw sloot een kerk te N.-Scherwoude, een te Noordeind, elders kende hij geen paepsche kerken. Te Goorn en te Spierdyck werd „digtgespyckert"; veilig was het niet te Akersloot, en bang is men zeker hier geweest voor een bezoek aan de *Jagersplaats*.

Toch hoopte men verzachting bij het verwacht einde van den 80-jarigen oorlog. Frederik Hendrik veroverde in 1645 Hulst, in 1646 worden de onderhandelingen te Munster gehouden. Ja, de officieren zijn minder gestreng, maar in 1645 komt er toch een plakkaat tegen de beêvaarten, o. a. naar Bergen en Heiloo. Den 30 Januari 1648 werd de vrede met Spanje geteekend, bij de vreugde-

feesten alom in den lande zou te Valcoog, het kloksken, dat Vroonens oudheid heette te verkondigen, zijn stukgebeierd.

Frederik Hendrik rustte bij het sluiten van dien vrede reeds in zijn graf te Delft, opgevolgd door zijn zoon Willem II.

Bij dien vrede eindigde ook de 30-jarige oorlog, met de vernedering der Habsburgen in Duitschland, een oorlog waaraan beroemde namen verbonden blijven, en Holland deel nam door zijn geld.

Onze onafhankelijkheid was erkend, de Hooge Staten waren nu rechtens Soeverein, maar het nauw verband tusschen Hervormde kerk en Staat bleef bestaan.

Hoopten de Katholieken nu op tolerantie, dan is die hope niet aanstonds vervuld. Na korte jaren al weer onderzoek naar kerkhuis, ook in Huigenwaart. En toch zegt Groen v. Pr., dat het Gereformeerde geloof als ziel van den Staat, vereenigd was met een verdraagzaamheid, die uit den hartverruimenden invloed der christelijke liefde ontstond [1]). Bij het tweede eeuwfeest van dien Munstersche vrede bediende Broere hem van antwoord [2]). Dit luidt:

Wie kan er aan twijfelen, verdraagzaamheid en christelijke liefde verruimden het hart dier dweepzieke Regenten en kerkelijken, die Katholieken en Remonstranten op het wreedaardigst vervolgden, en op allerlei wijzen kwelden en folterden tot meer dan honderd jaren lang na het Westfaalsch traktaat, waarvan zij de uitvoering door nieuwe proscriptie-wetten inwijdden (plak. A° 1649) en welks eeuwfeest zij vierden door er nieuwe aan toe te voegen, en Broere verwijst meteen naar het plakkaat van

---

1) Handb. der Gesch. van 't Vaderland, § 86.

2) Katholiek, XIII, 2 en 3.

A° 1749. En dien gevierden Broere, omdat hij roomsch was tot in merg en nieren, smartte het als goed Nederlander uit ouden stam, dat er een stelsel heerschtte, hetwelk de Katholieken uitsloot om hun kapitaal van krachten ten nutte van het land geldend te maken. De verbetering deed hem goed en de pen die tegen Scholten en Ter Haar enz. het wapen was van het Katholiek verweer, wees ook de weg waar samengaan mogelijk is: Er blijft voor Katholieken en Protestanten een uitgestrekte werkkring, waarinzij zich zonder onderscheid als vrienden, als leden van hetzelfde huisgezin kunnen en behooren te ontmoeten: met vereende krachten te werken aan de welvaart, de bloei en den roem des gemeenen vaderlands. [1])

Veel ruimte om zich te bewegen, bracht de vrede den Roomschen aanvankelijk niet, al hadden ze meegevochten, met belasting en boeten de schatkist gestijfd. Een staaltje is het gebeurde in 1649 te Zijdewind, derhalve in de nabijheid. De coadjutor zou er het H. Vormsel toedienen. Een relaas spreekt van een toeloop van 3000 personen (deels ook uit Alkmaar), degens op zijde, pistolen op zak, en dan 12, misschien 20 Papen — Oudorpers met hun pastoor zijn er vast bij geweest. — De boeren overvallen, verweerden zich; maar die vigilie van St. Bartholomeus zou heugen! De Aartsbisschop van Ephesen kon bij het tumult zich verschuilen, maar verloor zijn staf. 's Avonts, aldus het rapport, is hij geëschappeert te paert, pistolen op den sael, door de Huygenwaert — dicht bij de *Jagersplaets* — in snellen draf naar Alkmaar en aanstonds verder.

De la Torre werd voor eeuwig verbannen, de boete voor pastoor Cleerbesem, achterhaalde collega's en de roomsche Zijdewinders beliep samen 8300 gl.; voor Corn.

---

1) Katholiek, XIII, 26.

Jansz. Venneker, paeps vroedschap te Winkel *f* 600, het Oratorium werd geraseerd, te O. en N. Niedorp moesten alle pausgezinde regenten door gereformeerden worden vervangen [1]). Denkelijk waren er vormelingen uit Oudorp bij. Ze hebben dan kunnen bijdragen in de boeten.

De scherpe resolutie bracht er de vrees in; was sints dit feit de Jagersplaats minder veilig geworden voor den loerenden officier? Pastoor Houbraken schrijft: „Toen daarna (na het kerken op Jagersplaats) de eerste vervolging een weinig bedaarde, heeft deze gemeente weer binnen Oudorp van een boerenhuis of schuur een geheime kerk gebouwd in het jaar 1650". — Daar werd gekerkt tot Brikkenaar in 1737 een nieuwen tempel stichtte.

Minder veilig? Korte jaren na de verplaatsing was er „ondersoeckinge" ook in de Waard. Oudorp had wel (bij gebrek van andere personen) 2 of 3 roomsche vroedschappen, zeker in 1658; 't zal daar veiliger zijn geweest.

De Kapittel-akten melden ons hierover niets; moeten we denken aan mindere innigheid van kanunnik Caterus jegens het Kapittel al sints 1649? Deken Boudewijn Cats, aan Judocus Cats opgevolgd, vermocht niets op Caterus, wien de Vic. Ap. in 1650 als kanunnik ontsloeg. Hem verving de andere alkmaarder, pastoor Ger. Braessem, † 17 Oct. 1652. Twee dagen te voren overleed proost en Vic.-Gen. Marius, de *Acta* noemen beiden op. Luminaria magna. We nemen verschil aan in lichtkracht.

Caterus kreeg als collega Mr I. Gaal, later past. te Langedijk en te Tuitjehorn, en overleed 1656, opgevolgd door Mr Judocus Vercampen, na Cleerbesem in 't Veld pastoor. Vercampen werd kanunnik en deken, overleed 1664 en heeft wel Benschop's raad gegeven in 1659.

A° 1650 is in de Vaderl. Gesch. bekend door de mis-

---

1) Bijdr. v. Haarl., Dl. III, bl. 161 vv.

lukte aanslag van Prins Willem II op Amsterdam; in het Noorderkwartier hoopte hij steun voor zijn plannen en had ook Alkmaar bezocht. Alkmaar's Raad beloofde aan zijn afgevaardigde in de Staten, instructiën naar s' prinsen zin te zullen geven. Het heeft niet gebaat.

De Prins wilde aan het machtig Amsterdam het hoofd bieden, van Benschop hem verwant hield in een zolderkerk de geloovigen bijeen die het hoofd niet hadden gebogen voor de dwaling.

In 1650 werd de wijk genomen naar Oudorp in een huizinge waarschijnlijk door den pastoor of de familie uit eigen middelen gekocht. Het perceel kwam op naam van Juffr. Elisabeth van Benschop, voor Sept. 1665 overleden. Deze bijzonderheid ontleenen wij aan een akte van koop en verkoop, hier in haar geheel medegedeeld. De akte maakt ons ook bekend met een verandering der omgeving; de gemeene vaart ten westen, is sints lang slechts een molensloot.

Al is de datum der akte, 15 jaren jonger dan de vestiging, zij werpt voldoende licht over de possessie.

„Wy Arijaen Cornelisz. Bille en Claes Beijersz. Thuinman, Schepenen tot Outdorp oirconden ende erkennen dat voor ons gecomen ende verschenen is de Heer Cornelis van Heymenbergh, Notaris binnen de stad Alcmaer ende procuratie hebbende van juff. Maria van Benschop weduwe van den heer Alard van Rijn saliger alsmede erfgename van Juff. Elisabeth van Benschop. Item Roelof van Benschop, Schepen tot Giesen Nieukerk, alsmede Erfgename van de voornoemde Juff. Elisabeth van Benschop ende van Juff. Maria van Benschop sijn overledene suster, die oock een mede Erfgename van deselve Elisabeth van Benschop is geweest. Soo voor hem selven ende als sigh sterck makenden ende de rato caveerende voor Dirck van Benschop sijn uytlandige Broeder, die oock een mede-erfgename van de meer genoemde Juffr. Elisabeth van Benschop is, sijnde deselve Procuratie gepasseert voor Jan M (onleesbaar) van Osch Notaris binnen Gorichem ende seeckere getuygen aldaer in dato den sevenden September

voorleden, ons Schepenen gebleeken. Ende verclaerde in dier qualite vercocht te hebben ende dienstvolgende te cedeeren op te dragen ende transpoorteren mits desen aen en ten behoeve van de heer ende meester Maerten Groen, Advocaat binnen Alcmaer: een huys ende erve, groot omtrent een morgen, staende ende leggende in onsen dorpe belent met de heerewech ten Oosten, de gemene vaert ten Westen, Theunis Jansz. Bruyn ten Suyden ende Noorden, met sijn ordinaris ende extra ordinaris oncosten ende vrijheden, soo het van outsher gepossideert ende beseten is ende soo tselve jegenwoordig bij de heer en Mr. Henrick van Benschop bewoont en gebruyckt wert; van welke vercoopinge, cessie, opdracht ende transporte hij comparant in den name als voren hem bekende bij de voornoemde heer Groen te wesen al voldaen ende wel betaelt, den laetsten penning met den eersten, met een somme van sesthien hondert ende vijftich gulden contant ende noch een rosenobel tot een vereeringe voor den comparant; stellende en vestende daeromme de voorn. heer Groen in reëelen en actueelen volkomen possessie ende eygendom van dien, doende daarvan aequite ende eenen eeuwigen afstand mits desen.

Belovende tselve cost en schadeloos te vryen ende waren van allen commer, last opstal en onvrijdom waermede hetselve gedeurende den eygendomme van voorn. Juffr. Elisabeth van Benschop eenighsints belast ofte beswaert soude mogen wesen, verbindende hij comparant in qualité quo supra, daer voren mits desen de personen ende goederen van de constituanten roerende ende onroerende presente ende toecomende, geen exempt, die submitteerende tot bedwangh ende executie van den hove van Hollandt ende allen anderen rechten ende rechteren, transporteerende tot verdere waernisse de oude quytscheldingh hier anex, met het recht de constituanten daeruyt competeerende ende sonder bedroch. Toirconde hebben wij Schepenen voorsz. desen tot bede van den comparant geteekent ende voor ons laten besegelen bij den E[erzamen] Cornelis Adryaense, Schout van Outdorp en Oterleecq alsoo wij nu ter tijt zelfs geen segelen gebruycken. Actum tot Outdorp den xxj [21] September Anno xvi^{c} vijf en Sestich. [1665]

Dit merck gestelt bij ARYAEN X CORNELISZ BILLE.

CLAES REYERSSE TUYNMAN.

In kennisse van mij Secretaris
P. VAN DER MOLEN,
Notarius Publicus.

Het huis was derhalve op naam van Juffr. Elisabeth van Benschop geboekt geworden; de pastoor was de bewoner. De bedoeling licht voor de hand: de roomsche kerk te Oudorp tot eigenaresse te maken. Maar denk u eens een Katholieke statie met het recht van te bezitten in den bloeitijd van het plakkaten-regiem. Omdat pastoor noch bestuur qq. wettelijk kon optreden, moesten wel koop in of vóór 1650, verkoop in 1665 fiktief wezen. Mr Maerten Groen zal zijn dienst als tusschenpersoon hebben willen leenen.

Pastoor van Benschop bleef het huis bewonen en begeerde dat het perceel aan de kerk zou blijven en tot pastoorshuis gebruikt worden. Aldus is geschied gedurende een tijdsverloop van twee eeuwen.

(Slot volgt).

J. L. A. NABBEVELD, *Past.*

DE VOORMALIGE AMSTERDAMSCHE VROUWEN-KLOOSTERS.

(Vervolg van Deel XXII, blz. 261).

7. Het Klooster van S. Maria Magdalena in Bethaniën

stond in hoegenaamd geen betrekking tot het S. Maria-Magdalenaklooster in de Nes, dat wij op blz. 245 beschreven hebben. Het was gelegen volgens den tegenwoordigen plattegrond tusschen den Kloveniers- en den Achterburgwal; begrensd ten noorden door de Bethaniestraat en ten zuiden door de Barndesteeg.

Mr N. de Roever [1]) heeft ons zijn *Bethanieklooster en zijne overblijfselen* zóó nauwkeurig beschreven, dat wij ons hier slechts behoeven te bepalen tot mededeelingen, welke in zijne studie niet voorkomen.

Het klooster is gesticht in de tweede helft der XVe eeuw. De kloosterlingen waren „bekeerde zusters", die „door de genade des H. Geestes bekeerd, na hare leden „door onreine lusten bezoedeld te hebben, haar leven met „deugdelijke bedrijven poogden te beteren [2]). De gissing „ligt voor de hand, dat soortgelijke conventen niet door „de eerste bewoonsters zelve in het aanzijn geroepen wer-„den, maar door de christelijke barmhartigheid van in-„vloedrijke individuën, die, anders dan de meeste hunner „tijdgenooten, de verloren dochteren der zinnelijkheid niet

1) Uit onze oude Amstelstad. Deel III, blz. 56.

2) Gunstbrief van Paus Eugenius V. Kerkgesch. Moll. Dl. II, blz. 96.

„met smaad overladen, maar behouden wenschten te „zien" [1]). Aldus Professor W. Moll.

Dat de conventualen werkelijk bekeerde zondaressen waren blijkt nog uit een brief van Rosenbosch, protonotarius van den Paus anno 1474, waarin de zusters van S. Maria Magdalena „gheheten [werden] bekeerde sonda-„ressen of susteren van den bekeerden leve" [2]). Zij waren reguliere kanunnikessen, en kozen tot patrones de H. Maria Magdalena. Op het kloosterzegel komt haar patroonheilige voor, houdende in de hand de vaas met kostbaren balsem. Met deze voorstelling beeldden zij de boetvaardige Magdalena in Bethaniën uit, toen zij berouwvol 's Heeren voeten met hare tranen besproeide en met balsem overgoot. Zij noemden zich daarom conventualen van Sinte Maria Magdalena in Bethaniën. Of nu alle nonnen „bekeerde sondaressen" waren, weten noch gelooven wij. Met professor Moll zijn wij echter van meening, dat de stichtsters zeker steeds van reinen wandel geweest zijn, die zich tot taak stelden onreinen in het geestelijk leven te leiden.

Ook van dit klooster is het juiste jaar der stichting nergens te vinden. Het eerste ons bekende stuk is van 3 Mei 1462, toen het Kapittel van S. Marie te 's Gravenhage vergunning gaf tot het bouwen van een eigen kerk en het kiezen van een biechtvader.

M[r] N. de Roever zegt op gezag van Jan Wagenaar, dat het klooster in aanzien en rijkdom toenam, dank zij den steun van voorname lieden, onder welke in de eerste plaats genoemd mag worden Dirck Boelens, burgemeester in 1447, wiens dochter Catharijn als conventuaal voor-

---

1) t. a. p. Dl. II, blz. 96.
2) v. Heussen en v. Rijn. Haarl. Bisd. blz. 62.

komt. Wagenaar [1]) voegt er zelfs nog bij dat Meester Claes, broeder van Catharijn, in genoemd klooster priester was.

Volgens het hoogst belangrijk archief-Heereman, — mij welwillend door Baron Clemens Heereman van Zuydwijk ter inzage gegeven — moeten bovenstaande beweringen ongetwijfeld op eene vergissing berusten. Het is mogelijk dat Dirck Dircksz. Boelens het klooster gesteund heeft, ofschoon van hem en zijne vrouw Margriete [2]) slechts bekend is, dat zij het klooster der Kartuizers en dat van S. Lucia rijkelijk begiftigd hebben, en dat hij in het eerstgenoemde- en zij in het tweede genoemde klooster begraven liggen.

Eene dochter Catharijn heeft niet bestaan. Dit wordt bevestigd door het archief-Heereman en door een latijnsche XVI-eeuwsche notitie [3]), waarin gesproken wordt van drie dochters: Margaretha, Duifje en Agnes. Een *Meester Claes, broeder van Catharijn, overleden* 1511, is ook in geen enkele, mij bekende, genealogie te vinden. Mij is wel bekend Meester Claes, zoon van Boel Boelens en Lysbeth Allardsdr., die slechts eene zuster had, genaamd Margriet, gehuwd met Hillebrant Jan Claesz. den Otter.

Ik hoop binnenkort in staat te zijn een stuk genealogie-Boelens uit te geven. Het zal echter slechts dat gedeelte omvatten, hetwelk mij uit testamenten en diergelijke akten blijkt juist te zijn.

---

1) Deel I, blz. 24.

2) In het op vele plaatsen zoo onnauwkeurige *Patriciaat van Amsterdam vertegenwoordigd door het Geslacht Boelens*, wordt zij genoemd Geertruyd Groen van Bloemen, terwijl ook het *Aanhangsel*, zijnde een XVII eeuwsche corte aanteyckeninghe, spreekt van Geertruyt. Een XVI-eeuwsche latijnsche notitie in het archief Boelens (Heereman) noemt haar evenwel Margriete.

3) Archief-Heereman.

Behalve de in het hierna volgend *Rode Register* voorkomende namen der conventualen, zijn mij nog bekend:

1497—1533.	Haesje Andriesdr. Boelens, Zuster en procuratrice.
1514.	Lysbeth Franssendr., Zuster.
	Lysbeth Andriesdr., Zuster.
	Christyn Wybrantsdr., Zuster.
	Marie Jacobsdr., „Sieck Maerte."
1551.	Margriete van Emmerzeel, Mater.
	Lysbeth Heymansdr., Procuratrice.
	Aeff Hermansdr., Zuster.

Over eerstgenoemde zuster vindt men hierachter in de Bijlagen twee minuten [1]), welke zeker belangrijk genoemd mogen worden. Haesje was de dochter van den bekenden „Ridder" Andries Boelens, wiens kinderen Allard en Lysbeth de hervorming waren toegedaan. Op zevenjarigen leeftijd was Haasje het klooster ingetreden en in 1497, toen zij slechts veertien jaar oud was, werd zij geprofest.

De jeugdige jaren waarop Haasje het klooster ingetreden en aldaar geprofest is, bevestigen de juistheid van hetgeen Prof. W. Moll [2]) ons mededeelt over haar, die „door hare ouders en bloedverwanten reeds in hare prille „jeugd Gode en het kloosterleven waren toegewijd", en die hij *oblaten*, d. i. geofferden, noemt. „Die toewijding „geschiedde somtijds reeds op het zevende jaar der kin„deren, later doorgaans op het tiende en twaalfde, maar „altijd met veel ceremoniëel en feestelijkheid, waarbij „zekere inkleeding plaats had. Zoodra eene oblaat inge„kleed was, trad zij in het genot eener scholier-praebende; „zij leerde lezen en schrijven, vrouwelijke handwerken „enz., totdat zij voor het noviciaat rijp werd geacht."

1) Archief-Boelens in Archief-Heereman.

2) Kerkgesch. v. Nederl. Deel II, stuk 2, blz. 51.

Welke redenen bij „Ridder" Andries hebben voorgezeten om Haza reeds op zevenjarigen leeftijd naar het klooster te zenden, zijn mij onbekend. Wij mogen aan geen nevenbedoelingen denken en schrijven zijne handeling toe aan eene te groote vaderlijke zorg voor het zieleheil van zijn kind. In het klooster toch was zij van de wereld afgezonderd en zij kon, zonder zich nu juist voor het kloosterleven voor te bereiden, daar, even als thans op de pensionaten, beter dan elders leeren „lezen, schrijven en vrouwelijke handwerken". Dat zij later „rijp werd geacht" voor het noviciaat bewijst hare professie. Het gevaarlijke evenwel, dat lag in de handeling van den zorgzamen vader, zien wij duidelijk in de vreemde houding van Haasje op lateren leeftijd.

Drie en veertig jaar na haar intreden in het klooster en zes en dertig jaar na hare professie, verzocht zij, den 30 April 1533, aan Willem van Enckevoirt, Bisschop van Utrecht, om het klooster te mogen verlaten „voor haar gemoedsrust", belovende haar kleed te blijven dragen en de kloosterregels te volgen. Dit verzoek werd haar door den Bisschop van Utrecht toegestaan voor den tijd van twee jaar. Acht jaar later (circa 1541) wendde zij zich opnieuw aan hare kerkelijke overheid en wel aan den Paus. Zij vroeg buiten het klooster te mogen leven zonder vergunning van hare klooster-overheid of van iemand anders; belovende haar reinheid te bewaren (zij was toen 58 jaar) en haar kloosterkleed te blijven dragen.

De geschiedenis verhaalt ons niet of haar verzoek is ingewilligd. Zonder aan Haasje iets ten laste te willen leggen, moeten wij toch even aanstippen dat tegelijkertijd met de 58-jarige Haasje, ook haar zuster Maria, die conventuaal was in het S. Luciaklooster, verzocht het klooster te mogen verlaten, zooals wij dat breedvoerig onder *S. Lucia-klooster* nader zullen mededeelen.

Uit de requesten van Haasje, de reguliere kanunnikesse, en van Maria, die den Derden Regel volgde, zien wij duidelijk het groote verschil van kloosterbelofte. Haasje wendde zich ten laatste tot het hoogste kerkelijk gezag, den Paus, Maria tot het hoogste wereldlijke gezag, den Keizer Karel den V^en^.

Mijn vriend A. J. Flament, Rijksarchivaris te Maastricht, was zoo vriendelijk voor mij de latijnsche minuten te copieëren en daarvan twee breedvoerige regesten of analysen der beide documenten te maken, waarvoor ik hem zeer dankbaar ben.

Wij laten hieronder de analyse volgen van minuut A.

1533, 30 April. Willem (van Enckevoirt) Kardinaal-priester van den titel der H.H. Joannes en Paulus, Bisschop van Derthuze (in Spanje) en Utrecht schrijft aan Haza Andriesdochter, geprofeste zuster in het klooster van Maria Magdalena in Bethania te Amsterdam, dat hem uit haar naam een verzoekschrift overhandigd was, inhoudende hoe zij, voor vele jaren, in voornoemd klooster geprofest was, daar ook procuratrix was geweest en de regels loffelijk had nageleefd en ook voor het vervolg van plan was na te leven. Dat zij, bijna vijftig jaar oud zijnde en verlangende eenigen tijd voor haar gemoedsrust buiten het klooster in een woning harer ouders of bloedverwante [1]) of op eene andere eerzame plaats met hare bloedverwanten en vrienden [2]) op religieuse wijze te leven, den Bisschop verzoekt haar daarin te voorzien.

Dat hij haar, die reeds eenigen tijd met haar bloed-

1) Er staat *parentum aut consanguineorum*, wat ook beide hetzelfde begrip kan uitdrukken: bloedverwanten door parentes, evenals het fransche parents ook bloedverwanten kan beteekenen. (De vertaler). Hare ouders waren evenwel dood.

2) Vrienden kan ook op zijn oud-hollandsch bloedvrienden of verwanten beteekenen. (De vertaler).

verwanten en vrienden had verkeerd en de vergunning daartoe van de moeder en den vader des kloosters had verzocht, maar niet verkregen, toestond, wegens noodzakelijk dienstbetoon aan haar vrienden buiten het klooster, naar het huis harer ouders of andere bloedverwanten en vrienden of naar een andere eerzame plaats zich te begeven met haar zaken en goederen aan het klooster voor haar persoon en onderhoud afgestaan, en daar binnen de stad Amsterdam, onder de gehoorzaamheid en correctien van den Bisschop, als haar kerkelijk hoofd, of van 's Bisschops vicaris en den Bisschop van Utrecht, die er later mocht zijn en zijn vicaris, vrij en geoorloofd [1]) te blijven; ondertusschen haar kleed en regel altijd bewarend, eerzaam verkeerend en levend, zonder gewetensangst of het beloopen van kerkelijke censuur, en dit voor twee jaren te rekenen van den datum van 's Bisschops schrijven.

Get. Jo. Beyer.

Voor eensluidend afschrift geteekend door Franciscus Nicolaasz. van Delff, Secretaris van Amsterdam en openbaar Notaris door het Hof van Holland geadmitteerd.

Analyse van Minuut B.

(Circa 1541.) Haasje Andriesdr. geprofeste zuster in het klooster van Maria Magdalena in Bethania te Amterdam geeft aan den Paus in eene petitie te kennen, hoe zij op haar zevende jaar in voornoemd klooster was ingetreden, en op ongeveer veertienjarigen leeftijd was geprofest, den regel loffelijk had onderhouden, eenige jaren procuratrice was geweest en dat zij, bij het klimmen harer jaren, haar ambt wenschend neer te leggen en be-

1) Licita, bijna niet juist te vertalen, een kerkelijke term liciet; vergelijk het fransche woord *licite*. (De vertaler).

vrijd te worden van die bemoeiingen en lasten, en eenigen tijd in rust te leven, van Bisschop Willem (van Enckevoirt, titel als onder A), zaliger gedachtenis, en later van Georgius van Egmond, toen Bisschop, had verkregen eenigen tijd voor haar gemoedsrust te mogen leven buiten het klooster in een woning harer ouders of bloedverwanten, of op een andere eerzame plaats met hare bloedverwanten en vrienden. Dat, daar zij meer en meer de lasten des ouderdoms gevoelde en het haar bezwaarlijk werd weer naar haar klooster te gaan en er de regels, als vroeger te onderhouden en daar de tijd van buiten haar klooster te leven, voor haar gemoedsrust door den Bisschop van Utrecht, die toen ter tijd (dat is circa 1541) leefde, verkregen, binnen kort zou eindigen, het haar was voorgekomen nergens anders dan tot den Paus zich te wenden. Zij verzoekt den Paus derhalve barmhartiglijk en uit eigen beweging en zekere wetenschap te verleenen dat zij van nu af voor geheel haar leven vrij buiten het klooster mocht wonen in het huis (als boven) en dat zij vrij bij testament over haar goederen mocht beschikken, mits blijvende in den maagdelijken staat en haar kloosterkleed dragend, eerzaam verkeerend en levend met haar vrienden of op een andere eerzame plaats „zonder vergunning van den vader of de moeder haars kloosters, „laat staan verworven, zelfs niet eens gevraagd te hebben, of van iemand anders", en dat zij, zonder gewetensangst of het beloopen van eenige kerkelijke censuur of eenig ander beletsel, aldus mocht leven, met andere clausulen in zulk een geval van wege de zaak noodig geweest, en dat de Paus daarvoor een brief zou doen samenstellen met Apostolisch indult [1]).

---

1) Zijn geijkte formulen in dergelijke petitiën, die men ook in pauselijke antwoorden op dergelijke verzoeken terugvindt. (De vertaler).

De namen der zusters, die door mij hiervoor genoemd zijn als conventualen in 1514, zijn door mij getrokken uit het hollandsch Mirakelboekje *Hier beghint die vindinghe* [1]). Het verhaal daarin luidt als volgt:

In den naeme ons Heeren, Amen. Kondelick en kenlick zij allen Christen menschen bij desen openbaer Instrumente, getogen ende gemaect ut een Instrument in latijn daer af wesende dit breeder ende perfecter verklarende, hoe ic suster Lijsbet Franssendochter, ben bij der gratien Gods sieck geworden, des Sondaeghs voor Vastelavont: Ende doe ginc ic int sieckhuys, ende ic hadde so groote swindelinghe in mijn hoofd, dat ick niet overeynde wesen en mochte, ick en woude al vallen. Ende des Donderdaeghs voor onser Vrouwendach in de Vasten so kreegh ic so groote benautheyt om mijn herte, dat ic waende doodt te blijven ende dan spranc mijn herte so vreeslick, dat al mijn lichaem schudde, ende dat bedde beefde daer ic op lach, ende dan sat daer stadelic een suster voor mijn bedde, geheten Lijsbeth Andriesdochter, ende die hielt mijn handen ende leden, ende bij wijlen mocht ick niet spreken, ende bij wijlen had ic so groten dorst dat ick 't niet lijden en mochte, ende daer en mocht gheen drincken over mijn herten, ende dan moest men mij met een veer laven, ende het duerde tot Meije toe, ende die pijnlickheyt sloeg mij ooc in de beenen, so dat ic gae(n) noch staen en mocht, maer ick most op mijn knien kruypen op een schraegh. Ende dese verkreupeltheyt heb ic gehadt van onser Vrouwen in de vasten, ende te Meije liet mij dat hert springhen, ende doe worden mijn beenen al so doof dat ic daer geen gevoelen in en badde. Ende onse sieckmaerte, ghenoempt Maria Jacobsdochter, die plach mijn beenen te stooven ende te wrijven (met medicijnen daer toe dienende) datter 't vel afginck, ende ic en gevoeldes niet, dan ter tijt dat ick beloofde ende gaen soude versoecken dat waerdighe heylige Sacrament in der heyliger Stede, ende geen ander Meesters en mochten mij van dese sieckte helpen noch cureren. Als ick dan gaen soude om te versoecken dat waerdige heylighe Sacrament doe viel ick op mijn knien, ende soo kroop ick op een schraghe tot die schuyte toe, doe hief mij onse suster Christijn Wijbrandts-

---

1) Dit boekje, eigendom van het *H. Cecilia College*, is in bruikleen afgestaan aan den *Amstelkring*.

dochter in die schuyt en voerde mij aen der heyligher Stede, ende droegh mij ut die schuyt op dat kerck-hof, en doe kroop ick voort met mijn schraegh in die heylighe stede, toe dat waerdige heylighe Sacrament, ende doe viel ic op mijn knien met onse sustėr Cristijn voorseydt ende doe stond ick op, ende reedt met die schraghe om dat waerdighe heylighe sacrament, ende daer was ick over doende een volle halve ure: Ende doe liet ic die schraghe staen ende ick nam onse suster voorseydt bij den arm, ende die leyde mij anderwerf om dat tabernakel, ende tot elcken reyse vielen wij op onse knien. Ende doe gaf mij God die gratie dat ic de derde reyse met een bernende licht alleen ginc om dat Tabernakel: Ende voort ben ic op mijn voeten gesont te huys gegaen by der gratien Godts (en hier neem ic God tot een getuych) ende dat waerdige heylige Sacrament dat my geholpen heeft (dattet aldus geschiet is) ende al onse convent van Maria Magdalena in Bethanien is hier oock ghetuych of (die myn sieckheyt bekent hebben) ende nu van myn ghesontheyt verblijden, danc heb God. Dit is gheschiedt int jaer ons Heeren MCCCC ende XIIII. opten VIII. dach van Junio.

Het jaartal 1414 is bepaald een drukfout, en moet meer dan waarschijnlijk 1514 zijn. *Lelong* in zijn *Beschrijvinge der Reformatie*, wijdt enkele bladzijden aan het hollandsche Mirakelboekje en wijst, zeer terecht, op de groote onnauwkeurigheden in de jaartallen der wonderen, welke door het aanbiddelijk Sacrament geschied zijn. Van de drie uitgaven van genoemd boekje, welke hij onder de oogen heeft gehad, zeggen twee dat het wonder geschied is 1514, de derde zegt 1414. Het boekje dat de Amstelkring in bruikleen heeft spreekt van 1414. Men ziet dus duidelijk welk groot verschil in jaartal bestaat. *Mgr. Pluym* [1]) schrijft terecht: „Wij houden het „even als die Schrijver (Lelong) voor het waarschijnlijkst „dat 1514 het eigenlijke jaartal is, omdat het wonder ver„haald wordt *na* andere van 1413 [2]), 1475, 1478, 1479".

1) Het H. Sacrament van Mirakel, blz. 78, noot 66.
2) Een drukfout, moet zijn 1448.

Deze reden is volgens mijn bescheiden meening niet geheel juist, want na het wonderverhaal van 1514 volgt weder 1508. Wij veroorloven ons op te merken, dat Mgr. Pluym en Lelong de onjuistheid van het jaartal duidelijker bewezen zouden hebben, indien zij vermeld hadden dat in 1414 het klooster van Bethaniën nog niet bestond. Ook Mgr. Klönne in zijn *Het Mirakel van Amsterdam* [1]) noemt het foutieve jaartal 1414 en verdoopt den naam van de zuster in Lysbeth Jansen.

In het stedelijk archief alhier berusten de volgende stukken over het Bethaniënklooster:

1472. Meyster Jan Melysz. heeft geordineerd te bekeerde Susteren een officium van v Missen ter weke en heeft dairto(e) ghegeven dat voirn. convent ccc rynsgulde reets (gangbaar) gelt, en waert dat dit officium en missen niet bewaird en worde so als Meyster Jan Melijsz. voirs. dat begheert, soe zal die prior van die Carthus, die prior van die Reguleers, die Pater van Sinte Pouwels dese voirs. ccc gulde antaste(n) en ghebruken se tot hair convents profyt; hier van syn brieve overghegeven en legghe in een doose. Dese missen sijn nu gecoomen tot drie ter weke, maer wy Priors hebben doer die vingher gesien dat wy dese gelden niet in cryghen, want het den Bisschop gedocht heeft te luttel te wesen tot vyff missen. Anno Domini MCCCC LXXII.

29 Jan. 1506. Copie van het antwoord door Hendrik, Bisschop van Utrecht, aan de moeder en zusters van het convent gezonden op haar verzoek om rechtvaardige, eerwaardige, deugdzame en vroede mannen als „invisitators" van genoemd convent.

---

1) Bij C. L. van Langenhuysen, 1895, blz. 12.

22 Mei 1551. Overeénkomst tusschen Margriete van Emmerzeel en Lysbeth Heymansdr. procuratrice ter eenre en Aeff Hermansdr. geprofesside conventuale in genoemd convent ter andere zijde, omtrent de goederen die laatstgenoemde bezat of nog te wachten is.

4 Juni 1551. Verklaring van Allert Boel Andriesz. en Gerrit Willekes, als voogden van de conventualen, en Willem Henricxsz., betreffende den verkoop van zeker erf aan de zuidzijde van genoemd convent gelegen, strekkende van het water tot aan de stadsvesten. Benevens de approbatie van Georgius, Biss. van Utrecht, daarop verleend 6 Juni 1551.

18 Decb. 1551. Losrentebrief groot 39 gulden op een erf met getimmerte er op, gelegen in de Bethaniecoestraet ten behoeve van het Bethaniën convent.

23 Mei 1552. Quitantie van Robert de Boulogne [1]), „conseiller et receveur général des finances de l'empereur" over 512 livres van 40 gr. vl. 't livre; betaald door het convent voor den koop eener erfrente.

13 October 1566. Staat of inventaris van het convent.

Het *Rode Register* luidt luidt als volgt:

Staet van den Incommen van goederen der Conventualen binnen Amsterdam – toecommende, soo van Landen ende Renten binnen ende buyten der stadt Amsterdam mette belastingen van denselven conventen, mitsgaders tgetal van den conventualen by namen ende toenamen, ende ouderdom, respective.

Eerst den Staet van de Bethanien-convent binnen der voorsz. stede, van haren incommen.

Landen.

Dertich morgen landts min anderhalff hont gelegen tot Duiven-

---

1) Keizer Karel V, leende geld van het klooster, dat hij niet terug betaalde, en waarvoor hij in ruil gaf rentebrieven op zijn domein in Kennemerland.

drecht, gelt jaerlycx in huyer . . . . xxii guld.

1ª Zª L st.

Outeygen.

Opte stadt van Amsterdam eene gouden vlaemschen Philippus nobel verschijnende in Augusto, daer jaerlycx voor betaelt wordt drie guld. twaelff stuivers acht pen(ningen), ergo III guld., XII st. VIII pen.

Op IJsbrant Burchmansz. huys staende opte Voorburchwal aende .... zijde, verschijnende May, drie guld. twaelff st. acht pen(ningen) ergo hier . . . . III guld. XII st. VIII pen.

Op Jan Brouwers huys staende opte Voorburchwal aende .... zijde, verschijnende May drie guld. twaelff st. agt pen(ningen) ergo hier . . . . III g. XII st. VIII pen.

Noch negen gulden vyfthien stuyvers opten huyse van Gerrit Brouwer, staende over Sint Jacobsstraet, bezyden den Engel opten Nywendyck, verschijnende te May.

Ergo hier IX guld. V st.

Noch vyff guld. sesthien stuvers opten huyse van de Weduwe van Symon Willemsz., staende opte Burchwal by Sinte Lucien convent, verschijnende te May . . . . . V guld. XVI st.

2ª Zª van den jaerlycxe outeygen XXVI guld. VIII st. VIII pen.

Losrenten.

Item tweendertich guldens 't siaers, houdende opte Vroonlanden by Alckmaer, verschijnende in Junio, ergo hier XXXII gulden.

Item twaelff guld. tsiaers die betaelt worden by Seeger Willems ende den ander als borgen voor die principalen, daervan 't hypoteeque bij executie deser stede vercoft is, verschijnende Michaelis. Ergo hier . . . . XII guld.

Opte stadt van Amsterdam thien guld. tsiaers, verschijnende in Junio . . . . X guld.

Opt huys daer 't Swaengen uythangt, staende opte ....burchwal, twee guld. siaers verschijnende te May . . . II guld.

3ª Zª Bedragende voorsz. Losrenten tsiaers LVI guld.

Custingen.

Opten huyse toecommende den kinderen van Gerrit Meeusz. ende Sybrant Teylingen, staende in de Koestraet, een en vijftich guld. tsiaers verschijnende te May . . . . . . LI guld.

Op twee huysen, staende in de Koestraet, toecommenden den erfgenamen van Garbrant Claesz., scheepstimmerman, negen guldens tsiaers verschijnende te May . . . . . . ix guld.

Op een huys, staende in de Koestraet, toecommende de erffgenamen van Heynrick Thomasz., negenthien guld. tsiaers verschijnende te May . . . . xix guld.

Opte huysen gecommen van Cornelis Remmus, staende in de Koestraet, negenthien gulden tsiaers verschijnende te May xix guld.

Op twee huysen van Egbert Jacobsz., staende in de Koestraet, negenthien guld. tsiaers verschijnende te May . . xix guld.

Op sekere huys, staende in de Bethanien-kerckstraet, zess guld. vijfthien stuvers tsiaers verschijnende in Augusto. vi guld. xv st.

Op twee huysen, staende in de Bethanien-kerckstraet, toegecommen hebbende Jan de Monick, bij executie deser stede vercofft, thien guld. vijff stuvers tsiaers, daervan 't capitaele gelt op May ontfangen sal worden, Ergo hier voor alsnog de voors. rente van . . . . x guld. v st.

Op een huys, staende in de Ramen, gecommen van Pieter Pietersz. vier gulden thien stuvers tsiaers, verschijnende in Augusto iiii guld. x st.

Op een huys, staende in de Ramen, twee guld. thien stuvers, verschijnende op Sinte Catrynen . . . . . ii guld. x st.

4ª Zª bedragende voorsz. custingen jaerlycx cxl guld.

Bedragen alle de voorsz. Incommen van de voorsz. convente, des jaers ii^c xlv gl. viii st. viii p.

Staet van de belastinge van voorsz. Convente.

Tvoorsz. convent is belast ende moet jaerlycx betalen den convente van de Pouwelsbroeders binnen Amsterdam seven guld. vijff stuvers, verschijnende te May . . . . vii guld. v st.

De memoriem(eeste)rs van de ....kercke hebben opt voorsz. convent jaerlycx negen guld. verschijnende te May. . ix guld.

T'voorsz. convent es jaerlycx schuldich den convente van Heyloe sess guld. seven st. acht penn. verschijnende te May. vi gul. vii st. viii pen.

T'voorsz. convent es jaerlycx schuldich Joost Buyck een guld. seventhien st. acht pen. verschijnende te May. i gul. xvii st. viii pen.

D'erffgenamen van de suster van Thyman de Seepsieder hebben jaerlycx opt voorsz. convent een gulden negen st. verschijnende te May . . . . I guld. IX st.

D'erffgenamen van Ott Posthouwers compt van den voorsz. convente tsiaers zess en dertich guld. verschijnende te Bamisse. XXXVI gul.

Bedragen de voorsz. lasten die tvoorsz. convente moet uytkeeren tsiaers . . . . LXVI gul. XIX st.

De voorsz. belastingen getrocken van de incommen van de voorsz. convente blijft tsiaers tgeene tvoorsz. convent heeft innecommen. CLXXVIII gl. IX st. VIII p.

T'voorsz. convent es noch (s)chuldich van jaeren renten van zes en dertich guld. den erffgenamen van Ott Posthouwers, die op vyff jaeren bij egale portien betaelt moet worden, volgende t'accord daervan gemaeckt, compt hier als capitale CLXXX gul.

NAMEN VAN DE CONVENTUALEN.

Eerst Ael Jan Canters, mater van denselven convent	out	LVI	jaeren.
Aeltgen Gerrits	"	LXXIII	"
Griet Jans	"	LX	"
Lysbeth Pieters	"	LXII	"
Anna Passers	"	LX	"
Grietje Meynerts	"	XXXVIII	"
Jannetgen Barents	"	XL	"
Lysbeth Herperts	"	XLIIII	"
Geerte Gerrits	"	XXXIIII	"

BIJLAGEN.

A.

1533, 30 April. Willem (van Enckevoirt), Bisschop van Utrecht etc. geeft aan Haza Andriesdochter, professide zuster in het klooster van de H. Maria Magdalena in Bethanië te Amsterdam, van de orde des H. Augustinus, vergunning om twee jaren buiten het klooster bij haar bloedverwanten te mogen verblijven, voor haar gemoedsrust, mits blijvend te Amsterdam en bewarend kleed en regel.

Wilhelmus miseratione divina titulo sanctorum Johannis et Pauli sacrosancte Romane Ecclesie presbyter cardinalis Derthusensis Episcopus Traiectensis dilecto nobis in Christo Haze filie Andree sorori professe in conventu Marie Magdalene in Bethania opidi Aemsterdammensis nostre Traiectensis diocesis Salutem in Domino. Ex parte tua nobis oblata peticio continebat quod tu jam pluribus retroactis annis in dicto conventu professa inibi etiam procuratricis officium gessisti ac illius conventus instituta laubabiliter observando vixeris ac deinceps etiam servare proponas. Quia tamen jam quinquagenaria fere etatis tue effecta cupias aliquo tempore pro tui animi gurete extra dictum conventum in domibus parentum aut consanguineorum tuorum aut in aliquo alio honesto loco cum tuis consanguineis et amicis, religione tamen vivendo, commorari, supplicari nobis fecisti humiliter tibi super hoc a nobis misericorditer provideri, Nos igitur certis ex causis nobis expositis et ad hoc animum nostrum moventibus tibique jam aliquo tempore honeste cum dictis tuis consanguineis et amicis conversata existis, ut matris et patris dicti tui conventus licentia parte vel alium seu alios petita licet non obtenta, pro necessariis senitiis dictorum tuorum amicorum extra conventum predictum, ad domum parentum seu aliorum consanguineorum et amicorum tuorum seu alium honestum locum cum rebus et bonis tibi in

dicto conventu ad tuam personam et pro tua alimentacione donatis et assignatis te transferre et ibidem infra tamen quidem Amsterdammense ac sub obedientia et correctione nostra tamquam ordinarii loci seu vicarii nostri ac Episcopi pro tempore Traiectensis et vicarii eiusdem, habitu et regula tuis semper interim servatis ac religiose et honeste conversando et vivendo, absque conscientie tue scrupulo aut ecclesiastice censure incursu usque ad biennium a data presentium proxime futurum computando, permanere et morari libere et licito possis et valeas, auctoritate nostra ordinaria, tenore presentium ex speciali dono gracie misericorditer in Dei nomine indulgemus ac concedimus per presentes. Datum sub sigillo quo in hiis utimur anno Domini millesimo quingentesimo tricesimo tercio die ultima mensis Aprilis.

Sic subscriptum: Jo Beijer, subscripsit.

Collata est presens copia et concordat cum suo originali teste me Francisco filio Nicolai de Delff secretario Amstelredammensi ac notario publico per curiam Hollandie admisso.

Ita est Franciscus Delff, notarius subscripsit.

Gewaarmerkte copie op papier. Watermerk een schild waarin figuur als een St. Andrieskruis, uit welks middelpunt zich een figuur als een cijfer 4 verheft en (heraldisch) rechts in den bovenhoek een W; op het schild een vierbladige bloem, de bladen in + vorm; onder het schild een moeilijk te beschrijven krulvormig ornament.

B.

Ongedateerd, doch circa 1541 [1]). De vorige verzoekt Z. H. den Paus niet meer in haar klooster terug behoeven te keeren, mits bewarend haren maagdelijken staat en geestelijk kleed.

Ad Sanctissimum.

Exponit humiliter Vestrae Sanctitati [2]) Haza filia Andree soror professa in monasterio sancte Marie Magdalene ordinis sancti Augustini in Bethania opidi Aemstelredammensis Traiectensis diocesis, quod cum esset septem annorum etatis sue intravit dictum conventum ibique cum ageret annum decimum quartum aut circiter, professionem fecit atque inibi multis retroactis annis conventus supradicti instituta laudabiliter observanda vixit insuperque ibidem procuratricis officio aliquot annis functa est et cum ingravescente etate sua cuperet defungi supradicto officio procuratricis liberarique illis negociis et molestiis et in quiete aliquandiu vivere, obtinuit primo a felicis memorie Reverendo in Christo patre et domino Wilhelmo titulo sanctorum Johannis et Pauli sacrosancte Romane ecclesie presbytero cardinale Derthusiensi tunc Episcopo Traiectensi et postea a Reverendo in Christo patre Domino Georgio ab Egmonda etc. nunc Episcopo Traiectensi, quod posset aliquo tempore pro animi sui quiete extra dictum conventum in domibus parentum aut consanguineorum suorum aut in aliquo alio honesto loco [3]) petita licet non obtenta licentia a patre et matre supradicti conventus religiose tamen vivendo habitare cum rebus et bonis sibi in sepedicto conventu: ad suam personam et pro sua alimentatione donatis et assignatis cum aliis clausulis

---

1) In 1583, blijkens het vorige stuk was de postulatrix bijna 50 jaar oud en nu is zij 58 jaar.

2) Overgeschreven een S over eene B, afkorting van Beatitudo.

3) Hierachter is het woord „religioso" doorgehaald.

ibidem adiectis. Et cum senex magis atque magis ingravescat etas jamque brevi attinget quinquagesimum octavum annum ipsique grave et molestum esset sese iterum transferre ad prenominatum conventum ibique instituta observare ut quondam fecit tempusque extra predictum monasterium habitandi pro animi sui quiete a supradicto moderno Episcopo Traiectensi obtentum in brevi expirabit, non visum est ipsi alio recurrere quam ad vestrum beatitudinem humillime supplicans sibi super hoc ab eadem vestra beatitudine misericorditer provideri ex proprio motu et certa scientia eiusdem vestre sanctitatis quod abhinc per totam vitam suam possit libere extra supradictum conventum habitare in domo parentum aut consanguineorum aut in aliquo alio honesto loco cum rebus et bonis sibi in dicto conventu ad suam personam et pro sua alimentatione donatis et a superioribus assignatis de partibus suis et quod testamento possit libere de suis bonis disponere ut illi visum est facere, salvo tantummodo quod manebit in statu virginali et quod geret solum habitum religiosum predicti conventus et quod honeste conversabitur et vivet cum amicis suis aut in aliquo cilio honesto loco absque tamen licentia nedum obtenta ad nec etiam petita a patre aut matre predicti conventus aut aliquo alio, sine consciencie sue scrupulo sive ecclesiastice cuiusvis censure incursu aut quovis alio impedimento cum aliis clausulis in tali negocio a causa necessariis et consuetis desuper facere confici litteras aut bullum etc. De indulto apostolico.

In dorso staat: menuyt van de request te Romen overgegeven.

Daarnaast, als men het stuk omkeert, de woorden: Michiel Geesselz. van Vilvoorden (?) doorgehaald.

Ongewaarmerkte en ongeteekende minuut op papier; watermerk als in het vorige stuk.

(Wordt vervolgd). BERNARD J. M. DE BONT.

DE ST. HIPPOLYTUS-KERK TE DELFT.

Het is te betreuren, dat betreffende het kerkelijk leven te Delft in de middeneeuwen, zoo weinig is bewaard gebleven en wellicht ten gevolge daarvan, het katholieke Delft in dit tijdschrift maar spaarzaam is besproken. En dit te meer omdat deze stad, al moge zij thans niet meer gerekend worden onder de eerste steden van ons land, voorheen als een voorname stad bekend stond en „het derde juweel in den ring der Staten van Holland en Westfriesland" genoemd werd en althans in het kerkelijk leven ongetwijfeld zeker heeft uitgemunt. Toch was dit weinige wat betrekkelijk het kerkelijk leven te Delft bewaard is gebleven zoo belangrijk dat, waar in verschillende tijdschriften mededeelingen worden gedaan uit het kerkelijk leven van het katholieke voorgeslacht, toestanden besproken, gebruiken afgeleid, de naam van Delft niet zelden genoemd wordt. Ja zelfs eigenaardige gebruiken van daar bekend geworden, zullen tot de ontdekking leiden van wetenswaardige bijzonderheden, die belangrijk zijn voor de kennis van kerkelijke toestanden in het algemeen.

Om van nog bestaande monumenten te spreken, reeds de twee reuzentorens van de voormalige St. Hippolytus en St. Ursula-kerken, zelfs zichtbaar in Rijnland en bewonderenswaardig door majestueusen en sierlijken bouwtrant („welckers ghelycken in de Vereenigde Nederlanden bij malkander in éène stadt niet te vinden zijn", schrijft

van Bleyswijck)[1]) wijzen terug op een tijd toen de Delvenaren al zeer krachtig hun kerkelijk leven hebben geuit. Twee zulke kerkgebouwen in een stad als Delft, waarvan elk op zich als hoofdkerk van een groote stad een waardige plaats zou ingenomen hebben, toont aan, dat de godsvrucht en rijkdom der Delvenaren niet schijnt gevraagd te hebben, hoe genoegzaam in de behoeften van het kerkelijk leven kon voorzien worden, maar veeleer, hoe aan dat kerkelijk leven een zoo grootsch mogelijk uitdrukking kon gegeven worden; en de St. Hippolytus-kerk met hare jongere zuster de St. Ursula-kerk, nog heden ten dage beide praalgebouwen in een stad van beperkte uitbreiding, staan daar als monumenten der katholieke oudheid, gelijk niet ligt elders wordt aangetroffen.

Nu moge in het kleine rijk waar twee grootheden heerschten, gelijk uit de geschiedenis blijkt, soms eenige naijver tusschen beide kerken niet ontbroken hebben, evenzeer zijn er bewijzen voorhanden van stichtende samenwerking, die zoo mogelijk aan het kerkelijk leven nog meer kracht gaf, en in ieder geval: de kerken stonden er en werden voortdurend vergroot en verfraaid, talrijke vicariëen werden gesticht, in beiden kerken hadden de gilden hun altaren, zoowel de St. Ursula- als de St. Hippolytus-kerk hadden feestgetijden die in de geschiedenis vermaard zijn gebleven, voor beide kerken waren rijke fundatiën en inkomsten verzekerd; ja, wat meer zegt, beide kerken zouden kunnen roemen op buitengewone gunsten des hemels, en terwijl de stichting van de eene kerk verbonden was met een liefelijke legende, zou de andere vooral hare vermaardheid te danken hebben aan wonderteekenen die uitbreiding van privilegiën

---

1) Beschrijvinge der stadt Delft, 1667.

en godsdienstviering ten gevolge hadden, waarvan nog heden ten dage de sporen zichtbaar zijn in het burgerlijk leven. Reden genoeg voor de bewering, dat het kerkelijk leven te Delft zich in een zeer buitengewonen bloei mocht verheugen. Jammer, dat, waar zulk een rijke bron vloeide van kerkelijk leven, het aan den nazaat maar noode vergund is uit dien rijkdom te putten, daar de gedenkschriften der beide kerken, die allereerst tot toelichting konden dienen, grootendeels verloren zijn geraakt en door den storm der tijden alzoo de meest betrouwbare, wellicht ook de merkwaardigste bladzijden uit het historieboek van Delfts katholiek verleden zijn uitgescheurd en verstrooid.

Waar die gedenkschriften, tot het archief der beide kerken behoorende, gebleven zijn? Om niet te gewagen van den beeldenstorm waardoor evenals overal elders in ons vaderland, ook te Delft in 1566 vele kerkelijke goederen en bescheiden zijn verloren geraakt, is reeds de vermaarde brand van 1536, waardoor het grootste gedeelte van de stad werd vernield, aan te wijzen als één der oorzaken waardoor vele documenten, belangrijk voor de historie, zijn vernietigd.

Van Bleyswijck spreekt van bescheiden die „in de Nederlandsche troubelen nevens die van de andere Geestelycke Gestichten, Cloosteren, Conventen en Capellen de verstroijinghe en wechvoeringe mede al grootelycks onderworpen zijn geweest, ghelyck men voorsekerlijck seggen wil dat meestendeel alle de Registeren, Papieren en Documenten der voorsz. Geestelycke Gestichten elders op seker Casteel in Braband secretelijk bewaert werden ten eynde de Roomsche Religie t'eenigertijdt wederom de overhandt verkrijgende, de Geestelyckheyt sich daervan dienen mochte." Of nu een gedeelte van die documenten die de beide parochiekerken betreffen, later weer zijn

teruggevoerd naar Delft of wat waarschijnlijker is, te Delft bewaard zijn gebleven bij particulieren, zooveel is zeker dat voor eenigen tijd in particulier bezit papieren zijn gevonden die althans voor een gedeelte niet vermeld worden door den Delftschen geschiedschrijver en wel in een locaal behoorend bij de brouwerij de P. die eenige eeuwen lang in katholieke handen is geweest. Dit perceel grenst onmiddelijk aan de tegenwoordige St. Hippolytus-kerk, die voor een tiental jaren werd overgeplaatst van het oude Delft naar de Voorstraat, zoodat de eeuwenoude traditie van den stadspatroon, merkwaardig genoeg, werd voortgezet op de plek waar de geschiedenis van de oude St. Hippolytus, thans Hervormde, kerk verborgen lag. De papieren en registers, die afkomstig zijn van beide parochiekerken bevatten echter niet meer dan brokstukken uit een geschiedenis van drie eeuwen, die uit rekeningen, contracten, stichtingsbrieven en hier en daar verspreide berichten, moet opgemaakt worden. Toch, dacht mij, mochten deze stukken, eenmaal ontdekt, niet opnieuw aan de vergetelheid prijsgegeven worden, want hetzij de Delftsche kronijkschrijver die niet heeft gekend, hetzij hij die onvermeld heeft gelaten omdat zij voor hem als protestant of voor zijn tijdgenooten van 1600 van weinig belang waren: gemelde stukken bevatten nog genoeg bijzonderheden, die voor den katholiek van drie eeuwen later, die belang stelt in het kerkelijk leven van het voorgeslacht, vermeldenswaardig zijn. Aangevuld door betere berichten onder gelukkige, misschien onverwachte, omstandigheden ingezameld en gevoegd bij hetgeen van Bleyswijck heeft opgeteekend, konden zij allicht de bouwstof geven tot een vollediger beschrijving van de voormalige Delftsche parochiekerken, dan wij nu hebben.

Ik maak derhalve gaarne gebruik van de ruimte mij toegestaan in dit tijdschrift, om uit de gevonden archief-

stukken die berichten mede te deelen, welke mij van eenig belang voorkwamen en wel vooreerst die betrekking hebben op de St. Hippolytus-kerk, de eerste in rang en de eerbiedwaardigste in leeftijd.

Ten einde althans eenige orde te verkrijgen in de hier en daar verspreide berichten, zal gebruik gemaakt worden van eenige historische bijzonderheden die door Dirck van Bleyswijck, den Delftsche historieschrijver, over deze kerk zijn opgeteekend.

De St. Hippolytus-kerk, bekend onder den naam van Oude-Kerk, is niet altijd toegewijd geweest aan dezen heiligen martelaar. Gesticht omtrent het jaar 1240, zou deze kerk eerst den H. Bartholomeus tot patroon gehad hebben en wel, gelijk men meent, naar den stichter Bartholomeus van der Made. Zekere privilegiën door de Delvenaren verloren en teruggekregen op St. Hippolytusdag, schijnen hen echter bewogen te hebben op die wijze hun dankbare vereering uit te spreken dat zij den H. Hippolytus tot nieuwen patroon kozen van hun kerk; welke traditie tot op heden is bewaard gebleven. De geleerde Delvenaar Michaël Vosmerus schrijft dat: „onze voorvaders St. Bartholomeus, een apostel van Christus hebben afgezet en den martelaar Hippolytus in deszelfs plaats voor patroon van de kerk in de stad verkozen hebben" en wel om zekere voorrechten, die hun ontnomen door de Hoeksche en Cabeljauwsche twisten, teruggegeven werden op St. Hippolytus-dag, nadat zij graaf Albrecht in den oorlog tegen de Friezen grooten dienst bewezen hadden. En hij laat niet na er bij op te merken, hoe juist op St. Bartholomeus-dag van het jaar 1566 de kerkplundering te Delft begonnen is, alsof daarin een straf des hemels moest gezien worden omdat zij den apostel Bartholomeus verlaten hadden.

In de veertiende eeuw was de kerk reeds vermaard door een wonderdadig beeld van de Moeder Gods, genaamd het beeld van Jesse [1]). Onder de oudste aanteekeningen der St. Hippolytus-kerk moet volgens van Bleyswijck een bericht gevonden zijn, in het licht gegeven door Michaël Vosmerus [2]), waarin verhaald wordt de wonderbare genezing van blinde Machteld van 's Gravenhage ten jare 1327. Deze vrouw, die sedert drie en een half jaar blind was, zou in den nacht de openbaring gehad hebben dat zij om genezen te worden het beeld van O. L. Vr. van Jesse te Delft moest bezoeken. Vastelijk vertrouwend op de hulp van de Moeder des Heeren, zou zij zich naar de Oude Kerk begeven hebben en terwijl zij de H. Mis hoorde voor het altaar waar het beeld stond, onder de opheffing der H. Hostie het gezicht terug gekregen hebben. Dit eerste wonder, later nog gevolgd door vele andere wonderbare genezingen van zieken, had ten gevolge dat het beeld van Jesse op buitengewone wijze in eere werd gehouden en telken jare in plechtige processie uit de Oude Kerk door Delfts straten werd rondgedragen op den Zondag na het feest van den H. Odulphus, 12 Juni, welke feestviering voortaan genoemd werd: „Delfts ommegangh" en samenviel met de jaarmarkt, die bekend stond onder den naam van St. Odulphus of St. Olofsmarkt.

Van Bleyswijck haalt in hoofdzaak de bul aan van paus Bonifacius IX, waarin de vereering van het miraculeuze beeld wordt bevestigd en de Delftsche omme-

---

1) Volgens Vosmeer voorstellend de Moeder Gods in zittende houding met het goddelijk Kind op de rechterknie, dat in de linkerhand de wereldbol draagt en de rechterhand half geopend, houdt opgeheven.

2) Michaelis Vosmeri. Diva virgo et crux Salvatoris Delfica, sive de admirandis, quae Dei genitricis V. M. et crucis salutaris beneficio, ad antiquum Delfi Hollandiae templum contigerunt. Coloniae. 1629.

gang, die zelfs vreemdelingen trok uit andere landen, met geestelijke gunsten wordt verrijkt.

Op gezag van Vosmeer stelt de Delftsche kronijkschrijver vast, dat het mirakel van blinde Machteld de eerste oorsprong is geweest van de St. Olofsmarkt en Delftsche kermis. Doch uit een privilegie van Willem II, Roomsch-Koning, blijkt dat de St. Odulphus-markt van veel ouder datum was dan het mirakel van 1327 en reeds bekend in 1246 [1]). Dat echter de jaarmarkt reeds lang te voren gehouden, door den ommegang en verdere kerkelijke plechtigheden een geheel andere beteekenis kreeg, dat de kerkmis, de kerkelijke feestviering, door den buitengewonen luister der plechtigheden en de geestelijke gunsten, daaraan verleend door paus Bonifacius IX, hoofdzaak werd, en dat eindelijk het kerkelijk feest, dat door de jaarmarkt zoo mogelijk nog meer toeloop had, gepaard met feestvreugde ook in het burgerlijk leven, ten laatste geleid heeft tot de kermis, die eeuwen lang omtrent den St. Odulphus-dag gehouden werd en eerst later, in deze eeuw, verplaatst is naar het einde van Augustus, is wel buiten twijfel. In de kerkrekeningen toch van dien tijd komen uitgaven voor, die duidelijk bewijzen, dat er bij gelegenheid van den ommegang nog andere vreugdebedrijven waren dan juist geestelijke, in verband echter met het kerkelijk feest. De feestviering, gehouden ter gelegenheid van de plechtige processie van het beeld van Jesse werd „spul van Jesse" genoemd, en in een kerkrekening van het jaar 1500 wordt de feestviering van den Delftschen ommegang zelfs aangeduid met het woord „kermis".

dofferhande van ommeganchs avondt, ommeganchs-dach en kermis-dach van die kercke. Innegecomen voer dat beelt van Jesse an° XVC en XLVI opten ommeganchs-dach en avont VII B. II gr.

1) Mr. Soutendam: Mededeelingen uit het archief der stad Delft, blz. 147.

De eigenaardige naam „spul van Jesse", het vertoonen van den draak, dat den strijd van Maria met den duivel zal voorstellen, de verteringen bij gelegenheid van het „spul" gemaakt, schijnen wel heen te wijzen naar een feestvertooning in het burgerlijk leven, voortgevloeid uit het kerkelijk feest en komt trouwens geheel overeen met de gewoonte der middeneeuwen, vooral, gelijk wij later zullen zien, onderhouden te Delft, om door spel en zinnebeeldige voorstellingen, de beteekenis van de hooge kerkelijke feesten voor het volk duidelijk te maken.

Een rekening van 1438 luidt aldus:

Tote spul van Yesse.

Item tot arnt. heynrixz. huse verteert XXVI gr.
Item van die crucen te dreghen.
Item van turf.
Item die dregers VI gr.
Item die cock ien mengelen wyns.
Item Jan Diriec van den draec te dregen VII st.
Item Jacob ceel ghegeven ien ℔.
Item de IIII boden van t spiel te bieden.
Item van scueren gegeven XXX gr.
Item van bier I vat en twe deel van I vat bet. IIII ℔.
Item van broot III ℔.
Item den bode gegeven VIII gr.
Item van cannen en scotelen most.

Een andere rekening van 1400 luidt:

Dat spil van Yesse.

Item III levende scaepstie XL.
Item XL ℔ an broet.
Item III gr. van drie pinte most.
Item III gr. van sout.
Item anderhalf dusent turfs.
Item Andries Michiels van anderhalf vat biers vat XXXIII gr.
Item van verlies van kanen en van scutellen III gr.
Jtem van scuttelen en van cannen te huer VI gr.
Item die speelmans voer onser vrouwen VI blanken.
Item clergen van sproken te scriven III gr.

Uit de rekeningen blijkt hier en daar dat de Delftsche ommegang onder de hoogste feesten werd gerekend en dat ook bij die gelegenheid door de godsvrucht der geloovigen buitengewone offers en giften toevloeiden. Het feest werd gerekend tot de vier hoogtijden.

Item die graefmaker heeft jaerlix tot vier hoechtyden te weten paesschen, pinxter, ommeganc ende kersavont elcke hoechtyt xv gr. ende een hantscoen of II gr. dairvoir.

Item upten ommeganck anno xvc wort voir die reliquien geoffert voert coer staende comt xvi B. gr.

Die offerande die voir onser vrouwen beelt geoffert wort opten ommeganc anno xcv comt II ℔ v B. VIII gr.

Die offerande die geoffert worden opten ommeganck voir cruis mitten haer anno xcv comt xvi B. IIII gr.

Die offerande die geoffert worde voir die grote zyborie opten ommeganck anno xcv comt VIII B. IIII gr.

Jacob Lambrechtz. heeft gemaect van den laetsten dach van Mey totten XXVIII[en] dach van Junio VIII pont toertsen tpont III gr. ende LXVII pont miskaersen tpont II d. holl. ende noch XVII pont spinlichts tpont III d. holl.

De groote hoeveelheid waslicht, grooter dan in andere opgaven voorkomt, is te verklaren uit den ommegang die in dien tijd inviel.

Die buitengewone toevloeiing van giften en tentoonstelling van kostbaarheden bij zulk een toeloop van menschen, die van heinde en verre ter feestviering kwamen, maakten in die drukke dagen meerdere waakzaamheid voor de schatten der kerk niet overbodig.

Item gegeven die wakers die upten ommeganck wakeden voir die reliquiën ende onse lieve vrouwe ende andere tot vijf personen elcx XI doyts ende die ander twee nachte gewaect mit vier personen elcx II gr. des nachts.

De ommegang was het feest niet alleen van de St. Hippolytus-kerk maar van de heele stad, waarbij de stedelijke beambten hun diensten verleenden en de stadsklok ter processie geluid werd.

Item ghegheven den homans van den groten spulle van de borden te spikeren opten ommeganckdach en die processye te ordineren en te stellen in ordinacye comt al te same XXVI groot.

Item die stedeboden geeft men jairlix opten ommeganc elcx I stuver en die doerbewaerder van clock te luden II stuvers.

Item opten ommeganc den XIII dach van Junio gehadt an meyen anno XVC en een comt X B. gr.

Het spreekt van zelf, dat de O.L.V.-kapel, waar het miraculeuze beeld stond, de meest bezochte kapel was der St. Hippolytus-kerk. Om alles te weren wat in strijd was met de heiligheid van die plaats, werden de vrome begijntjes belast met de bewaring van de kapel en met de zorg voor de versiering.

Die beghyne hebben t jairs dat se onser vrouwen capelle bewaren elcx achttien pont hollants tot twien termynen als S. pietersdach ende onser vrouwen lichtmissedach.

Item anno XCVI soe was den beghynen noch toe gheseit ende belooft van den kerckmeesters ende dat by goedtduncken van de schoutt ende sommighen van den gherecte te gheven tot vier hoochtiden als paeschen, pynster, ommeganc en karsavonts tot elcke hoochtyt elx anderhalf pont hollants.

Item die beghynen hair hoochtyt bet. te cors-avont a° XCVI.

En in een andere opgave:

Item de beginen die onse vrouwe bewaert zel hebben sjaers vier ende twintich pont half tot jaerdage en half tot vrouwendage visitacio.

En zoo wes nywere dat si maect dair zel zi hair loon of hebben.

En alle outwerck zel zi bewaeren als costumelike is. En wairt dat hoirt enich den anderen niet in genuechde die zalt het een vierdeel jairs te voren zeggen.

Behalve de buitengewone vereering der Delvenaren voor het beeld van Maria van Jesse, was ook het beeld van de Moeder der zeven smarten in dezelfde kerk sedert 1500 in hoog aanzien en wel, volgens Vosmeer, wegens

een wonderbare gebedsverhooring van een Clarisse, die in een pijnlijke ziekte vurig voor het beeld biddend, van hare ziekte genezen werd. De Moeder van Smarten zou voorts aan deze non verschenen zijn en haar geopenbaard hebben, hoe aangenaam haar de gedachtenis was van hare zeven weeën, die in de Oude kerk gevierd werd, maar dat het haar nog aangenamer zou zijn, indien bij deze zeven smarten, die zij in haar leven heeft ondervonden, nog zeven andere smarten werden herdacht die zij, zittend bij het kruis van haren goddelijken Zoon, heeft geleden; welke zeven smarten de Moeder des Heeren daarna aan hare dienares zou genoemd hebben.

Van Bleyswijck, die niet veel op heeft met wonderen en zoowel dit wonder als het wonder van blinde Machteld „superstitie en fantasiën van kranck sinnighe hersenen" noemt, vermeldt intusschen toch met hoeveel nauwkeurigheid de zaak door hoog kerkelijk gezag is onderzocht en bevestigd, een rede te meer om aan te nemen, dat een bericht in de kerkregisters over deze wonderbare gebeurtenis, niet is geschreven naar aanleiding van fantasiën van „krancksinnighe hersenen."

De registers der Oude kerk spreken duidelijk van wonderbare teekenen, die geheel afgescheiden zijn van het miraculeuze beeld van Jesse, daar het bericht voorkomt onder de opgaven van de kapel der zeven weeën en buitendien twee eeuwen later dateert dan het wonder van blinde Machteld.

Ook dit wonder had weder een buitengewone feestviering ten gevolge. Van de spaarzame berichten kunnen wij alleen mededeelen, dat op den 11 Augustus 1504 ter eere van O.L.V. van de zeven weeën, een plechtige hoogmis werd gecelebreerd met 40 priesters en lof en processie gehouden met 60 priesters.

Upten xi^en^ augusti anno vier [1]) zoe worde een heerlicke processy ghegaen ter eere van onser liever vrouwen van die seven weëen om sekere merckelycke teykenen en myraculen der dat daer ghescyet waer.

Ende worde gedaen heerlycke . . . . te weten die hoechmisse met XL priesteren en processy en lof mit LX priesteren en elcke priester hadde van misse, processi en lof van elcke dienst VI penningen hollants.

Item gegeven van luyen in die processy mit bayeren IX gr.
Item noch die oppercoster IIII st.
Item noch die ondercoster I st.
Item die graefmaker II st.
Item die speelders die voor onse vrouwe speelde.
Item de organist III st.
Item de blaser III gr.
Item de scoelmeesters IIII st.
Item gegeven van die cruycen te dragen IIII elcx I gr.

Het is als een wonder aangemerkt, dat in den vermaarden brand te Delft van het jaar 1536, toen ook de Oude kerk door de vlammen werd aangetast en de klokken zelfs door de hitte des vuurs niet gespaard bleven, het beeld van O. L. V. van Jesse onbeschadigd is gebleven. Wat echter gespaard bleef door de elementen, bleef niet veilig voor de heiligschennende hand van den beeldstormer. In 1566, toen de beeldenstorm begon in Delft, drong ook het opgezweepte gemeen de Oude kerk binnen, altaren en beelden werden verbrijzeld; en ook het miraculeuze beeld van O.L.V. van Jesse, dat eeuwen lang de roem en troost van het katholieke Delft was geweest, werd door de beeldstormers vernield en op de markt tot asch verbrand.

Nadat de openbare vereering van O. L. V. van Delft Delft was opgehouden, die zooveel had bijgedragen om zelfs buiten de landpalen den roem der St. Hippolytus-kerk

1) Het Register is geschreven in het begin der 16^e^ eeuw.

te verbreiden en het geestelijk zoowel als het stoffelijk leven binnen Goverts veste te doen bloeien, werd ook langzamerhand de traditie van die vroegere devotie vergeten. Toen de stormachtige tijden voorbij waren en het katholieke leven opnieuw begon te ontluiken, heeft men, jammer genoeg, de oude traditie van Maria van Jesse niet meer hersteld. Thans is de traditie zoo goed als vergeten, de naam van O.L.V. van Jesse zal maar aan weinigen bekend zijn en van het voorheen met zooveel luister gevierde feestgetij, van het plechtig hoogfeest van „Delfts ommeganck" vindt de nazaat nog slechts een flauw spoor in de Delftsche kermis of St. Olofs-markt.

(Wordt vervolgd). K. C. VAN BERCKEL.

ALKMAAR.

De Statie der Jezuieten.

Wat wijlen de heer *van Lommel* in het 4e deel dezer *Bijdragen* gemeld heeft over de bedienaars, de bezittingen en het tenietgaan van bovengenoemde statie, wenschen wij aan te vullen met hetgeen ons uit de aanteekeningen van *Adriaan Westphalen* en eenige andere bronnen gebleken is.

De eerste in 1592 herwaarts gezonden maar geen vast verblijf gehouden hebbende pater CORNELIS DUYST was Delvenaar van geboorte.

Van PETRUS PLEMP heet het bij den heer *v. Lommel:* „Vervolgens andermaal te Doornik aangenomen als novitius S. J., op den 16 April 1608, thans priester zijnde sedert 21 Maart van laatstgen. jaar. Hij kwam alhier te Alkmaar 1616." De heer *Allard* stelt in *Alberdingks Almanak* voor 1885, blz. 214/15, met meer waarschijnlijkheid het tweede noviciaat op 1606 en het priesterschap op 1608; en in de *Bijdragen*, deel I, bl. 321 lezen wij: „21 Junii 1614. D. *Henricus* [*Loeffius*] pastor Alcmariensis admittit pro tempore *P. Plempium*, socium; petit a *Saffo* amotum." Tijdens zijn verblijf alhier, omstreeks 1637, teekenden *A. Sammer*, neef van *Tesselschade*, en *P. Buycq* een verzoekschrift, waarin bij den Paus de belangen der statie bepleit werden (*Almanak* v. n., bl. 216). Hij moet velen bij het oude geloof behouden of er toe teruggebracht hebben, en werd na zijn overlijden in Mei (*Allard*) of den 15 November (*v. Lommel*) 1640 in de

Groote kerk tegenover den predikstoel begraven. *Westphalen* noemt hem nederig, godvruchtig, geleerd en vriendelijk, en verhaalt, dat hij achtervolgens kerk hield in de huizen van *Teylingen* [1], *Bartout* en *Westphalen*, en ten laatste in de door hem bij koop of vermaking verworven panden, welke sedert de zetel der statie bleven.

Zijn opvolger VAN DER MEYE was bijzonder bevriend met den ouden (*Frederik Adriaansz.*) *Westphalen*, wiens vele geschenken aan hem en aan de kerk van fraaie zelf vervaardigde teekeningen hij beantwoordde met gedichten. Want hij deed zoo wel aan poëzie als aan schilder- en toonkunst.

Pater THEODORUS KIEVIT heet bij *Westphalen Antoni K.*, van een goeden stam, vriendelijk en geleerd.

Volgens *v. Lommel* vertoefde JOANNES VAN ALKEMADE hier van 1649 tot 1651 en zijn broeder THEODORUS van 1651 tot aan zijn overlijden, den 12 October 1666. „Pater .... *Alcmade*", schrijft *Westphalen*, ongetwijfeld den laatsten bedoelende, „van Amsterdam om sijn inhalen etc. kerck verboden . gelijck sijn 2 broeders Amsterdam en Amersfoort van goede stam en burgers . tamel cael en groots alles verbeteren, silver, timmeren, scilderen laten, etc." (Wij herinneren hierbij aan het van *W.* verhaalde in *Bijdragen* XXI, 413). En voorts: „A° 1665 moritur pater *Joh.* [?] *ab Alcemade* hic . et publice sepulto [naast *Plemp*] . interdictum est a toto magistratu ne quis in locum eius vel templo egregie ornato succederet vel exercitium haberet . ob varias rationes societatu Jesu non laudabiles."

CHRISTOPHORUS VAN DOLRE, die in 1666 hier kwam, trof het dus slecht; hij „moest hem stil houden sonder

---

1) Vermoedelijk bedoeld jhr. *Nicolaas van Teylingen*, volgens het doodenboek der statie van *S. Matthias* in 1654 overleden.

te kercken en soo iong en al te vigorues raecte na 's Hertogenbos met ons nichte *de Ionge* van Enchuysen sijn gouvernante", aldus getuigt *Westphalen.* Meewarig stemt wat hij van 's mans opvolger REMIGIUS SIJBOONS te boek stelde: „oud, godvruchtich en nedrich, sober priester niet mogende in 2 iaren ruym yets kercken starff van hartseer en bekans armoede als mijn geclaechten weet, na vereeringe, heb de begravenis tot Egmont binnen op het kerckhoff veel toe betaelt, teste overste *Verbeeck* en acte met brieven van hem tot danckbaerheyt."

PETRUS VAN STOMPWIJK wordt een zeer goedaardig, burgerlijk priester genoemd, en FLORENTIUS VAN MONTFOORT, de laatste pater van wien *Westphalen* gewaagt, „een gau jesuyt en poletyck meer als godvruchtich, groots, eygenbatich, 1689 om abuysen de kerck verboden." Is dit jaartal juist, wat wij veronderstellen, dan ondervond de pater daardoor eene nieuwe beproeving; immers *Cousebant* had reeds in 1688 aangaande hem bericht, dat hij, volgens het concordaat toegelaten, door den magistraat gebannen maar op aandrang der zijnen teruggeroepen was, en door minzaamheid en aanhoudenden arbeid zijne verstrooide kudde grootendeels herzameld had. Vermoedelijk is hij ook het tweede leed te boven gekomen en heeft hij zijne werkzaamheid kunnen vervolgen, daar hij den 4 Juli 1706 te Alkmaar gestorven en in de Groote kerk, zuidergang voor het zuiderkruis, begraven is. Zijn naam is nog steeds op de grafzerk te lezen. Als supplens vertoefde hier in 1696 pater JANSSENS, een der 2 te Amsterdam gevestigde reserve-paters.

Naar aanleiding van *Montfoorts* afsterven vervoegden de heeren *de Graef*, *Blijdenzin* 1) en *de Wael* zich bij

1) *Nicolaas Blijdenzin* noemden wij in *Bijdragen* XVIII, 188, als in 1708 aan *Eikelenberg* verzekerende, dat hij stukken over het carmelietenklooster te Oudorp bezat. In den *Almanak* voor 1867, bl. 241, heet hij verkeerdelijk *Blijdens*.

burgemeesteren, die, op hun verzoek, de toelating bij provisie vergunden van pater OOMS, geboren te Delft [1]). Den 27 echter werd, naar men wil, de opvolging van *Montfoort* toegestaan aan MARTINUS VAN SUSTEREN, sedert den 14 alhier gekomen; en wellicht werd de aanteekening voorbedachtelijk nagelaten, want toen 's mans vestiging ter kennis van het hof kwam, werd hij in Augustus 1707 gelast met zijne bediening niet voort te gaan. Al verluidde men toen, dat burgemeesteren hem tot burger hadden aangenomen, hij werd in de volgende maand met meer paters naar den Haag ontboden en uit de provincie gebannen (*Almanak* voor 1867, bl. 230–232). Sedert vertoefde hij meestal te Utrecht, tot hij op Palmzondag 1709 toegelaten werd als missionaris te Dokkum, van waar hij in 1720 opnieuw werd gebannen.

De herderlooze gemeente ging na zijn vertrek uit Alkmaar ter misse te Langedijk, waar wel geene statie der jezuieten geweest is, maar zich misschien pater JACOBUS MARQUIS schuilende ophield.

SERVATIUS SWAENEN, herwaarts gezonden in 1718, verwierf den 5 September van dat jaar, tegen betaling van *f* 300 's jaars, voor zich vrijheid van den schout mr. *Willem Bijl*, en woonde aan het Schapensteegje in een aan de jezuietenkerk behoorend huis, uitgang hebbende in de Achterstraat; maar de schout overleed reeds den 19 d. a. v. en diens opvolger, jonkheer *IJsbrand van Vladeracken*, minder geldzuchtig, hield zich aan de bestaande verbodsbepalingen. Een tegen Kerstmis door een

---

1) In de resolutiën van burgemeesteren vinden wij voorts geene andere toelating vermeld dan den 22 Februari 1710, op verzoek van den notaris *Theodorus Heymenberg*, de tijdelijke van pater *Graswinkel*, „wiens vader is tegenwoordig koopman te Amsterdam", en zulks wegens de indispositie van pater *Visser*. Van een „pater *Visser*" weten wij niets, wel van een toenmalig wereldlijk geestelijke, pastoor *Theodorus de Visscher*.

voornaam gemeentelid hem gedaan verzoek om den pater den dienst in de kerk te vergunnen, werd geweigerd; daags na Nieuwjaar 1719 werden alle priesters der stad bij den schout ontboden, die hun verbood eenige gemeenschap met den nuncius te houden en eenige pauselijke bevelen of brieven betreffende de bulle *Unigenitus* aan te nemen, en in Maart (de *Almanak* voor 1867, bl. 251 zegt: bij sententie der Staten van 15 September 1725) werd *Swaenen* veroordeeld de stad te verlaten.

Kooper van de vaste panden der statie werd in 1740 de timmerman *Anthonie Rensman*, door ons genoemd in *Bijdragen* XXI, 416, en wiens naam op den grafsteen van pater *v. Montfoort* later is bijgehakt.

Statie van S. Laurens.

Uit eenige ons in handen gekomen afschriften der acten van benoeming der collatoren van het z. g. hofje van *Heymenberg* (*Bijdragen* XXI, 421) bleek ons, dat de nagelaten moeder van *Catharina Boon* niet heette *Maria* maar *Johanna Maria van Kuyl*; dat het op de 2e en 3e regels v. o. tusschen haakjes gestelde, behoort te vervallen, en dat *Catharina Croone* niet de 3 maar de 4 kinderen van *Theodorus Heymenbergh* aanwees, t. w. *Elisabeth*, *Agatha*, *Gerard* en *Willem*.

Minderbroedersklooster.

(Bijdragen XVIII, 29—47, 424—427).

In de stadsrekening van 1508 komen de volgende posten voor:

Snel Claesz., burgemeester, voor zekeren wijn dien de minderbroeders jaarlijks gewoon zijn te halen ten zijnen huize op de hoogtijden, als S. Franciscusdag enz. *f* 3 : 7 : 6.

Vleesch, hoenders, konijnen en anders, naar ouder gewoonte, op den kermisdag, als burgemeesteren en die

van den gerechte bij de minderbroeders gezamenlijk eten, *f* 13 : 13 : —.

Pieter Sandersz. van een maaltijd, die den vicarius naar ouder gewoonte werd geschonken bij de minderbroeders, mitsgaders den wagen, waarmede de vicarius met zijn feest van hier naar Haarlem reisde *f* 6 : 6 : —.

Statie van S. Franciscus.

In dit Deel, blz. 192–93, noemden wij eenige tot de gemeente behoord hebbende aanzienlijke personen; in verband hiermede kunnen ook vermeld worden de huwelijken, voltrokken den 17 November 1660 tusschen jonkheer *Teys van Ailua*, heer van Hoxwyer, en juffrouw *Gijsberta van Nesse*, en den 26 Januari 1666 tusschen jonkheer *Lievin Philebert de Clerque,* te Gent, en jonkvrouwe *Johanna Marie van der Burgh*, alhier.

De italiaan *Dominicus*, die in 1734 het kerkverwulf stucadoorde (bl. 193) maakte te gelijker tijd twee knielende engelen boven het altaar.

De heer *J. J. G. Wahlen*, te Roermond, oud-alkmaarder, maakt ons opmerkzaam, dat de beide beelden (bl. 198) niet boven de pronk-altaren stonden maar boven deuren, eene der sacristie en eene looze, tusschen het hoofdaltaar en de pronk-altaren.

Admissiën van priesters.

De volgende lijst, uit het desbetreffend register opgemaakt, brengt ons in kennis met de geboorteplaatsen en tijden van eenige pastoors, en voorts met eenige kapelaans, die in onze beschrijving der statiën van *S. Matthias* en *S. Laurens* niet genoemd zijn.

De bij placcaat der Staten van Holland van den 21 September 1730 gevorderde verklaring werd den 28 October van dat jaar aan burgemeesteren gedaan door de pastoors JOHANNES RINGERS, CHRISTOPHORUS SOURHUIS,

PETRUS LE ROY en HERMANUS VAN OVERBEEK. Sedert werd admissie op gelijke verklaring verleend aan de volgende priesters :

18 December 1731, GEORGIUS MOOY.

4 October 1732, FRANCISCUS MONHEMEN, minderbroeder, oud ruim 40 jaren, bij provisie wegens indispositie van *Overbeek*.

23 Februari 1734, JOANNES DE WAEL.

17 April 1734, JOANNES VOS [1]), minderbroeder, als assistent van *Overbeek*.

19 Maart 1737, JACOBUS LE ROY, predikheer, geboren te Amsterdam 17 Januari 1678 (ouders *Joannes l. R.* en *Antonette van Allemonde*), als opvolger van zijn broeder *Petrus* [2]).

26 September 1738, WILHELM DANIEL KLEEF, geboren te Alkmaar 26 Maart 1713, als opvolger van *Sourhuis*.

8 April 1741, THOMAS HELLINX, predikheer, geboren te Maastricht 9 Januari 1715 [3]), als opvolger van *Jacobus le Roy*.

9 Februari 1744, JOHANNES VOS, bovengenoemd, als opvolger van *Overbeek*.

21 September 1748, AMANDUS DE WEERT, geboren te Kuilenburg in 1691, als opvolger van *Ringers*.

26 Februari 1754, HENDRIK BOOTEN, minderbroeder, geboren bij Maastricht, als opvolger van *Vos*.

24 Januari 1756, JOANNES DE FREY, geboren te Am-

---

1) Het „sedert 1723 socius in de statie" in *Bijdragen* XXII, bl. 193, zal wel aan eene onjuiste opgaaf te wijten zijn.

2) In den *Almanak voor Nederl. Katholieken* voor 1867, bl. 242, wordt gezegd, dat *Petrus* in 1735 overleden is, maar in de noot, dat pastoor *Kleeff* zijn sterfdag op den 13 Maart 1737 stelt. Het laatste schijnt met het oog op de admissie van *Jacobus* aannemelijk.

3) In denzelfden *Almanak* op bl. 243: 10 Juni 1715.

sterdam, oud 28 jaren, als kapelaan na het vertrek van *Kleef*.

23 Maart 1756, JACOBUS TEN DAM, geboren te Amsterdam 12 Mei 1708, als opvolger van *Kleef*.

29 September 1761, JACOBUS ARNOLDUS VAN DER SLOOT, geboren te Leiden 10 Maart 1731, als assistent bij *de Weert*.

20 December 1764, FRANCISCUS VAN DOLRÉ, geboren te Amsterdam 17 December 1730, als de vorige.

28 Februari 1769, JACOBUS JOHANNES CRAMER, geboren te Groningen 19 December 1743, als de vorige.

25 Maart 1769, JOHANNES CARTEL, geboren te 's Gravenhage, als opvolger van *de Weert*.

31 October 1772, JOHANNES VAN BEEK, minderbroeder, geboren te Amsterdam 6 Mei 1738, als opvolger van *Booten*.

14 Juni 1776, WALTERUS JOSEPHUS WALREE, geboren te Haarlem 21 Februari 1737, als opvolger van *ten Dam*.

14 October 1777, THOMAS JANSSEN, predikheer, geboren te Maastricht 7 Januari 1750, als opvolger van *Hellinx*.

31 Januari 1778, JACOBUS BERNARDUS LUERMAN, geboren te Amsterdam 29 Januari 1750, als assistent bij *Walree*.

17 Februari 1781, JOANNES KOSTER, geboren te Amsterdam 22 Januari 1755, als de vorige.

15 October 1782, JOANNES DE MOL, geboren te Leiden 11 December 1756, als de vorige.

29 Mei 1790, PETRUS SCHOUTEN, geboren te Hoorn 9 October 1745, als opvolger van *Walree*. Eed op de constitutie den 1 Juni.

24 December 1791, AUGUSTINUS GREVE, geboren te Amsterdam, als assistent bij *Schouten*.

C. W. BRUINVIS.

MIRAKEL VAN HET H. BLOED
TE ALKMAAR.

Als aanvulling en slot van de studie over het Mirakel van het H. Bloed te Alkmaar in het 21e deel dezer Bijdragen, heb ik het groot genoegen nog het volgende te kunnen mededeelen.

Tot aan het begin van dit jaar 1897 werd de kostbare Reliquie van het H. Bloed los in den Monstrans van het jaar 1643 bewaard. Sinds is zij onder Bisschoppelijk zegel gesloten in eene afzonderlijke capsula of reliquiekastje, dat van massief goud vervaardigd is. Rondom deze capsula is een opstaande rand, eveneens van zuiver goud aangebracht. Aan den achterkant van dezen rand is dit opschrift gegraveerd: „Rel. SS. Sang. Mir. Alcm. Est mirabile in oculis nostris." De voorkant echter is met 24 diamanten bezet. Buiten op den achterkant der capsula staat eene gravure van het engelenbeeld, zooals dit gevonden wordt op den kerkmeestersbrief van het jaar 1545.

Wat vóór 't jaar 1433 de Utrechtsche Bisschop Zweder van Kuilenburg deed voor de Reliquie, datzelfde heeft Z. D. Hoogwaardigheid de Bisschop van Haarlem dit jaar gedaan. Op het feest van Maria-Boodschap heeft Hij het volgende stuk uitgevaardigd, dat op perkament geschreven en van een afhangend zegel in roode was voorzien is:

†

In honorem SS. Trinitatis.
Ad fovendam erga Jesum Eucharisticum devotionem.
In gloriam Urbis Nostrae Natalis.

Nos, Caspar Joseph Martinus Bottemanne, Episcopus Harlemen-

sis, auctoritate Nostra ordinaria harum litterarum serie fidem facimus et attestamur: ex historicis documentis et traditione apud Alcmariae cives universali certo constare, casulae fragmentum, quod capsula aurea, cui inscriptio: „Rel. SS. Sang. Mir. Alcm. Est mirabile in oculis nostris", inclusum et Sigillo Nostro Episcopali obsignatum est, — esse ipsum fragmentum casulae, in quo Alcmariae Kalendis Maii anno millesimo quadringentesimo undetricesimo, a quodam neomysta Folkert, Sacrum primo celebrante, aliquot guttulas SS. Sanguinis Domini Nostri, ex albo consecratas vino, e calice esse fusas et colorem assumpsisse rubeum historia testificatur. Quapropter Sacras has Reliquias recognoscimus et approbamus, simul permittentes, ut publicae fidelium venerationi exponantur.

Praesens documentum in Archivo Ecclesiae Parochialis S. Laurentii Alcmariae sedulo asservabitur.

In quorum fidem hisce Sigillo Nostro munitis nomen manu propria apposuimus.

Datum Harlemi in Festo Annunt. B.M.V. anni 1897.

L. S. † CASPAR,
Episc. q. supra.

De vertaling is als volgt:

Ter eere der Allerheiligste Drievuldigheid.
Ter bevordering der godsvrucht tot Jesus in de H. Eucharistie.
Tot glorie van Onze Geboortestad.

Wij, Caspar Joseph Martinus Bottemanne, Bisschop van Haarlem, oorkonden en getuigen met Ons Bisschoppelijk gezag door deze brieven: dat het uit de geschiedkundige bewijsstukken en uit de bij Alkmaars burgers algemeene overlevering zeker vast staat, dat het kazuifelfragment, hetwelk in een gouden kastje, waarop het opschrift staat: „Reliquie van het H. Bloed van Mirakel van Alkmaar. Het is wonderbaar in onze oogen", gesloten en met Ons Bisschoppelijk zegel verzegeld is, — hetzelfde kazuifelfragment is, waarop de geschiedenis getuigt, dat te Alkmaar op den 1en Mei in het jaar 1429, door zekeren pas gewijden priester Folkert, toen hij zijn Eerste Mis deed, eenige druppelen van het Allerheiligste Bloed onzes Heeren, uit witten wijn geconsacreerd, uit den kelk zijn gestort en een roode kleur hebben aangenomen.

Derhalve erkennen Wij deze Heilige Overblijfselen en keuren

Wij ze goed, tevens toestaande, dat zij worden uitgesteld tot openbare vereering der geloovigen.

Dit bewijsstuk zal in het Archief der Parochiekerk van den H. Laurentius te Alkmaar met zorg bewaard worden.

Tot oorkonde waarvan hebben Wij onder deze brieven, die van Ons zegel voorzien zijn geworden, Onzen naam met eigen hand gesteld.

Gegeven te Haarlem op het Feest van Maria-Boodschap van het jaar 1897.

(Plaats van het blauw gestempeld zegel).

† CASPAR,
Bisschop als boven.

De kostbare Reliquie, op zich zelve in het gouden kastje besloten, wordt thans niet meer bewaard in haren ouden Monstrans, maar in een gepolychromeerd houten reliquie-ostensorium van dezen vorm: op een 20 duim breeden drempel staat achter een ongeveer 40 duim hoog paneel, dat met 2 kolommetjes geflankeerd en met spitsboog bekroond is. Op dit paneel is onder het wapen van Alkmaar een boven deze stad zwevende engel geschilderd, die de gouden capsula als het ware vasthoudt, daar deze in eene opening van het paneel geplaatst is. Op den grond van den drempel staat op eene banderol: „Z. D. Hoogwaardigheid C. J. M. Bottemanne, Bisschop van Haarlem, heeft op 25 Maart 1897 plechtig verklaard, dat de hier aanwezige Reliquie van 't H. Bloed van Mirakel echt is en openlijk mag vereerd worden." Tegen den opstaanden voorkant des drempels leest men: „A Domino factum est istud et mirabile in oculis nostris."

Op Zondag den 2en Mei is de Bisschoppelijke verificatie van den preekstoel den volke voorgelezen door Deken J. H. Ruscheblatt. Doch de plechtige feestviering, de eerste dankbare gedachtenis van de Elevatio der H. Reliek heeft plaats gehad op Zondag onder het Octaaf van H.-Sacramentsdag, dit jaar invallend op 20 Juni. Als voorbereiding voor dezen plechtigen dag werd er in de S.-Lau-

rentiuskerk een Triduum gehouden, waarin de Zeer Eerw. Pater Redemptorist J. Baekers aan een grooten toevloed van geloovigen bewees: 1° het feit van het Mirakel bevestigt ons geloof in het Hoogheilig Altaargeheim; 2° de omstandigheden van het Mirakel vuren onze liefde aan voor Christus in de H. Eucharistie; 3° de gevolgen eindelijk van het Mirakel overtuigen ons van de plicht om de Reliquie van het H. Bloed te vereeren.

Na deze driedaagsche voorbereiding was het op genoemden Zondag, evenals telken jare, aanbidding van het H. Sacrament, dat als in een lusthof van bloemen was uitgesteld. Ook de Reliquie in haar nieuwe verblijfplaats stond in het priesterkoor achter de communiebank zichtbaar voor allen, omgeven door licht en bloementooi. Z. D. Hoogw. de Bisschop wilde zijn geboortestad de eer aandoen zelf dit eerste plechtige feest door zijne tegenwoordigheid op te luisteren. Des avonds ageerde Hij het Pontificaal Lof; hieronder verklaarde Pater J. Baekers, hoe men de kostbare Reliquie moest beschouwen en openlijk vereeren, volgens de aanwijzingen van S. Thom. Aq. Sum. Theol. III, q. 76 a. 8 ad III en de Salmanticenses, tom. 18, p. 418. Na deze feestrede droeg de Bisschop, omgeven door eene talrijke priesterschaar, het Allerheiligste Sacrament in den ouden Monstrans van 1643 rond in plechtige processie; ook werd de Reliquie op eene versierde baar door eenige koorknapen omgedragen. Zóó ging het, evenals vóór de reformatie langs 's heeren straten, op dien Zondag in hoogstplechtigen ommegang door het ruime kerkgebouw der S.-Laurentius, welke als het ware opgepropt was door ruim 2000 menschen.

Ter blijvende gedachtenis is aan de S.-Laurentius het voorrecht verleend, niet alleen elken Donderdag 's morgens een Gezongen H. Mis en 's avonds het Lof ter eere van het H. Bloed te blijven houden, maar daarenboven

elken *eersten* Donderdag der maand Expositio te doen van het Allerh. Sacrament van 's morgens 7 uur tot aan het einde der gezongen H. Mis, waarna de vereering der H. Reliquie plaats heeft.

Als oud-kapelaan van Vlissingen [1]) en als herder van Oudorp meende Pastoor J. L. A. Nabbeveld het eerst het voorbeeld der wonderdadig geredde schepelingen en der trouw opkomende Karmelieten te moeten navolgen, door de gedurende $3^1/_4$ eeuw onderbroken processies weer te doen herleven. Aan het hoofd van 300 parochianen is hij op Donderdag 22 Juni opgetrokken ter beevaart naar het H. Bloed van Miraculen te Alkmaar.

Moge hier nog vermeld worden, dat ondergeteekende de geschiedenis van het Mirakel en van de Reliquie heeft samengevat in een volksboekje van 30 bladzijden, ten titel voerende: „De Robijn der St.-Laurentiuskerk te Alkmaar", hetwelk verkrijgbaar is bij den Uitgever A. Kusters te Alkmaar.

De bewuste priester Folkert is, volgens het Alkmaarsche handschrift van Joannes Gerbrandi's kleinere kronijk, na zijn vertrek uit Alkmaar met verschillende rampen geslagen. Eindelijk is hij „facti penitens", uit boetvaardigheid het Karmelietenklooster te Haarlem ingetreden. En dat hij het goed meende, blijkt wel hieruit, dat hij, niettegenstaande in het jaar 1455 Joannes de Soreth, algemeene prior aller Karmelieten dat convent gereformeerd en de tucht verscherpt had, met Joannes Gerbrandi en nog eenige andere daarin gebleven en ook daarin gestorven is.

Hageveld. E. H. RIJKENBERG.

---

1) Vergelijk het XXIe Deel dezer Bijdragen, blz. 331 en 332.

CARMELIETEN-KLOOSTER TE OUDORP.

(Bijdragen XVIII, blz. 189—192).

Mr. *Claas Pietersz.*, cureit der St. Laurenskerk te Alkmaar, vergunt bij acte van den notaris *Gerrit Adriaansz. van Borchorn*, priester van het utrechtsche bisdom, den vrouwebroeders van Oudorp, in genoemde kerk te prediken en biecht te hooren op de feestdagen der H. Maagd, en Driekoningen, alsmede biecht te hooren gedurende de Vasten en den Advent en tegen Kerstmis, Paschen en Pinksteren. 25 November 1522.

(*Archief van Alkmaar*).

In nomine Domini. Amen. Cunctis pateat evidenter et sit notum, quod anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo vigesimo secundo, die vero mensis Novembris vigesimo quinto: hora undecima vel quasi ante meridiem, indictione decima, pontificatus sanctissimi in Christo Patris et Domini nostri Domini Adriani Divina Providencia Pape sexti anno ejus primo, in mei notarii publici ac testium infrascriptorum ad hoc vocatorum specialiter et rogatorum presentia personaliter constitutus venerabilis vir et dominus magister *Nicolaus Petri*, curatus ecclesiae sancti Laurentii oppidi Alcmarie, volens consulere et providere sue et subditorum suorum saluti, in suos veros, legitimos, perpetuos et irrevocabiles capellanos et quodlicet coadjutores pro se et suis successoribus assumit et assumpsit fratres Carmelitarum de Outdorp, concedens eisdem auctoritatem et licentiam sedendi et audiendi confessionem atque praedicandi in ecclesia prenominata in omni-

bus festivitatibus beate et gloriose semper Virginis Mariae atque in stacionibus eorum solitis et consuetis etiam Epiphanie Domini mane. Insuper ordinabunt unum ydoneum et discretum confessorem per totam Quadragesimam et Adventum, hoc tamen adjecto quod tribus diebus ante festa Nativitatis Domini, Pasche et Pentecostes ordinabunt duos discretos et ydoneos confessores, non obstante si in posterum fratres predicti locum in oppido Alcmariensi habuerint; salvo tamen quod nichilum in praejudicium pastoris et cure secrete vel aperte attemptabunt; et si contrarium notorie repertum fuerit, quod Deus avertat, vult hanc suam concessionem nullius esse roboris vel momenti; non obstantibus etiam quibuscumque contractibus capellanorum ac vicecuratorum cum suis pastoribus initis hanc universam concessionem eisdem fratribus . . . . Super quibus omnibus et singulis dicti Magister Nicolaus et fratres a me notario publico infrascripto unum vel plura publicum seu publica frequenter petierunt instrumentum ac instrumenta. Acta fuerunt in domo habitationis honorabilis viri domini *Petri*, pastoris in Obdam, sub anno Domini, die, mense, hora, indictione et pontificatu quibus supra, presentibus ibidem reverendo presbytero domino *Theodrico de Gouda*, sacre theologie professore et conventus Carmelitarum in Trajecto provisore, et honorabili domino *Petro*, pastore in Obdam praenominato, testibus ad praemissa vocatis specialiter atque rogatis.

Het door den notaris aan het perkament gehangen stadszegel is verloren gegaan. Zijn teeken bestaat uit een rozet, waarom in het grieksch de woorden: „uit de vrucht den boom kennen", en in een voetstuk zijn naam en beroep.

BEVERWIJK EN WIJK-AAN-ZEE.

A° 1704.

Petrus Dei et apostolicae Sedis gratia archiepiscopus Sebastenus et per foederatum Belgium Vicarius apostolicus, R° D°. Henrico Joanni Loenio, presbytero, Salutem in Domino.

Ut de consensu pastorum opera tua uti volentium verbum Dei praedicare confessiones excipere et alia sacramenta etiam pastoralia administrare legitime valeas, Tibi facultatem quoadusque Nobis visum fuerit duraturam, presentium vigore concedimus. In quorum fidem hasce litteras manu nostra signatas et sigillo nostro munitas dedimus Ultrajecti XI Feb. 1700.

PETRUS, archiepiscopus Sebastenus.
V. A.
De mandato Ill^mi ac Rev^mi Domini praefati,
L. S. T. DONCKER, Secretarius.

Copye van den Brief der Gecommitteerde Raden aan den Ed. Heer Bailluw van den Lande van Blois. — 16 Julij 1704.

Ernfeste, vrome, discrete, goede Vrient.

Wij worden geinformeert dat enige Roomsgesinden ingesetenen der stede Beverwyck en van 't dorp Wyck-op-Zee souden voor hebben den Roomschen priester H. Loenius, die aldaer met een wettige sendinghe geadmitteert is, van daer te doen vertrecken en naer elders verplaetsen. Wij weten eygentlyk niet wat daer van is, maer

wij hebben niet te min goetgevonden, dat UEd. hem daer over informeren en besorgen sal, dat de gemelde verplaatsing van voorn. Loenius bij provisie geen voortgangh en kome te gewinnen, maer dat alles dienaengaende sal worden gelaten in den staet, daar het jegenwoordigh in is, gevende aen ons successivelyck kennis van het gunt UE. desen aangaende soude mogen wedervaren. Waertoe ons verlatende, bevelen wij UEd. de bescherminghe Godes. Gescr. in den Hage den 16 July 1704.

Ter ordonnantie van de Gec. Raden,
SIMON VAN BEAUMONT.

Het opschrift was:

Ernfeste, vrome, discrete, goede Vrient, Jacob Gool, Bailliuw van den Lande van Blois.

WelEdele Heer.

Hier nevens gaat de Memorie aen uw WelEdelheyt wederom te rugge en hebbe besorght sooveel als in mijn is, dat op ider periode in margine de waerheyt is geseght gewerden; wille niet twijffele off uw WelEdelheyt sal daerdoor de resolutie van H.Ed.Gr. Mog[e] kunne voldoen en sooder nogh iets moghte koomen te manqueren waervan HE. Gr. Mog. naeder berigt gelieven te hebben, wilt dan maer commanderen aen diegene, die altijt sal blijven met de uyterste respect,

WelEdele Heer,

UEdelheyts onderdanige dienaer,
JACOB GOOL V. BOSVELT.

Beverwijck 7 Oct. 1704.

Memorie voor den Heer Bailliuw Gool om schriftelijke Informatie aangaande de nieuwe Roomsche kerck tot Wijck op Zee, alsmede van den Priester, die daer dienst doet.

1. Eerstelijk off tot Wyck op Zee een nieuwe kerck is opgeregt.

Neen, maer de kerck is daer geweest over de sestigh jaeren ende de dienst gedaen door priesters van Haerlem ende Driehuys omtrent twintigh jaeren, onder andere een priester van Haerlem, genaemt Jan Latu, heeft aldaer in de voorschrevene twintigh jaeren de meeste dienst gedaen, maer nu omtrent veertigh jaeren herrewaerts is deselve kerck bedient door de priesters van de Beverwijk.

2. Soo niet, hoe lange jaren daer geen kerck is geweest.

De kerck is geweest ende de dienst is gedaen tot het overlijden van Hendericus Pauw en nu door Gerardus van Milligen tot heden toe gecontinueert.

3. Ende off van dien tijd die van Wyck op Zee in de Wyck niet te kerck zijn gegaen.

Sedert de doot van Henricus Pauw, tot de komst van desen Priester, syn sy in de omliggende Dorpen te kerck gegaen, als naementlyck Heemskerk, Velsen en Beverwyck.

4. Wat de reden is waerom die van Wyck op Zee haer van die van de Wyck hebben gaen separeren.

De reeden is als dat die van Beverwyck niet alsvooren met die van Wyck op Zee konden accordeeren om den anderen Sondagh haer priester te laeten gaen naer Wyck op Zee, maer wilden deselve maer om de vierden Sondagh permitteeren, dat Hij daer dienst soude moghen doen ende daer en boven behouden die van Beverwyck

den dienst van de H. Daeghen nogh voor Haer, zoodat die van Wijk op Zee omtrent 25 reysen voor desen kerck in een jaer hebben gehadt ende nu volgens haer seggen ruym 12 maelen dienst souden kunnen hebben, waerdoor sij genootsaeckt syn geworden om voor Haer alleen naer een priester om te sien.

De naem, geboorteplaets en ouderdom van desc priester te Wyck op Zee.

Gerardus van Millingen, geboren tot Uytrecht, out omtrent 50 jaren.

Van wie syn acte van sendinghe en van wat datum.

De acte van sendinghe is van den Nuntius v. Ceulen, van datum den 22 July 1704, maer alvoerens de acte van sendinghe verkregen hebbende van den Nuntius van Ceulen, isser versocht aen de Heeren Swaen en de Graeff een acte van sendinghe te mogen erlanghen van den Aartsbisschop van Sebaste. Den Aartsbisschop van Sebaste heeft even vóór sijn vertreck naer Rome, aen de voors. priester G. v. Millingen verleent, pastoralia te mogen bedienen [in] de kerk van Heer de Bruyn te Coudekerk. Daerenboven belooft, hem te sullen versien met een pastory in den allereersten.

Of van den Aartsbisschop van Sebasten of van Cock dependeert.

Gerardus van Millingen zegt gansch niet te dependeren van Theodorus Cock.

Off wel is van een vreedsaem humeur.

Is van een goedt, stil en vreedsaem humeur.

Off oock niet in syn dienst komt te bemoeyen en inlaet omtrent dese swevende geschillen.

Heeft sigh nooit bemoeit met de swevende geschillen, veel minder in sijn dienst en sal sich daer altijt buyten houden.

En bysonder tegen de wereldlycke en diegenen die de paus-selyke proceduren tegens den Aertsbisschop van Sebasten comen te improberen.

Seght self een wereldsch priester te sijn en sigh nergens mede heeft bemoeit ofte nooit bemoeyen sal, gelyck in 't voorgaende artikel beantwoord werdt.

Edele Groot Mogende Heeren.

Geven met behoorlyke reverentie wy ondergeschreven Roomsgesinde kerckmeesters der stede Beverwyck te kennen, dat volgens UEd.-Gr.-Mog. resolutie in dato 17 July 1704, door den Ed. Heer Jacob Gool, Baljuw van Bloys, geinterdiceert is aan Henricus Loenius, pastoor alhier ter stede de pastoralia te bedienen. Het is sulcks dat Henricus Pau, onse gewesenen pastoor is komen te overlijden op den 4 April deses jaers 1704, dat wij om de goede gemeente in vrede ende tucht te houden, op den XI dito hebben beroepen den voorschreven Henricus Loenius, een man die wij oordeelden deughdelyck, vreedsaem ende bequaem om de Gemeente in rust te houden en die ons docht UEd.-Gr.-Mog. niet onbehagelyck soude wesen, terwijl Hij van een fatsoenlyk ende oudt Geslacht was, geboren tot Edam in N.-Hollandt ende dat den Illustre H^r Petrus Codde, Aartsbisschop van Sebasten, Vic.-Apost., hem bequaem achtende om kerck en staat dienst te kunnen doen, heeft verleent den XI Feb. 1700 de geannexeerde acte, waerdoor Hij alle pastoralia in de Missie mocht bedienen en exerceeren, sonder eenige vordere commissie daertoe van noode te hebben, doch alsoo in de werelt veele quaataardige en ongeruste schepsels sijn en specialyck in dese droevige en tristige tijden, soo hebben wij om vredenswille en om eenige ongerustige te

voorcomen, eene missie van den Nuntius Apost. van Ceulen, laten toe comen, niet denckende dat onse voors. beroepene pastoor, daer in geculpeert soude worden.

Versoekende met alle onderdanige reverentie. dat UEd.-Gr.-Mog. met een favorabele reflectie op alles gelieve te letten ende permitteren dat de voors. Loenius sijn beroep wederom magh waernemen als van te voren. Versekerende Haer- Ed.-Gr.-Mog. dat Hij niet anders sal trachten als de gemeente in rust en vrede te houden en hem in sijn conduite soodanigh te dragen als een getrouw onderdaen van UEd.-Gr.-Mog. hoort te doen. Dit doende etc. etc. etc.

Actum Beverwyck den XI Augt. 1704.

BARTHOLEMEUS HEEMSKERCK.
SYMON VAN POELENB[URGH?]
JORIS JANSE VERBINT.
LAURIS PIETERSE.
JACOB SLUYS.
MAERTEN JOOSTEN STATEGAART.

Certificatie der Regeerders van Beverwyck ten gunste van H. Loenius. — 1704. XI Augt.

Wy Burgemeesteren ende Regeerders der stede Beverwyck certificeeren by desen voor de oprechte waerheyt te kennen van aensien den persoon van Hendricus Loenius, werelts priester en geboortigh van Edam. Soo wy onderrigt zijn dat ernstigh gesoght was van de Roomse Ingesetenen deser stede. Oock by deselve wel gesien en bemindt wert door dien Hij, soo wij anders niet weten, de gemeene rust en vrede beijvert, dat Hij oock den tijt die alhier heeft geweest, sigh eerlyck, vreedsaem en bequaem heeft gedragen, soo een getrouw inwoonder be-

taamt. Immers dat tot onse kennis het contrarie van dien niet is ingecomen, nochte ooyt eenige klagten tegen zyn persoon aen ons syn gedaen, oversulx syn burgerlyke inwoningh ons niet onaengenaem is, en vervolgens hem oock als andere eerlycke Burgers en Inwoonders binnen deser stede met syn inwoonen dulden en gedoogen, te meer omdat wij hooren, dat door zijn vertreck onruste onder de Rooms Ingesetenen soude connen ontstaen. En mitsdien men de waerheyt getuygenis moet geven, sonderling als wanneer men daertoe versocht wert, soo hebben wij op sijn versoeck en van eenige der Roomse Ingesetenen deser voorsz. stede, hem dese letteren van certificatie niet kunnen noch willen weygeren om hem te dienen, daer des behoren en noodigh sal wesen.

Ten oirconde hebben wy deser stede zegel ter saecke deses hieronder opgedruckt den XI Augt. XVII[c] vier. — My present

8/11 1704. C. VELSEN,
L. S, Subst. Sacr.

(Rijks-archief: Stukken uit Haarlem. R. C. Eeredienst).

Uit de nagelaten papieren van P[r] A. VAN LOMMEL, S. J.

A. VAN DER VALK EN J. J. B. VAN ELSACKER,

AARTSPRIESTERS VAN HOLLAND EN ZEELAND.

Vooraf ga eene schuldbekentenis. In Archief van het Aartsbisdom IV, bl. 146, liet ik den aartspriester van der Valk den herderstaf in den Haag dragen tot 1756. Ten onrechte. Dr J. D. Frenay, zal. ged., deed wel, toen hij de vrijheid nam, de juistheid van dit jaartal te betwijfelen in spijt der getuigenis van past. Burgmeyer (Bijdr. VI, bl. 393). Op 25 Juni 1755 was Zijn Hoogeerw. nog in zijn volle bediening; want op den 28sten dier maand schreef Nicolaas Gomes, pastoor te Weesp: „De pastorij van de Pool te Amsterdam is mij daags na S. Jan opgedragen door een brief van *Ampl. Dnus van der Valk*" (Arch. v. het Aartsb. XXV, bl. 67). Maar ruim veertien dagen daarna, ik vermoed omtrent St Anacletus-dag, moet de hoogeerwaarde man zijn gestorven; want volgens de grafboeken der St Jacobs-kerk in den Haag werd „den „17 July 1755 de heer Adrianus van der Valck, in zijn „leeven priester alhier in den Hage", begraven in een kelder van „Vrouwe Maria Cornelia de Cocq." — Op grond van dit bericht heb ik in Bijdragen XVIII, blz. 367, reg. 1, achter „overlijden" een vraagteeken ingeschoven: ik deel dit hier mede, wijl ik vermoed, dat de daar vermelde „doodregisters" eigenlijk „begrafenisboeken" zijn. Een klaar oog zal hier straks wel licht voor ons zoeken.

Even voor aartspr. van der Valk, naar het schijnt, maar gewis op 11 Juli was te Montfoort overleden Godefr. Ram van Schalkwijk, aartspriester van Utrecht. Het be-

richt hiervan moet een weinig later te Brussel zijn aangekomen, zoodat de benoeming tot de hooge waardigheid in Holland vooraf ging aan die in het Sticht; welke laatste op 14 Augustus door vorengemelden Nicolaas Gomes reeds aangenomen en vermoedelijk op 10 Augustus al geschied was. De Utrechtsche Aartspriester had onder zijn bestuur ook een zestiental kerken, gelegen binnen de grenzen der Staten van Holland, zoodat hij, naar men oordeelde, ook in den Haag erkenning bij de wereldlijke Overheid moest zien te verkrijgen. Daarom schreef Zijne Hoogheid de nuntius J. C. Molinari op 21 Augustus aan aartspr. Gomes: ..... „quoad vero Hollandiae Ordines, quorum tamen consensum potius accessorium putamus, ubi Dominatio Vestra oporteat pergere Hagam-comitum, ibi ante omnia alloqui debet P. Rodriguez in hospitio oratoris regis Lusitani degentem [1]), a quo, quid ibi faciendum, optime sciet; quinimo ipse eadem pro admisione Dom. Vestrae praestabit, quae nunc praestat pro admissione apud dictos Ordines D^ni^ van Elsacker quem in archipresbyterum Hollandiae constituimus." Hierover schreef ook de nieuwe Aartspriester van Holland en Zeeland op 24 Augustus aan zijn evenknie in het Sticht als volgt:

Amplissime Domine.

Ik ontfong gisteren eenen brief van den Heer Nuntius van Brussel, in denwelken hij de goedheid had van mij

1) Archief van het Aartsbisd. XXV, bl. 75 schrijft van hem: „De eerw. „pater Philips Rodriguez is een priester uit het gevolg des gezants van „Portugal in den Haag. Hij is blijkbaar een schrander man, die den heer „R. B. Hoynck v. Papendrecht, advocaat in de hofstad ter zijde stond, „om vele belangen der Katholieke geestelijkheid te helpen verzorgen. Onze „moedertaal schreef hij zeer goed." Stelt men dezen Rodriguez naast dengenen, van wien deze Bijdragen, XVIII, bl. 365; gewagen, dan vindt licht ieder in hen eenzelfden persoon.

te schrijven, dat hij U Ampl^do tot Aartspriester van Utrecht had aangestelt. Ik was verwondert daar bij te sien, dat U. A. aan Zijn Exc^ie schreef, dat U. A. sijne patenten ook in den Haag moest vertoonen, niet opmerkende dat U. A. pastor te Weesp is en dus onder de provincie van Holland. De H^r P. Rodriguez schrijft mij gisteren, dat U. A. daarom van gevoelen is, dat U. A. in die qualiteit aldaar over het Sticht van Utrecht niet fungeren kan of mag, tenzij gij, Ampl. D^ne, uwe patenten aan Haar Edelmog. de Gecommitteerde Raden in 's Hage, of daar het behoort, zult hebben geëxhibeert, en ten dien einde na den Haag stont te komen. Maar mits mijne zaaken tegenwoordig op het tapyt zijn, om als Aartspriester van Holland te werden gepermitteert, wort gelooft, dat van Uwentwegen diergelijkx noch niet mag ondernomen worden, voor dat mijn saaken ten volle zijn afgedaan; want deze onverwagte overkominge zoude Hun Edelmog. in een ongunstig concept voor den eenen of den anderen kunnen brengen. — Ondertussen mijnheer de advocaat Hoynck is van gevoelen, dat U. A., geadmitteert zijnde te Uitrecht, secure et tute mag fungeren aldaar in het Sticht, alhoewel U. A. te Weesp woont, mits zij in deze provincie niet fungeren moet. Exempel in den Vicaris van den Bosch, die over de Meyerye geadmitteert is tantum, en nochtans in de provintie van Holland priesters aanstelt in plaatzen, die in het geestelijk onder het bisdom van den Bosch sorteren, als noch onlangs te Waspik en vorens te Zevenbergen zonder gequalificeert te zijn van het collegie van Gecommitteerde Raden, maar wel alleen van den Raad van Staten. Met een woort, gemelde heer Advocaat is van advies, dat U. A. zijn patenten in den Haag niet vertoonen moet, maar zal ten overvloede, als mijne zaaken, die op goeden voet staan, hun volle beslag zullen hebben, daarover

per modum dubii of quaesiti met den heer Pensionaris spreken en dan voorder adviseeren. Ik geloof dat U. A. begrijpt, dat U. A. zig niet noodig (heeft) te verhaasten om over te komen, voor naerder advies ontfangen te hebben. De Hr P. Rodriguez neemt op hem, dat bij Zijne Excie aanstaande Dynsdag per missive te billiken en smakelijk te maken en noch beter als hij d'eer zal hebben van hem te spreeken, zijnde van meninge aanstaande Dynsdag of Woonsdag daarnatoe te reyzen, ten zij merkelijk beletsel in den weg kwam. Evenwel ik weet, dat wij in onze zaak voorzigtig moeten zijn. — Ik heb ondertussen d'eer U. A. te feliciteeren met d'electie, welke Zijn Excie van U. As persoon tot Aartspriester van Utrecht heeft gedaan. Ik hoop en bidde den Almagtigen, dat dezelve mag strekken tot zijn meerdere eer en glorie, tot luister van de Missie en onderlinge zaligheit der zielen. Ik hoop dat de Hemel U. A. veele jaaren in gezontheit en sterkte na ziel en lichaam zal gewaardigen te bewaaren, opdat U. A. het bestier van d'Uitrechtze Missie met genoegen mag beginnen, met vreugde vervoorderen en met zaligheid eindigen. Ten welken einde ik niet zal nalaten mijne gebeden, hoe zwak die ook zijn, met die van de welmeenende(n) te vervoegen, biddende ootmoedelijk U. A. door deszelfs gebeden tot God mij te hulp te komen. (Ik) heb de eer met diepe(n) eerbied altijd te zijn:

Amplissime Domine,

Amplitudinis Vestrae observantissimus famulus:

(get.) J. B. van Elsacker, Apr.

Berkel, 24 Aug. 1755.

We hebben hier nog slechts bij te voegen, dat de brief ons bewaard bleef in het rijke archief der Roomsche kerk van Maarsen.

J. H. HOFMAN.

UIT DE LIJDENSGESCHIEDENIS VAN DORDRECHT IN 1711.

Toen Petrus Tybosch en Joan. Pruym, de beide pastoors van Hollands aloude hoofdstad, bij den aanvang der 18e eeuw tegen onze moeder de H. Kerk in verzet kwamen, geraakten de trouwe Katholieken aldaar onder den zwaren druk des kruises. Een stuk hunner lijdensgeschiedenis werd door de verdienstvolle pen van wijlen den eerw. vader A. M. van Lommel afgeschreven uit het rijks-archief te Brussel en door zijn gulle hand weer weggeschonken. Om het aandenken aan den onvermoeiden geschiedvorscher levend te houden wordt het stuk hier meegedeeld. Vermoedelijk is het gericht aan den Aartsbisschop van Mechelen, ten einde van dezen hulp te erlangen in den droeven nood der Katholieken van Dordrecht. Het luidt:

In mense Aprilis 1711 rogatus Illustrissimus Ds Nuntius Coloniensis tamquam Missionis Hollandicae superintendens, ut Romano-Catholicis Civitatis Dordracenae mitteret sacerdotem saecularem Sae Sedi devotum, qui ipsis inserviret et admonitus religiosum sacerdotem aut regularem non fore admittendum a magistratu, submisit nihilominus mense Majo ejusdem anni quemdam Dominum Hansen, quem in litteris suis, directis ad unum de praecipuis Catholicis ipsius civitatis sacerdotem saecularem dixit et Missioni adstrictum [1]). Hunc Catholici praesenta-

1) Vermoedelijk heeft de heer Hubrecht Borret, een ijverig en zeer aanzienlijk Katholiek, die ook in zijn huis een nieuwe kerk zou openen, in het geheim aan Zijne Hoogheid den Nuntius te kennen gegeven, dat een

runt magistratui, cum praetore convenerunt de annua recognitione ipsi danda prout ibi moris ad redimendam vexam, (cum interim) oratorium tertium quod Romano Catholicis proprium foret, erexissent, caetera omnia puta: stipendium, domicilium, utensilia etc. parata fuissent.

In hoc rerum articulo detegunt Jansenistae, et magistratui declarant, sacerdotem praesentatum esse vere regularem aut religiosum professum in ordine Crucigerorum aut Fratrum S^{ae} Crucis. Haec ubi objecta fuere praedictis Romano-Catholicis, non potuerunt apud Magistratum omnino dilui. Ipse praenominatus Hansen dicebat, se religiosum fuisse et filium praedicti ordinis; contendebat autem se per legitimos superiores votis religiosis absolutum. Id probare non potuit per litteras dimissionis suae prout oportebat; quas dum colonia se allaturum jactavit et illuc profectus est, ab quodam inter Catholicos praecipuo civitatis Dordracenae repertus est in habitu religionis suae et monasterio Coloniensi praefectus. Interim renuit eum admittere magistratus, qui graviter conquestus de mala fide Romano-Catholicorum omnem ipsis spem ademit habendi inposterum sacerdotem tertium scilicet Romano-Catholicum, id est S^{ae} Sedi devotum.

Civitas autem Dordracena (: id quod primo loco dictum oportuit :) metropolis Hollandiae duo habet oratoria pro Catholicis; utrumque occupatur per sacerdotes refractarios: neutrum frequentant Romano Catholici id est S^{ae} Sedi obedientes, idque ex monitionibus tum scripto tum viva

ordens-geestelijke er licht wel door zou gaan. De man wist, hoe krachtig ducaten en dergelijke schijven plachten te werken: en waar de wet het recht in een dwangbuis sluit, och, daar komt de list van zelf uit den schuilhoek. — Over het geslacht Borret, dat stamt uit Luikerland, doch sinds het midden der 17^{e} eeuw tot de rijkste en aanzienlijkste bewoners van Dordrecht behoorde, zie het *Algemeen Nederl. Familieblad*, VII, blz. 17 vv., waar hun stamboom voorkomt; zie ook het *Jaarboekje van Alberdingk Thijm*, 1896, bl. 116 en 125.

voce factis per Illustrissimum Dominum Nuntium praelaudatum de non frequentandis oratoriis refractariorum mandatis Sedis Apostolicae, illorumque sacerdotum qui ultimi jubilaei gratia, Hollandis specialiter concessi, privati fuere. Uterque sacerdos Dordracenus et primi et secundi generis est.

Per has Illustrissimi Domini Nuntii monitiones effectum est, ut omnes Catholici S^{ae} Sedi devoti praedicta duo oratoria deseruerint. Cum autem tertium non haberent, amare deflentes statum suum et privatos se esse omni occasione frequentandi divina officia; cum valde difficile illis foret ad vicinas civitates festivis et dominicis diebus recurrere, cogitarunt de reditu. Tum vero aliqui Illustrissimum Nuntium adierunt, hanc illi quaestionem facientes, an praestaret nullum Sacrum audire diebus festis et Dominicis, quam interesse Sacrificiis Refractariorum. Ad haec respondit affirmative, saepius, tum scripto tum viva voce. Postea per alios consultus negativam [1]) adstruxit et rursus affirmativam, ita ut catholicam rem ipsosque Catholicos turbaverit non leviter, et multorum animis scrupulos injecerit, difficulter depellendos.

Haec et priora omnia sunt notorietatis publicae; adeo ut quorumdam zelus non parum decreverit et reverentia, Legato Apostolico et Missionis superintendenti et immediato Superiori debita, diminuta sit non sine omnium bonorum dolore et indignatione.

Dit stuk staat blijkbaar in verband met den brief, op 8 December 1711 door Zijne Hoogheid J. B. Bussi, nuntius te Keulen, geschreven aan den heer Hubrecht Borret

---

1) Dit zal wel geschied zijn ten gevolge eener andere voorstelling van de zaak. Men weet wel, hoe de kunst in staat is, licht en schaduw op gansch verschillende wijze over eenig tafereel te laten vallen.

te Dordrecht en door C. P. Hoynck van Papendrecht uitgegeven in zijne *Historia Ecclesiae Ultrajectinae*, bl. 152. Wat daar bedoeld wordt met „ce qui est arrivé à l'égard du prêtre que vous aviez chez vous", staat uitgedrukt in het hier voorgaand „relaes." Het slaat alzoo op den achtbaren Kruisheer Hansen en niet op den ongelukkigen pastoor Tybosch. Het beweren in *Kerkelijk Nederland*, 1850, bl. 153, en in het *Algem. Nederl. Familieblad*, VII, bl. 17, pakt niet bij gemis aan deugdelijken grond. Had Tybosch reeds kerk gedaan ten huize van den heer Borret, dan behoefde men in Mei 1711 wis geen nieuwe kerk in te richten; genoeg dat den weerspannigen priester de deur werd gewezen. — Straks gelukte het toch den heer Borret een gehoorzaam priester voor Dordrechts trouwe Katholieken te verkrijgen in den eerwaarden vader Leon. Vinckedes, Predikheer, die kerkende ten huize van gemelden heer te Dordrecht de stichter werd der statie van het H. Kruis. In Juni 1730 behoorde die kerk nog tot den eigendom des heeren Hub. Borret.

J. H. HOFMAN.

OVER DEN HEM BIJ SCHOONHOVEN.

In de belangrijke „kladboeken" van den gunstig bekenden oudheid-vorscher Gijsbert Lap van Waveren, deel XIV, ter keerzijde van blad 24 en voorzijde van 25, vond ik de volgende aanteekening, waard, naar mij dunkt, om hier te worden mêegedeeld.

Ex anniversarii libro Canonicorum Regularium prope Schoonhoviam in den Hem:

22 Aprilis. Anniversarius fidelissimi amici ac defenso-

ris nostri praecipuique benefactoris domini Gerardi de Poelgeest, apud nos sepulti, qui obiit 1464, deditque nobis calicem deauratum [1]).

16 Junii. Anniversarius patris nostri Wilhelmi Clinckert, Canonici Regularis hujus domus, qui fuit primus prior et procurator hujus monasterii, homo magnae humilitatis et mansuetudinis; obiit anno 1444; hic fuit primus inter clericos de XII primis fratribus, qui inchoaverunt et plantaverunt hanc vineam Domini.

Eodem die item anniversarius fidelissimi patris nostri Nicolai Wit, Canonici Regularis et prioris hujus domus, viri magnae devotionis et caritatis, qui se et sua temporalia copiose hic offerens ecclesiam nostram et paene totum monasterium multis curis et laboribus construxit obiitque anno D^ni^ M quadringentesimo 64 [2]).

21 Octobris. Anniversarius fratrum nostrorum Jacobi Wilhelmi supprioris domus, Cornelii Reyneri et Jasperi Arnoldi sacerdotum, et Theodorici Gerardi laici professi, pro religione martyrisatorum 1572 [3]).

Pridie D. Luciae in Decemb. Anniversarius venerabilis patris Henrici Alberti prioris hujus domus, qui obiit anno D^ni^ MCCCC XCV, incendii nostri anno eodem.

Te vinden in de Rijks-boekerij te Utrecht, Catalogus Codicum Manuscriptorum, blz. 218, n° 849.

J. H. HOFMAN.

---

1) Zie van Berkum, Beschrijving der stadt Schoonhoven, bl. 445.
2) v. Heussen, Histor. Episcopat. Ultrajectens. bl. 298.
3) Vergel. deze Bijdragen, XIV, bl. 360.

BEKNOPT OVERZICHT
DER RELIGIEUZE ORDEN EN CONGREGATIES,
ZOOALS DIE IN NEDERLAND GEVESTIGD WAREN OP 1° JANUARI 1896.

1. Bij dit overzicht — verbeterde uitgave der „proeve" in het *Jaarboekje van Alb. Thijm* voor 1897, — is in 't algemeen de volgorde van het album *Neerlandia Catholica* in acht genomen.

2. Huizen, waarin, zoover ons bekend, *slechts* buitenlandsche religieuzen verblijven, staan *cursief* gedrukt.

3. „In" beteekent, dat in dat werelddeel of land Nederlandsche religieuzen dier Orde of Congregatie wonen, hoewel deze er geene Missie heeft, door Nederlanders bediend.

Den Haag, 16 Mei 1897. J. C. ALB. THIJM, *S. J.*

MANNEN.

I.

1. NORBERTIJNEN, gevestigd te: Berlicum, Bokhoven, Elshout, Engelen, Haarsteeg, Hedikhuizen, Heeswijk, Lithooien, Rozendaal (N.-B.), Vlijmen. - Oosterhout.
   Aantal leden op 1 Januari 1896 80
2. KRUISHEEREN: St. Agatha (bij Kuik), Uden.
   Leden 77
3. TRAPPISTEN: Berkel („Koningshoeve", par. Tilburg), Diepenveen, Echt, Tegelen.
   Leden 160
4. DOMINICANEN; Alkmaar, Amsterdam (2), Goorn, Huisen (Geld.),

Langenboom, Leeuwarden, Neerbosch, Nijmegen (2), Rotterdam (2), Schiedam (2), Tiel, Utrecht.

Missiën: Curaçao.

Leden 120

Venloo, *Rijckholt.*

Franciscanen of Minderbroeders.

5. RECOLLECTEN: Ammerzoden, Amsterdam (2), Bolsward (2), Coevorden, Delft, Franeker, Gorkum, Gouda, 's-Gravenhage, Haarlem, Herneu en Leur, Leiden, Lichtenvoorde, Lochem, Maastricht, Megen, Nijmegen, Oudewater, Rotterdam (2), Venraai, Vorden, Vragender, Weert, Woerden, Wychen (2), Zalt-Bommel.

Missiën: China: Oost-Houpee en Zuid-Chansi. In Palestina.

Leden 402

Kerkrade, *Harreveld*, *Bezel*, *Brunsum.*

6. CONVENTUEELEN: Urmond (bij Sittard).

Leden 9

7. CAPUCIJNEN: Breda, Handel, Helmond, Slikgat (Terheiden), Tilburg, Velp (N.-B.), Oud-Zevenaar.

In Engeland, Engelsch-Indië en Noord-Amerika.

Leden 170

Breust, *Budel.*

8. AUGUSTIJNEN: Amsterdam, Eindhoven, Nieuwendam, Utrecht (2).

Leden 49

9. BENEDICTIJNEN: Merkelbeek.

Leden . . . . ?

Carmelieten.

10. GESCHOEIDE: Boksmeer, Osch, Zenderen (bij Borne).

Straubing (Beieren).

Leden 99

11. ONGESCHOEIDE: Geleen, Groenendijk.

Leden 20

12. JEZUÏETEN: Amsterdam (3), Culenborg (2), 's-Gravenhage (2), Groningen, Katwijk a/R., Maastricht, Nijmegen (2), Oosterhout, Oudenbosch, Rotterdam (2), Sittard, Velp („Mariëndaal", N.-B.).

Missiën: Oost-Indië. - In Z. Afrika, N. en Z. Amerika.

Leden 490

Gemert, *Blijenbeek*, *Exaten* (bij Baaksem) (2), *Wynandsrade*, *Aalbeek*, *Valkenburg.*

13. CAMILLIANEN: Roermond.

Leden 80

14. BERNARDIJNEN: Gastel, Oudenbosch.
Leden 7

15. REDEMPTORISTEN: Amsterdam, 's-Hertogenbosch, Roermond ('t Zand), Rotterdam, Rozendaal, Wittem.
Missiën: Suriname.
Leden 227
Glanerbrugge (bij Enschedé), *Vaals.*

16. MISSIONARISSEN V. H. GEZ. V. MARIA: Schimmert (2).
Leden . . . . (?)

17. MISSIONARISSEN V. H. H. HART: Tilburg.
Missiën: Australië, Eng. Indië.
Leden 42

18. GEZELSCHAP V. H. GODDELIJK WOORD: Steyl.
Missiën: Zuid-Chantong.
Leden 259

19. VEREENIGING DER MISSIE: Wernhoutsburg (bij Zundert).
Leden 12

20. ST. JOZEFS-CONGREGATIE V. MILL-HILL: Rozendaal.
In Engeland; voorts: Madras, Br. Borneo, N. Zeeland, Punjab, Oeganda (Afrika).
Leden (Nederl.) 90

21. WITTE PATERS V. MGR. LAVIGERIE: Bokstel.
Leden 4

22. MISSIONARISSEN V. D. CONGREGATIE DER H.H. HARTEN: Grave.
Leden 4

23. MISSIONARISSEN V. D. H. FAMILIE: Grave.
Leden 2

II.

24. BROEDERS V. D. H. NORBERTUS: Elshout (bij Heusden).
Leden 13

25. BROED. V. D. 3e REGEL V. D. H. FRANCISCUS: Boekel („Padua").
Leden 40

26. BROEDERS V. D. ONBEVL. MAAGD EN MOEDER GODS en V. D. H. FRANCISCUS: Drunen.
Leden 14

27. BROEDERS V. D. ONBEVL. ONTV. en V. D. H. FRANCISCUS: Breda, Huybergen, Oosterhout.
Leden 56

28. BROEDERS V. D. H. JOANNES DE DEO: Amsterdam, 's-Gravenhage, Haarlem, 's-Hertogenbosch, Utrecht.
Leden 80

29. BROEDERS V. D. H. JOANNES DE DEO: Ulestraten.
Leden 6

30. BROEDERS V. D. H. ALOYSIUS V. GONZAGA: Amsterdam, Oudenbosch, Rozendaal (N.-B.).
Missiën: Oost-Indië.
Leden 124

31. BROEDERS V. D. ONBEVL. ONTV. V. MARIA en V. D. H. VINCENTIUS A PAULO: Amsterdam (2), 's-Gravenhage (2), Helmond, Maastricht (2), St. Michiels-Gestel, Nijmegen, Roermond, Schiedam, Vechel, Venloo, Weert.
In België.
Leden 360

32. BROEDERS V. O.L.Vr. MOEDER VAN BARMHARTIGHEID: Deurne, Goorle, Grave, 's-Hertogenbosch (2), Kuik, St. Michiels-Gestel, Osch, Reuzel, Tilburg (2), Zwolle.
Missiën: Curaçao. — In België.
Leden 487

33. BROEDERS V. O.L.VR. V. SMARTEN: Amsterdam, Heithuizen („Heibloem"), Rotterdam, Tubbergen.
Leden 95

34. BROEDERS V. D. H. VINCENTIUS (O.L.VR. V. LOURDES: Delft, Dongen, 's-Gravenhage (3), 's-Hertogenbosch (3), Leiden, Rosmalen, Rotterdam, Vucht (Voorburg).
Leden 160

35. BROEDERS V. O.L.VR. V. H. H. HART: Utrecht (St. Gregoriushuis).
Leden 30

36. BROEDERS V. D. 3n REGEL V. ST. FRANCISCUS (Pius IX): Heel, Heerlen.
Leden 33

37. BROEDERS V. D. 3n REGEL VAN ST. FRANCISCUS („Koningslust"): Helden.
Leden 33

38. BROEDERS VAN LIEFDE: Stratum (Heikoef).
Leden 17

Mannelijke Religieuzen: Totaal . ± 3900

VROUWEN.

1. NORBERTINESSEN: Oosterhout („Catharinadal").
Leden 41
2. CARMELITESSEN a) *Geschoeide*: Boksmeer (2), Roermond, Zenderen (bij Borne).
Leden 90
b) *Ongeschoeide* (Teresianen): 's-Hertogenbosch.
Leden 16
Echt, *St. Pieter* (bij Maastricht).
3. BRIGITTINESSEN: Uden, Weert.
Leden 74
4. CLARISSEN (2e Orde): Ammerzoden, Megen, Roermond.
Leden 54
5. CLARISSEN COLETTINEN: Tilburg.
Leden 23
6. AUGUSTINESSEN: Deursen, Ravenstein, St. Oedenrode.
Leden 94
7. REDEMPTORISTINEN: Sambeek, Velp (N.-B.), Wittem.
Leden 114
8. BENEDICTINESSEN: Driebergen (Broekbergen), *Tegelen*, Oldenzaal.
Leden 145
9. DOMINICANESSEN (2e Orde): *Venloo*.
Leden 37
10. ANNUNCIADEN: Maastricht.
Leden 14
11. VISITANDINEN: Tilburg. — In Frankrijk.
Leden 33
12. KANUNNIKESSEN V. H. H. GRAF: Odiliënberg.
Leden 4
13. URSULINEN: Bergeik, Breust, Echt, Grubbenvorst, Horst, Kerkrade, Maastricht, Monnikendam, Nijmegen, Posterholt, Roermond, Sittard, Uden, Venraai.
Missiën: Ned. Oost-Indië; Barberton (Afrika).
Leden 520
Meersen, *Roermond*, *Valkenburg*, *Venloo*, *Weert*.
14. ZUSTERS V. H. H. HART VAN JEZUS *(Dames du Sacré-Coeur)*: Bennebroek, Vaals.
Leden 81

15. Zusters v. h. H. Hart van Jezus: Moerdijk.
Leden 20
16. Zusters van den 3n Regel van St. Franciscus: Haren (bij Megen), Beek.
Leden 39
17. Franciscanessen van Oorschot: Bakel, Bemmel, Ewijk, Gemert (2), Haren (bij Oosterwijk), Hilversum, Kaatsheuvel, Leeuwen, Mierloo, Mil, Oorschot (2), Oosterwijk, Valkenswaard, Vucht, Wassenaar, Zalt-Bommel, Zomeren.
Leden 430
18. — van Dongen: Aardenburg, Alfen (N.-B.), Amsterdam, Chaam, Delfshaven, Dongen, Gilze, IJzendijke, Oosterhout, Rijen, Steenbergen.
Leden 184
19. — van Rozendaal: Amsterdam, Bergen-op-Zoom, Breda, Delft, 's-Gravenhage (5), Groenloo, Hulst, Middelburg, Monster, Oegstgeest, Rotterdam, Rozendaal, Sas van Gent, Vlissingen, St. Willibrord, Woerden, Wouw, Zundert.
Missiën: Ned. West-Indië.
Leden 804
20. — van Etten: Beek (bij Breda), Etten, Ginneken, Goes, 's Heerenhoek, Hontenisse, Leur, Prinsenhage, Rotterdam, Standdaarbuiten, Sprundel, Terheiden, Ulvenhout, Wagenberg.
Missiën: Te Curaçao.
Leden 231
21. — van Oudenbosch: Gouda, Heerle (N.-B.), Hoeven, St. Janssteen, Koewacht, Ossendrecht, Oudenbosch, Poeldijk, Prinsland, Rukfen, Zoetermeer.
Leden 197
22. — van Heithuizen: Almeloo, Brunsum, Bunde, Eemnes-Buiten, Haarlem, 's-Heerenberg, Heerlen, Heithuizen, Huisen, Jutfaas, Mook, Mariawaard (bij Maastricht), Maastricht, Nederweert, Oldenzaal, Silvolde, Thorn, Wijk-Maastricht, Valkenburg, Zeddam.
Missiën: Ned. Oost-Indië.
Leden 507
23. — van St. Lucia-Gesticht, *(Rotterdam)*: Aalten, Achthuizen, Amsterdam, Bolsward, Franeker, Gorkum (2),

Harlingen (2), Heemskerk, Leeuwarden, Leidschendam, Lichtenvoorde, Oudewater, Rotterdam (2), Wychen (2), Zoeterwoude.
Leden 305

24. FRANCISCANESSEN VAN BERGEN-OP-ZOOM: Bergen-op-Zoom (3).
Leden 51

25. ZIEKENZUSTERS VAN ST. FRANCISCUS: Arnhem, Leeuwarden.
Leden 49

26. BARMHARTIGE ZUSTERS DER 3de ORDE ST. FRANCISCUS: Noord-Deurninge (bij Denekamp), Enschedé.
Leden . . . . ?

27. ZIEKENZ. V. D. ONBEVL. ONTVANGENIS *(Vechel)*: Deurne, Dinter, Erp, Helenaveen, Herpen, Lith, Nistelrode, Oosterwijk, Reuzel, Vechel, Wanrooi, Zeeland.
Leden 203

28. ZIEKENZ. V. O.L.VR. MOEDER V. BIJSTAND *(Schijndel)*: Beek en Donk, Boekel, Borne, Den Dungen, Geldrop, Gestel, 't Hout (bij Mierloo), Lieshout, St. Oedenrode, Oyen, Raamsdonksveer, Rijsen, Rosmalen, Schijndel, Son, 't Wijbosch, Woensel, Zeelst.
Leden 306

29. DOMINICANESSEN (3e Orde): *a)* Amsterdam, Doornenburg, Helder, Leiderdorp, Reuver, Rotterdam (2), Sambeek, Schiedam (4), Tiel, Volendam, Voorschoten, Wehl.
Missiën: Curaçao.
Leden 325

DOMINICANESSEN (3e Orde): *b)* Laren, Naaldwijk, Neerbosch.
Leden 45

30. LIEFDEZUSTERS VAN O.L.VR. VAN BARMHARTIGHEID *(Tilburg)*: Aarle-Rixtel, Amsterdam (6), Arnhem, Asten, Beek (bij Nijmegen), Beuningen, Budel, Deest, Delft (2), Deventer, Diesen, Driel, Dussen, Eindhoven, Geertruidenberg, Geffen, Gennep, Grave, 's-Gravenhage (3), Groningen, Groesbeek, Grootebroek, Gulpen, Haarlem, Helmond, 's-Hertogenbosch, Heusden, Hilvarenbeek, Hoorn, Kampen, Kuik, Leende, Leeuwarden, Leiden, Liempde, Made, Medemblik, St. Michiels-Gestel, Moergestel, Nijmegen, Oerle, Osch, Raalte, Rijswijk, Rijzenburg, Roermond (2), Schagen, Stiphout (2),

Stratum, Strijp, Tilburg (5), Udenhout, Utrecht (2), Venloo (3), Weert, Wijk-bij-Duurstede, Zutfen, Zwolle.
Missiën: Oost-Indië, West-Indië.
In België, Engeland, Amerika.
Leden 2420

31. Zusters v. h. H. Gezelschap van J. M. J. *(Engelen)*: Amsterdam, Apeldoorn, Assendelft, Baardwijk, Batenburg, Beesd, Berkel, Berlicum, Besoyen, Boksmeer, Bokstel, Breukelen, Culemborg (2), Delden, Didam, Drunen, Engelen, Gemonde, Heeze, Helvoort, 's-Hertogenbosch, Hoogerheide, Hoogland, Lithoyen, Millingen, Nieuwkoop, Nijmegen, Noordwijk-binnen, Nunen, Overveen, Roelofarendsveen, Rotterdam (5), Sassenheim, Schaik, Schalkwijk, Sneek, Vierlingsbeek, Vlijmen, Waalwijk, Waspik, Weesp, Woensdrecht, Workum, Zaandam, Zevenaar (2), Zevenbergen (2), Zevenbergsche Hoek.
Leden 1025

32. Zusters van O. L. Vrouw *(Amersfoort)*: Alkmaar, Alphen a/d Rijn, Amersfoort, Amsterdam, Bussum, Dordrecht, Enkhuizen, Enschedé, Groningen, Hillegom, IJselstein, Lobith, Maarsen, Nijkerk, Ootmarsum, Purmerend, Soest, Uithoorn, Vianen, Vlaardingen, Voorburg, Wateringen.
Leden 400

33. Zusters v. d. H. Carolus Borromæus *(Maastricht)*: Amsterdam (2), 's-Gravenhage (2), Hilversum, Maastricht (3), Zwolle.
Leden 300

34. Barmhartige Zusters v. d. H. Carolus Borromæus *('s-Hertogenbosch)*: Beugen, Groesbeek, 's-Hertogenbosch (2), Uden.
Leden 59

35. Dochters van Maria en Jozef: Amsterdam, Best, Beverwijk, Doesburg, Elst, 's-Hertogenbosch (2), Liezel, St. Michiels-Gestel, Montfoort, Orthen.
Leden 192

36. Arme Zusters v. h. Goddelijk Kind („Voorzienigheid"): Amsterdam, Hoorn, Leiden, Noordwijkerhout, Scheveningen, Steenwijkerwold, Ulft.
Leden 101

37. Zusters v. h. Arme Kind Jezus *(Simpelveld)*: Maastricht, Roermond (2), Simpelveld.
Leden 470

38. Gasthuisnonnen v. *Steenbergen:* Berkenrode, Dordrecht, Gastel, Groot-Zundert, Haarlem, Oostburg, Oosterhout, Oudenbosch, Steenbergen.
Leden 165

39. Gasthuisnonnen v. *Breda:* Breda (2), Dongen, Grave (2), Halsteren, Hulst.
Missiën: Curaçao.
Leden 213

40. Gasthuisnonnen v. *Rozendaal:* Rozendaal (N.-B.).
Leden 10

41. Ziekenzusters v. d. H. Elizabeth: Kerkrade.
Leden. . . . 10

42 " " " " *(Franciscanessen):* Breda, Leiden, Prinsenhage.
Leden 67

43. Ziekenzusters v. d. H. Augustinus: Delft, 's Gravenhage, Rotterdam.
Leden 80

44. Dochters der HH. Harten v. Jezus en Maria *(Salzkotten):* Bodegraven, Brielle, Gouda, Haarlem, Nederhorst-den-Berg, Spierdijk, Vlissingen, Warmond, Werfershoef, Westwoud, Wognum, Zierikzee,
Leden 94

45. Zusters v. Barmhartigheid *(Ronsse):* 's-Hertogenbosch (3), Rosmalen, Vucht.
Leden 103

46. Zusters v. Barmhartigheid: Maastricht.
Leden 19

47. " " " Schin-op-Geul.
Leden 6

48. Zusters v. d. Goeden Herder: Ambt-Almeloo, Haarlem, Larenstein (Velp, bij Arnhem), Zoeterwoude.
Leden 141

49. Zusters van Paus Pius IX: Heel (2), Heerlen, Schaesberg.
Leden 52

50. Religieuzen der Eeuwigdurende Aanbidding: Rotterdam.
Leden 13

51. Dochters v. h. Kostbaarste Bloed: Breukelen, Goorle, Koningsbosch (bij Echt), Sittard, Vinkeveen.
Leden 154

52. ZUSTERS VAN DEN H. JOZEF: Achteveld, Amersfoort (3), Didam, Harderwijk.
Leden 90

53. ZUSTERS VAN ST. JOZEF: Maastricht.
Leden 16

54. ZUSTERS DER GODDELIJKE VOORZIENIGHEID: Arcen, Blerik, Buggenum, Helden, Kessel (Limb.), Kessel (N.-Br.), Neer, Ottersum, Roosteren, Sevenum, Tegelen, Venraai.
Leden 176

55. DIENARESSEN DES H. GEESTES: Steyl.
Leden 74

56. TRAPPISTINEN (Missie in Zuid-Afrika): Helden-Panningen.
Leden 40

57. ZUSTERS V. MGR. LAVIGERIE: Vucht (sinds 1 April 1896, Esch, bij Bokstel).
Leden 4

58. DOCHTERS DER WIJSHEID: Schimmert.
Leden 18

59. ARME DIENSTMAAGDEN VAN JEZUS CHRISTUS: Amstenrade, Lutterade, Roermond, Vaals.
Leden 80

60. ZUSTERS DER CHRISTELIJKE SCHOLEN VAN BARMHARTIGHEID: Boksmeer, Groenlo.
Leden 3

61. ZUSTERS DER H. FAMILIE *(Leuven)*: Nijmegen, Tilburg.
Leden 33

62. ZUSTERS VAN O. L. VROUW *(Mühlhausen)*: *Tegelen.*
Leden 14

63. ZUSTERS DER EEUWIGDURENDE AANBIDDING *(Bonn)*: Tegelen.
Leden 34

64. ZUSTERS MEDEHELPSTERS DER MISSIONARISSEN VAN DE H. FAMILIE: Grave.
Leden 5

65. BEGIJNEN: Amsterdam (12), Breda (44).
Leden 56

Vrouwelijke Religieuzen:	± 11900
Mannelijke . . .	± 3900
Totaal . . .	± 15800

EENIGE DOCUMENTEN

BETREFFENDE

DE FAMILIE BOELENS - DEN OTTER.

(Vervolg van Deel XXI, blz. 266).

Medegedeeld door Jan F. M. Sterck.

IX.

Huwelijks voorwaarden van Hendrik Pauwels en Styne Allert Boelensz. dochter. — 18 Juni 1521.

Wij Jan Ghavenzoen ende Meester Jan Tedinck, Scepenen in Amstelredame, oirconden en kennen dat voor ons quamen Henrick Pouwelsz. mit Pouwels Jacopszoen zijnen vader, ter eender: Ende Styne Allerts Boelenszoens dochter mit Allert Boelenzoen heure vader ter ander zijden. Ende gelijeden an beyde syden dat de voirn. Henrick Pouwelszoen ende Styne Allertsdochter te samen in eenen wettatigen huwelijck verghaderen sullen naeder gewoontten der Heyliger Carsten kercke metten goeden ende opden voorwaerddden ende condiciën hiernae verclaert: In den eersten zal de voirn. Henrick Pouwelszoen ander voirs. Styne Allertsdochter in dese huwelijcke brengen en brengt mits dese, thien maden en een vierendeel lants gelegen tot Ursem, en gebruijckt Willem Bruyninckxzoen, voor seventien gulden sjaers getaxeert voor sevenhondert currente gulden. Item twe maden lants gelegen tot Egmont, en gebruyckt een smit voor vijff gulden ende een oirt sjaers en noch drie maden lants, die gebruyckt werden bij Vrederick Janszoen en Simon Floren, voor ses

gulden sjaers, getaxeert tsamen voor drie hondert en vijftich currente gulden. Mit condiciën in dien 't voirsz. landt binnen sjaers van date van dese aff te rekenen, bij vercoopinge ofte anders bevonden wordden min waerdich te zijn, dan voirsz. staet, datmen dat betheren zall mit ghelt. Item sal de voirn. Henrick Pouwelszoen ande voirz. Styne Allertsdochter inder manyeren voirsz. noch brengen een brieff van ses en een halve gulden sjaers, ter losse den peninck achtien houdende op Lubbert Foppezoen tot Schermer. Item een brieff van ses gulden sjaers ter lossen de peninck achtien op Jan Cralinck inde Rijp. Item een brieff van vijff gulden sjaers ter lossen de peninck achtien op een genoempt Reyer woenende tot Ursem, en an ghelt ses hondert vijff en dertigh currente gulden getaxeert alle de voirz. percelen van renthen, landt en gelt tsamen voor vijf en twijntich hondert currente gulden. *Hier tegens zall* de voirsz. Styne Allertsdochter anden voirn. Henrick Pouwelszoen in dese huwelijcke brengen en brengt mits dese: In den eersten een huys ende erffve gestaen inder Warmoesstraet, genoompt de Meremin, belast mit twee Dordrechtssche schilden sjaers outeygen, getaxeert de beterschap voor zeventhien hondert currente gulden. Item twijntich gulden sjaers lijffrenten ten lijve van Styne voirnt. op der stede van Amstelredame mit een jaer renthen getaxeert voor tweehondert currente gulden en tot die an ghelt hondert currente gulden, getaxeert de voirsz. goeden bijder voirn. Stynen in dese huwelijcke gebrocht voor twee duijsent currente gulden. *Voort zijn voorwaerden*, dat indient gebeurde den voirsz. Henrick Pouwelszoen oflivich te werdden voor de voorsz. Stine Allertsdochter, sonder kindt off kinderen te samen gewonne achterlaten, dat alsdan d'erfgenamen van de voirn Henrick Pouwelszoen tot hem zulle nemen de goeden bij hem in deze huwelijcke gebrocht, ende de

voirsz. Styne Allertsdochter zal tot heur nemen de goeden bij heur in dese huwelijcke gebracht ende daerenboven hebbe voor heur douwarie uyt des voirsz. Henricx Pouwelszoens goeden de somme van vijftich ponden grooten vlaems eens, mar oft gebeurde der voirsz. Styne Allertsdochter oflivich te werden voorden voirsz. Henrick Pouwelszoen, sonder kindt of kinderen bij hem gewonnen achter te laten, dat alsdan de voirn. Henrick tot hem zal nemen de goeden bij hem in dese houwelijcke gebrocht, ende de erfgename van Styne zulle affstaen mitten goeden bij haer in dese houwelycke gebrocht. Ende dat altijt bij besterffenisse elckx tot hem sal nemen clederen, juwelen, cleijnodiën ende dijergelycke tot de zijnen oft heure lijve behoorende. Ende oft gebeurde een van hen beijden aflivich te werdden een ofte twe kinderen ende nyet meer afterlatende, dat die twee kinderen zulle die een op d'ander erven, ende die een ofte twe kindt oft kinderen aflivich werddende, zonder wettige kindt ofte kinderen achterlatende, dat alsdan de goeden altijt gaen ende erven zullen ande zijde van daer die gecomen sijn. Maer een van hen beyde aflivich werdende drie ofte meer kinderen te samen gewonnen achterlatende, dat die kinderen oick sullen d'een op d'ander erven, ende alle die drie ofte meer kinderen aflijvich werden sonder kindt oft kinderen oft mit kindt oft kinderen after te laten, dat alsdan indien gevalle de goeden ghaen erven ende besterven zullen naeden rechten usantiën ende gewoontten der Stede van Amstelredame, winst ende verlies altijt halff en halff, welverstaende oft gebeurde dat winst offt verlyes gerekent zoude werden, dat alsdan de twijntich gulden 's jaers lijffrente bij der voirsz. Styne Allertsdochter in deze huwelijcke gebrocht, gelijck voorsz. staet, naeden overlijden vander selver Styne voor verlyes gerekent sullen werden. Ende erffe-

nisse voor geen winst gerekent. Sonder arch ende list enz. enz. 18 Juni 1521.

Zegels van JAN GHAVENZOON en Meester JAN TEDINCK.

X.

Huwelijksvoorwaarden door Hillebrant Jansz. en Geryt Andriesz., opgemaakt voor hun kinderen Dirck Hillebrantsz. den Otter en Catrijn Gerritsdr. Boelens. — Mei-avond (30 April) 1524.

Wij Hillebrant Jansz. ende Gerijt Andriesz. sijn tsamen voireenicht tusken mijn soen Dirck Hillebrantsz. ter eender zij ende Catrijn Gerijtsdochter ter ander zij ende Hillebrant voirsz. heeft Dirck sijn soen voirsz. gegeven in den huwelicke staet, In den eersten vier morgen ende omtrint een darde pairt van een morgen lants, gelegen in Swaecg, ende anderhalve gulden sjairs, die penning sestien een op Allert Pouwelsz. huys tsaemen gereeckent voir negendalf hondert guldens. Item een halve zaet mit een huys staet in Amsterveener banne, van thien ackere, die heele zaet groet wesende, ende wt die heele zaet gaet wt vier gulden sjairs, die heele zaet gelt sjairs nu veertich gulden, die helft getaxseert voir vijff hondert gulden; Item twalif maden lants gelegen bij die Reguliers, geheten Vogelsweer, getaxseert voir vierdhalf hondert gulden. Item een smal weertgen bij den overtoem bij den heyligen wecht, getaxseert voir anderhalf hondert gulden. Item twie stucken lants binnendijcks ende een stucke lants buytendijcks, gelegen opten hoge noirt bij Sloeterdijck, hier gaet wt sjairs vierthien stuvers, ghetaxeert voir vijff hondert guldens. Item omtrint vijff maden lants wtterdijck gelegen toe Sloterdijck, getaxseert voir twie

hondert gulden. Item vijff ackeren lants, gelegen tot Lymen(?), getaxseert voir anderhalff hondert guldens. Item een morgen lants gelegen tot Lymen, getaxseert voir hondert guldens. Item twie ℔ groet sjairs losrenten, sestien den een op Amstelredam, voirschijnt op [Kerstmis] mit die voirloepen renten, getaxseert voir twie hondert gulden, bijdragende in al dartich hondert gulden. Item hier tegens zal Geryt Andriesz. sijn dochter Katrijn Geryts geven inden huwelick, inden eersten seven en dertich gulden sjairs die penningh seventien een, ter lossing op dorp van Schellinghout bij Hoorn. Item vijer en twijntich gulden sjairs ter lossingh van seeventien een, op Westerwoud Blocker. Item vijftien gulden sjairs, ter lossingh die penning seeventien een, op Wessaene, bedragende deze drie percelen thooftgelt twaelef hondert en twie en tnegentich gulden. Item dartich sjairs, ter lossingh achtien penning een, als custing staende op een huys, gelegen opt water, opte hoeck van baffghis [baafjes] steghe, dair Miester Pieter Colyn is wairborc, bedragende deze brieff thoeftgelt vijff hondert ende viertich gulden. Item voirt an gelt elif hondert en acht en sestich guldens an gelt. Bedragende Geryt Andriesz. sijn gheeven mit Katrijn Geryts sijn dochter voirsz. die somme van dartich hondert gulden. Item voirt soe sijnt huwelixse vorwaerden, indien eenich van hem beyden steriff sonder kijndt off kijnderen after te laette, soo sal elcx ofgaen mit sijn goet dat hij in den huwelick gebrocht heeft, ende wynst ende voirlies half ende half. Ende oft gebeurde datter een kijndt ofte meer kijnderen bij malkanderen gewonnen worden, ende enich van hem beyden oflijvich worde, soe soude dat een kijndt op dat ander kijndt erffven, ende ofte die kijnderen alle sterven sonder kijndt oft kijnderen after te laetten, soe soude die gueden an beyde sijen gaen half ende half. Ende oft gebeurde dattet kijndt ofte kijn-

deren voirt kijndt ofte kijnderen afterlatende dat kijndts kijndt ofte kijndts kijnderen sonder blijckende geboirten after te laten, soe sal die gueden gaen half ende half, wijnst ende voirlies halff ende half, erffenis voir winst gerekent, ende niet te varder dan na dat recht van Amstelredam voirn., soe sijnt vorwaert oft men anden voirsz. gueden an beyde zijen niet en genoechden, soe zal elick int sijn die goeden verbeteren bijnnen sjairs met goet goet, dair elick wel genoegen zal, dairof voirt soo ist vorwaert dat Dirck Hillebrantsz. voirsz. mit dese voirsz. gueden tot die somme toe boeven geschreven tevreden zal wesen, totter laester doot toe van vader ende moeder, ende als die twie dood sijn dan sal Dirck voirsz. inbrengen die gueden dien hij ontfangen heeft in sijn huwelick ofte guet alsoe guet als hem gegeven ende alsdan te deelen mit sijn eenen knijen, gelijck desgelijcks soe sal Katrijn Gerijtsdochter wachten hoir twier vaeder ende moeder gesturven sijn, dan oick mede in te brengen sulx als sij in hoir huwelick ontfangen heeft, oft al soe goet [dair] dan mede gelijck mit hoir eenen knijen te deelen. Alle dinck sonder arich ende list. Twee cedullen opgemaakt. Mei-avond 1524. enz. enz.

Met de zegels der beide vaders.

XI.

Stichting in het Burgerweeshuis door Dirck Hillebr. den Otter. — 6 Juni 1570.

Wij Symon Martyn Dirxzoonszoon ende Albert Cantert, Schepenen in Aemstelredamme, oirconden ende kennen dat voor ons compareerden Jan Pyl Claeszoen, Gheryt Jansz. inde Preeckstoel, Arent Henrix ende Jan Philipsz., Regenten van het Weeshuys binnen deser stede, Ende geliede in dier qualitee by wete ende consente vanden

Rade deser stede, dat syluyden ontfangen hebben uyt handen van Dierick Hillebrandtsz. Otter de somme van vierhondert Karolus guldens van twintigh stuyvers 't stuck in aelmoese voer den huyse voorsz. Onder zulcker conditien dat de Regenten van den huyse voorsz. indertyt alle jaren op S^{t}. Augustynsdagh zullen geven ofte doen geven elck vanden Armen Weeskinderen, die indertijt in den voorsz. huyse woonen sullen, een witte broot van een oert stuuvers, met een pinte soete melx ten eeuwigen dagen geduerende, alsoock de voorsz. comparanten in der qualite voorsz. zulx belooffden te doen, ende dit op pene zoe verre hierinne tot eeniger tijt faulte gebeurde, dat 't voorsz. huys off de Regenten vandien indertijt de voorsz. somme van vierhondert guldens gehouden sullen werden te restitueren ofte weder uyt te keren in handen van den erffgenamen ofte nacomelingen van den voorsz. Dirck Hillebrandtsz., die indertijt wesen sullen. Al sonder arch ende list. In oerconde desen briefen besegelt mit onsen zegelen. Gegeven den zesten dach in Junio in tjaer ons Heeren xv^{c} ende tzeventich. Was onderteeckent: Francx Delff. Ende besegelt met twee uythangende zegelen [van de twee schepenen].

XII.

Testament van Dirck Hillebrandsz. den Otter. — 24 Nov. 1576.

In den Name des Heeren Amen. Inder jaere van der geboorten desselffs ons Heeren duysent vijff hondert zes ende tzeventich, vijffden indictie, opten vier ende twintichsten dach in Novembri omtrent negen uren voerde noene, vacerende tKeyserrijck van Roomen zoemen seyde, compareerde ter presentie van mij Notaris publick bij den Hove van Hollandt geadmitteert, ende den getuijgen

hier nae genomineert, de Eersame Dirck Hillebrantsz. den Otter, out Burgemeester ende raidt der stadt Aemstelredamme, mij Notaris ende den naergenomineerde getugen seer wel bekent, gesont van lichaeme, gaende ende staende, ende zijn verstant wel hebbende, ende volcomelick gebruickende alst opentlick bleeck. Ende heeft overmits de haesticheyt des doots ende niet wetende ure, plaetse ofte wanneer dezelve hem overcomen mach, begerende die te provenieren met dese zijne dispositie testamentaire, omme sonderlinge deuchdelicke redenen, sijnen moet ende conscientie, zoe hij seyde daertoe bewegende, bij de beste maniere, wege, stile ende rechte, zoe hij dat best ende vastelixste doen soude, conde ende mochte, zijnen Testament ende uyterste wille gemaeckt, geordonneert ende gedisponeert in manieren hier na verclaert, heeft eerst zijn siele bevolen Godt almachtich ende begeert dat zijn lichaem begraeven zal werden inden nieywe parochiekercke deser stede int Graff daer zijn vader saliger inne begraven es, revoicerende alvoiren ende te nyete doende de voorsz. testateur als hij revoceerde ende te nyette dede mits desen alsulcke testamenten, uterste willen ende andere makinge, hoe die moegen wesen ende voor wie die gepasseert mogen sijn, voir date van desen bij hem testateur gemaeckt, ende begeerende opnijeuws van den goederen die hij testateur mitter doot ongedisponeert, ontruymen ende achterlaten zal, te disponeeren, heeft daerinne geinstitueert als hij institueerde mits desen, sijnen erffgenamen te sullen wesen, Floris Dirxsz. Otter, sijnen soone, Margriete Dircx, sijne dochter, ofte bij heurluyder offlivicheit heurluyder kinderen inde plaetse van heuren ouders, Katrijne Dircx, mede sijne testateurs dochter, den naergelaten kinderen van Claes Dircxsz., sijnen overleden zoone saliger, als bij namen Claes, Marije ende Aecht, in de plaetse van heuren overleden vader,

ende Katrijn ende Marij Garbrants dochteren, mitsgaders Aechte Claesdochter 't naergelaten kindt van Aeff Garbrantsdr. inden plaetse van Aechte Dircxdr. saliger heurluyder moeder ende Bestemoeder van Aechte Claes voirsz., mits dat den voirsz. Floris Dircxz. aen sijne portie gecort ende gedefalqueert zal werden de somme van drije hondert Karolus gulden. Item Margriete Dircxdr. twaelff hondert Carolus gulden, ende tnaergelaten kindt van Aeff Garbrantsdr., te wetene Aechte Claesdochter., acht hondert Karolus gulden, al van twintich stuvers tstuck. Voorts heeft hij testateur verclaert zijn uterste wille mede te zijn, dat die goederen, die zijn kindskinderen ende oock die dochter van Aeff Garbrants, van hem testateur 't erven nemen zullen, nijet en zullen mogen vervreemden van de zijde linie ende bloede van hem testateur, maer dat teene kind van den voorsz. kinderen stervende sonder wettige blijckende geboirte achter te laten, erven zullen op tandere kindt ofte kinderen totten laesten toe, ende vant laeste kindt weder ande zijde van hem testateur, sonder in eeniger wijs van den bloede van hem testateur te moegen versterven. Legaterende ende bespreckende voirts hij testateur als hij legateerde ende besprack mits desen: Floris Dircxsz. Otter, sijnen voorsz. zoone, eerst alle den clederen hoe die mogen wesen ten lijve van hem testateur behoorende, noch een Eenhoorn croes, ende den rinck van hem testateur met den diamantsteen. Ende die dienstmaecht tsijnen overlijden met hem testateur woenende, twaelff Karolus guldenen al loopens ghelts. Al twelck voirsz. staet de voirsz. testateur zeyde ende verclaerde zijn testament ende vuyterste wille te zijn, begerende dat tselffde als zulx ofte als codicille, gifte ter cause des doots ofte onder den levenden, ofte anders naden beschreven rechten, tsij geestelijck ofte waerelijcke ende usantie deser stede ende lande van Hollant best

ende vastelixst geschieden ende subsististeren mach, van waerde gehouden te hebben ende volcomen effect te zullen sorteeren, van den minsten tot den meesten articule toe. Ende versochte de voirsz. testateur hem hier van gelevert te werden openbare instrumenten een ofte meer in der bester formen. Aldus gedaen opt stadhuys der stede van Aemstelredamme. Ten jaere indictie, maente, dage ende ure voirsz., in presentie van Gerrit Cornelis Coppesz., Secretaris derselver stede, ende Jacob Martesz., Dienaer van den Secretaris, Poorters derselver stede, getugen van geloove hier over geroepen ende sonderlinge gebeden, enz. 24 November 1576. Met bevestiging door Willem Pietersz., Notaris.

BIJZONDERHEDEN BETREFFENDE HET GESLACHT BOELENS-DEN OTTER.

Indien men uwen grijzen stam,
Ter heerschappij des lants geschapen,
En die 's lants vrijburg Amsterdam
Gekroont heeft met de kroon van 't wapen,
Den lauwer schonck, die niet verdort,
Noch schoot de dankbaarheid te kort.
VONDEL. (Op Boelens).

Herhaaldelijk komt in Vondels gedichten de naam Boelens voor, die in den laatsten tijd in deze *Bijdragen* zoo dikwijls vermeld is geworden. Al heeft wellicht de droge opsomming der verschillende leden van dit geslacht in de oude documenten den lezer soms verveeld, ik hoop, zij het slechts in eenige hoofdpunten, te kunnen aantoonen dat die oude Amsterdammers, wier geslachtsnamen ook door Vondel vereeuwigd zijn, werkelijk onze belangstelling verdienen, vooral nu wij in hun familieleven worden binnengeleid door de acten en bescheiden welke onder hun toezicht zijn opgesteld en hun intiemste zaken bekend maken.

Het was geen ongegronde vleierij die Vondel aanzette om, wanneer hij zijn Maecenaten Cornelis of Andries de Graeff van Polsbroeck uit erkentelijkheid eenige fraaie gedichten wijdde, ook hun beroemde voorvaderen te gedenken en op de groote daden van sommige Boelenszen te wijzen. Dit geslacht heeft toch verschillende voorname mannen voortgebracht, wier daden wel niet meer genoemd worden, maar van wie het toch kan worden aangetoond dat zij onder de beste priesters en de eerste magistraten van Amsterdam in hun tijd gesteld zijn geworden.

Het is vooral de grooten burgemeester van Amsterdam *Andries Boelens Dirckszoon*, gestorven in 1519, dien Vondel telkens als voorbeeld voor zijn nazaten bezingt. Aan hem toch was het, volgens den dichter, te danken dat Amsterdam door Maximiliaan met de keizerskroon was beschonken [1]:

Had *Andries* niet stadts eer bewaert,
En 's Keizers glori trouw verdadight,
August had met zijn edel zwaert
Den Ridder spader begenadight.

Zoo zingt hij in 1655 Kornelis de Graeff toe, wiens gemoed wel gestreeld moet zijn geworden dat

.... grootvaer *Boelens* zooveel braven
Gesproten ziet uit zijnen struick.

In 1658 maakt Vondel een geheele reeks gedichten op de portretten-galerij van Andries de Graeff en heeft daarbij opnieuw gelegenheid den lof van het geslacht Boelens te verkondigen, waarmede de dichter zeer nauwkeurig bekend blijkt te zijn, evenals hij dit toont wan-

1) Het is bekend dat Vondels dichterlijke voorstelling bestreden is door Ter Gouw, *Gesch. v. Amsterdam*, III, 445. Vondels verzen zijn uit „*De Wapenkroon v. Amsterdam.*"

neer hij Jacoba Bikker bezingt en den oorsprong van haar familie:

Heer *Roemer Arent van den Anxter* zag men treden,
Als Burgermeester voor drie eeuwen ruim geteld,
Om 's Burgermeesters stoel op 't out stathuis te kleeden.
Hij voerde een rooden balk met eere in 't gouden velt.
De perkementen zelfs getuigen van dit zegel,
Gelijk de witte balk van *Henrik Willems Boel*
In 't groene velt getuigt hoe hij der vadren regel
En 't recht des Schependoms bewaerde op Aemstels stoel 1).

En toch was, volgens de woorden van wijlen Mr N. de Roever, „het geslacht Boelens geen geslacht dat aanspraak kon maken op hoogen ouderdom of adeldom. Het was een Amsterdamsche regeeringsfamilie in den vollen zin des woords, die haar afkomst slechts kon afleiden van een onbeteekenenden stamvader, niet anders bekend geworden dan door zijn doopnaam *Boel.*"

Maar waarom stelden de Amsterdamsche Patriciërs in onzen gouden eeuw er dan zoo hoogen prijs op af te stammen van een der leden van dit geslacht? Ziehier het antwoord van den archivaris: „Er is wellicht geen geslacht geweest dat de wisselende lotgevallen van Amsterdam langer heeft gedeeld, dat zich voor de belangen van onze vaderstad warmer heeft in de bres gesteld en met meer juistheid van blik de stadshulk in de richting heeft gestuurd die zij voor het stadswelvaren noodig had, dan juist het geslacht Boelens." Men zoude er nog kunnen bijvoegen dat enkele leden van dit geslacht zich ook aan de geestelijke belangen der stad zeer ernstig hebben laten gelegen liggen en daardoor wellicht meer dan door hun politiek optreden de stad hebben bevoordeeld.

Ook het aan Boelens zoo innig verwante geslacht Den Otter heeft aan Amsterdam verschillende leden der re-

---

1) Van den Anxter, zie N° V en VII.

geering geschonken, wier namen naast Boelens nog met eere genoemd worden.

Al was het laatstgenoemde langer te Amsterdam gevestigd, nadat beide geslachten, door het huwelijk van Margriet Boelens met Hillebrand Janszoon den Otter, aan elkander verbonden waren (zie hun testament onder VIII) breekt hun eigenlijke bloeitijd aan. Herhaaldelijk wordt door leden van beide geslachten het burgemeesterschap vervuld, en de oudste zoon van dit echtpaar Mr Claes wordt onder de beroemde geestelijken van zijn tijd genoemd, zooals wij straks nader zullen zien.

De Otters stamden uit Purmerend en schijnen hun fortuin o. a. vooral door de visscherij verworven te hebben, evenals menige voorname Amsterdammer van die dagen. De scheiding op 18 Dec. 1483 (zie N° VI) der goederen van Claes Woutersz. In den Otter en van zijn zoon Jan Claes Woutersz. geven eenig denkbeeld van hun financien en van den handel dien zij dreven. De erfenis van Claes Woutersz. In den Otter, die in 1480 overleden was in zijn huis aan de Dirck van Hasseltsteeg, wordt door zijn kleinkinderen gedeeld, gelijk met die van zijn zoon Jan.

Behalve de gewone vaste goederen, die Claes had aangekocht, als landerijen te Castricum, Wognum, Spaarnwoude, op Texel, te Monnikendam, Koedijk, Wervertshoef, enz.; huizen, hofsteden en tuinen op evengenoemde plaatsen en te Almerdorp en Amsterdam, benevens de losrenten op verschillende perceelen, verdient het opmerking dat het vermogen van Claes Woutersz. voor een belangrijk deel bestaat in aandeelen in de visscherij te Yedamme (Edam), alsmede in de schepen te Purmerend en te Monnikendam, waaronder palingschepen. Ook wordt daarin gesproken van „noch over zee wesende sculden en onsculden.”

Ondanks dit nederig bedrijf, huwden de kinderen van

Jan Claes Woutersz. In den Otter (een naam wellicht door hem aangenomen ter herinnering aan den grootsten vijand der visscherij, waarvan een exemplaar als zegeteeken boven zijn deur hing), toch met zonen en dochters uit de voornaamste en rijkste geslachten van Amsterdam, waar toen meer op handel en fortuin dan op een, zonder die machtige factoren toch onbestaanbaar patriciaat, gelet werd.

Floris Jan Claeszoon den Otter huwde Alida Jan Bethsdochter en werd later burgemeester; zijn broeder Hillebrand Jan Claesz. d. O. trouwde met de zuster van Andries Boelens, den beroemden burgemeester. Deze, wiens geschilderd portret nog in het stads-archief te zien is, was „een man waar Amsterdam roem op mag dragen, — zooals D. C. Meijer schrijft, — daar zijne verdiensten door de stad, die hem vijftien maal de burgemeesterlijke waardigheid toevertrouwde, zoowel erkend werden als door zijn souverein, die hem den ridderslag waardig keurde."

Wil men een denkbeeld hebben van het vermogen dat dezen grooten man ten deel viel, van wien gezegd wordt, maar ook weersproken is, dat „door Ridder Boelens goud" aan Amsterdam de keizerskroon geschonken zou zijn, dan vindt men daarvan de uitvoerige inventaris in de hiervoor afgedrukte akte van scheiding (N° V) der goederen van zijne ouders Boel Dircksz., burgemeester, († 10 Januari 1483) en Elisabeth Allertsdochter († 1 Sept. 1482), opgemaakt kort na den dood des vaders. Hij was gehuwd met Maria Jan Bethsdochter, de zuster van evengenoemde Alida. Hun kleindochter Styne Boelens Allard Andries dochter, wier huwelijksvoorwaarden, opgemaakt 18 Juni 1521, toen zij zich met Hendrick Pauwels in den echt verbond, in N° IX zijn afgedrukt, heeft gezorgd dat haar naam en die van haar man gedurende vele jaren te Amsterdam herdacht is geworden door de stichting in 1562 van het „dolhuis" aan den westkant van den Kloveniersburgwal op den hoek

van de Spinhuissteeg. Boven de deur van het eigenlijke gebouw prijkten tusschen fraaie kolommen de wapens der beide stichters, waarboven dat van Amsterdam.

Door de bekende versjes van Vondel, vóór 1650, boven de poort van de galerij geplaatst,

> Treê sacht, en gaat gerust verbij,
> Hier word getoomt de razerij.

is ook dit gesticht van het door den dichter zoo hooggeëerde geslacht vereeuwigd geworden, zelfs na dat geen spoor van het gebouw meer is overgebleven en het vervangen is door een kerk.

Het testament door de zuster van burgemeester Andries, Margriet en haar echtgenoot Hillebrand den Otter gemaakt in 1517, vermeldt den naam van een man, die in het katholieke Amsterdam der 16ᵉ eeuw van groote beteekenis geweest is: Meester Claes Hillebrands (zie VIII), maar die heden volkomen vergeten is. Deze priester, parochus van de Nieuwe Kerk en na 1533 pater of overste van het S. Cecilia-convent, wordt bij een bezoek aan dit eerste heiligdom ons steeds voor den geest gebracht door den grooten, fraaien gedenksteen, die daar nu nog aanwezig is en eenmaal zijn graf gesierd heeft. Zijn beeld is in vol priesterlijk ornaat daarop uitgehouwen, evenals zijn spreuk: *Crux pellit omne crimen.* (Vergel. *Oud-Holland*, 1893, 2ᵉ afl.). Deze zerk [1]) lag vroeger in de grafkapel, in 1510 gesticht door Vechter Dirckzoon Boelens,

1) De bijgaande, niet geheel juiste gravure, vermoedelijk gesneden voor het onuitgegeven werk over Amsterdam, door *Pieter de Vlaming* in 1726 begonnen, (volgens *Wagenaar*, *Amsterdam*, fol. ed. *Voorrede*, bl. XI, XII en XV) is geteekend naar de afbeelding in het beroemde familie-album van Jhr. D. de Graeff van Polsbroek in Den Haag. De zerk bevat de wapens van *Boelens*, *Beths*, *Zael*, *Den Otter*. [Aan de vrijgevigheid van den kunstlievenden Schrijver, die deze opluistering van zijne bijdrage zelf heeft willen bekostigen, zij hier door de Redactie de innigste dank gebracht.]

griete boele.... kinderen en

Hier legge. begre. boel henrikz. boel dirckz. en duyf sy wijf. dirck boelez. heer dechter en

Hier leyt begbe. Meester Claes Hillebrant Boelen ....m b r l. de x x ii Septebris.

Crux Pellit Omne Crimen.

A.b.m. claes hillebrantsz. boelen, 1540.

GRAFZERK VAN BOELENS—DEN OTTER, IN DE NIEUWE KERK
DAM.

priester, wiens naam in N° I genoemd wordt bij de scheiding der goederen van zijn ouders in het jaar 1460. Een groot familie-tafereel, een geschilderde triptiek stond daar op het altaar. Dit schilderstuk was vervaardigd door de goede zorgen van meester Claes, die in 1540 in de kapel begraven werd.

Een oude kroniekschrijver roemt zijn welsprekendheid en geleerdheid; maar wat minder bekend is, en hem toch in deze *Bijdragen* vooral op een eervolle plaats aanspraak kan doen maken, is de bijzondere vereering die hij voor het Sacrament van Mirakel van zijn geboortestad blijkt getoond te hebben. Men weet hoe kordaat de „overwiven" van het H. Sacraments-Gilde der H. Stede in 1531 opkwamen toen deze kapel door een stadsgebouw dreigde betimmerd te worden. Nadat zij met geweld, en wel wat al te ijverig en daardoor onvoorzichtig, dit werk getracht hadden te beletten, werden zij tot groote boete veroordeeld, waarvan zij persoonlijk bij Karel V te Brussel in hooger beroep kwamen. Haar verdediging werd toen gevoerd door Meester Claes, wiens zuster Catharina, de vrouw van Frans van Campen, tot de veroordeelde vrouwen van het Gilde behoorde. (Zie N° VIII).

Al ware dit alleen reeds voor hem een voldoende reden om zich de belangen van dit gilde bijzonder aan te trekken, ik meen met grond te kunnen aannemen, dat hij bovendien toen is opgetreden, omdat hij de geestelijke leider van de corporatie was.

Immers ook op een andere plaats wordt zijn naam in verband met de vereering van het Amsterdamsche mirakel vermeld, en men kan moeilijk aannemen, dat ware er een andere geestelijke overste van het vrouwengild geweest, deze geheel over het hoofd zou zijn gezien, toen het op haar verdediging aankwam.

Het bewijs, dat Claes Boelens zich zeer bijzonder tot

het Mirakel voelde aangetrokken, wordt geleverd door een boekje dat, een jaar na het optreden der „overwiven", de geleerde Alardus van Amsterdam in 1532 te Keulen uitgaf over de vereering van het H. Sacrament, en dat hij betitelde: *Parasceve ad Sacrosanctam Synaxin, seu praeparatio ad augustissimi Eucharistiae Sacramenti perceptionem.* Daarin komt op fol. 6 een opdrachtsbrief voor aan Claes Hillebrants, door Alardus te Leuven geschreven. Zonder dezen, voor de kennis dier beide geleerden zeer belangrijken brief geheel over te schrijven, kan ik toch niet nalaten een paar plaatsen daaruit hier vertaald mede te deelen [1]).

Claes Hillebrands is zwak en ziekelijk, schrijft Alardus. Hij zendt hem o. a. zijn *Parasceve*, welk boek hij gemeend heeft te moeten schrijven in weinige dagen en nachten als een *praemunitio*, een voorzorg, om verschillende redenen, waaronder vooral het toen heerschende

---

1) „*Alardus Aemst^s D. Nicolao Hillebrando Bolio sacrosanctae Theologiae candidato. S. P. D.*

Magnae nobis solicitudini est infirmitas valetudinis tuae, omnium aegritudinum (quae hominum generi possunt accidere) multo prodigiosissimae D. Nicolae charissime......"

Alardus schreef het boek of de *praemunitio:* „subcisivis horis, nocturnisque lucubrationibus", en heeft gemeend het „amicis aliquot ex aequo candidis atque literatis, atque in his Bolio nostro maxime, prius exhibere, diligenter excutiendam atque dedolandam, ac post deinde (si ita tibi videbitur) quam ocyssime in apertum proferendam idque multis de causis."

(Tot deze redenen behooren vooral het verval van eerbied en godsvrucht voor het H. Sacrament.)

„In paucis diebus quam te inviserem, idque Aemstelredami, et sub id quidem temporis quum quotannis mense Martio ob augustissimam Eucharistiam in aestuantissimis flammis olim repertam, et ut ibidem aliquot retro saeculis: ita et nunc quoque inauditis coruscantem miraculis, solita celebrarentur 'ευχαριστικά, tuo coactu domestica nostra destituti bibliotheca, citra Laurentium Thalassicum scribam, amanuensemque nostrum, suspensa manu, alba, quod aiunt, amussi, hinc inde quicquid istuc est Parasceves compilavimus" etc. Parasceve ad sacrosanctam Synaxim per Alardum Aemstelredamum. Coloniae 1532.

verval van den eerbied en de godsvrucht voor het H. Sacrament genoemd wordt. En hij zendt het ten geschenke aan Claes Hillebrants, omdat hij het geschreven heeft in de weinige dagen die hij te Amsterdam vertoefde en hem bezocht, juist in dien tijd, dat jaarlijks in de maand Maart, wegens het hoogwaardig Sacrament, dat eenmaal in de gloeiende vlammen werd gevonden, en aldaar voor eenige eeuwen geleden, en ook nu nog, door ongehoorde mirakelen uitschittert, de gewone H. Sacramentsfeesten gevierd werden. Ook omdat hij het boekje op aandringen van Meester Claes heeft samengesteld, terwijl de schrijver van zijn huisbibliotheek verstoken was en zonder zijn schrijver en bediende Laurens van der Zee, deze *Parasceve,* gelijk zij is, van hier en daar heeft bijeengebracht.

Opvallend is het dat Alardus juist in Maart, toen ook het Mirakelfeest, evenals nu nog, gevierd wordt, te Amsterdam vertoefde en van die gelegenheid gebruik heeft gemaakt om, wellicht met de boeken die hij van Claes geleend had, gauw een boekje te schrijven ter bevordering van den eerbied voor het H. Sacrament. Hij maakte tevens van zijn verblijf gebruik om een uitvoerig lofgedicht of *Panegyris* te schrijven op Karel V, die in hetzelfde jaar Amsterdam en de H. Stede met een bezoek vereerde.

Maar genoeg om aan te toonen dat bij Mr Claes, evenals bij zijn zuster Catharina de vereering voor het oude Amsterdamsche heiligdom in het bloed zat.

Het grafschrift dat Alardus aan zijn vriend wijdde, na diens overlijden in 1540, mag hier niet onvermeld blijven, ofschoon ik het ook reeds elders [1]) heb laten afdrukken. Het bewijst hoe hoog deze priester in de waardeering en achting zijner tijdgenooten stond aangeschreven

1) Oud-Holland, 1898.

en hoe diep zijn vroegtijdig afsterven op 44-jarigen leeftijd gevoeld werd.

Epitaphium D. Nicolai Hillebrandi Boelij, honoratissimi virginum Caeciliensium collegij moderatoris, pariter ac celebratissimae civitatis Aemstelredamensis Censoris sive provisoris, praecipui libertatis Ecclesiasticae assertoris [1]).

Hic Nicolaus dormit ille Boelius
Vir candidus, praeterque caeteros probus,
Civilitate nemini cedens, neque
Synceritate; publicis negotijs,
Quae passim obivit, maxime isto nomine,
Eaque caussa, plus quam opulentissimus.
Excercitatus rebus in civilibus,
Quo factiosos gnaviter compesceret,
Obsisteretque publicis adulteris,
Et impediret heu nimis frequentia
Nimis et leves ob noxas divortia.
Hac destinatur Censor in republica. —
Quo vindicaret strenue Monasticen,
Septem per annos singulari industria,
Caeciliano praefuit collegio,
Peculiare pauperum praesidium,
Quos undecumque sic alebat nescios,
Ut Nicolaus ille magnus, Virgines
Jam jam pudendo destinandas luxui
Simulac honestis occupat laboribus.
Hoc curat unum seduloque nititur,
Ut conciones sint piae ac catholicae,
Ut literatos ac pios Ecclesia
Habeat ministros, ac statim scholastica

1) Als aanvulling, met vele andere gedichten van Alardus, geplaatst achter: *Theophilacti Bulgariae Archiepiscopi Epistola cum primis elegans ac pia, interprete Alardo Aemstelredamo.* [Lovanii, 1541 ?]

Pubes bonis et literis et moribus
Formetur, atque hoc a magistris integris. —
Pios in usus orphanorum et pauperum
Pecuniarum maximam vim conferens,
Ingensque egenis dividens patrimonium,
Ptochodochijs atque nosocomijs,
Templis, proseuchis, et sacris altaribus
Plus mille solidos aureos impertiit. —
Paucis diebus continenter maximo
Stomachi dolore febribusque exaestuans,
Dei benignitate fretus maxima,
Laetus supremum finijt vitae diem.

Excessit autem e vivis An. 1540 *decimo Cal. Octob. cum annos plus minus* 44 *attigisset.*

Requiescat in pace.

De vertaling luidt als volgt:

Grafschrift van Heer Nicolaus Hillebrantsz. Boelens, den hooggeëerden bestierder der Maagden van het Caecilia-klooster, tevens Tuchtmeester of provisor der beroemde stad Amsterdam, en hoofdbeschermer van de vrijheid der Kerk.

Hier slaapt Nicolaus Boelens, die openhartige man, die boven allen in deugd uitmuntte, in beschaafdheid voor niemand onderdeed, zoo min als in oprechtheid. Door de openbare bedieningen, welke hij, vooral op dien titel en om die reden bijna voortdurend waarnam, was hij bovenmate vermogend. Hij was geoefend in de burgerlijke [recht]zaken, zoodat hij de partijschappen met ijver onderdrukte, het openbaar overspel belette en de helaas! maar al te menigvuldige en op al te lichte gronden [aangevraagde] echtscheidingen wist te voorkomen. Hij werd bestemd tot Censor [der zeden] in deze stad. Om met kracht de kloosters te handhaven, stond hij zeven jaar met on-

gewonen ijver aan het hoofd van het Caecilia-convent. Hij was de bijzondere toevlucht der armen, die hij ongemerkt door allerlei middelen zoo onderhield, als die groote H. Nicolaus de meisjes, die reeds bijna tot schaamteloozen wellust bestemd waren; tevens weet hij haar met eerzamen arbeid bezig te houden. Dit is zijn eenige zorg, zijn vlijtig streven, dat de preêken godvruchtig en zuiver katholiek zijn; dat de Kerk geleerde en vrome priesters bezitte, en de schooljeugd van het begin af tot nuttige kennis en goede zeden gevormd worde, en wel door onbesproken onderwijzers. Een zeer groote som gelds besteedde hij tot liefdadige doeleinden voor weezen en armen, en zijn belangrijk groot, vaderlijk erfdeel verdeelde hij onder de armen-gasthuizen en de ziekenhuizen; voor de kerken, bedehuizen en heilige altaren besteedde hij meer dan duizend goudstukken.

Binnen weinige dagen gedurig door hevige maagpijn en koortsen uitgeput, eindigde hij blijde, vol vertrouwen op Gods onmetelijke goedertierenheid, zijn laatsten levensdag.

Hij overleed in 't jaar 1540, den 22[en] September, na omstreeks 44 jaar bereikt te hebben.

Hij ruste in vrede.

Omtrent het groote fortuin dat deze weldadige priester volgens het *Epitaphium* blijkt bezeten te hebben, verschaft het testament zijner ouders, onder VIII afgedrukt, ons weinig licht. Slechts vernemen wij, dat voor den langstlevende der ouders de verplichting gemaakt wordt om aan Mr Claes, zijn broeder Dirck en zijn zuster jonge Grietje, ieder jaarlijks *f* 80.— te geven „voer alimentatie ende onderhoudenisse"; met dien verstande dat, indien een van hun driën „tot eenigen staet van doctoerschap, huwelijcke, merckelijcke hantieringe van coop-

manschap ofte anders" zoude geraken, dit bedrag verhoogd zal worden. Verder wordt aan Claes gelegateerd: „den Croes van de Eenhoorn gemaeckt, mit dexel daertoe dienende", zeker een merkwaardig familiestuk. Opmerkelijk is het dat bij dit stuk een acte van approbatie gevoegd is van Keizer Karel V.

Het uitvoerigst wordt in de documenten gehandeld over den broeder van Mr Claes, den Burgemeester Dirck Hillebrants den Otter. Hem vinden wij vermeld in 1517 in het zoo even genoemde testament zijner ouders; verder is de acte, waardoor de vader van zijn bruid, Geryt Andriesz. Boelens, met den zijnen de huwelijksvoorwaarde op 30 April 1524 geregeld hebben, onder N° X afgedrukt. In 1541 ontmoeten wij hem als collator en patroon van een oude vicarie, gesticht op Sint Pieters-altaar in de Oude- of Sint Nicolaaskerk (N°s II, III en IV).

De arme weeskinderen, die toen nog gehuisvest waren in het huis „De Goude-", later „de Keizerskroon", in de Kalverstraat, werden in 1570 door Dirck Hillebrantsz. goed bedacht. Uit het document n° XI zien wij, dat hij den 6^n Juni aan Regenten van dat huis een gift schonk van 400 Karolus guldens, à 20 stuivers elk, om jaarlijks op Sint Augustinus (28 Aug.) aan ieder van de arme weeskinderen te geven een wittebrood van een oort en een pint zoetemelk, ten eeuwigen dage durende; op straffe dat de regenten, in gebreke blijvende, de 400 gulden zullen moeten restitueeren aan de erven. Of aan deze bepaling steeds de hand gehouden is, zoude ik niet stellig durven verzekeren. Eindelijk den 24^n November 1576 maakt Dirck zijn testament (N° XII) „opt stadhuys der stede van Aemstelredamme", waar hij als oud-burgemeester en raad nog zetelde. Slechts enkele jaren zou hij die plaats nog bekleeden; hij, de stokoude man (geb. 1493, † 20 Oct. 1580) moest het nog beleven dat de katholieke regeering

en de geestelijkheid uit de stad gezet, en hij en zijn ambtgenooten voorgoed uit hun waardigheid ontzet werden. Maar veel leed zal hij er niet van gehad hebben, want op het laatst van zijn leven was de man volkomen kindsch, „zoodat hij eindelijk syn vermaek schepte daerinne dat hij syn beste tabbaert aentrekkende ende syn beste slaepmuts opgeset hebbende gink sitten in een groote schoone stoel in de beste pronkkamer van syn huis." Dit was ook de reden waarom Dirck den Otter op 26 Mei 1578 niet uit de stad werd gezet en men hem rustig in zijn huis liet sterven.

Ten slotte verdient het opmerking dat uit Dirck Hillebrantsz. den Otter een katholiek geslacht is gesproten, dat, ondanks de slagen der hervorming, met kracht is blijven volharden in het oude geloof. Zijn dochter Margriet (zie XII) trouwde met Pieter Schaep Jacobsz., wiens ouders Jacob Schaep (geb. 1486, † 1543) en Alida Gerritsdr. van den Anxter, gezegd Ael Duynen op 18 Jan. 1516 de huwelijksvoorwaarden opstelden, die onder N° VII staan afgedrukt.

Ofschoon Pieter Schaep, de schoonzoon van Dirck den Otter, een geleerd en schrander man, het geloof zijner vaderen ontrouw werd en zich in 1569 uit de stad zag verbannen, keerde zijn zoon Jacob Schaep Pietersz. in 1588 weer tot de katholieke kerk terug. Hij was gehuwd met Agatha Muerling, de kleindochter van Steyne Pauwels-Boelens (zie N° IX), uit het huwelijk van hare dochter Emma met Jan Muerling. En de zoon van Jacob Schaep en Agatha Muerling, Pieter, huwde in 1610 Catharina Moens, waardoor verwantschap ontstaan is met de familie Moens, waarvan in mijn inleiding gesproken wordt, en uit wier nalatenschap de hier afgedrukte documenten afkomstig zijn.

Amsterdam, Aug. 1897. J. F. M. STERCK.

ALPHABETISCH REGISTER.

D.

I.

J.

L.

O.

W.

IJ.

Z.